ZAHARIA STANCU

Șatra

ZAHARIA STANCU

ȘATRA

1968

Capitolul I

Him bașa isprăvi de mâncat. Isprăvi și de băut. Oala, care cu puțin înainte fusese plină de vin roșu, acrișor, era goală. Îi mulțumi Oarbei.

— Bucatele au fost bune. A fost bun și vinul.

Obrazul Oarbei se lumină.

Him bașa îl privi pe Alimut.

— Te-ai săturat?

— Da, tată. Numai vinul…

— Nu cumva vrei să spui că nu ți-a plăcut?

— Mi-a plăcut, tată, dar… a fost cam puțin.

Râseră amândoi. Râse și Oarba.

— Altădată, fiule, ai să primești mai mult.

Stăpânul șatrei ieși în fața cortului, se așeză turcește în țărâna alburie pe care o înfierbântase soarele și bătu din palme. În deschizăturile corturilor se arătară de îndată capete oacheșe, pletoase, mustăcioase. Câțiva bărbați se apropiară. Him bașa se uită în ochii lui Uj Hoțul și-i porunci:

— Cheamă bătrânii la sfat. O dată cu ei să mai vină și Ariston, Goșu și Lisandra.

Uj Hoțul începu să umble printre corturi. Câteva clipe stăpânul șatrei îl urmări cu privirile. Pe urmă ridică ochii și, clipind des, se uită la cer.

Soarele era tocmai la amiază. Văzduhul era cald, vâscos, apăsător și părea încremenit. Caii, măgarii și catârii șatrei moțăiau ceva mai departe de corturi și se apărau alene cu cozile de roiurile de muște care nu le dădeau pace. Câinii, întinși pe labe, dormitau sub căruțele lungi, cu coviltire. Îi supărau și pe ei muștele. Doborâți de greaua zăpușeală a zilei, urșii nu se mișcau, nu-și sunau lanțurile și nici măcar nu mormăiau. Poate se aflau căzuți adânc în somn și nu visau nimic. Poate visau pădurile străvechi și umbroase în care viețuiseră altădată, pe vremea când fuseseră slobozi. Poate visau stufărișuri pline de afine și de albine. Poate visau scorburi încărcate cu faguri galbeni plini cu miere limpede și dulce.

Satul în care șatra poposise chiar în dimineața aceea se afla la o depărtare de numai trei-patru sute de pași. Rămânea tăcut de parcă în întregul lui cuprins nu s-ar fi găsit nicio făptură vie. Tăcută rămânea și balta din apropiere în care foiau broaștele și pe care o acopereau în bună parte petice umede de lintiță grasă și verde. Aci, și la acest ceas al amiezii, tăcerea ar fi

fost deplină, dacă din când în când nu s-ar fi auzit, venind de departe, țăcănitul ritmic al secerătorilor care, undeva, acolo unde cerul își sprijinea marginile albastre pe pământ, doborau grâul copt și înalt. Văzduhul era prea vâscos și zăpușeala amiezii prea grea și prea groasă ca să străbată prin ea și să se audă și glasurile oamenilor. Frânți de mijloc și scăldați în sudoare, țăranii adunau grâul secerat, îl legau în snopi și cu snopii clădeau clăi mari. Văzute de departe, clăile de grâu se asemuiau cu niște grămezi fabuloase de aur roșcat.

Auzind porunca mai-marelui lor, repetată la fiecare cort de Uj Hoțul, oamenii oacheși – bătrâni și tineri – ieșiră din corturile în care abia se tolăniseră pe rogojini și veniră lenevoși abia târșâindu-și pașii. Se așezară cu toții în țărâna fierbinte a luncii, făcând o jumătate largă de cerc în fața lui Him bașa. În dreapta și în stânga acestuia se așezară bătrânii. După aceea, în rândul întâi se așezară, după vârstă, și ceilalți bărbați. La spatele lor luară loc femeile, iar copiii li se pripășiră tuturor în poala, în brațe sau pe umeri. Flăcăiandrii cu mustățile abia mijite și fetișcanele care purtau la gât lungi șiruri de mărgele și în urechi cercei mari ca niște belciuge se aciuară în spatele femeilor și întinseră gâturile. Șovăind și împleticindu-se, veni și Goșu, de mână cu Lisandra. După Goșu se arătă, mândru și pieptos, Ariston. În spatele lui, mărunțel la trup însă vânjos și îndesat, pășea Uj Hoțul. Sudoarea de pe frunte i se scurgea pe obrajii ciupiți adânc de vărsat și se pierdea în barba neagră, încâlcită, stufoasă. Toate privirile șatrei se îndreptară spre cei trei. Nu se auzi nicio șoaptă și nici măcar muștele nu mai bâzâiră. Uj Hoțul strigă:

— Sânge!… Să iasă cu sânge… Socoteala nu se poate încheia decât cu vărsare de sânge!…

Him bașa se uita la el mustrător. Uj Hoțul, rușinat, plecă ochii în jos și tăcu.

Bărbații șatrei, adunați aci, aveau toți chici lungi, mustăți stufoase, bărbi sălbatice. Foarfeca nu intrase niciodată în părul vreunuia din ei. Pe obrazul niciunuia nu umblase briciul. Pe toți, fără greșeală, îi împodobise firea cu ochi negri, de smoală, rotunzi, neobișnuit de mari și plini de o strălucire care – dacă nu te fereai din calea ei – te amețea și te adormea. Bărbile, mustățile și chicile, unse în fiecare zi cu ulei gras, de nucă, sclipeau de parcă ar fi fost de metal.

Toate privirile erau îndreptate spre Goșu. Dârz, întărâtat, pus pe ceartă, pe bătaie și poate chiar și pe omor, omul veni și se opri în mijlocul cercului.

Tot în mijlocul cercului și destul de aproape de Goșu, se opri și Lisandra. Ariston se răzleți de cei doi și înlemni. Goșu se uita în pământ. Tot în pământ se uita și Ariston. Numai Lisandra căuta fără nicio sfială ochii oamenilor din jur și, când îi găsea, îi înfrunta nu numai cu îndrăzneală, ci și cu nerușinare parcă.

Him bașa voi să deschidă gura și să spună ce avea de spus. Dar tocmai atunci în sat sună trist clopotul cel mare de la biserică. După clopotul mare sună și clopotul mic. Tot rar. Tot trist. Șatra știu că acolo, în satul lângă care se aciuase cu câteva ceasuri în urmă, ori de undeva, de departe, de pe front, venise vestea morții unui bărbat. Nu se închină niciunul dintre ei și niciunul dintre ei nu șopti printre buze „Dumnezeu să-l ierte pe răposat”. Ei, oamenii oacheși, nu moșteniseră de la înaintași acest obicei și nu practicau nicio credință. Se mulțumiră să se uite în pământ – în pământul în care se topeau trupurile tuturor morților – și apoi să-și arunce ochii spre cer. De acolo, din cer, soarele lumina pământul. Și tot de acolo, din cer, cădea ploaia care ajuta pământului să se acopere de iarbă, de buruieni și de păduri, de livezi sau de lanuri nesfârșite de grâu, de porumb, de floarea-soarelui, de rapiță, de secară.

Fața lui Him bașa se întristă. Stăpânul șatrei spuse:

— Nu este nicio legătură între viața omului care s-a stins acum și viața noastră. Totuși, clopotul ne-a cobit a rău.

Șatra pogorî într-o tăcere și mai adâncă. Ea era obișnuită din cea mai veche vechime să tacă atunci când mai-marele ei spunea ceva. Niciodată nu se pomenise printre ei om care să se ridice împotriva bulibașei. Tot așa aveau să se petreacă lucrurile și acum.

Clopotul mare sună ce mai sună, osteni și tăcu. Tăcu și clopotul mic. În balta acoperită pe alocuri de mari petice de lintiță grasă și verde orăcăi o broască. Soarele fulgera văzduhul încremenit și vâscos dintre pământ și cer. Speriată, broasca se trase iarăși în adânc.

— Știți, spuse Him bașa, pentru ce v-am chemat, să luați parte la judecată.

— Știm, răspunseră bătrânii, știm prea bine.

— Totuși, am să vă spun pe scurt întâmplarea, după datină, ca totul să fie limpede și în hotărârea pe care o vom lua să nu se strecoare nicio nedreptate. Legile noastre, păstrate din bătrâni, trebuiesc împlinite fără nicio abatere.

— Te ascultăm, bulibașă, ziseră într-un glas bătrânii. Te ascultăm.

— Acum doi ani a fost mare bucurie în șatra noastră, zise Him. A fost nu numai bucurie, a fost și veselie. Vă amintiți că ne aflam poposiți într-o luncă, lângă marginea fluviului. Cu capul plecat și parcă cerându-și iertare de ceea ce avea de gând să facă, flăcăul Goșu ne-a cerut învoire să se însoare cu Lisandra, fata lui Sedil, din șatra lui Sedil. Și noi i-am dat învoire s-o aducă în șatra noastră pe Lisandra, fata lui Sedil, din șatra lui Sedil. Mi-am pus obrazul în joc și m-am tocmit o zi și o noapte cu Sedil bașa. M-am tocmit până am rămas amândoi sitevi și abia atunci ne-am înțeles din preț. Și după ce ne-am înțeles din preț am chemat-o pe Lisandra și-am întrebat-o dacă-l place pe Goșu și dacă vrea să-l ia de bărbat pe Goșu. La întrebarea mea dacă-l place pe Goșu, ea nu mi-a răspuns. Iar la întrebarea dacă vrea să-l ia de bărbat pe Goșu, ea mi-a răspuns că vrea. Nu m-am supărat. Pentru că o femeie poate să-și ia de bărbat și pe un om pe care nu-l place. Cu vremea se învață cu el și asta e de ajuns ca o căsnicie să meargă bine. Și-am mai întrebat-o pe Lisandra dacă are ori nu de gând să se supună legilor străvechi ale șatrei noastre. Lisandra a pus mâna dreaptă pe inimă și-a jurat că are să se supună, oricât de strașnice ar fi ele. Atunci Goșu a zis: „Dacă mă ia de bărbat, o să mă cunoască. Și dacă o să mă cunoască, o să mă placă. Și dacă o să mă placă, până la urmă o să ajungă să mă și iubească.” Zicând acestea, Goșu s-a arătat fericit. Și atunci m-am arătat și eu fericit că Goșu și-a ales nevastă frumoasă și harnică, și că șatra noastră și-a mărit numărul și s-a îmbogățit cu o femeie din șatra lui Sedil și chiar din neamul lui Sedil. Goșu i-a plătit în fața mea și în fața voastră lui Sedil bașa douăzeci de galbeni de aur turcești, cu zimți, ca preț al Lisandrei. Sedil bașa și-a luat fata de mână și i-a dat-o lui Goșu pe viață și i-a spus: „Până acum Lisandra a fost fata mea și mie mi s-a supus. De acum înainte, Lisandra este roaba ta, Goșule, și nevasta ta, și ție și numai ție o să se supună, iar la alt bărbat din șatră ori din afara șatrei n-o să se uite nici măcar cu coada ochiului.

Him bașa tăcu. Își bolovăni ochii rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, peste oamenii oacheși adunați în fața lui. Șatra îl asculta. Șatra nu-i ieșea din cuvânt. Inima i se umplu de mulțumire. Ieși din tăcere și întrebă:

— Am spus până acum adevărul, au l-am ocolit?

— Adevărul l-ai rostit, bulibașă, adevărul întreg l-ai rostit și nimic din ce-a fost adevăr n-ai ascuns.

— Atunci, zise Him bașa, să mergem mai departe și să deslușim faptele până la capăt.

— Până la capăt, bulibașă.

— Așadar, Goșu i-a plătit lui Sedil bașa prețul Lisandrei și Lisandra a jurat cu mâna pe inimă că va asculta de străvechile legi ale șatrei noastre și-a trecut Lisandra din șatra lui Sedil bașa în șatra noastră. A început nunta. Trei zile și trei nopți ne-am veselit noi și tot trei zile și trei nopți s-a veselit și șatra lui Sedil bașa. Au jucat oamenii din șatra noastră și, amestecându-se cu noi, au jucat și oamenii din șatra lui Sedil bașa. Au jucat urșii șatrei noastre și au jucat și urșii șatrei lui Sedil bașa. S-a isprăvit nunta fără nicio spinare ciomăgită, fără nicio mână ruptă, fără niciun ochi scos și fără niciun cap spart. Pe urmă șatra noastră a apucat-o într-o parte și șatra lui Sedil bașa în altă parte. De atunci și până astăzi au trecut aproape doi ani, iar căruțele noastre nu s-au mai întâlnit, câinii șatrei noastre nu s-au mai mirosit cu câinii șatrei lui Sedil bașa, caii, măgarii și catârii șatrei lui Sedil bașa nu s-au amestecat la păscut cu caii, măgarii și catârii șatrei noastre. Iar noi… Noi nu ne-am mai oglindit în ochii șatrei lui Sedil bașa și nici șatra lui Sedil bașa nu s-a mai oglindit în ochii noștri. Este?

— Este, bulibașă, este.

— Toate au mers bine până în miezul nopții trecute, când peste Goșu s-a năpustit netam-nesam, un vis urât. Și atunci, scuturându-se de somn și ieșind din visu-i urât, Goșu s-a trezit. Și trezindu-se a căutat-o lângă el pe Lisandra s-o scoale și pe ea din somn și să-i povestească visul. N-a găsit-o. Fierul roșu al bănuielii i-a ars lui Goșu inima și l-a îndemnat să pună mâna pe cuțit. A pus Goșu mâna pe cuțit, i-a încercat agerimea tăișului, a ieșit din cort și s-a pitulat la pândă cum ar fi făcut-o oricare dintre noi. Cum știți, șatra toată dormea dusă. Caii șatrei, măgarii șatrei și catârii șatrei pășteau prin preajmă. Câinii șatrei dormeau și dormeau și urșii șatrei. Și numai Goșu pândea la pământ, cu cuțitul în mână. Sângele lui Goșu ardea și mânia îi tulbura mințile. Omul însă se stăpânea, tăcea și răbda. Stăpânindu-se și tăcând, răbdând și așteptând, a pândit până către zori. Și pânda nu i-a fost fără folos. În zori a văzut-o pe Lisandra și l-a văzut și pe Ariston. Veneau ținându-se de gât dinspre zăvoi.

— Rușine! Rușine mare! spuseră bărbații.

Muierile oacheșe și ochioase tăcură. Tăcură și fetișcanele. Tăcură și flăcăiandrii. Him bașa îl întrebă pe Goșu:

— Am spus adevărul, Goșule?

— Adevărul l-ai spus, bulibașă.

— Dar tu, Aristoane, ce sici?

— Ai spus adevărul, bulibașă.

Pe Lisandra n-o învrednici Him bașa cu nicio întrebare. Femeiușca nu se sinchisi. Își păstră ochii în jos, însă genele lungi îi tresăriră și parcă și buzele i se mișcară într-un scurt tremurat.

— Goșu, zise Him bașa, Goșu ar fi avut dreptul, stăpânit de mânie, cum era, să se năpustească asupra lui Ariston și să-l înjunghie. Dar Goșu s-a gândit că nu e potrivit ca un bărbat din șatra noastră să ucidă alt bărbat din șatra noastră. Goșu a ținut seama de străvechile noastre legi și de străvechile noastre obiceiuri, și a socotit că e mai bine să-și înfrâneze pornirea spre răzbunare și să aducă pricina înaintea noastră spre dreaptă judecată. Așa este, Goșule?

— Așa este, bulibașă, așa și nu altfel.

— Acum, spuse Him bașa, acum Goșu trebuie să ne răspundă dacă o leapădă sau nu pe Lisandra.

Goșu răspunse liniștit:

— Nu, stăpâne, n-o lepăd. Nici mort n-o lepăd.

— De ce?

— Pentru că eu fără Lisandra nu pot trăi. Eu o iubesc pe Lisandra mai mult decât îmi iubesc lumina ochilor.

Lisandra se uită la el lung. Îi înflori pe buze un surâs de mulțumire. Him bașa se încruntă. Femeiușcă își stinse îndată surâsul.

— Atunci, Goșule, nu-ți rămâne altceva de făcut decât s-o ierți.

Goșu sări ca ars:

— Până aici ai fost drept, bulibașă, și n-ai rostit un singur cuvânt care să se abată de la străvechile noastre legi și de la străvechile noastre obiceiuri, însă la urmă, pesemne din bunătatea inimii, ai greșit.

— Așa e, ziseră bătrânii. La urmă bulibașa a greșit.

— Vrei să se împlinească legea, Goșule?

— Vreau.

— Și tu, Lisandro, vrei și tu să se împlinească legea?

— Vreau, zise femeia, vreau, pentru că știu că altfel nu se poate.

— Dar, o întrebă blând Him bașa, de ce ai călcat tu legea când știai prea bine ce te așteaptă?

— Nu pot trăi fără Ariston, bulibașă. Și dacă nu pot trăi fără Ariston, socot că e mai potrivit să mor.

Tăcu Him bașa. Tăcură bătrânii. Toți bărbații tăcură, în afară de Uj Hoțul, care râgâi, rânji și tuși. Muierile șatrei fremătară și șușotiră între ele.

Him bașa răcni la ele. Muierile tăcură.

— Tu, Aristoane, știai că Lisandra e nevasta lui Goșu. Știai că Goșu a cumpărat-o pe Lisandra de la tatăl ei, de la Sedil bașa, cu douăzeci de galbeni de aur vechi, turcești și cu zimți.

— Știam, bulibașă, toate acestea le știam.

— Atunci de ce ai tras-o pe Lisandra în greșeală?

— Pentru că o iubesc mai mult decât îmi iubesc carnea și mai mult decât îmi iubesc sângele. Fără ea nu pot să trăiesc și nici nu vreau să mai trăiesc.

— Dar Goșu spune că nici el nu poate să trăiască fără Lisandra.

— Da, nu pot să trăiesc fără Lisandra, suspină Goșu.

— Vinovată este Lisandra, zise Him bașa. Cunoștea dragostea lui Goșu și nu se cădea să răspundă chemării lui Ariston.

— Nu eu sunt vinovată, spuse Lisandra. Vinovată e dragostea. Dragostea m-a aprins, m-a zăpăcit, m-a orbit și m-a aruncat în brațele lui Ariston. Acum voi faceți cu mine ce vreți. Însă eu sunt datoare față de voi și față de inima mea să vă mărturisesc încă o dată *că nu pot să trăiesc fără Ariston*. Auziți? Eu nu pot să mai trăiesc fără Ariston. Și fără Ariston nu vreau să mai trăiesc.

Tăcerea se lăsă iarăși peste șatră, peste lunca acoperită de iarbă aspră, ghimpoasă, peste balta stătută, adormită sub petice mari de lintiță grasă și verde. După câtva timp tăcerea fu iarăși sfărâmată de clopotul mare și de clopotul mic din sat care sunau a jale. Moartea, ca o uriașă pasăre nevăzută, fâlfâi din aripile ei peste șatră, dar văzduhul fierbinte și vâscos al zilei rămase tot neclintit, tot încremenit.

Lisandra zise:

— Dragostea e vinovată. Dar nici tu, bulibașă, nici voi, ceilalți bătrâni plini de înțelepciune care vă aflați în jurul bulibașei, nu înțelegeți ce este dragostea. Poate ați iubit în tinerețea voastră. De atunci însă și până acum a trecut mult timp și voi ați uitat totul. Inimile vi s-au uscat și amintirile v-au secat. Ori, poate nici n-ați iubit. Iar dacă ați iubit și ați uitat, ori dacă n-ați iubit niciodată, cum mă puteți voi înțelege și cum mă puteți voi judeca? Judecați-mă, totuși, și pedepsiți-mă după străvechea voastră lege pe care eu am călcat-o și după străvechile voastre obiceiuri de care eu n-am fost în stare să țiu seamă, înainte de a-mi primi pedeapsa, sunt datoare să vă spun pentru a treia oară că eu *fără Ariston nu mai pot să trăiesc și nici n-am de ce să mai trăiesc*.

— Nici eu nu pot să trăiesc fără Lisandra, zise încet Ariston. Și fără Lisandra nici eu n-am de ce să mai trăiesc.

Oarba îi ceru voie bărbatului ei care era cumplitul stăpân al șatrei să spună și ea câteva cuvinte, și după ce acesta îi dădu îngăduința, zise:

— Tu, Lisandro, de cum a început judecata, eu una am tăcut și te-am ascultat. Și nu m-aș fi amestecat în vorbă, dacă n-ai fi întrecut cu nerușinare măsura cuvintelor. Zici că noi toate n-am cunoscut dragostea, ori că dacă am cunoscut-o în tinerețe am uitat-o cu trecerea timpului. Și-ai mai zis că și bărbații noștri ori au cunoscut dragostea și au uitat-o, ori n-au cunoscut-o deloc. De când trăiesc în șatra asta – și trăiesc cam de multișor – vorbe mai nerușinate n-am auzit. Tu, fată a Cârnei, află că noi toate am cunoscut dragostea. Și-au cunoscut-o și bărbații noștri. Dar unde am fi ajuns noi dacă ne-am fi lăsat robiți de patimă și ne-am fi furat una alteia bărbatul, ori ne-am fi încurcat cu tinerii stăpâniți de pofte? Atunci, muiere stricată ce ești, șatra noastră n-ar mai fi avut nicio tărie. Și nemaiavând nicio tărie, s-ar fi destrămat și ar fi pierit. Este adevărat că străvechile noastre legi sunt aspre. Și tot atât de adevărat este că grozav de aspre sunt și străvechile noastre obiceiuri. Dar *noi nu ne putem lepăda nici de unele, nici de altele, fără să ne pască primejdia pieirii*.

— Înțelepte vorbe a rostit Sina, zise Him bașa. Trebuie să împlinim legea. Până să trecem la împlinirea ei, te mai întreb o dată, Goșule: o lepezi pe Lisandra, au ba?

— Nu, bulibașă, n-o lepăd. Fără Lisandra nu pot să trăiesc. Fără Lisandra nu mai am pentru ce trăi.

— Atunci, Goșule, o ierți pe Lisandra?

— Nu, bulibașă, nu pot s-o iert. Ați auzit ce-a spus. Dacă o iert astăzi, la noapte pleacă iarăși să se culce în zăvoi cu Ariston.

— Poate nu pleacă, zise bulibașa. O să avem noi grijă să nu plece.

— Grijă! Ce fel de grijă? Știi tot atât de bine ca și mine, ori poate și mai bine, că pe o muiere intrată în călduri nu izbutește nimeni s-o păzească nici cu ciomagul și nici cu pușca.

— În cazul acesta, Goșule, dorești să se treacă la împlinirea legii?

— Da, bulibașă, doresc.

— Și crezi că împlinirea legii are să-i vindece Lisandrei inima care-o sfârâie după Ariston și-are să-i stingă pofta?

— Mă hrănesc cu această nădejde, bulibașă.

Lisandra se întoarse spre bărbatul ei:

— Sărace! Sărace! Este ca și cum ai încerca să te hrănești cu pietre.

Him bașa îl privi în ochi pe Ariston.

— Tu, Aristoane, ai ceva împotrivă?

— N-am nimic împotrivă, bulibașă.

— Dacă nimeni n-are nimic împotrivă, zise mai marele șatrei, hotărăsc să se urmeze până la capăt străvechile noastre rânduieli. Pregătiți-vă.

Acum soarele trecuse de amiază și luneca, aprins și galben, către partea dinspre apus a cerului. Chindia era încă departe și văzduhul rămânea tot fierbinte, tot vâscos, tot apăsător, tot încremenit. Balta, învelită pe alocuri de mari petice verzi și grase de lintiță, părea tot adormită. Și tot adormită părea și lunca dintre sat și balta lângă care își găsise pentru câteva zile sălaș șatra. Caii, măgarii și catârii șatrei, copleșiți și ei de zăpușeală, se apărau alene, ca și mai înainte, cu cozile, de muște. Câinii dormitau întinși la umbră, sub căruțele lungi și grele, cu coviltir. Urșii, doborâți de căldură, mormăiau din când în când prin somn. La îndemnul lui Uj Hoțul, câteva fetișcane oacheșe își zornăiră mărgelele de sticlă, brățările de aramă și cerceii de tumbac, luară gălețile, le umplură cu apă din baltă și udară, ceva mai departe de corturi, o bucată mare de pământ. Țărâna supse numaidecât apa și se muie.

Goșu intră în cort. Intră în cort, după el, și Lisandra. Ariston se îndreptă, mândru și dârz, spre cortul lui Him bașa îl căută pe Alimut și-i porunci să se ducă după harapnice. Băiatul se repezi la căruță și se întoarse cu două harapnice.

Toată șatra se afla în picioare, fremăta și fierbea de nerăbdare. Nimeni nu rostea niciun cuvânt. Oamenii oacheși făcură cerc în jurul bulibașei. Se înghioldeau unii pe alții, se îmbrânceau, se călcau pe picioare, holbau ochii. Mai-marele șatrei cercetă îndelung fiecare harapnic. Spuse:

— Sunt curate. Amândouă sunt curate. N-au nici plumbi, nici noduri. Vedeți-le și voi. Cercetați-le și voi.

Harapnicele trecură din mână în mână. Fiecare le pipăi. Și după ce le pipăi fiecare zise:

— Bulibașă, ai spus adevărul. Harapnicele sunt curate. Nici plumbi n-au și nici noduri.

Him bașa luă harapnicele. Le mai cercetă încă o dată. Și încă o dată grăi:

— Harapnicele sunt curate. Nu părtinim pe nimeni. Noi nu părtinim pe nimeni. *Soarta va hotărî*.

— Da, întări și Sarat, unul dintre bătrâni. Soarta va hotărî.

Uj Hoțul râse:

— Ha-ha-ha! Soarta! ha-ha!…

Matahala se apropie de el, îl întoarse cu fața spre ea, îl ridică în sus și-l sărută pe gură..

— Eu nu te-am înșelat niciodată, Uj, niciodată.

Oamenii oacheși își scoaseră de la brâu pungile cu tutun și lulelele negre de pământ ars. Umplură lulelele cu tutun și le aprinseră. După aceea se așezară iarăși turcește în țărâna fierbinte din fața corturilor. La spatele bărbaților se rânduiră, în picioare, femeile și copiii, în așa fel încât fiecare să vadă de la început și până la sfârșit tot ceea ce avea să se petreacă pe peticul acela de pământ proaspăt udat cu apă.

Gol până la brâu și desculț, Goșu ieși din cort. Pieptul lat și vânjos îi era acoperit de o pădure deasă și încâlcită de păr negru și creț. Pletele lungi, unsuroase și lucioase, îi cădeau pe umeri și pe spate. Barba, și ea stufoasă și neagră ca pana corbului, îi acoperea partea de sus a pieptului. Omul oacheș o ținea de mână pe Lisandra, cu gingășie, cu dragoste, de parcă ar fi vrut s-o ducă în boazurile raiului. Femeiușca, cunoscând până în cele mai mici amănunte ce-o aștepta, își pusese pe trupu-i șui o fustă galbenă, de stambă subțire, și o bluză și mai subțire, albă, de borangic. Mijlocul și-l încinsese strâns cu bete,iar părul lung, negru și lucios, și-l legase la ceafă, într-un singur mănunchi, cu o panglică albastră.

— Goșu are s-o omoare, rosti careva încet. Păcat de ea!

— Orice-am spune noi, șatra n-are o altă muiere mai frumoasă și mai mândră ca Lisandra.

O bătrână smochinită, care până atunci ascultase și privise totul, zise tare:

— Ba n-o s-o omoare! Goșu-al meu până acum n-a omorât pe nimeni și n-o să omoare pe nimeni nici de acum înainte. Goșu al meu nu e ucigaș, așa că o să-i dea păcătoasei ceea ce i se cuvine, numai ceea ce i se cuvine o să-i dea băiatul meu târfei, și nimic mai mult… Nimic mai mult.

— Dar Ariston? Unde e Ariston? De ce întârzie Ariston? De ce nu se arată Ariston?

— Uite-l… Uite-l…

Ariston ieși și el din cort. Era, ca și Goșu, desculț și gol până la brâu. Părea tot atât de puternic, tot atât de lat în spate, numai că părul negru și des care-i acoperea pieptul era mai încâlcit decât al lui Goșu.

— O să biruie Ariston.

— Ba nu, n-o să biruie Ariston. O să biruie Goșu.

— Dreptatea e de partea lui Ariston. Dreptatea e totdeauna de partea dragostei.

— Nu chiar totdeauna.

— Să se facă tăcere! porunci Him bașa.

Se făcu tăcere. Cu greu, dar se făcu. Him bașa se duse la Goșu și-i întinse harapnicele.

— Alege-ți unul, Goșule, pe care-l vrei. Le-am cercetat. Amândouă sunt curate.

Goșu întinse mâna și luă la întâmplare un harapnic.

— Mulțumesc, bulibașă.

Goșu se depărtă. Lisandra îl urmă. Goșu se opri și o așteptă. Muierea ajunse lângă el. Bărbatul puse harapnicul pe umăr, o luă în brațe, o legănă și o strânse îndelung. Pe urmă îi sărută obrajii ușor trași, ochii, sprâncenele, părul lung și negru, fruntea înaltă și limpede. Șatra așteptă ca Goșu să-și sărute nevasta și pe gură, însă bărbatul pe jumătate gol nici nu se atinse de buzele ei. În schimb o mușcă sălbatic de sâni. Lisandra țipă scurt. Șatra se înfioră. Undeva, în mulțime, Ariston mârâi, vru să spună ceva, dar își luă seama și-și înghiți vorbele.

Goșu ridică harapnicul. În mijlocul peticului de pământ înconjurat de șatră, femeia rămase dreaptă ca un stâlp, își înălță mândră capul, își privi bărbatul în ochi și-i porunci:

— Hai, câine, dă!…

Goșu se trase îndărăt cu un pas, cu doi și deodată, ca un șarpe negru și lung, harapnicul cu trei sfârcuri fulgeră pe deasupra capului Lisandrei și pocni ca o armă. De atins însă n-o atinse. Mulțimea îngheță. Lisandra râse:

— Câine! Ți-e frică! De ce ți-e frică? Dă! Dă în plin!

De patru, ori poate chiar de cinci ori harapnicul fulgeră și răsună deasupra capului ei fără s-o atingă. Șatra, care se aștepta la altceva, izbucni:

— Ha-ha-ha!…

— Hi-hi-hi!. „

— Goșu n-are-n oase snagă de bărbat!

— Ha-ha-ha!…

— Lui Goșu îi e frică să-și bată nevasta. Acum înțelegem noi de ce-a umblat fata lui Sedil bașa cu buza friptă după Ariston. Abia acum înțelegem noi… E-he!… E-he-he!…

— Goșu n-are pic de snagă în vine.

— Nici n-a avut vreodată.

— Hi-hi-hi!…

— Ha-ha-ha!…

Goșu întredeschise gura și trase adânc aer în piept, se încruntă, își prinse buzele cărnoase între dinți și și le mușcă adânc. Fire subțiri de sânge începură să i se scurgă pe barba creață, neagră, încâlcită, sălbatică.

— Goșu nu prețuiește două cepe degerate.

— Ha-ha-ha!…

— Hi-hi-hi!…

— A murit demult curajul lui Goșu.

— N-o bate.

— A uitat că muierea nebătută e ca moara neferecată.

A șasea fulgerare a harapnicului fu năprasnică. Biciul cu trei sfârcuri nu mai plezni în gol ci se înfășură tot pe trupul muierii, strâns și usturător, taie ca briciul bluza subțire, de borangic, și sfârtecă adânc carnea sănătoasă, tare ca piatra și arămie.

Acum șatra holbă ochii rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, și încremeni. Câțiva sughițară. Câțiva își mușcară limba. Uj Hoțul icni, iar Ariston scoase un țipăt ascuțit și scurt, de parcă nu Lisandra, ci el însuși ar fi primit lovitura. De zâmbit, numai Matahala zâmbi.

Lisandra se ținu bine. Își încleștă fălcile. Nu țipă. Nu se îndoi. Nici măcar nu crâcni. Clipi numai ceva mai pripit din ochi, până i se risipi ceea ce putea fi un început de frică.

Lui Goșu i se tulburară și i se înrăiră ochii mari, de smoală. Harapnicul, care acum părea că a prins cu adevărat viață, se năpusti iarăși și iarăși, fără niciun răgaz, asupra Lisandrei. Iarăși și iarăși… Iarăși și iarăși… Iarăși și iarăși… Omul oacheș și gol până la brâu care-l mânuia se dovedi a fi mare meșter. Nicio lovitură nu căzu undeva la întâmplare. Biciul grozav înfășura fulgerător trupul muierii, îi tăia și-i zdrențuia bluza subțire, de borangic, în fâșii din ce în ce mai înguste, îi murseca și-i sângera pielea și carnea bucățică cu bucățică. La fiecare lovitură Lisandra clipea și-și ridica tot mai sus fruntea, în pofida șatrei care se aștepta să și-o încline. Matahala, voinica nevastă a lui Uj Hoțul, tremura de plăcere, iar Ariston icnea din când în când. Goșu, cu cât lovea mai năprasnic, cu atât își mușca și-și zdrobea și mai mult buzele.

Nu se scurse prea mult timp și barba lungă și lățoasă a omului cu harapnic se înroși. Din firele ei groase, crețe și încâlcite, picuri mari de

sânge închegat începură să se prăvălească în țărâna udă. Caii, măgarii și catârii șatrei pășteau fără niciun chef iarba aspră și ghimpoasă a luncii și se apărau, alene, ca și mai înainte, cu cozile, de muște. Dar pocnetele, acum înfundate, ale harapnicului și mirosul sângelui care picura din barba lui Goșu și din trupul zdrențuit al Lisandrei scoaseră din somnolență câinii și urșii. Câinii se înviorară, țâșniră de sub căruțele lungi, cu coviltir, se depărtară de șatră și se apucară să scheaune și să urle de parcă ei înșiși ar fi fost bătuți. Mai tare decât toți urla și scheuna Rob, câinele bătrân dar încă puternic al lui Him bașa. Ațâțați de mirosul sângelui omenesc vărsat și poate ușor înfricoșați, urșii începură să se zbată în lanțuri și să mormăie furioși. Alimut, în făptura căruia trăia încă din plin cruzimea adolescenței, puse mâna pe o bâtă zdravănă și, izbind cu ea când într-o parte, când în alta, alungă câinii și-i risipi. Se întoarse după aceea la urși și-i ciomăgi zdravăn. Aruncă bâta. Și dintr-odată își dădu seama cu oarecare spaimă că în adâncul inimii lui simțise plăcere, atunci când bătuse câinii și urșii. Gândi: „Fără îndoială că acum lui Goșu îi face plăcere că o bate pe Lisandra.” Scuipă în țărână.

Cu toate că mâncaseră bătaie, nici câinii, nici urșii nu se potoliră. Scârbit pe de o parte de treaba pe care o făcuse, iar pe de alta de gândurile care-i trecuseră prin cap, feciorul lui Him bașa îi lăsă în pace și reveni printre ceilalți oameni oacheși care, tăcuți și cu ochii bulbucați și sticloși, îl priveau pe Goșu și o priveau și pe Lisandra. Din bluza albă și subțire de borangic și din fusta galbenă de stambă ieftină, care îmbrăcaseră până mai adineauri trupul zvelt și plinuț al femeii, nu mai rămăseseră decât câteva zdrențe. Zdrențele acestea jalnice și ude de sânge se lipiseră de pielea stropșită și sfărâmata a muierii, iar unele îi pătrunseseră adânc în carne. Lisandra, cu toată bătaia cumplită pe care o primea, își păstra încă fruntea sus, își ținea încă gura încleștată, însă fără voia ei ochii i se tulburaseră și se vedea de departe că abia își mai stăpânește plânsul care se lupta s-o podidească.

Harapnicul fulgera mereu, tot mai sprinten, tot mai flămând, tot mai sălbatic. Ariston își dusese mâinile la ochi, sărea în sus, ca ars, și icnea ascuțit și scurt la fiecare lovitură pe care o primea Lisandra. Uj Hoțul înghițea în sec. Matahala număra loviturile și spunea încet, printre dinți:

— Dă-i! Mai dă-i! Dă-i…

Oarba înțelegea totul. Auzea totul. Totul.

Goșu, spre care acum erau îndreptate toate privirile aprinse ale șatrei, își împlinea mai departe ceea ce credea că este tristul lui drept. Scăldat tot în

sudori, izbea într-una și, tăcut, își mușca și-și zdrobea fălcile și buzele.

Clopotul mare din sat sună iarăși de mort și numaidecât clopotul mic se grăbi să-l îngâne. Amândouă clopotele erau de aramă curată și aveau sunet clar și dulce, cu toate că aproape în fiecare săptămână vesteau o dată sau de mai multe ori moartea.

În sfârșit, istovită atât de lovituri cât și de încordare, Lisandra se muie, se îndoi de mijloc și se lăsă în genunchi. Nu leșină, se ținu trează și își dădu seama de starea în care se află. Grijulie și dorind din toate puterile ca nu cumva Goșu să creadă că ea a fost biruită de harapnicul lui și că-și cere iertare, încercă să se scoale. Nu izbuti însă. Cuprinsă de sleire și poate și de multul chin la care carnea ei mursecată și sfărâmată o supunea, se lăsă într-o rână și pe urmă se ghemui toată în țărână.

— A omorât-o! strigă aproape veselă Matahala. A omorât-o și bine i-a făcut Goșu c-a omorât-o!

— Aș! Nici vorbă nu poate fi de așa ceva, îi replică Uj Hoțul. Așa cum bine știi, dragă nevastă, muierea e mai tare decât dracul, și ține la bătaie.

Matahala îl apucă pe Uj Hoțul de umeri, se aplecă și-i șopti la ureche:

— Dragă bărbate, dacă mai spui prostii, mă scoți din sărite și atunci… atunci te sugrum. N-am nevoie decât de două degete ca să te sugrum.

Bărbatul mărunt și ciupit de vărsat șopti:

— Am să tac mâlc… Orice s-o mai întâmpla, eu am să tac mâlc… Iar la noapte o să te iubesc… O să te iubesc…

Goșu se șterse pe față cu dosul mâinii. Păstrându-și încă harapnicul și părând gata, la nevoie, s-o ia de la început, se apropie de femeiușcă, îngenunche lângă ea și-i ascultă răsuflarea. Se ridică. Zise:

— N-are nici pe dracu! E numai leșinată.

Him bașa, fără să se miște din loc, porunci:

— Fetelor, aruncați peste ea câteva căldări de apă. O să se trezească… O să se trezească numaidecât din leșin.

Fetișcanele umplură gălețile cu apă din balta stătută și o aruncară asupra Lisandrei. Nevasta lui Goșu simți apa stătută muindu-i pielea și lunecând peste răni, însă nu se întinse și nici nu încercă să se scoale. Se strânse până se făcu covrig. Rămase așa câteva clipe, apoi trupu-i însângerat și zdrobit începu să se zbată. Nu părea să i se fi trezit și mintea. Him bașa zise:

— Mai aruncați apă asupră-i. Încă trei-patru căldări și o să-și vină pe deplin în fire.

Acum, întocmai cum se aștepta Him bașa, Lisandra se trezi de-a binelea. Cum se trezi, scutură capul, deschise ochii mari și se uită împrejur. Își dădu numaidecât seama unde se află și de ce. Adunându-și firele voinței ei într-un singur mănunchi, încercă să surâdă. Buzele n-o ascultară. Atunci strânse pumnii să vadă dacă mâinile îi erau sau nu amorțite. Nu. Nu erau amorțite. Își pipăi șoldurile vinete, umflate și pline de tăieturi adânci, dureroase și usturătoare. Își spuse în gând: *„Șatra stă cu ochii pe mine. Mă crede biruită. Dar eu… eu nu sunt biruită. Și nici n-o să fiu biruită, vreodată. Trebuie să mă ridic în picioare. Trebuie… Trebuie…”*

Ceea ce nu-i izbutise cu câteva clipe înainte, îi izbuti acum. Sări în sus cu o sprinteneală care îi uimi pe toți, își scutură capul și-și ridică iar fruntea. Panglica cu care își strânsese și-și legase părul la ceafă se rupsese. Răsfirat și revărsat pe umeri și pe spate, părul ei bogat, negru și lucios, ud și amestecat cu țărână și cu sânge, îi îmbrăca într-un vestmânt ciudat și barbar întreaga parte de sus a trupului. Cealaltă parte însă, cu rotunjimi, rămăsese goală-goluță.

Uj Hoțul plescăi din buze. Nu se mulțumi însă cu atât și urlă:

— Niciodată Lisandra n-a fost mai frumoasă ca acum.

Matahala îl apucă de umeri, îl ridică și-l aruncă peste umăr, la spate. Uj Hoțul, în hohotele de râs ale șatrei, se culese din țărână și fugi. Fugi și se ascunse într-un cort.

Uj Hoțul avusese dreptate. Niciodată nu fusese Lisandra mai frumoasă. Goșu o privi adânc și iarăși își mușcă buzele cu sete și tăcu. Ariston o privi și el, icni scurt și vru să urle, însă prietenul său Urat îl pocni cu pumnul peste gură și pentru a-l potoli îi șopti la ureche:

— Ți-ai pierdut mândria! N-ai izbutit să te stăpânești și ți-ai pierdut mândria! Dacă nu te potolești, ajungi de râsul șatrei, prostule!

Goșu făcu un pas spre muierea despletită și goală și se pregăti s-o întrebe dacă are să se lepede de Ariston și să-i rămână credincioasa de acum înainte. Lisandra însă îi ghici gândurile. Rânji:

— Hai, câine, dă mai departe! Nu mi s-au isprăvit încă puterile. Dă mai departe și omoară-mă. Neputinciosule!…

Din toate cuvintele pe care le rostise Lisandra, unul singur i se înfipsese lui Goșu în inimă, ca un cuțit: „neputinciosule.” Cuvântul acela îl auzise toată șatra, îi păru rău că n-a omorât-o înainte ca să apuce să rostească acel cuvânt. Nu face nimic! *Are s-o omoare acum*. Știe cum se omoară un om cu harapnicul și are s-o omoare acum. Dar cum s-o omoare? *Dacă moare*

Lisandra, va trebui să moară și el. Iar el nu vrea să moară. Vrea să trăiască, să trăiască, să trăiască…

Him bașa îl îndemnă:

— Dă-i, Goșule! Dacă muierea păcătoasă cere să-i mai dai, dă-i, Goșule, dă-i până se satură. Iar dacă vrei s-o omori, dă-i până moare. Nu te sfii! E dreptul tău s-o lași în viață sau s-o omori…

Goșu măsură cu ochii distanța care-l despărțea de Lisandra, se trase un pas îndărăt, își vârî între buzele sfârtecate și însângerate și între dinții mari și albi vârfurile mustăților și se apucă iarăși să le roadă. Sudoarea curgea de pe el șiroaie. *Neputincios!* Îi spusese că e neputincios! O să-i arate el acum cât este el, Goșu, de neputincios!

Ridică mâna și harapnicul năprasnic, după ce șuieră o clipă prin aer, înfășură și sângeră iarăși trupul zvelt, oacheș și plinuț al muierii. O dată. De două ori. De trei ori. La al patrulea harapnic Lisandra se îndoi și căzu gemând scurt, fără să fie cuprinsă de leșin.

Scârbit parcă până în măduva oaselor de ceea ce făcuse, bărbatul tânăr și ochios aruncă harapnicul la picioarele bulibașei și se repezi la nevastă-sa. Spre marea mirare a șatrei, o luă pe brațe, așa cum se ia un copilandru bolnav, cu gingășie, cu milă și cu nesfârșită grija, și începu s-o luluie și s-o legene. O ridică iarăși și-i sărută fruntea și sprâncenele, obrajii oacheși și părul negru ca de metal, gros și lucios.

Tăcută și înmărmurită, șatra se uita la Goșu și se uita și la Lisandra.

Lui Ariston îi ieșiră ochii din cap. Se înălță în vârfurile picioarelor și răcni ca o fiară.

Goșu auzi răcnetul sălbatic al dușmanului său, însă nu se întoarse spre el. Cu trupul gol al Lisandrei, mursecat și plin tot de sânge, lipit de pieptul lui păros, o luă cu pași apăsați către cort. Mama lui Goșu se întoarse către două muieri mai în vârstă, care se ținuseră tot timpul prin apropierea ei și le rugă:

— Hai s-o oblojim. O fi durând-o trupul, sărăcuța!

Intrară câteșitrele, după Goșu, în cort. Bătrânii, care înainte de a se începe judecata se așezaseră în preajma lui Him bașa, își aduseră aminte că-și aprinseseră lulelele. Când și cum se stinseseră? Unii, în timp ce harapnicul fulgera și izbea într-una, roseseră între dinți ori între gingiile foanfe ciubucurile. Alții, în același timp, frământaseră lulelele între degete până le sfărâmaseră în cioburi.

Unui prunc i se făcu foame. Țipă. Muierea tânără și dolofană care-l legăna în brațe își descheie cămașa de la piept, scoase afară prin

deschizătură sânul negricios, mare cât un pepene, și vârî bonțul roșcat în gura copilului. Plodul tăcu și se apucă să sugă hulpav.

Goșu știa ce așteaptă acum întreaga șatră de la el. Nu întârzie. Se arătă în ușa cortului. Ochii îi ardeau în cap ca doi cărbuni aprinși, iar fața plină de sudoare și de sânge îi rămăsese ca și mai înainte hotărâtă și încruntată. În mâini ținea un șervet gros și aspru din țesătură de cânepă. Se uită o clipă la oamenii oacheși adunați acolo. Îi cunoștea bine pe toți. Între ei se născuse. Între ei crescuse. Între ei colindase țări și ținuturi. Între ei o adusese pe Lisandra. Sub ochii lor rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, o biciuise, și acum, tot sub ochii lor, avea să-și încerce puterile și meșteșugul de a se folosi de harapnic în lupta-i cu Ariston. Fie! O să treacă și asta.

Își șterse fruntea, își șterse ceafa și își șterse și pieptul lat, vânjos și puternic, în care îi bătea repede inima încărcată de mânie și pârjolită aprig de suferință. Isprăvi. Sau i se păru numai c-a isprăvit. Mototoli șervetul și-l aruncă. Se aplecă și luă harapnicul de la picioarele lui Him bașa. Se depărtă de șatra mută care acum își holbă și mai mult ochii, și se opri în același loc în care stătuse cu puțin mai înainte, când o pedepsise pe nevastă-sa, după legile și după obiceiurile străvechi ale șatrei. Încercă harapnicul în aer, ca și cum s-ar fi temut că nu-l va mai asculta. Harapnicul, ud de sângele Lisandrei, șuieră ca un balaur viu și pocni puternic, ca o armă de foc.

Bulibașa îl chemă pe Ariston și-i dădu celălalt harapnic. Ariston, gol și el până la brâu ca și Goșu, îl luă și se așeză în locul în care, cu puțin mai înainte, stătuse Lisandra. Își încercă și el harapnicul, fluturându-l pe deasupra capului lui Goșu.

Sosi clipa, clipa cea mare. Tinerii bărbați oacheși, amândoi pletoși, amândoi bărboși, amândoi păroși, amândoi ochioși, se priviră, se măsurară și se cântăriră îndelung, de parcă acum s-ar fi văzut și s-ar fi întâlnit întâia oară. Ochii le scăpărară, sprâncenele negre și stufoase li se încruntară, dinții mari și albi le scrâșniră. Acum nu numai Goșu, ci și Ariston își mușca, își sfârteca și își sângera buzele groase, cărnoase. Șatra se uita la ei tăcută, de parcă fiecare om de acolo ar fi fost cioplit cu dalta într-un bloc de pământ aspru, negricios. Parcă numai ochii care clipeau din când în când le erau vii și inimile care se zbăteau și băteau grăbite în piepturile lor

— Goșu e ostenit. O să piardă.

— Ba nu. Ariston o să piardă.

Him bașa ceru șatrei să facă tăcere. Șatra făcu tăcere. Însă clopotul cel mare din sat nu auzi porunca bulibașei și sună iarăși a moarte. După un timp

sună a moarte și clopotul mic. Prin văzduhul nemișcat și vâscos trecură în zbor pe deasupra șatrei două berze. Latră un câine după umbrele lor care lunecau lin ca două mici sănii cu aripi, pe iarba uscată, aspră și rară, coaptă și răscoaptă de soarele verii, a luncii dintre sat și gârlă.

— Gata, zise Him bașa, începeți!

Ariston ridică harapnicul și se năpusti să atace. Harapnicul uscat, însă moale ca mătasea și ascuțit ca briciul, fulgeră. Goșu, care acum era tot numai ochi și numai mușchi încordați, sări în lături și se chirci pe vine, turtindu-se și făcându-se parcă una cu pământul. Scăpă neatins. Rânji, saltă în sus ca un spârnel vrăjit și cât ai clipi o singură dată din ochi, harapnicul lui, ud încă de sângele Lisandrei, mușcă adânc din trupul lui Ariston, sângerându-i-l. Năucit de repeziciunea și usturimea izbiturii, Ariston se trase un pas îndărăt. Goșu înaintă dârz și-l mai plezni încă o dată cu aceeași neostenită sete.

Șatra oacheșă fremătă ca o pădure în care s-a trezit pe neașteptate vântul.

— Hai, Ariston… Nu te lăsa, Ariston… Atinge-l, Aristoane…

— Hai, Goșule… Nu te lasă, Goșule. Mai pocnește-l o dată, Goșule…

Bulibașa răcni:

— Lăsați-i în pace! Sunt destul de porniți unul împotriva altuia. Nu-i mai ațâțați! Nu vedeți că se bat cum trebuie, ca doi cocoși?

Șatra tăcu, însă broaștele din balta adormită, învelită în parte cu mari petice de lintiță verde și grasă, începură să orăcăie.

Timpul trecu pe lângă oamenii oacheși ai șatrei și nu se opri. Timpul nu se oprește pe loc. Orice s-ar întâmpla pe pământ, pe stele sau printre stele, el merge înainte cu aceiași pași măsurați.

Soarele ajunse la chindie. Umbrele oamenilor, ale căruțelor lungi și grele, cu coviltir, ale cailor, ale măgarilor și ale catârilor care pășteau fără niciun chef iarba aspră și ghimpoasă a luncii se lungiră.

Acum pe Ariston îl durea și-l frigea cumplit pielea și carnea. Era ca și cum i-ar fi umblat cineva pe trup cu vârful unui cârlig de fier înroșit în foc. Nu. Așa ceva nu mai putea să îndure. Trebuia negreșit să-l izbească și să-l sângere și el pe Goșu, să-l sângere cumplit până-l va doborî și-l va răpune. Se încordă tare, ridică harapnicul și înaintă cu un pas. Dar, sprinten, mai sprinten decât și l-ar fi putut închipui cineva, Goșu sări iarăși în lături și iarăși izbuti să se chircească pe vine și să se turtească mai înainte ca șarpele negru cu trei sfârcuri de foc să-l muște. Înnebunit de neizbândă, Ariston uită sau nu mai vru să țină seamă de rânduielile luptei, se năpusti la Goșu și

începu să-l pocnească cu mânerul harapnicului în cap. Goșu, cu mâna dreaptă în care ținea harapnicul, căută să-l îndepărteze pe Ariston, iar cu stânga îi dibui fuduliile, să i le prindă și să i le strivească.

Him bașa se ridică, se repezi la ei, îi despărți și-i mustră. Șatra ieși din tăcere.

— Ariston nu s-a bătut cinstit!

— Huoo!

— Bate-te cinstit, Aristoane!

— Și tu, Goșule, și tu trebuie să te bați cinstit până la sfârșit.

Him bașa le spuse la amândoi:

— Hai, luați-o de la început și măsurați-vă puterile ca niște oameni de treabă ce sunteți. Nu îngăduim nicio abatere de la vechile rânduieli.

— Aș vrea să beau ceva, zise Ariston.

— Acuma nu! zise Him bașa. E oprit. După…

Încăierarea reîncepu. Când un harapnic, când altul fulgera în văzduh, șuiera, mușca.

Nici acum nu se scurse prea multă vreme și șatra întărâtată avu bucuria să-l vadă sângerând și pe Goșu, nu numai pe Ariston.

— Hai, Aristoane…

— Nu te lăsa, Aristoane…

— Ce să nu se lase? Nu-l auziți cum gâfâie? Până la urmă tot Goșu îl mănâncă necopt.

— Ba nu. Ariston o să-l mănânce pe Goșu.

— Oameni în toată firea și se bat pentr-un fund de muiere.

— Dar pentru ce-ai vrea tu să se bată? Împărații nu s-au…

Hărmălaie. Nimeni nu mai înțelegea nimic. Urlând ca să fie auzit de toți, bulibașa porunci iarăși să se facă tăcere. Și șatra, vrând-nevrând, ascultă porunca stăpânului ei și căzu iarăși în tăcere.

Dar parcă puteai să privești și să taci?! Acum, cu ochii aproape ieșiți din cap, Goșu izbea într-una. Izbea și icnea. Și se gândea la Lisandra și la noaptea petrecută de ea în zăvoi cu Ariston. Se gândea la cuvântul acela pe care i-l aruncase ea în obraz… *Acum*… Dacă nu-l va birui pe Ariston *acum*, va fi nevoit să asculte de vechea lege a șatrei și să i-o dea pentru totdeauna pe Lisandra. Pentru totdeauna…

Harapnicul lui Ariston șuieră și el ascuțit. Brusc, Goșu nu mai vru să se apere. Dori cu ardoare să fie lovit, să sângere, să simtă cum îl doare și-l ustură și pe el carnea, pentru ca mânia să-i crească și mai spornic, pentru ca

loviturile pe care el, Goșu, i le va da lui Ariston, să fie și mai cumplite, și mai nimicitoare. Biciul cu trei sfârcuri al lui Ariston îl înfășură, îi arse pielea și-i sfârtecă adânc de tot carnea. Goșu simți cum fire de sânge cald i se scurg pe trupul îndârjit și-i pătrund pe sub cingătoare, spre șolduri. Durerea își înfipse colții în el ca o fiară flămândă. Omul lovit își mușcă încă o dată buzele sfârtecate și și le supse. Sângele, pe care îl simți cald și dulceag în gură, îi potoli setea care-l frigea și-l chinuia. *Ajunge!* Mai mult n-o să-i îngăduie lui Ariston.

Dârz, turbat, Goșu înălță harapnicul. Se porni. Și acum loviturile lui năprasnice cădeau una după alta ca niște fulgere de foc, mânioase, îngrozitoare.

Zăpăcit de izbiturile de care n-avea cum să scape, Ariston dădu îndărăt, însă Goșu nu-i îngădui niciun răgaz. Îl urmări și-l plezni într-una până-l văzu că, biruit, aruncă harapnicul. Atunci nu-l mai izbi. Aruncă și el harapnicul.

Femeia smochinită, care-i era mamă și care privise totul de la început, se apropie de el și încercă să-l mângâie și chiar să-l sărute. Goșu o îndepărtă, șoptindu-i:

— Nu. Nu acum.

Pe când cei doi bărbați desculți și goi până la brâu, cu bărbile și cu trupurile pline de sânge, se îndreptau fiecare spre cortul lui, Alimut strigă:

— Jandarmii… Vin jandarmii…

Auzind cuvintele *jandarmii, vin jandarmii*, șatra se resfiră ca la poruncă și-și aruncă privirile spre sat. Într-adevăr, doi jandarmi călări ieșiseră de pe una din ulițele satului și, ținând lunca, veneau la pas către șatră.

— Prefaceți-vă că petreceți, spuse Him bașa. Cântați, jucați. Nu se cade ca jandarmii să afle ce s-a petrecut la noi. N-are niciun rost să se amestece în treburile și-n legile noastre.

Nimeni nu aștepta să i se spună pe îndelete ce anume are fiecare de făcut. Copiii se apucară să se joace. Cei mai mărișori se luară la trântă, iar ceilalți, tinerii, încinseră dansul. Alimut ieși din cort cu vioara, Elezar își aduse cobza, Blebe sufla de zor în flaut. Dansatorii se trăgeau încet, cu lăutari cu tot, spre locul stropit cu apă și bătătorit, pe care avusese loc pedepsirea Lisandrei și lupta cu harapnicele între Goșu și Ariston. Apa fusese sorbită demult de țărâna fierbinte și nu i se mai cunoșteau urmele, dar ici și colo se vedeau încă stropi mari de sânge închegat. Bătând cu tălpile goale pe loc

sau târșâindu-și-le într-adins când într-o parte, când în alta, tinerii făcură să nu se mai cunoască nimic.

Jandarmii își opriră caii. Bulibașa le ieși înainte. În urma lui se înșiruiau, cu capetele descoperite, bătrânii șatrei. Își înclinară toți capetele pletoase, mustăcioase și bărboase în fața jandarmilor. Băieții care se schimbaseră în lăutari tăcură, iar dansul abia închegat se sparse și se destrămă. Copiii își opriră joaca. În câteva clipe întreaga șatră se adună și se buluci în spatele lui Him bașa și al bătrânilor.

Acum soarele pogorâse mult și se pregătea să asfințească. Balta căpătase străluciri stranii, gălbui, vineți, roșietice. Câinii se ascunseră sub căruțe. Urșii nu mai mormăiră. Dar caii, măgarii și catârii șatrei păscură, ca și mai înainte, fără nicio poftă, iarba aspră și ghimpoasă a luncii.

Unul dintre jandarmi întrebă:

— Dar ce faceți voi aici? Petreceți?

— Da, răspunse bulibașa. Copiii se jucau. Tinerii cântau și dansau, iar noi, ăștia mai bătrâni, ne hodineam. Ne-a chinuit și pe noi, ca și pe dumneavoastră, zăpușeala. Ne-au mai chinuit și muștele. Acum, o dată cu seara, o să ne facă să suferim și țânțarii.

— De! zise unul din jandarmi, ce să-i faci? Vară. Așa e vara, cu zăpușeală, cu muște, cu țânțari. Așa e vara…

În inima mult încercată a bulibașei, ca și în inimile mult încercate ale celorlalți bătrâni, se strecură *neliniștea*. Pentru ce veniseră jandarmii? Cu câteva ceasuri mai înainte, după ce șatra se oprise în luncă, Him bașa se dusese la reședința lor și le înmânase obișnuitul plocon. Mai voiau încă unul? Ar fi fost prea de tot. Și așa șatra o ducea greu. Bărbații celor mai multe femei din sat erau plecați la război. Și nu numai bărbații femeilor din satul acesta, ci bărbații femeilor din toată țara erau plecați la război. Acum lumea era mai puțin darnică, mai puțin largă la mână ca altădată. Fiecare se gândea întâi la el, la familia lui, și la ce-o s-aducă ziua de mâine, cu toate că, de fapt, nimeni nu știa ce-o s-aducă ziua de mâine.

Him bașa năzui să iasă cât mai repede din neliniște.

— Aveți vreo poruncă nouă pentru noi?

— Da. Avem. O poruncă nouă. Ne-a sosit acum, să tot fie un ceas, de la comandantul nostru.

— Grea?

— Nicio poruncă nu e ușoară.

— Vom căuta s-o îndeplinim, zise cu glas supus Him bașa. Suntem învățați să îndeplinim totdeauna poruncile stăpânirii.

Jandarmul râse.

— Foarte frumos din partea voastră, foarte frumos.

Atât spuse. Pe urmă amândoi jandarmii priviră căruțele grele și lungi, cu coviltir, corturile vechi și răpănoase prin care cu greu izbutea să pătrundă ploaia, urșii legați în lanțuri și cu belciuge de fier în nas, câinii pitulați pe sub căruțe, caii, măgarii și catârii care pășteau ceva mai departe iarba aspră, uscata și săracă a luncii.

— Cam câte suflete sunt în șatra voastră?

— Cu mic, cu mare, în șatra noastră se găsesc nouăzeci și șase de suflete omenești, domnule, numai nouăzeci și șase de suflete omenești. Altădată…

Jandarmul tăcu. Tăcu și numără în gând oamenii oacheși. Se întoarse spre tinerelul care-l însoțea și-i spuse:

— Ține minte: în șatra lui Him bașa trăiesc nouăzeci și șase de suflete. Când ne întoarcem la reședință să-mi aduci aminte să raportez chiar astă-seară la comandament. Nouăzeci și șase de suflete: nici mai mult, nici mai puțin.

Bulibașa se ploconi încă o dată în fața jandarmilor.

— Să-mi fie cu iertare, domnule, trebuie să adaug spre știința dumneavoastră, că în afară de aceste nouăzeci și șase de suflete, care se văd și care pot fi numărate dintr-o ochire, în șatră se mai găsesc încă trei suflete.

— Și pe acelea pentru ce nu mi le-ai pus la numărătoare de la început?

— Pentru că… Pentru că sunt bolnave, domnule…

Jandarmii râseră.

— Și de ce suferă sufletele bolnave?

— De friguri, domnule, de friguri.

— Și unde zac?

— În corturi, domnule, mai la umbră, în corturi.

— Atunci, în șatra voastră se găsesc nouăzeci și nouă de suflete?

— Da, domnule, întocmai. Cu mic, cu mare, cu sănătoși și cu bolnavi, în șatra noastră se află nouăzeci și nouă de oameni.

Jandarmii râseră iarăși. Acum se molipsi de la râsul lor și șatra.

Încurajată de această veselie care părea a fi a tuturor, Arefa, nevasta lui Bud, ieși în față. Avea burta la gură. Se bătu ușor peste ea cu degetele și zise râzând:

— Și cu ăsta de aici, peste o zi-două, *vom fi o sută,* o sută de suflete omenești…

Mai ieșiră câteva tinerele din grămadă. Fiecare râse. Și fiecare se bătu ușor cu degetele peste borț:

— Și cu al meu, o sută unul.

— Și cu al meu, o sută doi.

— Și cu al meu, o sută trei.

— După câte văd, spuse jandarmul mai în vârstă, până la toamnă veți fi cam o sută douăzeci.

— Da, întări Him bașa, poate o sută douăzeci, poate mai mult de o sută douăzeci. Dacă trăiesc, oamenii se înmulțesc.

Jandarmii se uitară unul la altul. Zâmbiră o clipă. Apoi zâmbetele le pieriră și fețele li se împietriră. Se întoarseră și priviră șatra. Și, deodată, lui Him bașa îi zvâcni inima. Văzu – sau i se păru numai – că jandarmii se uită la el, la Him bașa și la oamenii lui, *la toți oamenii lui*, ca la niște morți. „*Nu*, își spuse Him bașa în gând, *nu se poate. Mi s-a părut. De ce să se fi uitat jandarmii aceștia la noi ca la niște morți? Suntem vii, suntem încă vii, și vom fi… Vom fi… Până când vom fi vii? Asta e! Niciun om viu nu știe până când va fi viu.”*

Supărați de roiurile de muște care începuseră să le dea ocol și să-i piște, caii jandarmilor se apucară să frământe pământul aspru și tare cu picioarele și să-și clatine capetele. Jandarmii strânseră frâiele și-i mai potoliră.

— Uite care e porunca, bulibașă. Vă strângeți calabalâcurile și *peste un ceas-două, părăsiți satul*.

Him bașa, mirat, căscă gura. Numai la asta nu se aștepta. Jandarmul nu luă în seamă mirarea bulibașei. Zise:

— Ieșiți în șosea și o luați spre oraș. Porunca spune că trebuie să vă aflați acolo, la oraș, mâine în zori.

— Și de acolo încotro va trebui s-o pornim?

— Nu știu, Him bașa. Zău că nu știu. O să vi se spună acolo, la oraș, ce-aveți de făcut mai departe.

— Nu s-ar putea să rămânem aici măcar o săptămână? V-am…

Vru să spună „v-am mai aduce un plocon”. Jandarmul îi reteză vorba:

— Peste un ceas, cel mult două, trebuie să plecați. Și băgați-vă bine în cap: *să nu cumva să încercați s-o luați pe alt drum*. Mâine în zorii zilei trebuie să fiți negreșit la oraș. O să fiți așteptați la barieră.

— Porunca e numai pentru noi?

— Nu, zise jandarmul. Porunca e pentru toate șatrele. Războiul…

— Dar noi n-avem nimic cu războiul.

— Voi n-aveți nimic cu războiul. E adevărat. Se pare însă că *războiul are ceva cu voi*.

Him bașa stărui:

— Nu s-ar putea… V-am…

— Nu. Nu s-ar putea obține cu niciun preț amânarea. Ordinul e ordin. S-a înțeles, bulibașă?

— S-a înțeles, domnule.

— Apăi, spuse jandarmul glumind, *drum bun*.

Întoarseră caii și plecară spre sat, tot așa cum veniseră, la pas.

Șatra tăcu și după ce jandarmii îmbrăcați în straie albastre se depărtară, oamenii oacheși se adunară iarăși în jurul bulibașei. Careva întrebă:

— Ce miez poate să aibă porunca adusă?

— Nu știu, zise Him bașa. Vom vedea. Poate vom afla mâine, acolo, la oraș. Deocamdată mâncăm. După aceea o să ne strângem corturile. Păcat că le-am întins.

— Mare nenorocire o să cadă pe capul nostru.

— Ce să mai cadă? *A și căzut*.

— Țineți-vă tari, îi povățui Him bașa. O să aflăm mâine despre ce este vorba.

În luncă se aprinseră focuri. Căldările de mămăligă așezate deasupra flăcărilor, pe pirostrii, începură să fiarbă. Băiețandrii șatrei adunară caii, măgarii și catârii, încălecară pe ei și plecară spre sat să-i adape la vreo fântână. Alimut o chemă pe Kera. Fata veni alergând și zăngănindu-și salbele și brățările.

— Hai să adăpăm urșii, noi doi, numai noi doi.

— Hai…

Urșii mormăiră și-și zăngăniră lanțurile. Clopotele satului sunară iarăși a mort și a jale. Amurgul se prăvăli sângeriu.

Him bașa îl văzu venind dinspre sat pe Uj Hoțul. Ținea în brațe un purcel bălan și dolofan. Îl opri și-l întrebă:

— De unde ai luat purcelul?

— Din marginea satului.

— L-ai cumpărat?

— Nu, bulibașă. L-am furat.

— Când o să te lași de furtișaguri, Uj?

— Niciodată, bulibașă.

— Mâine, după ce ajungem la oraș, o să te supun judecății, Uj, zise Him bașa.

Uj Hoțul rânji:

— După ce voi mânca purcelul, poți să mă și bați, bulibașă…

În sat câinii lătrau nebunește după urși și după câinii, caii, măgarii și catârii pe care-i adăpau pe la fântâni flăcăiandrii șatrei.

Capitolul II

După ce adăpară urșii, Alimut și Kera se întoarseră la corturi. Kera se apucă să le dea urșilor de mâncare, Alimut se repezi să-l vadă pe Goșu. Îl găsi în cort, ghemuit pe un scăunaș, cu capul în mâini. Lisandra se afla întinsă pe rogojini. Muierile smochinite care intraseră în cort mai înainte îi curățaseră trupul cu pielea pleznită și crăpată, cu carnea mursecată și sfârtecată și i-l unseseră cu alifii alinătoare. După aceea o lăsaseră goală, întinsă pe o pătură aspră. Ca să n-o bâzâie și s-o supere prea mult muștele, o acoperiseră cu o bucată mare de pânză albă. Acum carnea n-o mai durea și n-o mai ustura, dar și-o simțea arzând și zvâcnind. Se simțea peste măsură de ostenită și de sleită, de parcă toată ziua ar fi fost înjugată la jug greu și ar fi tras de una singură la plug. Își ținea ochii închiși, respira ușor, încerca să doarmă și îi părea grozav de rău că nu izbutește.

Goșu avea și el trupul sângerat. Cele câteva lovituri pe care le primise de la Ariston îi crestaseră și-i înnegriseră și lui pielea. Nu primise să fie nici uns cu leacuri, nici oblojit. Văzându-l intrând pe Alimut, înălță fruntea. Auzise ceea ce vorbise Him bașa cu jandarmii învestmântați în albastru. Zise:

Când trebuie să plecăm?

— Peste un ceas, două.

— O să mă duc să-mi adăp caii.

— Nu e nevoie. I-au adăpat băieții. Dintr-o clipă în alta au să se întoarcă. Vrei să te ajut să-ți strângi cortul?

— Nu. Ajută-l pe Ariston. E mai dărâmat decât mine.

Auzind rostindu-se numele lui Ariston, Lisandra se scutură de starea de lâncezeală în care se afla și se ridică. Își potrivi părul lung și negru. Alimut îi văzu umerii plini, sfârtecați și zdrobiți de lovituri. Strânse din ochi. Lisandra îl întrebă pe Goșu:

— L-ai biruit?

— Da, îi răspunse bărbatul, însă nu l-am bătut chiar atât cât aș fi vrut.

— Te hotărâsei să-l omori?

— Poate, însă *nu l-am omorât*.

Tăcu un timp. Pe urmă adăugă:

— Cred că dacă-l omoram era mai bine și pentru el și pentru mine. Poate era mai bine și pentru tine.

— Atunci de ce nu l-ai omorât?

— Nu l-am omorât pe Ariston, pentru că…

Tăcu. Nu-și duse mărturisirea până la capăt. Lisandra rosti aspră:

— Dacă l-ai fi omorât, aș fi părăsit numaidecât șatra.

— N-aveai dreptul s-o faci. Te-am cumpărat. Știi bine că i-am dat pentru tine lui Sedil bașa douăzeci de galbeni de aur, turcești, cu zimți.

— Aș fi căutat șatra tatei și l-aș fi trimis să-ți dea galbenii îndărăt.

— Vânzarea a fost făcută pe viață, așa că nici n-aș fi stat de vorbă cu Sedil bașa.

— Tu nu înțelegi, omule, că *eu nu mai pot să trăiesc fără Ariston?*

— Va trebui să te obișnuiești să poți.

— De ce?

— Pentru că nici eu nu pot trăi fără tine. E limpede, nu?

— E limpede, și totuși nu e limpede, spuse Lisandra. Eu zic că pentru noi trei ar fi fost mult mai bine *dacă te omora Ariston pe tine*. Pe tine te-am fi îngropat aici, la marginea satului, iar eu m-aș fi măritat cu Ariston, aș fi trăit cu Ariston și aș fi fost fericită.

Goșu nu-i răspunse. Umblă prin cort, găsi un cuțit cu lamă lungă și subțire și-l luă. Veni cu el în ușa cortului și-i încercă tăișul pe un fir de păr smuls din barbă. Spuse domol, aproape blajin:

— O să vedem care din noi trei o să moară mai întâi. O să vedem noi. De altfel, Lisandro, eu unul nu mă grăbesc nici să mor, nici să mă las omorât. Nu mă grăbesc. De aceea nu l-am omorât astăzi pe Ariston: pentru că nu mă grăbesc. O să vedem noi.

Alimut socoti că Goșu și Lisandra mai aveau poate de schimbat între ei și alte vorbe. Le ură noapte bună și-i lăsă singuri.

Afară soarele scăpătase. Spre apus cerul era zmeuriu. Băiețandrii oacheși se întoarseră cu vitele de la adăpat și le legară de căruțe. Oamenii oacheși mâncară tăcuți și la repezeală. După aceea își adunară calabalâcurile risipite prin corturi și pe lângă corturi și le rânduiră în căruțe. Își strânseră și corturile.

Între timp căzu deplină înserarea. Văzduhul deveni fumuriu, însă rămase tot neclintit, tot vâscos. Zăpușeala zilei scăzu. În adâncul cerului se arătară cele dintâi stele. Unii dintre oamenii oacheși înhămară la căruțe cai, alții înhămară catâri, alții măgari. Copiii și muierile se urcară în căruțe. Acolo se ghemui fiecare cum se pricepu și așteptă somnul. Bărbații oacheși plezniră

din bice și îndemnară vitele la drum. Străbătură încet satul. Țăranii întârziați pe la porți se mirară:

— De ce s-o fi grăbind șatra să plece? Abia venise și era vorba că rămâne în luncă cel puțin două săptămâni.

— Poate i-au gonit jandarmii.

— Nici n-au apucat bieții de ei să-și joace urșii.

— Atâta pagubă! N-are să treacă mult și-are să vie altă șatră.

Cele douăzeci și ceva de căruțe lungi, cu coviltir, ieșiră din sat, trecură pe lângă cimitir, și o apucară pe un drum larg, nepietruit, printre miriști de orz și secară, printre lanuri de grâu încă nesecerat și printre nesfârșite păduri de porumb. Urșii mergeau în urma căruțelor sunându-și lanțurile. Din când în când bătrânul urs Zazu mormăia și ursoaica Babaia se grăbea să-i țină isonul. Uneori, din lanurile înalte de grâu sau dintr-o porumbiște țâșnea și tăia speriat drumul șatrei un iepure gălbui și gras, cu urechile ciulite. Atunci voinicul câine Rob se năpustea asupra lui. Ceilalți câini se înșiruiau după el căutând să-l ajungă, să-l întreacă și să-și înfigă colții în ceafa vătuiului. Iepurele însă avea picioarele mult mai sprintene decât ale câinilor șatrei și până la urmă izbutea să se facă nevăzut.

După ce lăsase satul în urmă drumul urcase o pantă lină și ajunsese în câmp.

Câmpul!… Șatra îl cunoștea. Era neted ca masa și se întindea tot așa până în zare, ba chiar până dincolo de zare, către răsărit. Înserarea fumurie se topise și pierise demult, făcând loc deplin nopții scurte de vară. Acum cerul limpede ca sticla se umpluse de stele și luna rămânea încă ascunsă vederii. Deși mergea agale, șatra se depărtase demult de satul așezat lângă balta acoperita cu mari petice de lintiță verde și grasă. Totuși, dacă ar mai fi sunat clopotele satului, s-ar fi auzit cu destulă claritate. Dar clopotele pentru morți nu sunau decât ziua. Noaptea, ca orice făptură, Dumnezeu dormea și nu se cădea să-i fie tulburat somnul nici măcar de clopotele bisericilor. Când Dumnezeu dormea îl păzea o întreagă oaste îngerească.

Gândindu-se la aceste credințe ale oamenilor din ținutul pe care șatra lui îl străbătea, Him bașa râse în barbă. După părerea lui nu se afla pe nicăieri nici Dumnezeu, nici oști îngerești. În adâncurile lui fără sfârșit, văzduhul era gol de orice suflare vie. Și poate erau goale de orice suflare vie și stelele acelea care licăreau sus, pe boltă. Oamenii aceia îmbrăcați în albastru îi amintiseră de război. Știa și el, cum știa toată lumea, că de câtva timp era

război. Dar *șatra lui nu avea nimic cu războiul*. Aceasta era adevărat. Acum însă se părea că *războiul avea ceva cu șatra lui*.

Caii înaintau încet, târând în urma lor căruța lungă și grea, cu coviltir. În căruță, ghemuită pe țoale, Oarba dormea ca de obicei somn iepuresc, iar Alimut…

Dar pe unde rătăcea acum Alimut? Nu dormea în căruță și nici pe lângă căruță nu mergea. Tinerețe!… Tinerețe!…

Alimut rămăsese în urma lungului șir de căruțe cu coviltir. Mâna urșii cu Kera, codana lui Calub. Him bașa se înțelesese mai demult cu Calub, ca în toamnă să i-o vândă pe Kera. Lui Alimut îi sfârâia inima după ea, iar fata nu arăta că nu-i place. Întreaga șatră de altfel era de părere că perechea se potrivea. Calub știa bine ce podoabă are la cort! Se bulguia la bani și-i ceruse preț mare lui Him bașa: zece galbeni de aur!

— Nu crezi că-mi ceri cam mult?

— Nu, Him bașa, Kera nu e mai prejos ca Lisandra.

— Să nu ne mai tocmim, Calub.

Își strânseseră mâinile.

— Așa rămâne, cum ne-am înțeles.

Nunta lui Alimut și a Kerei urma să țină cel puțin trei zile, iar la nuntă – el nu era oricine, el era bulibașa, fiu de bulibașă și nepot de bulibașă – avea de gând să cheme și alte șatre. Așa gândise și își împărtășise gândurile și planurile lui și Oarbei. Acum însă totul se răsturnase și el se întreba cu îngrijorare ce se va întâmpla până la toamnă cu el, cu nevasta, cu Alimut, cu cei șapte urși care erau partea cea mai însemnată din averea lui, și ce se va întâmpla până la toamnă cu ceilalți fii ai săi și cu întreaga-i șatră?

Își aprinse luleaua. Supse câteva fumuri. Somnul, care era cât pe-aci să-l cotropească, îl lăsă în pace. Toate, toate ar fi fost cum ar fi fost. Toate ar fi fost bune, dacă nu și-ar fi arătat războiul fața.

Războiul!… Lua-l-ar dracul să-l ia de război! Ce le cerea el oamenilor? Cum ce le cerea? Le cerea viața. Și unora le mai cerea și avutul. Atunci ce altceva voia să-i ceară lui și șatrei lui războiul? Fără îndoială că tot viața. Dar ce nevoie avea războiul de biata lui viață și de viețile celorlalți oameni oacheși, mari și mici, din șatra lui? Mersese prea departe cu închipuirea! Bătea câmpii! Fără îndoială că se apucase să bată câmpii! De altceva trebuie să fi fost vorba… De ce anume?… O să afle. Chiar mâine dimineață o să afle. Acolo, la oraș, o să afle.

Auzi uruit greu, de fiare vechi și un fluierat puternic. Trase de hățuri. La câteva sute de pași depărtare trecu prin fața căruței un tren de pasageri. Numai ochii mari și rotunzi ai locomotivei ardeau. Vagoanele parcă erau toate încărcate cu morți și cu întuneric… Cu morți și cu întuneric… Cu morți și cu întuneric…

— Diii… Diii…

Caii, care între timp se mai odihniseră, porniră. Trenul se îndepărtă alergând și peste puțin timp nu se mai văzu și nu se mai auzi. Căruțele grele și lungi, cu coviltire, trecură una câte una peste calea ferată și ajunseră în șosea.

Him bașa se uită pe cer. Carul mare, Carul mic, Cloșca… „E miezul nopții, își spuse. E tocmai miezul nopții. Ar fi bine să facem un popas, să se mai odihnească vitele. Vor fi ostenit și urșii. Poate va fi ostenit și Alimut. Cât despre Kera, drăcoaica aceea nu ostenește niciodată. Alimut o să aibă de furcă cu ea. Dar ce bărbat n-a avut de furcă în tinerețea lui cu propria-i nevastă? Nu mai departe decât acum! Cât pătimește Goșu din pricina Lisandrei! Și cât o să mai pătimească!”

Deși nu ațipise nici măcar o clipă, se simți odihnit și sări sprinten din căruță. Trase caii la marginea șoselei și opri. Căruțele care veneau în urmă se opriră și ele. Careva întrebă:

— Deshămăm?

— Da, răspunse Him bașa, deshămăm și ne odihnim aici cam vreme de un ceas.

Șatra deshămă caii, deshămă catârii, deshămă măgarii.

Him bașa zise:

— Puteți să lăsați vitele să pască pe marginea șanțului, dar să aveți grijă să nu intre în porumb. Dăm de bucluc tocmai acum, când n-avem nevoie de așa ceva.

Alimut se arătă și el cu urșii, îi legă la șușlețul căruței și o apucă de mână pe Kera. Se depărtară de căruțe și se pierdură în întuneric.

Câinii se vârâră sub căruțe, se întinseră pe labe și adormiră. Un măgar, în loc să pască liniștit, se apucă netam-nesam să zbiere. Zbieretul lui, când răgușit, când ascuțit, dar mereu urât, sparse liniștea întinderilor în țăndări.

Blebe zise:

— Asta e măgarul lui Uj Hoțul…

Oamenii lăsară măgarul să zbiere, iar măgarul zbieră până se sătură de zbierat și se hotărî să tacă.

Muierile și fetișcanele adormite în căruțe se treziră, se dădură jos, își ridicară fustele încrețite și își făcură nevoile pe lângă căruțe. După aceea se așezară pe marginea șanțului adânc și ierbos.

Acum se auzi un alt fel de uruit, un uruit înfundat, care nu se târa, ca al trenului, pe pământ, ci zbura sfărâmând văzduhul și apropiindu-se din ce în ce mai mult. Oarba ciuli urechile și se ghemui și mai bine pe maldărul de țoale din căruță, iar șatra ridică ochii spre cer să caute avionul. Nu-l găsi. Pilotul zbura cu toate luminile stinse, iar văzduhul era destul de întunecat. Sus, pe boltă, ardeau ca niște mici candele alburii, galbene sau verzui stelele cerului. Câinii se treziră, însă în loc să iasă de sub căruțe și să înceapă să latre, mârâiră numai și, cuprinși de frică, se tupilară și mai la fereală. Avionul se apropia, dar nu trecu mai departe în linie dreaptă cum se așteptau oamenii oacheși de lângă căruțele cu coviltir, ci începu să se învârtească pe deasupra capetelor lor în cercuri largi. Văzduhul, care întreaga zi și chiar până la acest miez de noapte rămăsese neclintit și vâscos, vui și vuvui din ce în ce mai tare.

— Caută ceva, spuse Him bașa, caută ceva și poate au să și găsească ceea ce caută.

— Doar nu ne-or căuta pe noi!.

— Aș! Gara o caută! Se află pe aici pe undeva o gară. Iar în gară s-or găsi trenuri cu muniții. Pentru noi… Pentru noi, cel puțin de data aceasta, nu e nicio primejdie.

Uj Hoțul se băgă în sufletul bulibașei.

— E aproape gara?

— La doi-trei kilometri. Cel mult la patru.

— Nu-mi amintesc de ea.

Pe când oamenii oacheși sporovăiau la marginea șoselei și priveau cu încordare în sus, în acea parte a cerului unde vuia, ori li se părea ca vuiește avionul, pocni ceva, și o umbrelă albă, uriașă, se desfăcu. La o clipă numai pocni și se desfăcu și a doua umbrelă. Atunci dintr-odată întregul câmp acoperit de miriști, de lanuri de grâu încă nesecerat și de vaste tarlale de porumb, se lumină aproape ca ziua. Șatra încremeni, cu gura căscată. Așa ceva încă nu văzuse. Cele două umbrele pogorau lin și cu cât se apropiau de pământ cu atât lumina lor devenea mai albă, mai strălucitoare, mai puternică. Matahala nu se mai putu stăpâni. Vru să chiuie lung a frică și a mirare, însă din gâtlejul ei uscat nu ieși decât un fel de chelălăit jalnic, de javră ciomăgită. Uj Hoțul se ridică pe călcâie și o lovi cu dosul mâinii peste

gură. Matahala răbda izbitura și tăcu. Șatra, vrăjită, rămase mai departe cu ochii holbați la umbrelele luminoase care pogorau… pogorau…

— Frumoase, sunt nemaipomenit de frumoase! murmură Kera.

Tocmai atunci însă de undeva din înaltul cerului întunecat porni vijelioasă în jos o șuierătură, una și încă una. Instinctiv oamenii oacheși se culcară și se pitulară pe iarbă, cât mai în adâncul șanțului. Mamele își traseră repede copiii sub ele și, sprijinindu-se pe genunchi și în coate, încercară să-i pună la adăpost sub trupurile lor pentru cazul când s-ar fi ivit vreo primejdie. Borțoaselor li se umplură gurile de salivă acrișoară. Fiecare gândi: *De nu m-aș speria. De n-aș lepăda copilul. De nu m-aș speria*…

Urșii se zbătură în lanțuri, mormăiră furioși și se ascunseră și ei sub căruțe. Întărâtat, Zazu o mușcă pe Babaia de ureche. De când îmbătrânise, ursul Zazu devenise greu de suferit. Se supăra și se înrăia din mai nimic. Ca trei trăsnete năprasnice izbucniră una după alta trei explozii. Acum văzduhul vâscos se sfărâmă în mii și mii de țăndări și se cutremură. Cerul plin de stele se clătină ca un cort uriaș căruia i s-ar fi slăbit și i s-ar fi rupt dintr-odată toate încheieturile. După aceea… După aceea urmă o liniște adâncă în care nu se mai auzi decât chelălăitul câinilor și uruitul greu, care uneori semăna cu un geamăt al avionului ce se depărta repede, în direcția din care venise. În locul în care căzuseră bombele se înălțară flăcări zvelte, albe-gălbui, roiuri mari de scântei roșcate și vălătuci groși de fum, mai ales vălătuci groși de fum.

— Arde gara. Ori poate ard numai magaziile cu grâne de lângă gară, spuse Him bașa.

Se auziră și câteva împușcături. Mark întrebă:

— Asta ce-o mai fi?

Îi răspunse Him bașa:

— Soldații de pază. Trag după avionul care s-a depărtat.

Râseră. Unii râseră de bucurie că moartea, deși aproape, nu-i lovise pe ei, ci pe alții Cine erau acei alții? Oameni erau. Oameni pe care șatra nu-i cunoștea. Alții, în care spaima nu se stinsese, râseră ca să-și acopere cu râsul clănțănitul dinților.

— Bine c-a trecut primejdia…

Goșu rămase tot timpul în căruță lângă maică-sa și lângă Lisandra. Cât ținu popasul la marginea șoselei, nu-l văzu nimeni. Și parcă era la mijloc un făcut, nu-l văzu nimeni nici pe Ariston. Căruțele celor doi bărbați tineri care

se bătuseră cu harapnicele pentru Lisandra se aflau în convoi ceva mai în urmă și încheiau lungul șir de căruțe lungi cu coviltir.

Grijuliu, Him bașa îl căută cu ochii pe Alimut. Nu-l găsi. N-o găsi nici pe Kera. Își spuse în gând: „Poate nebuni și tineri cum sunt, n-au văzut nici luminile aruncate din cer, n-au auzit nici exploziile. Grozavă e tinerețea!”

După ce bombele explodaseră și aprinseseră gara și magaziile cu grâne de lângă gară, cele două umbrele albe își stinseseră luminile și căzuseră undeva, în lanuri, la întâmplare. Geamătul avionului nevăzut slăbi și se topi încet-încet în fumuriul miezului de noapte.

Apoi întinderile deveniră tăcute și liniștite întocmai ca mai înainte, în afară de flăcările care pâlpâiau în gară scoțând fum gros și negru și scăpărând roiuri zglobii de scântei roșcate. Urșii și câinii se potoliră. Deshămați, caii, măgarii și catârii șatrei pășteau mai departe iarba aspră, crescută pe marginile șanțului, iarbă gustoasă pe care răcoarea nopții o mai muiase. Muierile oacheșe își luară copiii în brațe. Câțiva scânciră și cei mai mărișori mărturisiră că li s-a făcut foame și cerură de mâncare. Auzindu-i, aproape toți oamenii oacheși ai șatrei băgară de seamă că și lor li s-a făcut foame, o foame ciudată, uscată, chinuitoare pe care nu o simțeau numai în stomac, ci în întreaga făptură. Căutară în traiste. Obișnuiți cu drumurile lungi prin ținuturi felurite, oamenii șatrei aveau totdeauna la îndemână în căruțele lor traista cu pâine și brânză uscată, cu legături sănătoase de ceapă și usturoi și nu le lipseau nici butoiașele rotunde, boatele și fedeleșurile pline de udătură. Hulpavi și flămânzi de parcă nu puseseră nimic în gură de la venirea lor pe lume, mâncară în grabă pâine cu ceapă, până se săturară, iar setea și-o potoliră cu apa căldicică și sălcie din vasele de lemn. Nu se mai gândi nimeni la Goșu, la Ariston sau la Lisandra.

Seacă de puteri și tăcută, Lisandra zăcea lungită în căruță, pe țol. După ce-și deshămase caii, Goșu îi mânase ceva mai departe de șosea, pe o miriște de pe care abia fusese secerat și adunat grâul copt, cu spice mari cât vrabia și roșcate. Goșu rămăsese prin preajma cailor. Se simțea acolo ceva mai bine decât la căruța unde putea veni unul sau altul, așa cum venise Alimut, să-l sâcâie cu cine știe ce întrebare neroadă. Îi era rușine de oameni, ca oricărui bărbat pe care nevasta l-a înșelat și stă gata să-l părăsească pentru altul.

Răsări luceafărul dimineții și se uită, ca în fiecare seară, peste nesfârșirile cerului și peste întinderile pământului. Cerul parcă se mai lumină și văzduhul se mai subție devenind ceva mai străveziu. Se răcori. În gară,

flăcările, în loc să se micșoreze și să se stingă, se întețeau și creșteau tot mai înalte. Din când în când se auzeau venind dintr-acolo glasurile slujbașilor de la căile ferate și ale soldaților care se străduiau să stingă focul. Cuvintele însă ajungeau până la căruțele șatrei nelimpezi, greu de înțeles. Him bașa privi cerul și făcu în gând niște socoteli pe care numai el le cunoștea. După ce le încheie, zise:

— Ar fi timpul să plecăm. Avem poruncă să ajungem la oraș în zori și trebuie să ajungem în zori. Nu avem de ce să ne punem rău cu stăpânirea.

Se ridicară și plecară să aducă la căruțe, pentru a-i înhăma, caii, măgarii și catârii care pășteau liniștiți.

Dinspre căruțele din coada convoiului se ivi un bărbat. Nu i se putea citi pe chip dacă e speriat sau vesel, însă se vedea că vine alergând cât îl țineau picioarele și bătând aerul cu mâinile. Când ajunse lângă Him bașa se opri. Gâfâia, voia să vorbească și nu izbutea. Mai-marele șatrei îl recunoscu și-l întrebă:

— Ce e cu tine, Ferdic? Ce ți s-a întâmplat?

Omul bărbos, pletos și mustăcios ca toți ceilalți bărbați ai șatrei, își trase sufletul și spuse pripit:

— Zara… Nevastă-mea… Zara…

— Ei! Ce e cu Zara? Ce i s-a întâmplat?

— Au apucat-o chinurile facerii.

Him bașa se bucură:

— Așadar până la ziuă *o să fim o sută*, Ferdic!

Ferdic își șterse fața de nădușeală – strașnic alergase – râse fericit și-și arătă dinții mari, albi, sănătoși.

— O sută o să fim, bulibașă, o sută în cap.

Him bașa însă își aduse aminte de ordinul jandarmului și se întunecă la chip.

— O să întârziem. N-o să putem ajunge la oraș în zori. Dacă nașterea nu va fi ușoară, nu vom putea să ajungem la timp la oraș.

Muierile șatrei, care auziseră schimbul de vorbe dintre Ferdic și bulibașă, se repeziră spre căruța lui Ferdic. Alta le spuse celorlalte, care își țineau copiii în brațe sau pe lângă poale:

— Repede! Să dăm și noi o mână de ajutor, să încălzim o căldare de apă.

Sunându-și mărgelele de sticlă de la gât, brățările de aramă și cerceii de tumbac, fetișcanele se năpustiră spre miriștea unde-și păștea Goșu caii și se apucară să adune balegă uscată, scaieți și ciulini, paie și buruieni veștede.

La bărbatul Lisandrei, fie că nu-l văzură, fie că nu vruseră să-l vadă, nici nu se uitară. Se întoarseră lângă căruțe și grămădiră în șanț ceea ce adunaseră. Săritoare, Matahala aduse o căldare și niște pirostrii. Blebe veni cu un butoiaș cu apă. Umplură căldarea și o așezară pe pirostrii.

Nu trecu mult și focul, hrănit cu ierburi uscate și cu scaieți, începu să-și pâlpâie aripile.

— Dar n-avem voie să aprindem noaptea focuri în câmp, zise Vuz. O să dăm de bucluc.

Altul îi răspunse:

— La gară arde un foc mult mai mare. Dacă o să auzim zbârnâind vreun avion, o să stingem focul. Însă în noaptea asta nu cred să mai vie vreunul.

În viața din acea noapte a șatrei se ivise ceva neașteptat. Bombardamentul adusese mai devreme ceasul nașterii pentru copilul Zarei. Zara se chinuia să nască. Șatra era nevoită să rămână pe loc. Caii, măgarii și catârii fură lăsați să pască mai departe. Șatra se adună, ca de obicei în asemenea împrejurări, cu mic, cu mare, în jurul căruței lui Ferdic. Babele aduseră de undeva o cergă și-o întinseră pe fundul șanțului. Pe urmă o scoaseră pe Zara din căruță și-o lungiră pe cergă. Berda spuse aproape poruncitor:

— Aici e treabă de muieri, așa că… bărbații și copiii să spele putina. N-au ce vedea.

Bărbații se supuseră asprei porunci și plecară. Se duseră ceva mai departe, se așezară pe marginea șoselei și se apucară să-și alunge somnul cu fum acru de tutun. Copiii însă rămaseră pe lângă muieri, se ascunseră pe după fustele lor și priviră ceea ce era de privit: muierea lungită pe cergă, descinsă, cu poalele ridicate, zbătându-se, urinând de durere, scrâșnind și gemând.

— Grăbește-te, moașă… Grăbește-te, moașă…

Ferdic era acela care se ruga cu glas tremurător, umilit.

— Grăbește-te, moașă… Grăbește-te, moașă…

Fialca, bătrâna moașă a șatrei, râdea.

— De ce să mă grăbesc, mă? A? De ce să mă grăbesc? Până să nască, mai va. Abia acuma au apucat-o durerile.

— Grăbește-te, moașă. Te rog, moașă…

— Iacă, am să mă grăbesc, dar nu-mi place să te amesteci în treaba mea.

Se spălă pe mâini cu apă fiartă și cu săpun, se apropie de Zara și se răsti la ea:

— Ei! Nu mai geme atâta și nu te mai zvârcoli. Te-ai zvârcolit și-ai gemut destul atunci când ai dat din fund să prinzi plod. Te doare? Știu că te doare, dar n-o să mori tu dintr-asta. Eu am născut de paisprezece ori și n-am murit.

Râse:

— Da, da, de paisprezece ori am născut și-aș mai naște și-acuma, dacă…

Zara n-ar fi vrut nici să geamă și nici să țipe n-ar fi vrut, dar durerile care-i tăiau și-i sfârtecau măruntaiele erau prea adânci ca să le poată stăpâni. Moașa adăugă:

— E adevărat că întâia naștere e cea mai grea, dar de, ce să-i faci! n-ai ce-i face, maică! Facere fără dureri încă nu s-a pomenit… Încă nu s-a pomenit…

Lăsă glumele de-o parte. Mirosul îi spuse că nu-i a bine. Îngenunche lângă femeie, îi ridică fusta și cămașa lungă pe care o purta pe dedesubt și începu s-o pipăie și s-o cerceteze. Zara gemu greu. Moașa nu-i luă în seamă gemetele. Se răsti încă o dată la ea, o ocări și-o amenință cu bătaia. În timp ce-o ocăra din ce în ce mai tare și-i spunea că are s-o deznoade în bătăi dacă nu tace, o pipăia și-o cerceta îndelung. Pe măsură însă ce-o pipăia și o cerceta, moașei îi pierea pofta de pălăvrăgeală. Până la urmă fața bătrână și zbârcită a moașei se aspri și se schimonosi. Acoperi pântecul Zarei și șopti:

— Naștere grea. Blestematul de plod vine pe lume cu picioarele înainte…

Cuvintele moașei trecură șoptite din gură în gură…

— Copilul Zarei vine cu picioarele înainte…

— Vine cu picioarele înainte…

— Nu-i a bine… Nu miroase-a bine… Vine cu picioarele înainte…

Nenorocoasa știre ajunse și la Ferdic. Bărbatul oacheș și tânăr, care abia aștepta să devină tată, își prinse capul între mâini și se apucă să-l strângă de parcă ar fi vrut să și-l turtească.

Luceafărul roșcat al dimineții se înălță. Văzduhul se limpezi. Gemetele și țipetele Zarei se întețiră. Urșii mormăiră. Ursul Zazu o mușcă iarăși de ureche pe ursoaica Babaia. Voinicul câine Rob urlă a pustiu, iar ceilalți câini, speriați parcă, se mulțumiră numai să scâncească. Caii, măgarii și catârii șatrei păscură mai departe, cu și mai multă poftă iarba pe care acum roua nopții o muiase și parcă o și frăgezise.

Zarva de lângă căruța lui Ferdic ținu multă vreme, iar unora dintre oamenii oachești li se păru că ține de o veșnicie. Când răsări soarele copilul

veni pe lume, însă veni mort. Și cum nu-i plăcu să se ducă singur pe celălalt tărâm, o luă cu el și pe Zara.

Du-te, copile, du-te departe,
Du-te cu moartea în moarte,
Ușure, încet, ușurel,
Du-te și tu, mumă, cu el,
Du-te și tu, mumă, cu el…

Ferdic nu mai avu putere nici măcar să plângă. Se ținu aproape tot timpul cu mâinile de cap și se uita în jurul lui năuc.

Pe copil șatra îl înfășură în niște petice și-l îngropă adânc în albia șanțului. Oamenii oacheși bătătoriră pământul cu picioarele și deasupra țăranii aruncară un maldăr de iarbă.

Pe Zara o întinseră în căruță. Șatra își înhămă caii, măgarii și catârii, și căruțele lungi, cu coviltire, o porniră la pas spre oraș. Când trecură pe lângă gară, nu văzură nici clădirea, nici magaziile, nu văzură decât niște grinzi și niște grămezi de dărâmături care fumegau. Câțiva soldați se culcaseră la umbră sub niște salcâmi strâmbi și ghimpoși și se lăsaseră pradă somnului. Unul singur da târcoale maldărelor de moloz care mai fumegau, de parcă s-ar fi temut să nu vină careva și să fure cenușa aceea fierbinte și netrebnică.

În urma lungului șir de căruțe cu coviltir, Alimut și Kera mânau urșii. Ochii le erau veseli iar fețele trase, din pricina scurtei nopți de vară în care nu avuseseră timp să doarmă. Alimut zise:

— Tu, fată, ai să-mi naști mie doisprezece copii, pentru că doisprezece copii a avut bunicul meu căruia șatra îi spunea Alimut cel Gros și care, dacă n-ar fi fost tăiat cu cuțitele de niște hoți de cai, ar fi trăit, poate, și acum.

— Doisprezece am să-ți nasc, Alimut, nici mai mulți, nici mai puțini, ci tocmai doisprezece.

— Dacă vei putea să-mi naști mai mulți, n-o să mă supăr.

Râseră. Râseră și se lipiră unul de altul.

Ariston sta cocoțat pe capra căruței și mâna caii. Pe trupul lui sângerat și sfârtecat de harapnicul lui Goșu se adunaseră muștele și începuseră să-l sâcâie și să-l ciupească. Înjură printre dinți, se întoarse, luă o cămașă din căruță și o îmbrăcă. Pânza de cânepă, zgrunțuroasă, îi întărită pielea care-l ustura de moarte, însă i-o apără de ciupiturile muștelor și se simți mai bine. Flutură biciul și izbi caii:

— Diii! Dii… Dii, gloabă!…

Înaintea căruței lui Ariston se afla căruța lui Goșu. Parcă dracul le potrivise pe toate! Bărbatul Lisandrei mâna și el caii. Și pe el îl ciupeau roiurile de muște, însă era prea afundat în gânduri, și gândurile erau toate încâlcite, ca să se sinchisească de ele. Câmpurile pe care le străbătea șoseaua se întindeau netede până la marginea zării. Văzduhul era, tot ca în ziua care trecuse, încremenit, alburiu, vâscos. Pădurile de porumb nu foșneau. Miriștile se prăjeau la soare și tot la soare se prăjeau și lanurile de grâu galben, copt, care încă nu fusese secerat. Undeva, departe, țăcăneau și-și învârteau aripile mari, care sclipeau în soare, niște secerători. Înșiruiți în urma lor, țăranii se frângeau de mijloc, se aplecau, adunau grâul secerat, îl strângeau în snopi, legau snopii și-i așezau în rânduri drepte, cu spicele în sus. Pe urmă pășeau mai departe, arși de soare, orbiți de lumina puternică a zilei și năclăiți de sudoare.

Mai înainte, când soarele nu se înălțase prea mult deasupra pământului, ciocârliile umpluseră văzduhul de cântece. Acuma însă ciocârliile își isprăviseră și zborurile și cântecele și se pitulaseră prin ierburile înalte și dese ale răzoarelor. Cerul ar fi rămas cu desăvârșire pustiu dacă din când în când n-ar fi fost brăzdat de ulii, de ereți, de hultani.

— Pit-palac! Pit-palac! Pit-palac!…

„Cântă prepelițele, își spuse Goșu. Ascunse sub tufele mărunților măceși, prepelițele nu simt zăpușeala zilei și cântă într-una, cântă până ostenesc.” Își aduse aminte că prepelițele, acum, în miezul verii, sunt grase. Dacă le prinzi, le jumulești de fulgi, le scoți măruntaiele și le frigi în frigare, la foc domol – sunt grozav de gustoase. I se făcu poftă de prepelițe fripte și-i lăsa gura apă. Își linse buzele și i se păru ciudat că la atingerea salivei buzele îl dor și-l ustură. A, da! Și le mușcase și și le sfârtecase singur, seara trecută, când o bătuse pe Lisandra cu harapnicul și când se luptase, după legile și după obiceiurile străvechi ale șatrei, cu Ariston. Degeaba o biciuise pe Lisandra și tot degeaba îl hărtănise cu harapnicul și pe Ariston.

Lovi caii cu biciul, îndemnându-i astfel să lungească pașii și se întoarse spre nevastă-sa. Spre marea lui mirare se auzi spunând:

— Lisandro, îmi parc rău c-a murit Zara. Îmi pare rău de ea și-mi pare rău de bietul Ferdic. A rămas singur. Mai bine trăia Zara și mureai tu, Lisandro.

Muierea, care zăcea stropșită și mursecată toată în căruța lungă, cu coviltir, auzi cuvintele rostite încet și cu glas de om potolit care și-a sărat inima, ale bărbatului ei, însă nu găsi potrivit să-i răspundă. Dacă sta strâmb

și judeca drept, poate Goșu avea dreptate. Poate ar fi fost mai bine dacă ar fi murit ea și ar fi trăit Zara. Atunci pentru ea totul s-ar fi sfârșit. Nu i-ar mai fi sfârâit inima după Ariston. N-ar mai fi suferit. Pentru că, oricum, ea, fără Ariston, n-avea de ce să mai trăiască. Iar șatra era alături de Goșu, și Goșu, tare pe dreptatea lui, nu voia să i-o lase lui Ariston. Poate ar fi fost mai bine dacă ea, Lisandra, ar fi murit, și ar fi trăit Zara și copilul Zarei. Dar nu totdeauna lucrurile se întâmplă după cum vrea omul să se întâmple. Nimeni nu poate muri în locul altuia și nimeni nu poate trăi în locul altuia. Fiecare om, oacheș sau neoacheș, își are viața lui și, de asemenea, fiecare om, oacheș sau neoacheș, își are moartea lui. Atunci de ce să fi murit ea în locul Zarei și de ce să fi trăit Zara în locul ei, al Lisandrei?

Carnea mursecată și zdrobită o duru adânc. Se încrâncenă și se aspri:

— Ba eu zic, Goșule, că ar fi fost mai bine dacă mureai tu. Să fi murit tu și eu să fi rămas să trăiesc cu Ariston. Pentru că, omule, ție trebuie să-ți intre bine în cap, că eu fără Ariston nu pot să trăiesc, că eu fără Ariston nu mai am la ce să trăiesc și nici nu vreau să mai trăiesc.

— Dar eu… Eu nu sunt nimic pentru tine?

— Ba da, Goșule, ești. *Pentru mine tu ești povară*. Pentru mine tu ești piedică. Din pricina ta nu pot să-mi trăiesc eu viața așa cum aș vrea, așa cum mi-e drag s-o trăiesc și lângă cine mi-e drag.

Un val de salivă acră umplu gura lui Goșu. Bărbatul scuipă. Acreala însă îi rămase lipită de fălci și de limbă și își dădu seama că dintr-odată îi pierise pofta de prepelițe grase, fripte în frigare la foc domol. Îi pieri până și pofta vieții, însă aceasta din urmă nu chiar de tot. Pe undeva mai dori să trăiască și să se bucure cât de cât de viață.

Viața!… *Ce era viața?* Ce dracu mai era și viața?

— Di… Dii… Dii, gloabă!…

Poate viața era mers… Poate era ham… Poate era gloabă… Gloabă costelivă. Gloabă urduroasă…

— Dii!… Dii, gloabă!…

Căruțele șatrei, grele și lungi, cu coviltire, fură ajunse din urmă de o coloană de camioane deschise, militare, încărcate cu soldați. Soldații stăteau pe niște bănci de lemn, se înghesuiau unii în alții și se sprijineau în armele pe care le țineau strânse între genunchi, cu țevile în sus.

Ajunse în dreptul căruțelor șatrei, camioanele își încetiniră mersul. Soldații își întoarseră fețele arse de soare și tăbăcite de vânt către șătrari. Careva dintre ei întrebă:

— Ei, încotro, vitejilor? Nu cumva mergeți și voi la război să ne dați o mână de ajutor?

— Nu, răspunse Blebe. Noi nu ne ducem la război. De altfel nici nu știm să umblăm cu puștile.

Soldații făcură cu ochiul fetișcanelor oacheșe care mergeau pe jos, pe lângă căruțe, târându-și picioarele desculțe prin pulberea alburie și fierbinte a șoselei și le chemară să se urce în camioane și să se așeze pe genunchii lor.

Fetișcanele își sunară mărgelele de sticlă, brățările de aramă și cerceii de tumbac, râseră și le făcură semn din cap că nu. Una le răspunse:

— Avem noi băieții noștri. Ce să căutăm la voi! Glume pipărate, de cazarmă, urmară una după alta. Șoferii se plictisiră, apăsară pe acceleratoare și camioanele începură iarăși să alerge zgomotoase, lăsând în urmă nori de praf și un miros greu și înțepător de benzină. După ce nu se mai văzură și nu se mai auzi nici zgomotul ritmic al motoarelor, Goșu se întoarse iarăși spre Lisandra.

— Nu, Lisandro, n-ar fi fost bine dacă aș fi murit eu. Bine ar fi fost numai dacă murea Ariston. Ai fi rămas la mine, nu te-ai mai fi gândit la el și cu timpul l-ai fi uitat. Zău, l-ai fi uitat chiar de tot. *Mai curând sau mai târziu viii îi uită pe cei morți*. Îi uită de tot, chiar de tot îi uită. Iar morții nu se supără că sunt uitați. Știi? După ce moare omul nici nu se mai supără, nici nu se mai bucură.

— De rămas, aș fi rămas la tine, Goșule, cum am rămas și acum, când Ariston trăiește, dar de uitat n-am să-l uit pe Ariston niciodată. Auzi tu, Goșule? Pe Ariston, fie că moare, fie că trăiește, eu de uitat n-o să-l uit niciodată. Dar să știi, Goșule, că dacă moare Ariston, mor și eu. Fiindcă eu, Goșule, fără Ariston nu mai am pentru ce să trăiesc.

Și repetă încă o dată și încă o dată, cu o încăpățânare pe care până atunci Goșu nu numai că nu i-o cunoscuse, dar nici măcar nu i-o bănuise:

— Pentru că eu fără Ariston nu pot să trăiesc. Pentru că eu fără Ariston nu am la ce trăi.

Goșu simți că-l cuprinde o sete grozavă, cum nu mai simțise niciodată până atunci. I se uscă gura. Buzele sfârtecate îl durură. Îl ustură limba. I se aprinseră măruntaiele. Își spuse că, dacă s-ar afla acum lângă o fântână și ar sorbi-o toată din câteva înghițituri, tot nu s-ar sătura și setea, tot nu i s-ar potoli.

— Lora, dă-mi plosca.

— E plină cu rachiu.
— Tocmai de-aia.
Soră-sa căută plosca. O găsi prinsă de loitră, sub coviltir.
— Ține-o! Dar ar fi bine să nu bei mult.
— Am să beau până o să-mi treacă setea.
Bătrâna mamă a lui Goșu spuse fetișcanei:
— Lasă-l! Lasă-l să bea cât vrea. Rachiul e tare și o să-i facă bine.
Goșu destupă plosca și o duse la gură. O păstră la gură până nu mai rămase în ea nicio picătură. I se păru că dintr-odată trupul i s-a schimbat în flăcări. Setea i se stinse cu totul. În aceeași clipă i se stinse și văzul. În clipa următoare își pierdu auzul. Își încordă atenția și se chinui să audă pașii domoli ai cailor și scrâșnetul roților căruței pe nisipul mărunt, acoperit cu pulbere fierbinte și alburie. Nu auzi nimic. Căzu pe spate. Soră-sa, care se aștepta la asta, îl prinse în brațe, îi descurcă mâinile din hățurile pe care le ținea și-l trase în căruță. Bătrâna îi făcu loc. Lisandra se simți și se stârci și ea într-un colț. Lora luă locul lui Goșu în față. Prinse hățurile, ridică biciul și izbi ușor caii.
— Dii… Dii, gloabă!…
Caii se scuturară de lene și de osteneală și se întinseră mai cu spor la drum, până ajunseră cu boturile aproape de șușlețul căruței care își ținea rândul înaintea lor. Caii acelei căruțe îi mâna Ferdic.
Căruța lui Ferdic mergea încet, la fel ca toate celelalte căruțe lungi, cu coviltire ale șatrei, însă se vedea de departe ca ea duce ceva greu, un mort. Morții sunt mai grei decât viii sau cel puțin așa li se pare oamenilor. Întinsă pe o cergă în fundul căruței, și cu fața acoperită cu o bucată de pânză aspră, de cânepă, Zara se legăna la fiecare zdruncinătură și capul i se bălăbănea la întâmplare când într-o parte, când în alta. Maică-sa ostenise, din pricina nesomnului, și picota cu capul în piept, mai spre spatele căruței, sub coviltirul negru și ușor boltit. După moartea Zarei, tatăl lui Ferdic nu mai vrusese să se urce în căruță. Spusese că nu-i place să meargă sub același acoperiș cu moarta, pusese samarul pe un catâr, încălecase pe el și acum venea încet după șirul de căruțe care se târau iavaș-iavaș către orașul care încă nu se vedea în zare. Mergând călare pe catârul Mumu, ochii bătrânului erau prinși aproape tot timpul de cei șapte urși roșcați care-și sunau lanțurile în urma ultimei căruțe. În fruntea cetei păroase și mormăitoare se aflau ca de obicei bătrânul Zazu și bătrâna Babaia. Mai ales aceștia doi erau bogăția lui Him bașa și mândria șatrei.

— Mai rar șatră să aibă urși ca șatra noastră…

Ursul Zazu se pricepea să joace după sunetul dairelei fără să-și încurce pașii, ori să și-i miște, cum făceau ceilalți, alandala. Știa să calce omul bolnav pe spinare și să se lase greu pe șalele lui numai atâta cât trebuia. Și mai știa ursul Zazu să umble în două picioare, cu o căciulă ținută cu fundul în jos, în labă, să treacă din om în om, să-și încline capul și, mormăind, să cerșească un gologan, doi pentru osteneala jocului. Cât o privea pe ursoaica Babaia își avea și ea meritele ei și drepturile ei. O! Ce minunat arăta ea cum se poartă mireasa cu ginerele în prima lor noapte petrecută împreună!

Mireasă! Fiecare femeie a fost o dată în viața ei mireasă!

Morții nu mai văd, morții nu mai aud, morții nu se mai bucură și nu se mai supără. Zara e moartă. Însă acum un an, nu mai mult, și-a avut și Zara noaptea ei de mireasă. De atunci, din acea noapte a ei de mireasa și până azi în zori, când și-a dat duhul, Zara a fost fericită. Poate și Ferdic a fost fericit. Iar azi, în zorii zilei, totul s-a sfârșit. Acum Zara se leagănă moartă în căruță, sub coviltir, iar Ferdic mână caii la pas.

Ce-o fi moartea? Moarte, ce să fie! Moartea nu e nimic altceva decât moarte.

Soarele s-a ridicat mult deasupra orizontului. Șesul nesfârșit parcă a luat foc. Zăpușeala a crescut. Le apasă tuturor piepturile. Câinii merg în umbra căruțelor cu limbile scoase. Lui Rob, deși e atât de voinic, i s-au împăienjenit ochii de osteneală. Urșii mormăie stins.

Zara a fost fericită. Poate și Ferdic a fost fericit.

Fericirea! Ce-o fi fericirea?

Catârul se ține cu pași mărunți după lungul șir de căruțe care merg către răsărit. Caii, măgarii și catârii șatrei nu știu de război. Nici urșii șatrei nu știu. Nici câinii șatrei nu știu. Dar oamenii de pretutindeni, oacheși și neoacheși, știu.

— Dii!… Dii, Urecheatule… Dii!… Dii!

Catârul își lungește pașii. Omul care îl îndeamnă la mers se gândește la fericire. Merge călare pe catârul Mumu și se gândește la fericire.

— Ce-o fi fericirea?

> *Fericirea!…*
> *Fericirea e o pasăre,*
> *Dar nu o pasăre ca oricare alta.*
> *O pasăre plăsmuită din pulbere de aur,*
> *Din pulbere de aur.*

Pasarea aceasta
Vine de undeva, de departe,
Vine și ți se așază pe umăr,
Pe umărul stâng,
Deasupra inimii
Ți se așază pasărea fericirii.
N-o vezi,
O simți numai.
Iar dacă vrei s-o prinzi
Nu poți s-o prinzi
Nici cu mâna,
Nici cu lațul.
Cu niciun fel de capcană
Nu poți s-o prinzi.
Uneori pasărea fericirii
Îți stă pe umăr mai mult,
Alteori mai puțin.
Și când îi vine ei să plece, pleacă.
Zboară și se pierde în văzduh,
Poate chiar se topește în văzduh,
Nu știe nimeni.

Pe umărul stâng al Zarei pasărea plăzmuită din aur a întârziat un an. Și tot vreme de un an a întârziat pasărea plăzmuită din aur și pe umărul stâng al lui Ferdic.

Fiecare om și-a avut un timp, când pasărea de aur, venită nu se știe de unde și pe urmă pierită nu se știe unde, a poposit pe umărul lui.

Fiecare om?

Nu. Pe umărul multora din oamenii șatrei nevăzuta pasăre a fericirii nu s-a așezat niciodată… niciodată…

Și pe umărul multora din oamenii care locuiau prin satele și prin orașele acelea lângă care ei își găseau pentru câteva zile ori pentru câteva săptămâni loc de sălaș, de asemenea, nevăzuta pasăre a fericirii nu poposise niciodată… niciodată…

Catârul înaintează cu pași mărunți pe șoseaua prăfoasă. Cioca-cioca… Cioca-cioca…

Bătrânul Uzet se gândește iarăși la noră-sa. Acum Zara e moartă. Nu mai râde. Nu mai vorbește. Nici măcar mu mai gândește. În timp ce moașa Fialca o chinuia să-i scoată copilul și ea zăcea aproape în nesimțire îmbătată cu rachiu vechi și tare, sângele i s-a scurs din trup.

Ce-o fi viața?
Poate viața o fi sângele acela viu
care-i umblă omului prin trup!
Nu mai ai sânge,
nu mai ai viață.
Nu. Viața trebuie să mai fie și altceva,
Nu numai sânge.
Poate viața o fi o flacără,
o flacără albă,
o flacără gălbuie,
o flacără roșie.
Cine-o aprinde și de ce-o aprinde?
Cine-o stinge și de ce-o stinge?

— Dii Dii, Urechiatule… Dii!… Dii!…

Goșu doarme. Duhnește a rachiu, sforăie, mormăie prin somn.

Lisandra îl privește. Dacă ar muri Goșu, ea ar rămâne cu Ariston, ar fi numai a lui Arison și *și-ar găsi fericirea. Dar Goșu nu moare*. Goșu nu moare, pentru că nu are de ce muri. Lui Goșu îl place viața. Goșu vrea să trăiască. Dar de ce vrea el să trăiască? Goșu vrea să trăiască, pentru că trage nădejde că ea îl va uita pe Ariston, că ea nu se va mai gândi la Ariston, că ea nu-l va mai dori pe Ariston, că ea nu se va mai întâlni cu Ariston. Atâta timp cât Goșu se va hrăni cu această nădejde, el va trăi și se va îndârji să trăiască. Orice om care se hrănește cu o nădejde trăiește, se agață de viață cu toate puterile și trăiește. Ea, Lisandra, va trebui să se poarte în așa fel cu Goșu, încât el să vadă că nu mai are pentru ce se hrăni cu nădejdi.

Bătrâna mamă a lui Goșu, din fundul căruței lungi, cu coviltir, unde sta ghemuită, aude totul, simte totul, privește totul de parcă n-ar fi oarbă. Știe că fiul ei este beat-turtă și că doarme dus, cu trupul încă plin de vânătăi, de rupturi și de sânge închegat și uscat. Oarba este mai ales atentă de ceea ce se întâmplă cu nora ei. Îi pătrunde și-i înțelege toate gândurile care i se învârtesc în cap, de parcă Lisandra le-ar rosti cu glas tare și ea le-ar auzi.

— Tu, noră, zice, tu vrei ca fiul meu să moară. Tu vrei să rămâi singură cu Ariston și să trăiești cu el.

Lisandra surâde. Tace. Surâde. Și-și spune că bătrâna ar face bine dacă și-ar ține gura. Bătrâna însă nu-i dă pace. O sucălește mai departe:

— Tu, noră, tu i-ai pus gând rău fiului meu. Tu vrei să mi-l omori pe Goșu.

Acum Lisandra tresare. Într-adevăr, în timp ce surâdea și se uita la omul beat și adormit, se întreba cum ar face ea să scape mai curând de Goșu. Să-i dea să bea fiertură de ierburi otrăvite? Să-i înfigă, atunci când Goșu va adormi somn adânc lângă ea, o undrea, în inimă? Nu-i era greu să-i amestece câteva picături dintr-o anumită fiertură în rachiu și nu-i era greu nici să-i străpungă inima cu undreaua. Atunci însă ar trebui ca atât ea cât și Ariston să părăsească șatra. *Oamenii oacheși care își părăsesc șatra nu sunt primiți de nicio altă șatră*. Să fugă cu Ariston, să caute undeva de lucru și să trăiasca într-o altă lume decât a lor. Ariston n-ar fi în stare să îndure viața într-o altă lume decât a șatrelor. Nici ea n-ar fi în stare să îndure. S-ar usca amândoi, s-ar smochini, ar pieri cu zile de dorul căruțelor lungi, cu coviltir, de dorul drumurilor nesfârșite; de dorul…

— Tu, noră, de ce nu-mi răspunzi la ce te-am întrebat?

— Ba am să-ți răspund, soacră. Cinstit am să-ți răspund. Mie nu-mi place fiul tău. Mie îmi place Ariston și vreau să-mi trăiesc viața alături de Ariston și cu Ariston, numai cu Ariston.

— Dar altădată fiul meu ți-a plăcut. Acum de ce nu-ți mai place?

— Fiul tău nu mi-a plăcut niciodată. Cred că tu, care le știi pe toate, ai știut-o și pe asta: *fiul tău nu mi-a plăcut niciodată*.

Văzduhul începu iarăși să vuiască, însă vuietul care se auzea acum nu se asemuia cu acela pe care șatra îl auzise în timpul nopții. Era un vuiet ușor, repezit și subțire. Oamenii oacheși săriră din căruțe și opriră caii. Femeile și copiii se năpustiră și se ascunseră în șanțul șoselei. Din când în când câte unul din ei sălta capul și se uita curios și speriat spre cer. Două avioane mici, cenușii, se iviră la marginea zării, venind tocmai dinspre orașul către care se îndrepta șatra. Soarele, care acum se afla aproape de cumpăna cerului, le năpădea cu lumina lui puternică și le îmbrăca într-o sclipire stranie. Avioanele zburau jos de tot. Uneori ai fi zis că sunt gata să reteze cu aripile lor vârfurile înalte și albicioase ale lanurilor de porumb. Trecură ca fulgerul peste căruțele șatrei și se depărtară.

Oamenii oacheși se dezmeticită și le priviră din urmă. Le văzură pierzându-se în cealaltă zare lăptoasă. Văzduhul mai vui un timp. Pe urmă tăcu și deveni iarăși încremenit, greu, vâscos.

Un bărbat scund, lat în spete, cu pălăria dată pe ceafă și purtând în mână un ciomag lucios și noduros, aproape tot atât de oacheș la obraz ca și oamenii șatrei, ieși dintr-un lan de porumb, se uită de-a lungul șoselei să vadă dacă mai vin și alte căruțe și, după ce se încredință că și într-o parte și în alta șoseaua ramâne pustie, înaintă către Him bașa. Și după ce râse, spuse:

— V-ați speriat degeaba. Avioanele de felul ăsta nu trag în noi.

Him bașa știa cât mai are de mers șatra lui până să ajungă la oraș, dar, ca să-i facă bărbatului care le ieșise în drum pe plac, îl întrebă:

— Omule, mai e mult până la oraș?

— Să tot fie preț de două ceasuri, dacă o să mergeți tot la pas.

— Nu ne grăbim, zise Him bașa. Avem drum lung de făcut și nu ne grăbim. Nu vrem să ne ostenim, și să ne sleim animalele înainte de a ajunge acolo unde trebuie să ajungem.

— Apăi, nici nu trebuie, zise omul.

Unii dintre șătrari se urcară în căruțe, alții rămaseră în șosea, cu gândul să meargă pe lângă căruțe și să-și mai dezmorțească picioarele. Him bașa ridică biciul să îndemne caii la drum. Omul mărunt se aspri la față, se așeză înaintea cailor și zise:

— Înainte de a pleca, trebuie să-mi dați ceva de-ale gurii. Pentru mine și pentru prietenii mei care se ațin pe-aici, pe-aproape.

— Și dacă n-avem?

— Ceva trebuie să aveți.

— Și dacă nu vrem?

— Trebuie să vreți. Avem nevoie de ceva de-ale gurii. Nu înțelegeți?

— Ba înțelegem.

— Atunci…

— Cam câți sunteți?

— Numai șapte.

Him bașa se întoarse și șopti ceva. Din fundul căruței cu coviltir i se întinseră două pâini mari, rotunde, negre și uscate ca piatra. Le luă și le dete omului îndesat, cu ciomag. Omul îi mulțumi. Him bașa îl întrebă:

— Și cum e pe *acolo*?

Vru să spună „pe acolo de unde ați fugit”, dar se răzgândi. Omul mărunt, cu ciomag, înțelese și zise mâhnit:

— Rău. Pe *acolo* nu poate să fie decât rău. Mor oamenii ca muștele… Și de-o parte, și de alta…

— De altceva mai aveți nevoie?

— Deocamdată nu.

Se trase mai la o parte. Căruțele cu coviltir plecară. Omul mărunt, cu ciomag, privi ce privi, pe urmă intră în lanul nesfârșit de porumb în care, culcați pe burtă, îl așteptau ai lui.

Him bașa șopti numai pentru el:

— Vasăzică soldații au început să fugă de la locurile bătăliilor. Poate, totuși, războiul se apropie de sfârșit.

Tăcu. Și gândi: „Dar ce am eu cu războiul? De ce să mă îngrijoreze pe mine mersul războiului? Nici eu, nici ai mei nu avem nicio legătură cu războiul.” Dar văzu parcă dintr-odată obrazul jandarmului care numai cu o seară înainte îi poruncise să plece la drum, spre oraș. Și parcă-l și auzi spunând:

„Voi n-aveți nimic cu războiul, dar poate că războiul are ceva cu voi…”

Caii înaintau încet, neobișnuit de încet. Parcă adormiseră. Zăpușeala zilei devenise aproape de neîndurat. Să-i atingă cu biciul? Mai bine nu. Dacă era vorba să meargă spre primejdie, era mai potrivit să meargă cât mai încet… cât mai încet…

Capitolul III

Într-amândouă părțile șoselei apărură pâlcuri înalte și dese de salcâmi. Șoseaua începu să pogoare într-o pantă lină. Dincolo de pâlcurile de salcâmi se întindeau viile orășenilor de pe la margine, care rămăseseră, ca și bunii și străbunii lor, plugari. Șatra, care mai trecuse de nenumărate ori pe aci, le cunoștea. Erau vii rodnice, bogate în coarnă și în roșioară. La amintirea strugurilor zemoși, miresmați și dulci ca mierea, multe din gurile șatrei făcură zâmbre. Acum însă strugurii nu erau copți. Abia ici și colo boabele mai scăldate în soare dăduseră în pârg. Strugurii, prin această parte a lumii, se coceau încet și tocmai pe la jumătatea lui octombrie deveneau buni de cules și buni de strivit cu picioarele goale în linuri.

Jumătatea lui octombrie! Mai era până atunci. Dar unde se va afla șatra pe la jumătatea brumosului octombrie? Nu știau. Niciunul din oamenii oacheși ai șatrei nu știa, și nu știa nici măcar Him bașa, care îi purta răspunderea.

Căruțele cu coviltir, grele și lungi, începuseră demult pogorâșul. Zăpușeala zilei îi apăsa pe toți. Câinii mergeau pe lângă căruțe cu limbile scoase, iar urșii gâfâiau de parcă ar fi fost gata să-și dea sufletul. În primăvară urșii năpârliseră, însă părul lucios și des le crescuse la loc și acum se simțeau cu toții înfășurați parcă în pături groase care le îngreunau mișcările și le tăiau răsuflarea.

Kera și Alimut rămăseseră, în ciuda zbânțului lor de peste noapte, și a nesomnului, tot sprinteni, tot veseli.

Orașul, vechi parcă de când lumea și în mare parte dărăpănat, era așezat într-un fel de fund de găvan scobit în mijlocul câmpiei netede și nesfârșite. Șatra zări întâi turlele bisericilor și turnul rotund de apă. Mai pe urmă zări și acoperișurile de tablă ori de olane ale caselor mai înalte. La barieră atârna, spânzurată deasupra șoselei, o tablă neagră pe care scria cu litere mari și albe, deslușit:

POSTUL DE CONTROL Nr. 117

Oamenii oacheși opriră caii. Dintr-o cabană nouă, ridicată în pripă din scânduri nedate la rindea, dar vopsite grosolan în cenușiu, ieșiră doi jandarmi îmbrăcați în albastru. Unul întrebă:

— Dincotro veniți? Și câți sunteți la număr?

Le răspunse Him bașa:

— Aseară eram nouăzeci și nouă și așteptam ca astăzi să fim o sută. Dar începând de azi dimineață am rămas numai nouăzeci și opt.

Fața jandarmului deveni gravă.

— A fugit careva? Să știi că răspunzi cu capul de fiecare om din șatră, bulibașă.

— N-a fugit nimeni. Și nimeni n-are de gând să fugă.

— Atunci ce s-a făcut cu cel care se afla în șatră și acum lipsește?

— Nimic, domnule, a murit.

— Bărbat sau femeie?

— Femeie.

— Și din ce-a murit?

— Din naștere. A născut un copil mort și pe urmă a murit și ea.

— Pe drum?

— În apropierea gării care a ars.

— A, da… Și-ați îngropat-o? Dacă ați îngropat-o, o să dați de dracu.

— N-am îngropat-o.

— Atunci ce-ați făcut cu ea? Te pomenești c-ați mâncat-o.

— Nu mâncăm om, domnule.

— Știu că nu mâncați om. Atâta v-ar mai fi trebuit: să mâncați om. Am glumit și eu… Unde e moarta?

— Într-una din căruțe.

— Vino și arată-ne-o.

Him bașa o luă înainte. Jandarmii se ținură după el. Ajunseră. Ferdic aștepta încremenit pe capra căruței. Nici el nu știa ce așteaptă, nici ceilalți.

— Aici, spuse Him bașa.

Jandarmul care glumise se urcă pe roata căruței. Una din femeile ghemuite sub coviltir trase pânza de cânepă de pe fața moartei și spuse:

— Uite-o.

Obrazul Zarei se umflase și se înnegrise ca fundul căldării. Jandarmul strâmbă din nas.

— A început să miroase urât. Trebuie s-o îngropați chiar azi.

— O s-o îngropăm.

— Intrați în oraș și o luați pe prima uliță la dreapta. Mergeți înainte până ajungeți în luncă, lângă râu. Opriți acolo și rămâneți la căruțe. N-aveți voie să desfaceți corturile. Într-o zi, două, plecați mai departe. Așteptăm să mai vină și alte șatre.

— Și moarta… Unde-o îngropăm?

— Să se ducă unul dintre voi la primărie să scoată bilet de înmormântare. O să vi se spună acolo unde s-o îngropați pe răposată. Era botezată?

— Nu.

— Niciunul dintre voi nu e botezat?

— Nu, domnule.

— Nici măcar atâta nu v-ați ostenit să faceți, să vă botezați, s-aveți și voi un Dumnezeu, să fiți și voi în rândul oamenilor.

Jandarmul își mai aruncă o dată privirea la moartă și sări din căruță în șoseaua acoperită cu pulbere deasă, alburie.

Him bașa îl întrebă:

— Și când va fi să plecăm, până unde o s-o ținem tot mereu înainte, către Răsărit?

— Până când o să vi se arate locul de așezare.

Spunând acestea, jandarmul se uită la oamenii oacheși ai șatrei, se uită la bătrâni și se uită la tineri, se uită la femeile tinere și trupeșe, cu burta la gură, și se uită la copiii care foiau în jur pe jumătate sau chiar în întregime goi. Și nu știau nici ei de ce, dar tuturor li se păru că jandarmul se uită la ei nu ca la niște oameni vii, ci cum se uitase la Zara, al cărei obraz se umflase și al cărei trup într-adevăr începuse să miroase urât, adică întocmai ca la niște morți.

Him bașa văzu și el ceea ce văzuseră ceilalți. Inima i se chirci. Își spuse în gând: „Poate din pricina Zarei se uitau jandarmii la noi ca la niște morți. Altfel, ce rost ar fi avut? Suntem vii și singurul mort dintre noi e Zara.”

— Dii!… Dii!… Gloabă!…

Șatra lăsă în urmă viile încărcate de struguri dați în pârg și postul de control, trecu bariera, pătrunse în oraș și o apucă pe prima uliță la dreapta. Mahalagiii ieșiră pe la porți. Copiii se urcară pe garduri:

— Șatra!… A venit șatra!…

— Și ce dac-a venit? Și ieri a mai venit una, iar azi dimineață…

— Asta are urși.

— Aveau și celelalte urși.

Acum șatra era neobișnuit de tăcuta. Parcă toți oamenii aceia oacheși ar fi avut buzele moarte ca buzele Zarei și înghețate ca buzele ei.

Un cârd de copii ceva mai măricei se luă după șatră și începu să necăjească urșii, atingându-i și zgândărindu-i cu nuielele. Alimut se răsti la

ei:

— Dacă nu vă astâmpărați, le dau drumul peste voi și vă mănâncă.

— Te lauzi! Nu le dai drumul. Dacă le dai drumul, fug, și rămâneți fără urși. Nu vă convine. Dacă rămâneți fără urși, sunteți ca și morți… Fără urși sunteți ca și morți… *Ca și morți*.

Alimut luă un ciomag din căruță și-i amenință. Copiii mahalalei lăsară urșii în pace, rămaseră ceva mai în urmă, însă de ținut după șatră tot se ținură, țipând cât îi ajuta gura:

— Fără urși sunteți ca și morți… ca și morți…

Him bașa își mestecă limba în gură și o mușcă.

De ce strigau copiii aceia așa: *Ca și morți! Ca și morți?!* Nu vroia să audă cuvintele *moartea*, *moarte*, *morți*.

Nu voia, însă le auzea mereu. Ei! Și ce era dacă le auzea? Moartea era legată de viață și viața era legată de moarte. Nu se putea una fără alta. Spaima lui era copilărească. Copilărească? Da, copilărească, dar *era* și ar fi fost bine să nu fie.

În lunca nisipoasă, acoperită cu iarbă aspră și săracă de sărătură, pășteau liniștiți, apărându-se cu cozile de roiurile de muște care-i sâcâiau, caii, măgarii și catârii celorlalte două șatre care poposiseră acolo cu puțin timp înainte. Căruțele grele și lungi, cu coviltir, stăteau înșirate pe mal, în apropierea râului. Râul era îngust și abia își târa apele tulburi, aproape negre, pe fundul albiei. Din loc în loc albia se lărgea și atunci râul nici nu mai semăna a râu și părea mai curând un șir de mici bălți stătute, legate între ele cu fire de apă curgătoare. Bălțile stătute erau, ca și aceea de lângă care șatra plecase seara trecută, acoperite pe alocuri cu mari petice de lintiță verde și grasă. Ceva mai departe de albia apei se ridicau malurile mărunte pe care crescuseră în voie stoluri de tufani și steble de bălării. Câinele Rob lătră și atunci toți ceilalți câini ai șatrei ieșiră din amorțeala de care fuseseră cuprinși tot timpul cât merseseră pe lângă căruțe, se repeziră la râu, lincăiră îndelung apa tulbure și-și potoliră setea care-i chinuise îndelung. După aceea se întoarseră și, rămânând strânși unii lângă alții, căutară câinii celorlalte șatre și, când îi găsiră, își arătară colții, se zburliră, mârâiră, însă nu trecură la atac. Până la urmă lăsară rânjetele colțoase de-o parte, se mirosiră și începură să se joace împreună și să zburde printre scaieții și mărăcinii de care lunca era plină. Oamenii oacheși din șatra lui Him bașa deshămară și intrară în vorbă cu ceilalți oameni oacheși sosiți aci cu căruțele mai înaintea lor.

— Voi nu știți pentru ce ne-au poruncit să ne adunăm aici?

— Nu știm. Ne închipuiam că o să aflăm aici, de la alții, de la voi…

— Noi știm numai atât: că peste o zi, două, trebuie să plecăm mai departe, spre Răsărit. Dar unde anume, nu știm.

— O să plecăm spre Răsărit, dacă trebuie să plecăm spre Răsărit. Și pe acolo trăiesc oameni. Cum vor trăi aceia, vom trăi și noi.

— Războiul…

— Războiul e departe, e încă departe.

— Mai curând pretutindeni…

— Noi n-avem nimic cu războiul.

Him bașa știa bine că șatra lui n-avea nimic cu războiul, însă acum știa din ce în ce mai temeinic că războiul avea ceva cu șatra lui, că de fapt războiul avea ceva cu toți oamenii vii.

Soarele amiezii risipea flăcări arzătoare, însă oamenii oacheși ai șatrelor erau obișnuiți cu flăcările arzătoare ale soarelui și nu se fereau de ele. Copiii își aruncară pe mal zdrențele cu care erau îmbrăcați. Cei ce erau goi-pușcă nu avură ce arunca de pe ei. Se strigară pe nume și pe porecle, se adunară laolaltă, râzând și chiuind, și se buluciră ca o turmă lângă apă. Aci, fără să se gândească la adâncimea ori la neadâncimea râului, se aruncară în unde și se apucară să se bălăcească, să se stropească unii pe alții și să se dea afund.

Ceva mai în josul râului descoperiră un șir de pari înfipți adânc în albie. Vârfurile nu se vedeau. Printre parii aceștia, acoperite cu pietroaie mari și grele, se topeau la fund stive bogate de cânepă de vară.

— Am avut noroc, spuse Gil. Dacă ne aruncam aici, cădeam cu burta ori cu fundul în pari și ne curățăm. Să ținem minte unde sunt parii, să ne ferim.

— E ușor să ținem minte. Parii ascunși sub apă se afla tocmai în dreptul celor trei sălcii.

— Mai pot fi pari și prin alte părți. Cât stăm aici să nu ne mai aruncăm de pe mal în apă, mai bine să intrăm încet și cu băgare de seamă.

— Păi scalda fără aruncatul în apă de sus, de pe mal, nu face doi bani, deșteptule!

Him bașa le spuse oamenilor oacheși din celelalte șatre:

— Avem o moartă în căruță. Nevasta lui Ferdic. S-a prăpădit din naștere azi dimineață.

Oamenii oacheși își înclinară adânc capetele, și priviră pământul din care toate făpturile vii sunt făurite și în care până la urmă toate făpturile vii, după ce mor, sunt îngropate, putrezesc și se topesc.

— O să vă ajutăm s-o îngropați. Viață fără moarte nu se poate. Ar fi bine dacă s-ar putea, dar nu se poate.
— Ba n-ar fi bine. Dacă n-ar fi moarte, viața n-ar mai avea niciun haz și niciun gust.
Him bașa plecă cu Ferdic spre primărie. Străbătură o parte din oraș și ajunseră. Birourile primăriei din orașul de lângă râu erau instalate într-o casă mare, cu etaj. Casa era înconjurată de un parc destul de arătos. La ușă găsiră un om de serviciu pirpiriu, neras de câteva zile și cu ochii mici și spălăciți.
— Ce vreți, balaoacheșilor?
— Avem un mort la căruțe, o femeie care a murit din naștere azi-dimineață, și vrem s-o îngropăm.
— Dacă a murit, zise pirpiriul, trebuie s-o îngropați. Dar ca s-o îngropați aveți nevoie de act de îngropare și actul de îngropare nu vi-l poate da decât domnul consilier numărul doi. Noi, în orașul nostru, îi zicem domnului consilier numărul doi Tata Morților.
Pirpiriul purtă pe cei doi oameni oacheși după el de-a lungul unui coridor răcoros și întunecos. Coborâră o scară.
— Uite, aici lucrează Tata Morților.
Le arătă o odaie. Pirpiriul bătu într-o ușă și intră înăuntru cu cei doi oameni oacheși după el. Tata Morților citea ziarul. Ridică ochii:
— Ce este?
— V-am adus mușterii, cucoane.
— Mulțumesc.
Privi pe cei doi oameni oacheși. Ca pe niște morți îi privi. Întrebă:
— Naștere sau înmormântare?
— Înmormântare, răspunse atotștiutorul și pirpiriul om de serviciu.
Tata Morților se întristă:
— Ce să facem?! Cum vrea Dumnezeu. Pentru că atât nașterea cât și moartea tot de la Dumnezeu vin.
Întinse mâna și trase spre el un registru.
— Bărbat sau femeie?
— Femeie, răspunse Him bașa.
— Cum o chema?
— Zara.
— Și mai cum?
— Zara, nevasta lui Ferdic.

— Botezată?
— Nu.
Tata Morților scrise ceva în registru. Rupse o jumătate de foaie din pagina cu însemnări, iscăli și puse o ștampilă. Întinse bucata de hârtie albăstrie lui Him bașa.
— Vă costă un sutar.
Him bașa scoase o hârtie de un sutar și i-o întinse.
Tata Morților o cercetă atent, parcă s-ar fi temut să nu fie falsă, o împături și o vârî cu grijă în buzunar. Zise, arătându-le pe servitorul pirpiriu:
— Dați-i și lui un sfert de sutar, să bea și el o bere de sufletul răposatei, că și el e om.
Pirpiriul luă sfertul de sutar și mulțumi. Him bașa întrebă:
— Unde putem s-o îngropăm?
— Dacă ar fi fost botezată, ați fi putut s-o îngropați în cimitir. Dar întrucât nu e botezata n-o puteți îngropa în cimitir.
Tăcu. Se gândi. Hotărî:
— Îngropați-o acolo în luncă, lângă râu, la un loc mai ferit, lângă un pâlc de tufani ori lângă o salcie. Cum vreți. Cum o să vreți și cum o să vă placă.
Him bașa și Ferdic se întoarseră pe aceleași ulițe și ulicioare la șatră. Aci, lângă fiecare căruță ardea un foc mărunt. Muierile oacheșe pregăteau mâncarea în căldări, în oale, în ulcele.
— Dați-i zor, că a trecut amiaza.
— Acuș-acușica.
Oamenii șatrei se așezară pe jos, pe iarba aspră a luncii și mâncară în soare până se săturară.
În tot acest timp, Goșu dormea somn adânc, în căruță, amețit încă de băutură. Ariston, rușinat și mâhnit că fusese biruit în lupta cu harapnicele, rămase și el în căruță și nu gustă nimic. Lisandra puse pe ea o fustă curată și o bluză de stambă, se spălă pe mâini și pe obraz, se dichisi, veni, luă loc lângă soacră-sa și mâncă până simți că i s-a umflat pântecul. Careva zise:
— Lisandra mănâncă, nu se-ncurcă.
— De ce să nu mănânc, dacă mi-e foame? Vreau să trăiesc. Și dacă vreau să trăiesc, trebuie să mănânc.
Soacră-sa o întrebă:
— Dar pentru cine vrei tu să trăiești?

— Știi bine, soacră, că niciun om nu trăiește pentru alt om. Dar eu vreau să trăiesc pentru mine și pentru Ariston. Vreau să trăiesc ca să ajung nevasta lui Ariston.

— Dar tu nu înțelegi, fată, că Goșu l-a biruit în luptă dreaptă pe Ariston și că tu n-ai dreptul să trăiești cu Ariston?

— Ba da, înțeleg. Însă Goșu o să se mai bată o dată cu Ariston și atunci Ariston o să-l biruie pe Goșu, iar eu o să ajung, după legile și obiceiurile străvechi ale șatrei, nevasta biruitorului, adică nevasta lui Ariston.

— Dar Goșu e mai tare! Fiul meu o să fie totdeauna mai tare decât Ariston, zise soacra.

Lisandra râse:

— Bietul de el! Îi cunosc eu tăria! Dintre ei doi, Ariston e adevăratul bărbat, bărbatul după care orice femeie care l-ar cunoaște cum îl cunosc eu ar alerga cu limba scoasă.

— Atunci cum de l-a biruit Goșu?

— Goșu l-a biruit pe Ariston pentru că Ariston nu știe încă să se bată cum trebuie cu harapnicul. O să învețe. O să învețe bine. Și atunci o să-l întreacă pe Goșu și în mânuirea harapnicului și o să-l biruie. Dar dacă Ariston o să-l biruie pe Goșu, eu o să devin nevasta lui Ariston și-o să trăiesc cu Ariston până în ultima clipă a vieții mele.

— Ești o nerușinată.

— Nu, soacră, nu sunt nerușinată. Sunt muiere. Muiere tânără și atâta tot. Și atunci… Atunci de ce-mi spui că sunt nerușinată?

Ferdic lăsă moarta în grija bătrânelor s-o primenească, s-o dichisească, s-o gătească de îngropare. Plecă singur de-a lungul râului. Mergea încet și se clătina de parcă ar fi fost amețit de băutură. Umblă așa, gheboșat și abătut, până ajunse la o salcie pletoasă, argintie, cu coaja crăpată de bătrânețe. O parte din crengile sălciei umbreau pământul, însă cele mai multe se aplecau peste râu și se oglindeau tremurat în apă. Lângă bătrâna salcie iarba crescuse înaltă și deasă, verde și moale ca mătasea. Locul, care chema la odihnă ori la dragoste, îi plăcu lui Ferdic. Gândi: „Dacă Zara n-ar fi murit, aici aș fi dormit cu ea la noapte. Zarei îi plăcea să doarmă la răcoare, lângă râu și pe iarbă deasă și moale.” Își aminti de multele lui nopți petrecute cu Zara în ascunzișuri ierboase. Fusese o femeie! Fusese!… Acum nu mai era. I se uscă gura și parcă i se uscă și inima. Se întoarse la căruțe. Him bașa îl întrebă:

— Ai găsit?

— Am găsit, bulibașă, am găsit, un loc care i-ar fi plăcut mult Zarei, un loc frumos și liniștit.

— Săpați groapa. Moarta a început să miroase urât. Trebuie s-o îngropăm astăzi, înainte de chindie.

Câțiva băiețandri oacheși, voinici și pieptoși, goi până la brâu și desculți, veniră cu cazmale și lopeți.

— Ferdic, hai cu noi și arată-ne locul.

— Îndată, numai să-mi iau și eu cazmaua.

Își luă cazmaua din căruța în care se afla Zara.

Băiețandrii se înșiruiră după el. Acum mergeau toți cu pași întinși de parcă s-ar fi dus să împlinească o muncă grabnică și folositoare care nu mai suferea întârziere. Ajunseră lângă salcie. Ferdic zise:

— Aici.

— Locul e frumos, spuse unul.

— L-ai ales bine, adăugă altul.

Măsurară în lung și-n lat și însemnară cu vârfurile cazmalelor forma gropii. Se apucară să sape. Ferdic se uită la iarba care cădea. Spuse:

— Păcat de iarbă.

— O să crească iar. Iarba crește repede. Oamenii cresc greu, iar după ce sunt doborâți de moarte, nu mai cresc deloc. Putrezesc. Se fac una cu pământul… Una cu pământul…

— Toate se fac una cu pământul, zise Ferdic. Toate se fac, până la urmă, pământ. Poate… Poate ar fi fost mai bine să nu ne fi născut. Dar așa… Ne naștem… Creștem… Murim… Devenim pământ…

Cazmalele se afundau ușor. Pământul era moale și nisipos. Pereții gropii începură să mustească stropi de apă. Băiețandrii oacheși își suflecară pantalonii și săpară cu hărnicie mai departe. Când marginea gropii le ajunse la brâu, unul îl întrebă pe Ferdic:

— Crezi că groapa e destul de adâncă?

— Nu, răspunse acesta. Trebuie s-o adâncim până ne ajunge la umăr. Pe-aici apele se umflă primăvara și râul crește. N-aș vrea ca apa să ia rămășițele Zarei și să le ducă cine știe unde. Aș dori ca Zara să se odihnească aici până la sfârșitul sfârșitului. A colindat destul prin lume, cât a fost vie.

— Toți colindăm prin lume cât suntem vii. După ce murim nu mai colindăm deloc. Ne liniștim și rămânem pe vecie unde am fost îngropați. Da… Da… Asta e! *Rămânem pe vecie unde am fost îngropați*.

Aprinseră țigări și le fumară până ce chiștoacele le arseră degetele. După aceea se apucară iarăși de lucru și săpară, aruncând pământul umed și nisipos afară, până ce-l auziră pe Ferdic spunând:

— Acum groapa e tocmai cum trebuie. Ajunge.

Băieții ieșiră afară din groapă, își rezemară cazmalele și lopețile de trunchiul sălciei, pogorâră la râu și se spălară pe mâini și pe picioare. Își luară uneltele și se întoarseră la căruțe.

Între timp, femeile șatrei o spălaseră pe Zara, o primeniseră, o dichisiseră și o gătiseră pentru îngropare. Vii gol pe lume, dar când pleci din ea trebuie să pleci îmbrăcat. De ce trebuie? Pentru că așa poruncesc străvechile legi nescrise ale lumii.

Ferdic își găsi nevasta întinsă în umbra căruței cu coviltir pe un țol curat. Aproape că n-o mai recunoscu. Fața i se buhăise și i se umflase, iar ochii – ochii ei rotunzi, neobișnuit de mari – acoperiți de pleoapele oacheșe, i se și topiseră și i se afundaseră în cap. Numai părul negru, lung și lucios ca smoala, îi rămăsese la fel ca înainte.

Îngenunche lângă ea și-i sărută fruntea. Vru să-i sărute și gura, însă băgă de seamă că acum pe la colțurile buzelor moartei umblau în voie furnici mari și galbene, de luncă umedă.

Se ridică și se depărtă. Oamenii oacheși luară moarta și o culcară pe un fel de pat de scânduri. După aceea, patru dintre ei ridicară patul acela pe umeri și plecară. Ferdic merse după moartă. În urma lui se înșirui toată șatra, cu mic, cu mare.

Nu plânse nimeni și nu jeli nimeni.

După ce o îngropară și o acoperiră cu pământul umed și nisipos, scos mai înainte din groapă, culeseră pietre de pe malul râului și le puseră peste groapă. La cap îi înfipseră un stâlp simplu de lemn. După aceea oamenii oacheși se întoarseră la șatră. Copiii alergară la râu să se scalde.

Ferdic se urcă în căruță, se vârî sub coviltir și se lungi. I se păru ciudat că nu vine și Zara să se culce lângă el, să-i pună mâna sub cap și să-l tragă lângă trupul ei cărnos și fierbinte. Își aduse numaidecât aminte că Zara murise și că el tocmai se întorsese cu ceilalți de la salcia pletoasă și argintie sub care o îngropaseră. Acum era singur. Nu-l vedea nimeni. Îl podidi plânsul. Își dădu seama că plânsul îl odihnește și-l liniștește și se lăsă în voia lui până adormi.

Peste șatră și peste luncă, peste orașul vechi și dărăpănat, aciuat în găvanul de lângă râu, peste râu și peste câmpurile netede și nesfârșite care

înconjurau orașul, căzu întâi chindia și după chindie căzu cu grăbire înserarea. Șatrele din luncă văzură venind dinspre oraș niște jandarmi. Unul dintre ei venea călare pe un cal mare și gras, roib. Ceilalți îl urmau la câțiva pași distanță, pe jos. Ajunși lângă șatre, se opriră. Oamenii oacheși le ieșiră înainte și-și plecară capetele lățoase și bărboase. Jandarmul călare întrebă:

— Câte șatre sunteți aici?

— Trei, răspunse Him bașa.

— Și care sunt mai-marii peste aceste șatre?

Ieșiră în față încă doi bătrâni oacheși.

— Noi, zise unul din ei. Și adăugă: bulibașa Him, bulibașa Got și bulibașa Dobru.

— Îmi pare bine de cunoștință, glumi jandarmul. Despre mine, ce să vă spun?! *Cred că știți cine sunt*.

— Știm, răspunseră aproape într-un glas cei trei.

Oamenii oacheși își plecară încă o dată capetele lățoase și bărboase. Jandarmul zise:

— Mai puteți să rămâneți aici până mâine seară. Atunci vă strângeți calabalâcurile, înhămați dobitoacele și-o porniți către Răsărit. Pe drum veți da peste Posturile de control unde vi se va spune ce aveți de făcut mai departe. S-a înțeles?

— S-a înțeles.

Jandarmul adăugă:

— S-ar fi cuvenit să trimit câțiva jandarmi cu voi, să vă însoțească și să ia aminte să nu vă abateți din drum ori să vă dedați în timpul călătoriei la cine știe ce furtișaguri ori nelegiuiri. Mi-am zis însă că, la urma urmelor, nu e nevoie. Vă spun însă, ca să nu ziceți că am fost câinos la inimă și nu v-am spus: acela dintre voi care va încerca să se abată din drum sau își va părăsi șatra și va căuta să se ascundă, va fi prins și *împușcat pe loc*. Să nu uitați că acesta e ordinul stăpânirii. *Să nu uitați că acum e război*. Și, mai ales, să nu uitați că toată țara e-mpânzită de slujbași de-ai noștri, Poate voi îi veți vedea pe cei însărcinați cu păstrarea rânduielii ori poate nu-i veți vedea. Slujitorii noștri vor sta însă mereu cu ochii pe voi. S-a înțeles?

— S-a înțeles, domnule.

— Mai aveți să-mi spuneți ceva?

— Am vrea să știm, zise Him bașa, dacă o să ni se îngăduie să ne întindem corturile pentru toamnă și pentru iarnă în ținutul de dincoace de

fluviu, sau o să trebuiască să-l trecem și să mergem mai departe, spre Răsărit?

— Nu știu, spuse jandarmul călare. O să aflați când veți ajunge la fluviu.

Got bașa spuse:

— Am vrea să vă rugăm ceva, domnule.

— Rugați-mă. Îmi face plăcere când cineva mă roagă ceva…

— Am vrea să ne îngăduiți să umblăm mâine prin oraș, cu urșii, cu ghicitul, cu paparudele. Mai scoatem și noi un ban de drum.

— De! zise jandarmul. S-ar putea. S-ar putea, dacă și voi ați mișca din urechi.

Got prinse curaj. Zâmbi și întrebă:

— Și cam de câte ori ar trebui să mișcăm din urechi, domnule?

— Câte șatre ziceți că sunteți aici?

— Trei, domnule, trei șatre suntem.

— Atunci să zicem să mișcați de trei ori din urechi. Și fiecare mișcare s-o însoțiți de-un miar.

Mai-marii șatrelor se sfătuiră, umblară la chimire și-i întinseră jandarmului hârtiile albastre. Jandarmul se frecă cu ele pe bărbia proaspăt rasă și le vârî în buzunar.

— Așadar, învoiala e gata?

— Ba nu e gata deloc, baragladinelor.

Bulibașii holbară ochii. Jandarmul se uită la ei ca la niște morți. Și ceilalți jandarmi tineri care-l însoțeau se uitau și ei la oamenii oacheși ai șatrelor tot ca la niște morți.

— După câte știm, zise jandarmul, voi vă pricepeți să lucrați aurul, să făuriți podoabe de aur. Nu se poate să nu aveți asupra voastră aur. Mi-ar trebui doi galbeni. I-aș dărui nevesti-mii să și-i atârne de urechi.

— N-avem, domnule, n-avem aur.

— N-am să stărui, zise jandarmul, dar îmi parc rău. *Acolo* unde o să ajungeți voi, după ce-o să isprăviți cu călătoritul, *aurul n-o să vă mai folosească la nimic.*

Și iarăși se uită la ei ca la niște morți. După ce se sătură de uitat, întoarse calul și plecă spre oraș, la pas, cu jandarmii tineri după el.

Toți, toți se uitaseră la ei ca la niște morți, iar jandarmul, care poate era plutonier, poate numai sergent și care, fără îndoială, știa încotro sunt trimise șatrele, le spusese că acolo unde se va isprăvi călătoria lor *aurul n-o să le mai fie de niciun folos!*

Cum venea asta? Pretutindeni oamenilor vii aurul le aduce folos. Numai morților nu le mai aduce aurul folos. Dar ei nu erau morți. Erau vii. Trăiau. Trăiau și mai aveau încă mult de trăit de aci înainte. Din șatra lui, a lui Him bașa, nu murise decât Zara. Murise din naștere. Asta li se mai întâmplase și altor femei oacheșe. Zara murise și ei o îngropaseră lângă râu, sub salcia pletoasă. Șatra lui își plătise dajdia către moarte. Moartea putea să fie mulțumită și, dacă mai avea nevoie de suflete, n-avea decât să umble pe ulițele și pe ulicioarele orașului.

Nu, nimeni nu se uitase, nici la el, nici la ceilalți oameni oacheși, ca la niște morți! El, Him bașa, îmbătrânea și începea să aibă închipuiri și vedenii copilărești. Iar vorbele acelea, că șatrele vor ajunge într-un loc unde aurul nu va mai aduce nimănui vreun folos, nu fuseseră altceva decât vorbe goale, aruncate din întâmplare.

Vântul nu sufla. De mult timp vântul nici măcar nu adia. Văzduhul rămânea neclintit, fierbinte, vâscos, apăsător și încărcat de praf.

Asfinți soarele. Copiii se întoarseră de la râu. Urșii mormăiră. Zazu o mușcă pe Babaia de ureche. Voinicul câine Rob lătră și apoi se tolăni și el lângă ceilalți câini ai șatrei, pe labe, sub căruță. Nimeni nu aprinse focul. Orașul, cu ferestrele caselor acoperite pe dinăuntru cu hârtie neagră, se prăbuși și el în întuneric. Undeva, la cealaltă margine a orașului, goarnele militare sunară masa și ceva mai târziu stingerea. Stelele licăriră și, dintr-o dată, cu totul pe neașteptate, tot golul dintre ele și pământ se apucă să vuiască. Șatra rămase liniștită. Câinii însă chelălăiră. Rob sări ca ars și urlă a pagubă și a moarte. Urșii mormăiră și încercară să scape din lanțuri. Alimut o rugă pe Kera să stea liniștită până se va întoarce. Luă un ciomag, se repezi la urși și-i ciomăgi încă o dată.

Nu trecu mult și vuietul se schimbă în gemete grele. Sună, sfâșiind aerul vâscos, o sirenă. Acum șatra se sperie de-a binelea. Oamenii oacheși își adunară copiii și se traseră cu ei lângă râpele de lângă apă. Caii, măgarii și catârii șatrelor rămaseră, ca și noaptea trecută, nepăsători și continuară să pască iarba uscată și săracă a luncii.

Două fâșii rotunde de lumină țâșniră de undeva de la marginea orașului și se apucară să cerceteze cerul. Semănau cu două degete luminoase, neverosimil de lungi, boante la vârf. Gemetele bombardierelor se apropiară și se întețiră. Zburară de undeva, dintr-o altă luncă a orașului, avioane de vânătoare. Văzduhul țiui. Căzură umbrele albe și atunci atât orașul, cât și împrejurimile lui fură năpădite de lumină. Se rostogoliră din văzduh și

plezniră câteva bombe. Văzduhul se zgudui și parcă se zgudui și pământul. Umbrelele albe care pluteau între cer și pământ se stinseră lin și noaptea rămase luminată numai de flăcările depozitelor de benzină care luaseră foc. În slăvi se auzi lătrat de mitraliere. Avioanele grele se întoarseră în direcția din care veniseră. Aerul șuieră iarăși ascuțit și o bombă întârziată făcu explozie aproape de șatră, în josul râului. Avioanele care gemeau greu se depărtară, urmărite de avioanele cu bâzâit de bondar, de vânătoare. Mitralierele clănțăneau pe sus din ce în ce mai rar și din ce în ce mai încet. Nu peste mult, timp avioanele de vânătoare se întoarseră, ocoliră orașul și aterizară. Depozitele de benzină arseră mai departe până la ziuă.

Goșu, care de atâta timp dormea somn de piatră, în sfârșit, se trezi. Exploziile nu-l speriară, însă îl făcură să sară din căruță și să se repeadă și el, ca și ceilalți oameni ai șatrei, spre râu. Ajuns la marginea apei se pitulă sub mal. Ghemuit, așteptă ca văzduhul să fie cuprins iarăși de tăcere și când acest lucru se întâmplă se ridică, se scutură de țărână și se întoarse liniștit la căruță. Își aduse aminte de Lisandra. Da… Da… Lisandra trăia. *Lisandra trăia încă*… I se păru nefiresc că atunci când s-a trezit din somn și-a alergat spre râu nu și-a adus aminte de ea.

Lisandra! Unde-o fi Lisandra? O căută în căruța și n-o găsi. Maică-sa sta ghemuită, ascunsă sub țol.

— Mamă, nu știi unde e Lisandra?

— Nu știu nimic, maică.

— Dar nu știi pe unde-o fi?

— După ce te-ai trezit tu din somn și-ai plecat, a plecat și ea.

— Și… Nu s-a întors?

— Nu, maică, nu s-a întors.

Oamenii șatrei își luau copiii somnoroși și speriați în brațe, îi culcau în căruțe și-i sfătuiau să rămână acolo și să doarmă.

Goșu se duse la căruța lui Ariston și întrebă:

— Ariston e aici?

— Nu, îi răspunse careva. Nu e.

— Dar nu știi pe unde-o fi?

— N-am cum să știu. S-o fi dus și el să se aciueze și să doarmă pe undeva prin vreun ascunziș.

Oamenii șatrei se culcară unii în căruțe, alții pe lângă căruțe și nu peste mult timp adormiră și începură să sforăie. Avioanele veniseră, își aruncaseră

încărcătura, plecaseră. Până la ziuă avea să fie liniște. Până la ziuă!… Dar mai departe? Mai departe, cum va fi mai departe n-avea să știe nimeni.

Goșu simți cum un fier roșu îi sfredelește și-i arde inima. Se târî hoțește de la o căruță la alta și se aplecă asupra fiecărui om adormit.

Nu-l găsi pe Ariston printre cei adormiți. Și n-o găsi nici pe Lisandra.

Întunericul atârna deasupra întregii lumi. „Unde să fie Lisandra? Și unde să fie Ariston? Or fi plecat, își spuse. S-or fi luat de mână și-or fi plecat în lumea largă…” Inima i se goli. „N-aveau unde să plece. Nu, n-aveau unde să plece. Ba aveau. Lumea e largă. De ce să n-aibă unde să plece Ariston cu Lisandra? Rătăci mult timp bâjbâind ca un orb printre tufișurile mărunte ale luncii. Scaieții și ghimpii arbuștilor îi zgâriară și-i sângerară mâinile și picioarele.

În zori se întoarse la șatră sleit de osteneală și se urcă în căruță să se culce. O găsi pe Lisandra. Dormea dusă, lungită la locul ei obișnuit și acoperită cu un așternut subțire, de vară. Era vădit că se întâlnise pe ascuns cu Ariston. Așadar îi sângerase pe amândoi cu harapnicul în zadar, și tot în zadar se lăsase el însuși sângerat de Ariston. Îi veni să se repeadă la ea, s-o scoale, s-o zdrobească în picioare, să răcnească din toate puterile pentru a trezi întreaga șatră din somn, după aceea să pună iarăși mâna pe harapnic și s-o biciuie până o va ucide. După străvechile obiceiuri și străvechile datini ale șatrei lui Him bașa, el, Goșu, avea dreptul s-o omoare pe Lisandra.

Întinse mâna și prinse în ea o șuviță groasă de păr. Lisandra îl simți prin somn, însă își închipui că se află încă în brațele dragi și vânjoase ale lui Ariston. Gemu ușor, de bucurie și de plăcere, și chiar zâmbi. Goșu își trase mâna. Zâmbetul femeiuștii adormite se stinse și obrazul ei frumos și oacheș se întristă. Goșu își supse buzele sfârtecate și nevindecate până i se umplu gura de sânge. Zgaibele uscate se muiară de salivă și-l săgetă usturimea. Îl usturară nu numai buzele, ci și întreaga gură de parcă ar fi mâncat pe nemestecate o căldare de cărbuni aprinși. Nu, nu trebuia s-o omoare pe Lisandra. În niciun caz nu trebuia s-o omoare pe Lisandra. El, Goșu, *pe Ariston se cădea să-l omoare*. Pe Ariston și numai pe Ariston. Dar atunci Lisandra, care spusese de atâtea ori că viața ei fără Ariston n-ar mai avea niciun rost, s-ar prăpădi și ea. Iar dacă s-ar prăpădi Lisandra, viața lui, a lui Goșu, n-ar mai avea nici ea vreun rost.

Acum, el, Goșu, nu avea altceva de făcut decât să-și înfrângă suferința. Cu orice chip trebuia să-și înfrângă suferințele, să se stăpânească și să aibă răbdare. Timpul va lucra. Timpul stinge, în trecerea lui lină, peste lume,

multe. Stinge și viețile oamenilor. Le subțiază încet-încet și pe urmă suflă în ele ca în niște lumânări sleite și le stinge. Timpul va stinge și dragostea Lisandrei pentru Ariston. Atunci Lisandra se va întoarce, cu întreaga ei inimă, la el. Dar dacă timpul, în loc să stingă dragostea Lisandrei pentru Ariston, o va crește?

Răsări, ca în fiecare dimineață, soarele. Viile care înconjurau orașul, lunca, râul acoperit în parte de învelișuri de lintiță verde și grasă, râpele roșcate și orașul însuși fură scăldate în lumină limpede și aurie. Șatra lui Him bașa se trezi. Odată cu șatra lui Him bașa se treziră și celelalte șatre din luncă. Oamenii oacheși se depărtară de căruțe, se ascunse fiecare cum putu după câte un tufiș și-și făcură nevoile. Câinii se duseră după ei și, hămesiți și înrăiți de foame, se încăierară.

Goșu se vârî sub căruță, se întinse în praf, își acoperi fața cu mâinile și încercă să doarmă. Somnul, care e leacul cel mai bun al zbuciumului, se îndură de el, veni și se apucă să-l legene. Îl legănă până-l adormi.

În luncă femeile șatrei aprinseră focuri și pregătiră fiertura de dimineață. După ce-și umflară burțile cu zeamă fierbinte, copiii se înșiruiră în jos pe cursul râului, să caute locuri potrivite de scaldă. Mergând, ajunseră acolo unde știau că se află mormântul Zarei. Spre marea lor mirare nu mai găsiră nici mormântul proaspăt, acoperit cu pietroaie albe, culese din râu, nici salcia pletoasă și argintie, care cu o parte din ramurile ei umbrise pământul, iar cu alta apa tulbure. Peste noapte salcia fusese smulsă cu rădăcini cu tot, sfârtecată în bucăți și risipită, iar mormântul spart, adâncit și împrăștiat.

— Aici a căzut aseară bomba aceea, cea din urmă.

Văzură în iarbă labele picioarelor Zarei. Câțiva se întoarseră, alergând, și strigând cuvinte greu de înțeles, la șatră, dar cei mai mulți rămaseră acolo și începură să caute prin iarba înaltă și deasă, care nu fusese vătămată de explozie, alte rămășițe ale moartei.

Nu trecu mult și șatra lui Him veni aproape întreagă la fața locului. Unii se mirară, alții se mulțumiră numai să ridice din umeri.

— Întâmplarea.

— Așa a fost să fie!

Him bașa tăcu. Tăcu și gândi: „Încă un semn rău. Ce-o să se aleagă până la urmă de șatra mea, de familia mea și de mine însumi?” Își aruncă ochii peste oamenii oacheși adunați grămadă pe marginea gropii uriașe și rotunde, săpată într-o singură clipă de explozie. Îl văzu pe Alimut lipit de Kera. Pe chipurile lor înflorite de tinerețe nu se scrisese nici mâhnirea, nici uimirea,

ci rămăsese, ca și mai înainte, lumina lină a bucuriei de a fi, a vieții care oricum și în orice împrejurare se cuvenea să fie prețuită și trăită din plin și până la capăt. Îi mai veni inima la loc.

Ferdic își plimbă peste groapă privirea goală și când i se arătară labele picioarelor Zarei, un pantof pe jumătate ars și un ciot pârlit care semăna cu o parte dintr-o mână – adică tot ce mai rămăsese din moartă – nu țipă și nu se cutremură. Zise abia șoptit:

— Am să sap pentru Zara altă groapă.

Plecă năuc, și în timp ce șatra îl urmărea cu ochii, el începu să sape cu mâinile o groapă mică și rotundă în nisipul de lângă râu. Săpă în nisip până unde ajunse cu mâinile. Apoi așeză pe fundul gropii pantoful, peste pantof puse labele moartei, iar deasupra ciotul. Acoperi totul cu nisip. Bătători nisipul cu picioarele. Văzu în apropiere un pietroi mare, vânăt, lucios. Îl rostogoli și acoperi cu el nisipul pe care-l bătătorise mai înainte cu tălpile goale. Pe urmă se uită la ceea ce mai rămăsese din bătrâna salcie pletoasă și argintie, și rosti ca pentru sine:

— Îmi pare rău de salcie. Poate dacă n-o îngropam pe Zara sub ca, salcia mai umbrea încă multă vreme pământul și râul. Poate…

Oamenii șatrei se întoarseră cu pași mari și repezi la căruțe. Orașul din apropiere își reluase viața de fiecare zi. Flăcările depozitului de benzină, aprins peste noapte, se micșoraseră și se stinseseră, însă ceva tot mai ardea în marginea aceea a orașului pentru că șuvițe de fum se înălțau în aerul încremenit și vâscos și rămâneau nemișcate ca și cum ar fi fost niște coloane negre, de piatră. Micul grup de avioane de vânătoare zbura iarăși peste oraș, la mică înălțime și se îndrepta către Răsărit. Alimut și Kera se duseră la urși. Ursul Zazu și ursoaica Babaia le arătară colții galbeni și tociți de bătrânețe. Alimut îi ciomăgi iarăși fără milă pe amândoi. Ceilalți cinci se arătară cuminți, însă tot își primiră porția lor de lovituri.

Alimut îl întrebă pe Him bașa:

— Avem voie să ne jucăm urșii în târg?

— Avem.

— Cine mă însoțește?

— De data asta am să duc chiar eu urșii și tu ai să mă însoțești pe mine, îi răspunse Him bașa.

După o clipă bulibașa adăugă:

— Cheamă-i și pe alde frate-tău.

Alimut își chemă frații. N-avea mulți, numai patru. Frații lui Alimut își aveau fiecare nevasta lui, copiii lui, căruța lui, caii și catârii lui. Luară fiecare câte un urs, doi. Perechea bătrână o păstră Him bașa. În timpul colindului prin oraș pe Him bașa avea să-l ajute Alimut.

Muierile mai tinere și mai bătrâne ale șatrei se spălară la râu, îmbrăcară straie curate, iar unele din ele se mai și dichisiră punându-și câte un smoc de flori sălbatice, culese din luncă, la ureche. Fetișcanele se spălară și ele în apa râului și, parcă ceva mai cu grijă decât celelalte, rămaseră un timp despuiate la soare, pe urmă se încinseră cu bete și-și agățară în jurul șoldurilor smocuri verzi, mustoase și cu frunze mari, de bozii.

În oraș, dairelele începuseră să se audă însoțite de glasurile oamenilor oacheși care întrebau pe la porți:

— Primiți urșii? Să jucăm urșii? Jocul urșilor aduce sănătate și noroc la casă.

— Jucați-i…

Daireaua mânuită cu iscusință de Kera suna zglobiu. Urșii simțeau belciugele trecute prin nările nasului și de teama durerii pe care nu o dată o cunoscuseră se ridicau în două picioare, ca oamenii, și jucau după cum li se cânta, mai domol sau mai repede.

— Știe ursoaică să facă pe mireasa?

— Știe.

— Vino cu ea în casă, ursare.

Him bașa intră cu ursoaica în casă. Babaia se urcă în pat și se purta ca o mireasă rușinoasă în noaptea nunții.

— Pe omul meu îl dor șalele.

— Să-l calce Zazu și-o să-i treacă.

Se lungea suferindul de șale pe prispă. Tras de lanț și amenințat cu ciomagul, ursul Zazu se urca pe spinarea omului și se lăsa greu pe șalele bolnave.

— Ursare, mi s-a bolnăvit un băiețaș de sperietură. Da-mi păr de urs, să-l afum, să-i treacă.

Him bașa smulgea un smoc de păr din blana bogată, galben-roșcată a lui Zazu și-l întindea muierii.

— Să-l afumi cu părul ursului de trei ori seara și de trei ori dimineața și băiatul o să se lecuiască de sperietură. Știi să afumi?

— Știu, ursare, că l-am mai afumat și anul trecut.

Parcă întregul oraș lua o înfățișare fantastică, de basm. În toate mahalalele sunau ca înnebunite dairelele, urșii mormăiau și pe la porți muierile ochioase și frumoase ale șatrei strigau:

— Ghicim în palmă…

— Ghicim în bobi…

— Ghicim în cafea…

— Ghicim ce-a fost…

— Ghicim ce-o să fie…

— Norocul-norocelul omului i-l ghicim…

— Norocul-norocelul…

Se află oare pe lume om care să nu vrea să afle ce-o să-i aducă ziua de mâine și dacă s-ar putea chiar ziua de poimâine? Iar norocul-norocelul! Cine nu râvnește să și-l cunoască măcar cu un ceas mai devreme? Toți nădăjduim fățiș ori în taină că într-o zi ne vom întâlni cu norocul. Săracul lipit pământului jinduie să se scuture de sărăcie, bogatul visează să devină și mai bogat. Prințul se vrea rege. Regele se vrea împărat.

Acum mulți oameni sunt plecați de pe la casele lor. Se războiesc undeva, departe, cu oamenii altor ținuturi. De la unii sosesc scrisori. De la alții n-au mai sosit demult.

— Vino în casă, ghicitoare, și ghicește-mi.

Intră în casă muierile șatrei. Femeia care le-a chemat e pierdută toată. Copiii se țin scai de ea.

— Mai potoliți-vă, maică.

Copiii se mai potolesc, se mai îmbrâncesc.

— Întinde-mi palma stângă.

Femeia o ascultă. Șătrăreasa privește lung liniile lungi, subțiri, întrerupte și încurcate din palmă.

— E departe cine ți-e drag, e tare departe. Dumitale ți se usucă inima după dumnealui, iar lui dumnealui la fel i se usucă inima după dumneata. A trecut omul dumitale printr-o primejdie mare și era cât pe-aci să se întâmple ce nu s-a întâmplat și să nu-l mai vezi. Și-o să mai treacă prin multe primejdii, și-o să se întoarcă sănătos acasă. Ia întinde-mi și palma cealaltă.

Pe un gard stă cocoțată o teleleică vopsită, bucălată, cam trecută. Ochii i se rotesc, sticlesc. Ocheșica din capul cârdului își sună mărgelele de sticlă, își sună cerceii de tumbac, brățările de aramă și le sună și dă drumul gurii:

— Descântăm de boală… Descântăm de dragoste… Descântăm de urât!…

Teleleica le oprește, le iscodește:

— Dar cuțitul știți să-l puneți?

Muierile șatrei fac pe speriatele, holbează ochii, se uită împrejur. Una șoptește:

— Știm, daică-țaică. Știm, cum să nu știm?! Dar dacă-i punem voinicului cuțitul, voinicul moare.

— Asta și vreau, șoptește teleleica, și să știți că la bani nu mă uit.

— Bani! Parcă e vorba de bani! Mai bine să-l fermecăm și-o să-ți vină, daică-țaică, în casă, pe drum de seară, cu dar la subțioară, cumințit și supus, și din vorbă n-o să-ți mai iasă.

— Farmecul îl faceți acuma sau la noapte?

— Acuș-acușica, daică-țaică, acuș-acușica.

— Ar fi mai potrivit la noapte.

— La noapte plecăm la drum lung

— A! Da, uitasem.

Soarele se înalță spre cumpăna cerului. În fiecare zi soarele răsare, se înalță până la cumpăna cerului și după aceea lunecă lin către apus și asfințește.

Mai e până la amiază, iar până la asfințit mai e și mai mult. Cei trei bulibași, mai-mari peste cele trei șatre din luncă, i-au făcut plocon jandarmului nouă miare. Până la scăpătatul soarelui oamenii șatrei trebuie să-și scoată miarele împătrite ori chiar încincite.

— Paparudele!…

— Primiți paparudele?…

Văzduhul e înalt, încremenit, e vâscos, e fierbinte.

S-a încălzit țarina ulițelor. S-au încălzit și trotuarele de piatră. Tălpile desculțe umblă ca pe o vatră pe care abia s-a stins focul. Arșiță! Arșița cumplită de miez de vară! Dacă ar pica ploaia! Dacă s-ar umple măcar pentru câteva ore de nori negri golul dintre cer și pământ! Dacă ar fulgera și-ar tuna! Dacă s-ar năpusti ploaia asupra orașului și l-ar mai răcori…

Arșiță! Arșiță cumplită de miez de vară! Arșiță cum nu s-a mai pomenit de multă vreme!

Grâul s-a copt. Seceratul e pe sfârșite. Pădurile de porumb sunt înalte și verzi. Tocmai acum porumbul are nevoie de ploaie.

— Paparudele!…

— Primiți paparudele?…

— Primiți paparudele, ca s-aducă ploile!…

Stolurile de fetișcane care străbat orașul sunt înalte și subțiri. Sânii lor sunt cât mărul. Părul lung, negru și lucios, le bate șoldurile numai pe jumătate împlinite.

Acum au ajuns pe strada mare. Prăvălie lângă prăvălie. Vitrine sclipitoare. Bodegi. Cofetării. La capătul străzii mari, lângă grădina publică, Him bașa tocmai și-a jucat urșii. Nimeni nu se mai uită la urși. Privirile orășenilor se întorc în altă parte.

— Paparudele!…

— Paparudele!…

— Primiți paparudele?…

— Primiți paparudele, ca s-aducă ploile!…

Fetișcanele oacheșe și despuiate ale șatrei strigă cât le țin gura. Strigă și-și sună mărgelele de sticlă de la gât, cerceii mari de tumbac, din urechi, brățările de aramă de la mâini.

— Paparudele!…

— Primiți paparudele?…

— Primiți paparudele, ca s-aducă ploile!…

Negustorii ies în pragurile prăvăliilor în care, la acest ceas al zilei, nu se înghesuie niciun mușteriu. Tuturor li se scurg ochii după trupurile goale, unele negricioase de-a binelea, altele numai arămii, dar toate tinere, toate pufoase ca niște piersici abia date-n pârg.

— Ah!…

Fetișcanele șatrei, cu ochi rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, calcă mândre, cu frunțile sus, își bat șoldurile ademenitoare cu palmele și își sună mărgelele, cerceii și brățările. Toate într-un glas cântă:

— Paparudele…

— Primiți paparudele?…

— Primiți paparudele, ca s-aducă ploile!…

Orașul e vechi și pe jumătate dărăpănat. Sub soarele dogoritor al verii și cu ulițele pline de năvala ursarilor, a paparudelor și ghicitoarelor orașul pare fantastic, fabulos ca un oraș de basm. Bărbații se uită la paparudele despuiate. Ce frumusețe! Ce tinerețe! Cât foc trebuie să zacă în trupurile arămii sau negricioase! Toți au neveste sau iubite… Nu. Acelea… Nu merită să te mai gândești la ele.

Bodegile și cafenelele orașului vechi și pe jumătate dărăpănat sunt pline de oameni de toate vârstele, care nu au ce face. La mese jegoase beau bere amăruie ori cafele dulci – gingirlii – discută despre război ori despre casele

cu fete de la margine, case în care a sosit de curând *marfă* proaspătă. Bodegile miros a băuturi ieftine, proaste. Aerul cafenelelor e încărcat până la saturație de fum acru, de tutun, cu miros greu de trupuri nădușite și picioare nespălate. Chelnerii! Picolii! Băieții care spală paharele și ceștile! Patronii… Mai sunt și patronii…

Paparudă rudă,
Vino de mă udă.
Paparudă rudă…

Ies în prag. Se înghesuie la ferestre.

— Paparudele!…

— Ce stați, mă? Umpleți căldările cu apă și udați paparudele.

Atâta așteptau: porunca.

Acum apa curge șiroaie de pe paparude și paparudele nu se supără. Dimpotrivă. Vesele, de parcă întreaga lume ar fi a lor, râd și își arată dinții frumoși, albi ca laptele, chiuie ascuțit și se izbesc cu palmele peste șoldurile puține, își sună mărgelele și cerceii, brățările și le sună, și iau cântecul de la început:

Paparudă, rudă,
Vino de mă udă.
Paparudă, rudă…

Zuleica, bătrâna smochinită care are în seamă paparudele, trece din om în om, se ploconește și întinde mâna uscată, negricioasă, numai oase și zgârciuri:

— Dați pentru paparude, boierilor. Dați pentru paparude și dați ceva, boierilor, și pentru șatra paparudelor.

Dă fiecare cât îl lasă inima. Zuleica pune tot ce i se dăruie într-un pungoi mare, de piele alburie, uscată. Gândește cu mândrie: „Fetișcanele noastre plac boierilor. De aceea au fost darnici! La noapte… La noapte, au să le viseze la noapte, blestemații! Sa le viseze! Au să rămână cu visele!” Se duce lângă paparude și le șoptește ceva pe limba lor din care niciunul dintre orășeni nu înțelege un singur cuvânt. Fetișcanele despuiate râd. Își izbesc și mai tare șoldurile. Își scot cu și mai multă nerușinare înainte pântecele subțiri și supte, sânii mici ca merele și tari ca piatra. Își sună și mai ritmic mărgelele de sticlă, cerceii de tumbac, brățările de aramă. Și, îmbătate parcă de soare și de pofta de a trăi, cântă:

Paparudă, rudă,
Vino de mă udă.
Paparudă, rudă,
Ca să vină ploile
Și să crească holdele…

Aeroportul militar e la marginea orașului. Un avion aterizează. Altul își ia zborul. În gară fluieră o locomotivă.

Paparudă, rudă…

Dairelele sună. Urșii mormăie și își zornăie lanțurile.

Acù… Acù…
Joacă bine Zazu…

Vine amiaza. Și trece amiaza. Praf și soare. Soare și praf. Nicio adiere de vânt. Nicio fărâmă de nor. Zăpușeală. Miros acru, stătut.

Paparudă, ruda…

A fost odată, ca niciodată, că de n-ar fi nu s-ar povesti… A fost odată pace în lume. Și pe atunci…

Acù… Acù…
Joacă bine Zazu…

Zazu joacă bine. Joacă bine și Babaia. Amândoi au belciuge de fier trecute prin nările nasului. Ei… Dacă Zazu și Babaia n-ar avea belciuge de fier trecute prin nările nasului…

A trecut amiaza. Demult a trecut amiaza. Acum ziua e în scădere. Soarele s-a apropiat de asfințit. Cerul parcă ar fi blestemat. Rămâne tot gol, tot uscat. Văzduhul rămâne tot încremenit, tot vâscos. Țărâna ulițelor și a ulicioarelor e tot fierbinte. Pietrele trotuarelor sunt, și ele, tot fierbinți. Țărâna ulițelor și a ulicioarelor și pietrelor lucioase ale trotuarelor ard tălpile goale ale oamenilor șatrei și ard și tălpile, tot atât de goale, ale urșilor.

În sfârșit, soarele a scăpătat. Oamenii oacheși se întorc osteniți spre lunca de lângă râu acoperită cu iarbă aspră, țepoasă și ghimpoasă, unde îi așteaptă câinii, căruțele lungi și grele, cu coviltir, caii, măgarii și catârii care

au păscut toată ziua, în zăpușeala, și care acum se apără leneși cu cozile de roiurile de muște ce nu le dau pace.

Alimut, ca de obicei, o ține de mână pe Keta. Strâns o ține. Drăgăstos o ține. Ei doi – numai ei doi – n-au simțit povara fierbinte a zilei și nici osteneala care i-a cuprins pe toți ceilalți.

Him bașa și-a jucat cât a vrut urșii și s-a ales cu un câștig ce i-a întrecut așteptările. S-ar fi cuvenit să fie mulțumit. Dar nu e. Ochilor lui ageri, rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, care au văzut atâtea, n-au putut să le scape mila care se scria pe chipurile orășenilor la vederea lor. Niciodată până acum orășenii nu se uitaseră cu milă la oamenii șatrei. De obicei unii se uitau cu oarecare interes, iar alții cu batjocură. *Acum orășenii se uitaseră la bărbații șatrei, la paparudele și la ghicitoarele șatrei, și chiar la urșii șatrei, ca la niște morți, întocmai ca la niște morți*. Fără îndoială, orășenii știau ceva cu privire la soarta hărăzită șatrei de către stăpânire, ceva ce el, Him bașa, nu știa. Poate soarta șatrei avea să fie hotărâtă de război. Dar, așa cum își mai spusese de câteva ori până acum, el nu avea nimic cu războiul. Își aducea iarăși aminte de obrazul rotofei al jandarmului care-i poruncise să plece neîntârziat cu șatra la drum, spre oraș. Acela, *cel dintâi*, se uitase la oamenii șatrei ca la niște morți. Acela și tinerii care-l însoțeau. Pe urmă – parcă ar fi fost la mijloc un făcut – toți cei pe care-i întâlnise pe drum până aci, în oraș, *se uitaseră și ei la oamenii șatrei ca la niște morți*. Jandarmul cu obraz rotofei îi mai și spusese:

— Voi n-aveți nimic cu războiul, dar s-ar putea ca războiul să aibă ceva cu voi.

Ce vrea războiul? viețile oamenilor, nimic altceva decât viețile oamenilor.

Urșii, dăulați de osteneală, abia mergeau. Zazu mormăia din când în când. Atunci mormăia și Babaia. Poate urșii vorbeau între ei ca oamenii. El, Him bașa, deși își trăise toată viața pe lângă urși, încă nu ajunsese să le înțeleagă în întregime mormăiturile.

Se apropie de șatră. Focurile ardeau ceva mai departe de căruțele lungi, cu coviltir. Șatra trebuia să mănânce. Pe urmă aveau să înhame caii, măgarii și catârii la căruțe, să stingă focurile și să plece la drum, spre Răsărit. Nu. Înainte de a pleca mai aveau ceva de făcut: să adune de la toți câștigul zilei, să-l numere, să-l socotească. Și apoi să-l împartă între ei, după străvechea și buna rânduiala a șatrei. Îl chemă pe Alimut:

— Ai grijă de urși. Dă-le hrană și să nu uiți să-i adapi.

Alimut legă urșii, însă înainte de a apuca să le ducă hrana auzi și el ceea ce auziră în aceeași clipă toți ceilalți: un țipăt îngrozitor, hărmălaie și strigăte de groază, nenumărate strigăte de groază. Țipătul, strigătele acelea înspăimântătoare, întreaga hărmălaie venea de undeva, din josul râului. Alergă într-acolo cu Kera care-l prinsese de mână și care se silea să nu-i rămână în urmă. După ei se înșirui îndată aproape toată șatra. Niciunul nu-și mai feri picioarele desculțe nici de ghimpii ascuțiți, nici de pietrele sparte, colțuroase și tăioase de pe marginea râului.

Alimut și Kera ajunseră primii. Văzură câțiva băiețandri pe malul apei. Alți câțiva, goi, se aflau în apă, intrați unii până la mijloc, alții până la umăr. Ceva mai departe de ei, afundat în apă până mai sus de buric, se răsucea când într-o parte când în alta, urlând ca din gură de șarpe, Baru, mezinul lui Sarat. În jurul lui Baru apa izbită cu mâinile clipocea roșie. Deși Alimut înțelesese de la întâia aruncătură de ochi ce se întâmplase, careva dintre băiețandri găsi cu cale să-l lămurească:

— Ne scăldam și ne jucam. Ne luasem la întrecere să vedem care sare mai departe. Baru a sărit mai departe decât noi toți și a nimerit într-un par. Nici el, nici noi nu ne-am gândit că s-ar afla pari pe aici. Îi știam în altă parte…

Sosiră bărbații mai tineri și mai iuți de picior ai șatrei. Nu-l mai așteptară pe Him bașa, care nu mai putea să alerge și care rămăsese mai în urmă. Cum pricepură ce s-a întâmplat, se aruncară în râul domol, îmbrăcați cum se aflau, și înotară până lângă băiat. Îi pipăiră trupul, se afundară și smulseră parul înfipt lângă snopii de cânepă puși la topit pe fund și acoperiți cu bolovani. Băiatul se clătină și urlă și mai tare. Him bașa, care ajunsese și el, le strigă de pe mal:

— Nu scoateți parul din fundul băiatului. Aduceți-l aici, să vedem în ce stare se află.

Îl aduseră și-l întinseră pe iarbă. În lumina puțină a asfințitului Him bașa se aplecă asupra lui și văzu că parul îi pătrunsese băiatului în trup prin șezut. În timpul în care se zvârcolise neputincios, încercând să se smulgă, parul îi pătrunsese din ce în ce mai adânc în trup și acum vârful lui bont sta gata să iasă la iveală sub subțioara dreaptă. Him bașa își spuse că nu mai are mare lucru de făcut. Băiatul era pierdui. Păcat că parul nu-i trecuse prin inimă. Ar fi fost scutit de suferință și ar fi murit mai ușor. Acum avea să se chinuie cine știe cât. Him bașa se îndreptă de mijloc și scormoni cu ochii mulțimea din jur. Întrebă:

— Dar unde e Sarat?
— Nu s-a întors încă din oraș.
— Și Rama?
— Nici ea nu s-a întors din oraș.
— Atunci luați-l pe brațe și aduceți-l cât mai lin la căruțe.

Băiatul, cu ochii aproape ieșiți din cap și cu fața strâmbată de durere, continua să urle. Sângele îi picura pe lângă par. Îl luară pe brațe și porniră cu el.

În afară de Baru, nimeni nu mai țipa, nimeni nu mai striga. Oamenii șatrei mergeau încet, tăcuți, plini de tristețe și de îngrijorare. Se gândeau la Zara cea tânără care murise cu o zi înainte, în zori, pe când se zbătea să nască și al cărei mormânt de sub salcie fusese răscolit și împrăștiat în noaptea trecută de bomba aruncată la întâmplare din văzduh. Moartea se strecurase hoțește în mijlocul șatrei. Furase un suflet. Mai furase unul: al copilului ei. Nu se mulțumise cu atât. Acum se năpustise iarăși ca o fiară nevăzută și îl răpise pe al treilea. Dar mâine?… Dar poimâine?… Ce va face moartea? Se va depărta ori va continua să dea târcoale șatrei și se va năpusti din ce în ce mai des asupra ei?

Îl întinseră pe Baru lângă căruță. Se adunară bătrânele smochinite. Veni și Oarba. Băiatul fu lăsat pe mâinile ei. Him bașa porunci ca fiecare să-și vadă de treburile lui, fiecare să-și adape vitele și să mănânce. Peste un ceas șatra va trebui să înhame și să pornească la drum. Celelalte două șatre, mai mici, aveau să-i urmeze către miezul nopții.

Se iviră pe cer câteva stele. Văzduhul însă rămase tot neclintit, tot vâscos. Baru, istovit, șopti între două urlete:
— Mi-e sete.

Îi duseră la gură o butelcă de rachiu tare, vechi, și-l îndemnară s-o golească până la fund. Oarba îi spuse:
— Bea!… O să te mai potolești…

Băiatul bău. Și pe măsură ce înghițea rachiul tare și vechi simțea că întunericul de deasupra și din jurul lui se îngroașă și că durerile care-l sfârtecă se micșorează și se ostoiesc. Vru să se bucure, însă tocmai atunci îl trăsni beția. Nu mai văzu și nu mai simți nimic.

Îl întoarseră cu fața în jos. Două îl ținură zdravăn, iar Oarba începu să-i tragă încet parul din fund. Îl trăgea ușor, puțin câte puțin și se oprea. Trupul băiatului zvâcnea, se potolea și zvâcnea iarăși. Oarba șoptea:
— Acum țineți-l bine.

Oarba puse parul alături, cu grijă, de parcă s-ar fi temut să nu vină careva să-l fure. I se întinseră niște fâșii de pânză scămoșată. Oarba le luă, făcu un ghem lunguieț și-l vârî în deschizătura trupului chinuit.

— Ce zici? Mai trăiește până-n zori?

— S-ar putea să mai sufere chiar câteva zile.

— Vai și-amar de sufletul lui!

— Era mai bine dacă parul îi străpungea inima și băiatul se prăpădea pe loc.

Îi veniră părinții din oraș. Întrebară ce s-a întâmplat cu băiatul lor. Aflară totul. Ridicară din umeri. O întrebară pe Oarba:

— Mai e ceva de făcut?

— Ce era de făcut, am făcut, zise Oarba.

Peste un ceas, Baru fu întins în căruță deasupra unui maldăr de iarbă aspră, culeasă de fetele șatrei fir cu fir din lunca nisipoasă și de pe marginea apei. Acum băiatul nu se mai zvârcolea, însă din când în când gemea greu ca și cum somnul adânc i-ar fi fost tulburat de vise urâte. Trupul îi mirosea a sudoare acră, a sânge proaspăt, cald și dulceag, a urină și a rachiu vechi și tare.

Șirul de căruțe grele, cu coviltir, la care fuseseră înhămați caii, măgarii și catârii șatrei, trecu pe lângă orașul vechi și dărăpănat, copleșit de întuneric, ajunse în șosea și urcă panta ușoară, luând-o spre Răsărit. Pădurile înalte, de porumb, din dreapta și din stânga șoselei, tăceau. Urșii, mânați de Alimut și Kera, mergeau gâfâind în coada convoiului. Câinii, veseli că au mai scăpat de zăpușeala zilei, zburdau pe lângă căruțe, miroseau urmele iepurilor prin șanțurile șoselei și, ațâțați, chefneau, dar nu cutezau să se depărteze de căruțe și să caute vânatul în întuneric. Văzduhul rămăsese tot ca mai înainte, încremenit, vâscos, apăsător.

Mânându-și caii, Him bașa gândi: „După ce se prăpădește fiul lui Sarat și al Ramei, numărul sufletelor șatrei scade la nouăzeci și șapte.” Vru să nu se lase copleșit de mâhnire și multă vreme căută firul altui gând, un gând care să-l încurajeze și, dacă ar fi cu putință, să-l și bucure. Își aminti de nevestele tinere dintre care multe aveau burta la gură. „Vor naște una după alta. Numărul sufletelor șatrei va crește. *Va atinge suta*. O vor întrece.”

N-ajunse însă să se bucure și nici măcar să se însenineze pentru că numaidecât în mintea lui sclipi ca un fulger întrebarea: „Dar *acolo*… *Acolo* unde ni se va porunci să ne oprim, să ne desfacem și să ne întindem corturile, *acolo* ce ne va aștepta? Nu cumva…”

Privi cerul. În partea dinspre apus atârna, în slăvi, luna. Era o lună galbenă, subțire și îndoită ca o secere. *Ca o secere tocmai bună de tăiat gâturile oamenilor*. „Voi n-aveți nimic cu războiul, dar s-ar putea ca războiul să aibă ceva cu voi.”

— Diii. Diii… Gloabă!…

Ridică biciul și plezni cu el pe deasupra cailor înhămați la căruță. De teama biciului, caii lungiră pașii.

Capitolul IV

Goșu mergea desculț pe lângă căruță. Cu câteva zile mai înainte, pe șoseaua proaspăt pietruită trecuseră camioane militare încărcate cu soldați și cu muniții, și un lung șir de tancuri. Strivit sub greutatea mașinilor de fier și de oțel, pietrișul se spărsese în bucăți mărunte și tăioase care acum pătrundeau în scobiturile din copitele cailor, ale măgarilor și ale catârilor înhămați la căruțele cu coviltir ale șatrei, silindu-i să sângereze și să șchiopăteze. Colțurile ascuțite ale pietrelor sângerară destul de repede tălpile bărbatului oacheș pe care carnea lovită și pielea sfârtecată de harapnicul lui Ariston îl dureau și-l usturau încă. Goșu s-ar fi putut urca pentru o clipă în căruță să-și tragă o pereche de ciorapi în picioare și după aceea să se încalțe cu cizmele înalte, cu tălpi groase. Nu se lăsă ademenit de acest gând. Socoti că durerea cărnii și usturimea pielii crescute de suferința la care-l supunea sângerarea îmbelșugată a tălpilor goale îi vor prinde bine. „Când te doare mult carnea, își spuse el, sufletul se liniștește și te lasă în pace.”

Nu se scurse multă vreme și-și dădu seama că totul era zadarnic. Chiar dacă el, Goșu, ar fi fost întins pe roată, i s-ar fi smuls carnea cu cleștele înroșit în foc și i s-ar fi sfărâmat trupul oscior cu oscior, suferința care-i măcina sufletul nu i s-ar fi micșorat. Se întreba: „Oare când o pierduse el pe Lisandra?… Și Ariston! Când o câștigase Ariston pe Lisandra și cu ce-o câștigase? Ariston nu era mai chipeș decât el. Nici mai ager la minte nu era și nici mai viguros. Atunci ce taină era la mijloc? Ce găsise Lisandra la Ariston?”

Dacă ar fi știut!… Nu știa!… Și ar fi dat mult cu multul să știe. Pentru că dacă ar fi știut, ar fi înțeles… Iar dacă ar fi înțeles… Dar el, Goșu, nu știa nimic. Și, neștiind nimic, nu era în stare să înțeleagă nimic.

I se păru că aerul uscat pe care îl soarbe e otrăvit. Și i se mai păru că întregul cer e de plumb și că s-a prăvălit asupra lui, să-l ducă pe umeri. Dar, nu. Aerul într-adevăr era uscat, de otrăvit însă nu era otrăvit. Cerul era albastru, n-avea nicio asemănare cu plumbul și rămăsese, ca și mai înainte, neclintit.

Caii, măgarii și catârii șatrei abia mergeau. Pe spinările lor buboase bicele cădeau fără niciun folos. Șoseaua acoperită cu pietre sparte, tăioase, se întindea înainte, dreaptă, și capătul ei se îneca departe, în marginea

lăptoasă a zării. Nici înainte, nici în dreapta, nici în stânga nu se vedeau dealuri. Nu se vedeau nici arbori și nici oameni. Soarele, întocmai ca în ziua trecută, vărsa râuri de flăcări asupra întinderilor nesfârșite. Era de mirare că miriștile goale și lanurile de porumb nu se aprind și nu ard.

Trezit, Baru se apucă să urle. Orice om cuprins de dureri urlă crezând că urletele ușurează durerea. Șatra îl auzi și merse mai departe, prefăcându-se că nu-l aude. Caii, măgarii și catârii, plini de sudoare și de muște, călcau cu picioarele însângerate pietrișul spart și tăios al șoselei. Îi chinuiau muștele – roiuri de muște mari, verzi și grase – îi chinuiau, văpăile sălbatice ale soarelui, îi chinuiau pietrele sparte care le sfâșiau copitele, însă mai adânc decât orice îi chinuia setea. Careva dintre oameni se duse la Him bașa și-i spuse:

— Catârii mei pleznesc de sete. Să oprim căruțele, bulibașă, și să ne adăpăm vitele cu apa din butoaie.

— Să mai rabde. Ne apropiem de-o fântână, îi răspunse Him bașa.

— Dacă zici…

Merseră încă mult timp, abia târându-se, prin neîndurătoarea mare de flăcări a soarelui. Câinii, pe sub căruțe, gâfâiau. Rob, mai-mai că se împleticea. Urșii, cu labele însângerate și cu ochii tulburi și aproape stinși de suferință, călcau ca pe o vatră fierbinte. Nici pe aproape și nici în zare nu se vedea vreo cumpănă. Him bașa, care se afla în fruntea convoiului, opri totuși caii. Întregul convoi de căruțe lungi, cu coviltir, încremeni pe loc. De pe oamenii oacheși, ca și de pe vitele lor, sudoarea curgea șiroaie. Baru urlă iarăși, însă nimeni nu tresări. Era de la sine înțeles, pentru întreaga șatră, că nebunaticul fiu al lui Sarat se zbătea fără nicio scăpare în ghearele morții și că-i sosise negrul soroc.

La stânga șoselei se întindea cât vedeai cu ochii o nesfârșită pădure de porumb. Plouase la timp în vara aceea. Porumbul crescuse înalt, iar știuleții erau voinici și sănătoși. Frunzele firelor de porumb se cam uscaseră și începuseră să prindă culoarea aramei. Dacă ar fi suflat vântul, ori măcar dacă ar fi adiat, pădurea de porumb ar fi foșnit și ar fi sunat ca o pădure adevărată. Vântul însă nu sufla și împrejur totul părea mort și împietrit. Fântâna! Nici urmă de fântână!

Him bașa își amintea că acolo fusese cândva o fântână. O căută îndelung. Aici a fost. Cumpăna și ciutura lipseau. Lipsea și jgheabul. Buduroiul de piatră fusese spart și risipit. Adâncul era plin cu bulgări, cu pietre, cu țărână.

— Dii!… N-ați avut parte de apă… Dii… gloabelor!…

Convoiul de căruțe lungi și grele, cu coviltir, plecă mai departe. Oamenii, toți, înaintau cu capetele în pământ.

— Când adăpam vitele?

— După scăpătat.

— Mai e mult până la scăpătat.

— Mult – puțin…

Alimut și Kera se țineau după lungul șir de căruțe, mânând urșii. Bătrânul Zazu gâfâia. Gâfâia și bătrâna Babaia. Gâfâiau și ceilalți urși, cu toate că erau cu mult mai tineri.

În primăvară, urșii năpârliseră. De astă-primăvară și până acum trecuseră multe luni și părul se grăbise să le crească. Șoseaua era aspră și fierbinte ca o vatră acoperită cu jar. Zazu și Babaia își aduseră aminte de cum fuseseră învățați să joace în sunetul dairelei, cu belciugele de fier în nas, pe vatra fierbinte, loviți mereu și fără nicio milă cu ciomagul. Vatra era rotundă. După ce învățaseră să joace, scăpaseră de ea. Vatra pe care mergeau acum era largă cât șoseaua și nesfârșit de lungă, tot cât șoseaua. Acum, în munți era răcoare. Era răcoare în văgăuni, era răcoare în bârloguri și era răcoare și în pădurile umbroase și întunecate. Poienile… Luminișurile… Scorburile pline cu miere dulce și cu miere sălbatică, amăruie… Zmeurișurile… Toate acestea fuseseră cândva aievea? Fuseseră. Nimic din tot ce fusese înainte nu mai era…

Munții erau departe. Nu se vedeau. Erau atât de departe munții, încât nici măcar mirosul lor nu ajungea până la șoseaua pe care mergeau spre răsărit oamenii oacheși, căruțele lungi ale oamenilor oacheși, câinii și urșii oamenilor oacheși.

— Kero, la toamnă ne căsătorim. Cu nuntă mare ne căsătorim, Kero.

— De ce tocmai la toamnă?

— Așa a hotărât Him bașa.

— Him bașa! Vorbești de Him bașa de parcă nu ți-ar fi tată.

Văzduhul încremenit fu străbătut iarăși de țipetele și urletele lui Baru. Urșii auziră și mormăiră dureros. Li s-ar fi zburlit părul dacă n-ar fi fost ud de sudoare. Numai părul uscat se zburlește. Alimut zise:

— Și Baru ăsta! *Nu mai moare odată*…

— O să moară. Până la scăpătat o să moară și-o să scăpăm de el.

— Cel puțin dacă l-ar îmbăta iarăși, zise Alimut. Atunci n-ar mai urla.

— De ce să mai strice rachiul pe el, dacă tot îi e dat să moară?

— Ai dreptate. De ce să mai strice rachiul pe el? Își zâmbiră unul altuia de parcă toată lumea ar fi fost a lor. Poate că și era.

Baru mai urlă o dată. Pe urmă gemu și tăcu. Roțile încălțate cu fier ale căruțelor lungi, cu coviltir, scrâșniră mai departe. Prin scrâșnetul lor străbătu țipătul sălbatec și scurt al nevestei lui Sarat. Căruțele se opriră. Oamenii șatrei înțeleseră că a murit Baru. Se adunară cu toții în jurul căruței lui Sarat. Him bașa zise:

— Abia mâine seară ajungem la o așezare omenească.

Sarat întrebă:

— Ce vrei să spui cu asta?

— Vreau să spun ca mortul trebuie îngropat aici. Pe căldura asta, până mâine seară se umflă și face viermi.

Șatra tăcu. Unul dintre oameni rosti:

— Bulibașa a judecat drept. E vară. Vara, mortul nu ține. Dacă nu-l îngropi numaidecât, se împute și face viermi.

Traseră căruțele lângă marginea șoselei și deshămară. Cailor, măgarilor și catârilor le deteră drumul să pască slobozi pe miriști. Pe aici grâul fusese secerat, luat și dus în sate, la treierat. Miriștile uscate erau arse de soare până la scorojire și pe nicăieri nu se mai vedea un singur fir de iarbă. Caii, măgarii și catârii șatrei căutară totuși îndelung ceva de păscut. Când pricepură că și-au sângerat boturile degeaba se culcară și rămaseră nemișcați de parcă ar fi fost stane de piatră. Erau așa de istoviți, că nu mai găseau în ei nici măcar puterea de a se apăra cu cozile de muște.

În timp ce femeile îl îmbrăcau pe Baru în straiele lui de sărbătoare, patru flăcăi scoaseră cazmalele și lopețile din căruțe și se apucară să sape în șanțul de lângă șosea groapa. Him bașa gândi „Aveam nouăzeci și nouă de suflete în șatră. Nădăjduiam să ating suta și s-o întrec. Murind Zara, am rămas cu nouăzeci și opt. Acum, după ce s-a prăpădit și Baru, am rămas cu nouăzeci și șapte.” Și iarăși își aminti de toți oamenii aceia care, de câteva zile, se uitau la el și la toți cei din șatra lui *ca la niște morți*. „Nu. Nu poate fi adevărat. Mi s-a părut. Atât Zara, cât și Baru s-au prăpădit din întâmplare, numai din întâmplare.”

După ce-l gătiră ca de nuntă, îl întinseră pe Baru pe fundul gropii și-l acoperiră cu țărână gălbuie și uscată și cu pietriș adunat de pe șosea. Nu-i puseră niciun semn la cap. Acum era război și morții puteau fi îngropați oricum și oriunde.

Oamenii șatrei, muierile lor și copiii lor își ziseră că e tocmai timpul mesei și, cum, li se făcuse foame, mâncară coltuce de pâine și băură rachiu tare și vechi. Înhămară caii, măgarii și catârii la căruțele lungi, cu coviltir și porniră. Câinii și urșii nu fuseseră uitați. Li se aruncase și lor câte ceva să îmbuce și acum erau parcă mai sprinteni, ba chiar veseli. Blebe și Elezar băuseră mult și se cam amețiseră. Se apucară să cânte un cântec fără perdea. Mulți îi auziră, zâmbiră și se făcură că nu-i aud. Ferdic însă veni la ei și-i luă la rost:

— De cântec vă arde?

— Dar de ce ai vrea să ne ardă, dacă nu de cântec?

— Nătărăilor!

— Morții cu morții și viii cu viii, nene Ferdic.

După aceea însă flăcăii se rușinară și tăcură.

Și iarăși pe nesfârșirile bătute de arșița neîndurătoare a soarelui nu se auzi decât scrâșnetul aspru al roților încălțate cu fier care striveau sub tălpile lor pietrișul spart al șoselei.

— Goșule, zise tărăgănat Lisandra, mă auzi?

— Te aud.

— Află că nu te-am iubit niciodată, Goșule. Nu te-am iubit nici măcar în ziua când te-am luat de bărbat.

Dacă Ariston sau altcineva i-ar fi lovit cu harapnicul trupul gol, l-ar fi usturat mai puțin. O întrebă cu glas umil, pe șoptite:

— Atunci de ce m-ai luat? Puteai să-mi spui că nu-ți plac și n-aș fi stăruit. Cu banii pe care i-am dat lui Sedil bașa găseam oricând o fată frumoasă.

— Cu cineva tot trebuia să mă mărit. Îmi venise timpul.

— Și de ce te-ai măritat cu mine? De ce nu te-ai măritat cu un flăcău din șatra voastră? Erau destui băieți în șatra voastră.

— Erau.

— Nu ți-a plăcut niciunul?

— Ba mi-au plăcut. Mai mulți mi-au plăcut, Goșule, mulți, nu unul.

— Înțeleg. Sedil bașa a cerut pentru tine un preț prea mare.

— Sedil bașa! Săracul! M-ar fi dat și pe degeaba! Ținea grozav de mult să nu mă mai vadă. Numai că printre flăcăii din șatra lui *nu s-a găsit niciunul care să mă vrea de nevastă*.

— Îți bați joc de mine, Lisandro!

— Ba nu-mi bat joc de tine, Goșule. Tu ai văzut-o vreodată pe mama?

— N-am văzut-o.
— Nici n-aveai cum.
— E moartă?
— Trăiește și e sănătoasă-tun.
— Am crezut-o moartă.
Lisandra tăcu un timp. Îl lăsă pe Goșu să fiarbă singur în gândurile lui negre. Când socoti că a fiert destul, zâmbi și zise:
— Mama e *cârnă*.
Goșu tresări. Parcă-l arse. Ridică glasul:
— Cum adică?
— Așa cum ai auzit.
— Cârnă din naștere?
— Aș! Până la douăzeci și ceva de ani a avut nas ca toți oamenii, ba chiar un nas foarte frumos.
Iarăși tăcu. Și iarăși îl lăsă pe Goșu să fiarbă un timp în gândurile lui.
— Mama avea un nas ca al meu, persienesc. Mamei, de altfel, i se și spune Persiana.
— Da. Ce e drept, e drept. Tu ai un nas foarte frumos.
Lui Goșu i se păru că toate cuvintele pe care le rostește îi ard buzele. Acum simți că vorbele pogoară în adâncul lui ca niște bulgări de foc și-i ard și inima. Întrebă pripit de parcă întreaga lui viață ar fi atârnat de răspunsul pe care urma să-l primească:
— Dar ce s-a întâmplat cu nasul maică-ti?
— Nimic, ce să se întâmple! *I l-a tăiai din rădăcină, cu cosorul, Sedil bașa*.
— Când a făcut isprava asta era beat
— De ce să fie beat? Era în toate mințile.
— Atunci?
— A prins-o cu un flăcău din șatră. După vechea lege a șatrei noastre trebuia numaidecât s-o însemne, să-i taie nasul. Și i l-a tăiat.
— Și flăcăii din șatra voastră…
— Flăcăii din șatra noastră nu se însoară cu fata unei femei căreia i s-a tăiat nasul, pentru că… pentru că *ce naște din pisică șoareci mănâncă*.
— Așadar am fost păcălit.
— Ai fost păcălit, Goșule, sau, mai bine zis, ai fost tras pe sfoară. Nu te mai mira ca prostul. În vreme ce tu te tocmeai cu tata și-l rugai să-ți mai lase din preț, mama, ascunsă în cort, râdea cu gura până la urechi. De ce

râdea mama? De tine, Goșule, de tine râdea mama, nu de altcineva, de tine, Goșule.

— Dacă aș fi știut…

— Nu face pe grozavul! Chiar dacă ai fi știut, tot m-ai fi luat de nevastă. Tu m-ai iubit de cum m-ai văzut. Și de cum m-ai văzut ți-ai dat seama băiete, că fără mine nu poți trăi.

Începu să îngâne un cântec:
Eu sunt soarele tău și fără mine
Tu nu poți să trăiești.
Eu sunt aerul tău și fără mine
Tu nu poți să trăiești.
Eu sunt apa ta și fără mine
Tu nu poți să trăiești.
Eu sunt pâinea ta și fără mine
Tu nu poți să trăiești.
Eu sunt somnul tău și fără mine
Tu nu poți să trăiești.
Eu sunt…

— Taci! Taci odată! N-auzi? Taci că te omor.

— Am să tac. Dar asta n-o să-ți ajute la nimic.

Cerul era înalt, încremenit, fără urmă de nori, albastru, vâscos. Miriștile nesfârșite erau galbene și uscate, pârjolite aproape, pădurea de porumb tot așa. Caii, catârii și măgarii, osteniți de căldură, abia târau după ei căruțele lungi, cu coviltir, încărcate de oameni și de poveri. Goșu vorbi stins:

— De unde știi că nu pot trăi fără tine?

— O știu. Pentru că tot așa s-a întâmplat și cu mine. M-a trăsnit dragostea dintr-odată. Ca din senin m-a trăsnit. M-a aprins. Și acum ard… ard… ard… Nu e foc pe lume mai puternic decât focul care mă arde, focul dragostei… focul dragostei…

— Cum? Și tu m-ai iubit de cum m-ai văzut?

Goșu se prostise de tot. Chipul oacheș i se bucură și rămase câteva clipe bucurat. Lisandra rânji. Spuse dulce:

— Tot așa s-a întâmplat cu mine când l-am văzut pe Ariston. Atunci m-a trăsnit dragostea. *Atunci am înțeles în clipă că pe lumea asta eu fără Ariston nu pot să trăiesc, că eu pe lumea asta fără Ariston nu vreau să mai*

trăiesc. Tu, Goşule, dacă vrei să mă omori, și dacă ai putere să mă omori, omoară-mă. Nu mi-e frică de moarte. Nu mi-e frică deloc de moarte, deloc, deloc!

— Nu ți-e frică de moarte! Vorbe! Toți oamenii se tem de moarte… Toți…

Scrâșnetul roților încălțate cu fier ale căruțelor șatrei fu acoperit de duruitul puternic al unor camioane militare care veneau din urmă ridicând și învârtejind praful alburiu al șoselei.

Soarele ajunsese în chindie, totuși zăpușeala și arșița zilei nu scăzuseră. Căruțele lungi, cu coviltir, se opriră. Câinii, cu cozile între picioare, se ascunseră sub căruțe. Rob lătră de două-trei ori. I se făcu și lui teamă și se tupilă repede lângă ceilalți. Urșii mormăiră și smuciră lanțurile. Alimut șopti:

— Soldați! Soldați străini!…

Kera se răsuci pe călcâie și se uită spre camioanele militare care se apropiau în goana mare. Râse.

— Ei și? Ce! N-am mai văzut noi soldați? Am mai văzut.

— Dintr-ăștia nu.

O apucă de mână, o trase lângă el și o strânse. Băiatului îi tremurau buzele. Fata căută să-l liniștească.

— Am mai văzut noi și dintr-ăștia. Am mai văzut. Și… și nu ni s-a întâmplat nimic.

Pe jumătate goi, oamenii șatrei săriră din căruțe, trecură pe lângă caii, măgarii și catârii înhămați și-i ținură din scurt, să nu se sperie la trecerea zgomotoasă a lungului convoi de camioane. Copiii și femeile se înșiruiră pe lângă căruțe cu urechile ciulite și cu ochii în patru, gata la primejdie să fugă, să se risipească și să se ascundă în lanurile de porumb.

Coloana militară se apropie în goană, însă nu trecu, așa cum se așteptau oamenii oacheși, mai departe. Când ajunseră în dreptul căruțelor șatrei, camioanele scrâșniră și se opriră brusc. Soldații îmbrăcați în haine cenușii, nădușiți de zăpușeala zilei pe sfârșite și plini de praf, căscară ochii.

— *Țigănci!*

— *Țigănci tinere și frumoase!*

— *În sfârșit, muieri!*

Fetișcanele, fetele, muierile tinere și borțoase, văzându-se privite cu atâta lăcomie, se bucurară. Râseră. Râseră și bătrânele smochinite și fără dinți care țineau între gingii lulele de pământ ars din care trăgeau adânc în piept

fum aspru și acru. Bărbații șatrei însă nici măcar nu zâmbiră. Câțiva soldați, pe care pofta mult timp stăpânită îi făcu mai îndrăzneți și mai fără rușine, săriră din camioane și se repeziră spre căruțe. Cei mai mulți soldați însă rămaseră la locurile lor râzând, doritori să vadă ce-o să se întâmple mai departe.

Acum, dintr-odată, în fetișcanele, fetele și muierile șatrei pătrunse frica. Se traseră toate pe după căruțe. Tăcuți, bărbații oacheși puseră mâinile pe ciomege, pe beldii, pe topoare și le ridicară.

Surprinși de împotrivirea la care nu se așteptau, soldații străini rânjiră și scoaseră pistoalele.

Oarba, care până atunci ascultase totul tăcută, ieși de sub coviltirul căruței și, pricepând despre ce e vorba, rosti aproape urlând câteva cuvinte aspre într-o limbă grozav ele ciudată.

Bărbații oacheși, pe jumătate goi, ai șatrei pricepură porunca și, aruncând în căruțe ciomegele, beldiile și topoarele, încrucișară brațele și își arătară dinții către soldații străini. Aceștia căzură în mirare. Se mirară de brațele încrucișate, de bărbile mari și încâlcite ale oamenilor oacheși, de pletele lor lungi și slinoase, de ochii lor rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, și se mirară mai ales de dinții lor sănătoși, mari, albi ca zăpada.

Oarba mai aruncă răstită câteva vorbe care sunară în urechile soldaților străini tot atât de ciudat ca și primele.

Bărbații șatrei trecură cu copiii în șanțul care despărțea șoseaua de uriașa pădure de porumb. Fetișcanele și fetele și muierile oacheșe ieșiră de după căruțe și se înșiruiră în șosea. Acum soldații străini îmbrăcați în cenușiu își puseră pistoalele la șold, în tocuri, și începură să se uite veseli și biruiți de pofte la făpturile care se aflau rânduite în fața lor, să vadă fiecare pe care s-o aleagă, s-o ia și s-o ducă cu el în ascunzișul lanurilor. Însă niciunul nu apucă să întindă mâna.

Pentru a treia oară, dar de data aceasta mult mai liniștit, răsună glasul poruncitor al Oarbei. Fetișcanele, fetele și muierile șatrei, de la copilandrele crude încă și până la cele mai hârbuite dintre bătrâne hohotiră din toată inima și dintr-odată, sălbatic și batjocoritor, își ridicară fustele până mai sus de buric și înaintară țanțoșe către soldați. Uluiți, aceștia își pierdură cumpătul și se traseră îndărăt. Toate îi îmbiau. Toate îi pofteau. Cele borțoase le arătau burțile mari, strâmbe și umflate. Cele tinere se băteau ușor, cu degetele, peste șoldurile lor supte și frumoase ca niște viori. Mai cutezătoare dintre toate se dovediră a fi bătrânele, atât cele smochinite și

dăulate de nașteri, cât și cele grase. Careva dintre babe cârâi scurt și sinistru ca o cioară și bătu o singură dată din palme. Și atunci, toate, într-o singură clipă, se răsuciră pe călcâiele desculțe, se întoarseră cu spatele spre soldații străini, își dezveliră șezuturile, se lăsară pe vine și se apucară să urineze și să se deșerte cu zgomot.

Soldații străini se muiară. Unii își acoperiră ochii cu mâinile, alții scuipară. De undeva se auzi aspru o comandă. Soldații străini se urcară repede în camioane și lungul convoi militar plecă în grabă.

După ce camioanele se pierdură în zare, căruțele lungi, cu coviltir, își reluară mersul și se târâră la pas, mai departe, pe șoseaua acoperită cu pietriș spart, tăios. Prin zăpușeala sfârșitului zilei soarele se rostogoli repede spre apus, pe cerul spăimântător de gol, și scăpătă într-o uriașă baltă de sânge. Him bașa opri caii și porunci șatrei să se pregătească pentru popas. Bărbații deshămară animalele și se gândiră că ar fi potrivit să-i adape înainte de a-i slobozi să pască pe miriștile uscate și galbene scorojite de dogoarea soarelui. Prin fumuriul serii se auzi glasul triumfător al lui Blebe:

— O fântână. Nu trebuie să ne adăpăm vitele cu rezerva de apă. Am dat din întâmplare peste o fântână părăsită.

Câțiva bărbați, printre care și Him bașa, se îndreptară spre ea. Fântâna descoperită de Blebe era, într-adevăr, părăsită. Nu mai avea nici jgheab, nici cumpănă, nici ciutură. Buduroiul de lemn era năruit. Dacă te uitai însă cu băgare de seamă vedeai în adânc un licăr prețios de apă. Him bașa hotărî:

— Apa ce-o avem la căruțe, în butoaie, trebuie s-o păstrăm pentru mâine. Aduceți căldări și frânghii. Aduceți o lopată și-o cazma.

Bărbații oacheși îl ascultară. Aduseră căldări de aramă roșie și câteva frânghii de cânepă. Alimut veni purtând în spinare cazmaua și lopata. Ferdic zise:

— Poate că n-o să fie nevoie nici de cazma, nici de lopată.

— Nu-mi prea vine a crede. Nu simțiți? Fântâna miroase urât, semn că i s-a astupat izvorul.

— Să încercăm totuși.

— Încercați.

Înnădiră câteva frânghii una de alta și la un capăt legară o căldare grea, cu buzele răsfrânte. O aruncară în adânc. Apa plescăi.

— S-a umplut?

— Poate. Trageți-o.

Traseră afară căldarea plină. Își duseră cu toții degetele la nas.

— Duhoare.

— Duhoare de mortăciune.

— O fi căzut înăuntru vreo vită.

— Ori poate un om.

— Trebuie să pogoare careva înăuntru, să destupe izvorul.

— Nu, spuse Him bașa. Întâi trebuie să scoatem afară apa otrăvită din fund. Presupun că nu se află prea multă.

Vărsară apa tulbure și greu mirositoare pe miriște. Pământul uscat, ars îndelung de soare, o supse de îndată. Mirosul greu, de cadavru putred, rămase să plutească mai departe în aer.

Tot muncind așa și nădușind, scoaseră peste douăzeci de căldări de apă. Acum mirosul greu, de cadavru putred, se răspândi până departe, dincolo de căruțele șatrei, poposite în marginea șoselei. Vadra se izbi de fundul fântânii și se întoarse la suprafață aducând un pumn de noroi. Him bașa privi spre oamenii oacheși, pe jumătate goi, din jurul lui, și întrebă blajin:

— Ei, cine vrea să pogoare?

Toți tăcură.

— Vă înțeleg, zise Him bașa. E neplăcut. Poate e și primejdios. Dar trebuie.

Careva îngăima:

— Să intre Ariston.

Sări altul cu gura:

— De ce Ariston? Mai bine să intre Goșu.

— Nici Ariston, nici Goșu. Au o socoteală între ei. Până nu se încheie socoteala asta, nu avem dreptul să primejduim pe niciunul.

Alimut râse:

— Him bașa, lasă-mă pe mine. Nu mi-e teamă. Dacă o să mi se facă rău o să strig, și atunci o să mă trageți repede afară.

Ce băiat ciudat! Pentru ce-și căuta beleaua cu lumânarea?

Him bașa nu-și putea certa fiul în fața șatrei pentru ceea ce acesta voia să facă. Șatra nu-i ieșea din cuvânt, pentru că îl știa drept și cinstit. Trebuia, deci, să rămână drept și cinstit până la sfârșit, oricând va fi să fie acel sfârșit. Zise, prefăcându-se bucuros:

— Bine, fiule, dacă vrei tu… N-ai decât să pogori în fântână, dacă vrei…

Alimut se dezbrăcă până rămase numai în izmene. Îi legară bine mijlocul cu frânghia. Luă cazmaua și lopata, îi dădură încet-încet frânghie. Ajunse la fund. Pipăi în jurul lui. Strigă cu glasul cam tremurat:

— Aici sunt doi morți. Aruncați-mi repede o frânghie să-i leg.
— Put?
— Îngrozitor!
Him bașa aruncă repede capătul altei frânghii.
— Ai prins-o?
— Am prins-o.
În fundul fântânii era întuneric. Rezemă cazmaua și lopata de perete și, bâjbâind, legă morții.
— Trageți-mă afară.
Îl traseră. Tremura tot.
— E frig în fântână?
— Cald nu era, însă mă înăbușea mirosul greu.
Se depărtă de gura fântânii și se întinse cât era de lung pe miriște fără să ia în seamă țepușele ascuțite care-i înțepau și-i sângerau ușor pielea tânără, arămie și catifelată. Kera alergă și se culcă grijulie lângă el. Îi mângâie ceafa acoperită de plete lungi și slinoase.
— Ți-a fost teamă?
— Nu. Nu mi-a fost teamă de fântână.
— De soldații aceia?
— Da. De soldații aceia. De soldații aceia mi-a fost teama. Nu pentru mine. Mie, mai mult decât să mă omoare, ce-mi puteau face? Mi-a fost teamă pentru tine. Să nu te…
Nu rosti cuvântul. Era un cuvânt urât. Se hotărâse demult să nu-l rostească niciodată. Kera înțelese. Zâmbi și zise:
— Mie… Mie nu mi-a fost teamă… Treaba aceea… Treaba aceea la care te gândești tu nu mi-o puteau face, fără voia mea pentru nimic în lume nu mi-o puteau face.
— De!… Știu eu?… Poate…
Băiatul căzu pe gânduri. Tăcu. Tăcu și asculta cum oamenii din jurul fântânii se îndemnau și se opinteau să scoată la lumina fumurie a înserării trupurile celor înecați în adânc. Gândurile îl rodeau. Nu mai izbuti să le îndure. Șopti:
— Dar dacă… Dar dacă faptul s-ar fi petrecut, ce-ai fi făcut?
— Prostule! râse de-a binelea fata. Fără voia mea n-ar fi putut avea loc, nu ți-am spus? M-aș fi tăvălit cu soldatul, m-aș fi tăvălit cu el până l-aș fi ostenit. Iar după ce l-aș fi ostenit…
— Ei? Ce i-ai fi făcut?

— Mai nimic! L-aș fi strâns de boașe și l-aș fi omorât.

Dinspre fântâna din care Alimut abia ieșise năvăli spre ei și aproape că-i năpădi un val puternic de duhoare. Duhoarea avea în ea ceva dulceag și în același timp nespus de grețos. Fata și băiatul se luară de mână, săriră în sus și voiră să fugă mai departe, cât mai departe de locul acela. În loc să fugă însă se apropiară de fântână. Cei doi morți scoși din fântână erau pe jumătate putrezi. Miroseau îngrozitor. Straiele cenușii li se destrămaseră, iar bocancii și centiroanele mucegăiseră.

— Străini

— Da, străini.

— Or fi fost tineri!

— Or fi fost frumoși!

— Tot ce se poate.

— Au murit înecați în fântână.

Him bașa dădu din cap.

— Nu. Au fost aruncați în fântână după ce fuseseră omorâți.

— De! Au găsit ce-au căutat. Cine i-a pus să plece de la ei de-acasă și s-ajungă tocmai pe-aici?

— Să-i îngropăm, zise Him bașa. Pe șosea vor mai trece multă vreme oșteni străini. Dacă-i găsesc pe ăștia aici, ca să-i răzbune, împușcă localnici.

Bărbații șatrei aduseră de la căruțe cazmale și lopeți și săpară ceva mai departe de fântână o groapă. Luară morții de picioare, îi târâră până acolo și-i împinseră în ea. După aceea îi acoperiră cu pământ. Bătătoriră pământul uscat cu picioarele goale, adunară deasupra scaieți, mărăcini și ierburi uscate și le dădură foc.

— Cei ce vor trece pe aici după noi nu vor găsi decât vatra focului.

Alimut se uită la Kera, îi zâmbi și se lăsă legat a doua oară cu frânghia. Pogorî din nou în fântână, săpă cu cazmaua de jur împrejurul peretelui rotund al fântânii și nu după mult timp dădu de izvor. Îl destupă din câteva lovituri puternice. Atunci, proaspătă și rece, apa țâșni, începu să bolborosească veselă și-i învălui picioarele desculțe. Luă cazmaua și lopata de care nu avusese nevoie și strigă:

— Gata. Trageți-mă afară.

Focul aprins deasupra gropii se stinsese. Duhoarea dezgustătoare, de trupuri omenești intrate în putrefacție, mai stărui în jurul fântânii până veni o pală ușoară de vânt și-o risipi. Întunericul străveziu deveni stăpân peste toate întinderile.

Undeva, spre răsărit, văzduhul vui măcinat de motoarele câtorva avioane. Nu se auzeau nici bubuituri, nici țăcănit de mitraliere. Oamenii oacheși traseră o clipă cu urechea. Pe urmă își văzură de treabă. Scoaseră din fântână vadră după vadră de apă proaspătă și, ostenind până către miezul nopții, adăpară din belșug caii, măgarii, catârii, câinii și urșii șatrei.

— Acum să ne îngrijim și de noi…

Șatra mâncă pe apucate, se culcă și dormi somn de piatră.

Înainte de a adormi, Him bașa se gândi la întâmplările de peste zi. Se gândi și la întâmplările serii. „Soldații aceia străini, îmbrăcați în cenușiu, voiau… N-au avut ce voiseră să aibă.” Râse îndelung în barbă. Retrăi toată întâmplarea. Și, dintr-odată, nu mai râse. Da, da… Soldații aceia străini se uitaseră la oamenii șatrei ca la niște morți, întocmai ca la niște morți. Își făcu singur curaj: „Mi s-a părut. Poate mi s-a părut.” Numaidecât însă îl sfredeli întrebarea: *„Dar de ce mi se pare mereu?”*

Caii, măgarii și catârii pășteau pe miriști, păziți de câțiva flăcăiandri de care nu se apropia somnul. Câinii dormeau, ca de obicei sub căruțe, iar urșii, în lanțuri, se odihneau și ei, tolăniți pe marginea șoselei. Luna răsări și lumină ușor nesfârșirile văzduhului încremenit și ale câmpului neted. Greierii spărgeau și măcinau în fărâme tăcerea.

Ascunși în pădurea înaltă de porumb, departe de șosea, Alimut se hârjonea cu Kera. Fata, arzând și zbătându-se ca o vâlvătaie neagră, aci îl chema lângă ea, îl strângea și-l săruta, aci îl îmbrâncea și-l depărta.

— Mai așteaptă. Întâi să facem nunta. Până la toamnă nu mai e mult.

— Până la toamnă…

Alimut știa că pe meleagurile pe care se afla șatra lor acum și pe acelea spre care se îndreptau, toamna venea uneori devreme, alteori târziu de tot, pe la jumătatea ori chiar pe la sfârșitul lui octombrie. Să aștepte până atunci… Să aștepte… Să aștepte… i se aprindea în inimă o flacără. La început flacăra era mică. Pe urmă flacăra creștea, îi cuprindea întregul trup și i-l ardea. Cum de nu i-l schimba în cenușă?

Aș vrea să fiu un lup uriaș
Și să mănânc dintr-odată timpul,
Mâine în zori când ne vom trezi,
În miezul toamnei să ne trezim.

— Ce bâigui tu acolo?

— Un cântec.

— Parcă spuneai ceva despre un lup.

Alimut râse.

— Da. Spuneam că aș vrea să fiu un lup uriaș și să mănânc dintr-odată timpul…

Kera îl ascultă și tăcu. Să fie lup? Să mănânce timpul!… Poveste. Cântec. Cum o să fie Alimut lup, de vreme ce e băiat?

Undeva, spre răsărit, se auziră iarăși vuiete de avioane și bubuituri. Văzduhul vibră un timp. După aceea se liniști. Nechează un cal. Zbieră un măgar. Ursul Zazu și ursoaica Babaia mormăiră prin somn.

Kera zise:

— Să fii lup și să mănânci dintr-odată timpul! De! Să știi, Alimut, că nimeni nu poate mânca timpul. În schimb timpul mănâncă tot. Adevăratul lup care mănâncă totul și nu se satură niciodată e timpul.

Băiatul se întristă.

Trecu pe lângă ei, cu sărituri zvelte, un iepure gras. Alimut îl alungă c-un bulgăre. Kera grăi râzând:

— Pe iepurele ăsta, înainte de a-l mânca timpul, o să-l mănânce oamenii. Poate același lucru se va întâmpla și cu noi, Alimut.

— Cum o să ne mănânce pe noi oamenii?

— Războiul…

Culcat în căruță și prăvălit într-un somn adânc, Ariston visa că a devenit iarăși copil. Gol pușcă, bătea de zor cu degetele daireaua în luminișul unei păduri străvechi. De jur împrejurul lui sute și mii de urși voinici, *fără belciuge în nas*, jucau după cum le cânta. Prins de farmecul și ritmul nebun al dairelei, juca el însuși ca un urs. De atâta joc și de atâta frământare îi năpădiră sudorile. Se trezi. Și își aminti numaidecât de Lisandra. Sări din căruța. Căscă și își auzi fălcile trosnind. S-o caute? N-are cum. Dacă Goșu doarme, Lisandra o să se strecoare până la el. Ah! Ce vise! Urși fără belciuge în nas!…

Așteptând să adoarmă Goșu, Lisandra adormise ea însăși. Acum gemea ușor prin somn.

În lumina difuză a lunii, aplecat asupra ei, cu o custură ascuțită în mână, Goșu se întreba ce-ar fi mai bine: să-i reteze dintr-o singură mișcare nasul sau gâtul? Îi puse mâna pe umăr, apasă și o trezi. Femeia se întinse. Gânguri. Oasele îi pârâiră.

— Dormeai?

— Vezi bine că dormeam. Pentru ce m-ai trezit?

— Hai cu mine.
— Unde?
— În porumbiște.
Crezu că o cheamă să se culce cu ea. Scârbită, se ridică și-și potrivi cămașa pe trup. Carnea o duru, însă durerea nu mai era adâncă și putea fi îndurată cu ușurință. Pietrișul spart și colțuros al șoselei îi supără tălpile goale. Se întoarse, dibui în căruță papucii moi, îi luă și și-i puse în picioare. Nerăbdător să aducă mai repede la îndeplinire ceea ce plănuise, Goșu o împinse din urmă. Trecură amândoi șanțul, sărindu-l, și pătrunseră în pădurea de porumb. Merseră… Merseră… Goșu zise:
— Ascultă, Lisandro.
— Ascult.
— Ce crezi? Dacă ai striga, ți s-ar auzi strigătul?
— S-ar auzi. Însă am să te las să faci ce vrei și n-am să strig.
— Orice s-ar întâmpla?
— Da. Orice s-ar întâmpla.
Bărbatul gâfâia greu de parcă ar fi urcat un deal înalt cu un sac de plumb la spinare. Șopti, mai mult rugându-se decât poruncind:
— Totuși, să ne mai depărtăm.
— Să ne mai depărtăm. Să ne oprim acolo unde o să vrei tu să ne oprim.
— N-ai ostenit?
— Nu.. Aș fi în stare să merg așa până la capătul lumii.
— Lumea n-are capăt.
— N-are. Dar viața omului are capăt, zise Lisandra.
Auzindu-și glasul, și mirându-se singură de cuvintele care-i ieșiseră din gură, Lisandra gândi: „M-a adus aici nu ca să se culce cu mine, ci ca să mă omoare… ca să mă omoare”. La rândul lui, Goșu își spuse: „Crede c-am s-o omor. Crede c-am s-o omor și chiar s-ar putea s-o omor.”
Ajunseră la un drum pustiu, acoperit cu iarbă măruntă și aspră.
— Aici. Să ne oprim aici…
— Fie și aici…
Goșu se lungi în iarbă și își lipi urechea de pământ. Nimic nu se auzea. Nimic. Pe cer se iscă o trâmbă de nori și acoperi bucata de lună. Peste toate întinderile căzu întunericul. Îndrăzneala lui Goșu crescu. „Am să-i tai gâtul, hotărî el. Am să-i tai gâtul și-am s-o îngrop aici. Până spre ziuă am destul timp să-i sap groapa cu custura. N-o să fie prea adâncă groapa, dar nici nu trebuie.” Zise cu voce stinsă:

— Nevastă, vino și culcă-te lângă mine.

Femeia râse, un râs gras în care nu puteai desluși nici bucurie, nici teamă, un râs nerod. După ce i se păru că s-a săturat de râs, Lisandra îl întrebă:

— Cel puțin ai luat la tine un jungher mai ca lumea?

Goșu, mirat, răspunse:

— Nu. Am luat numai o custură.

— Vezi să nu fie și aceea știrbă, viteazule!

Goșu gândi: „De ce în loc să se teamă de mine, mă ia peste picior?” Răspunse cu jumătate de gură:

— Custura nu e știrbă. Am ascuțit-o. Taie ca briciul.

— Atunci e bine, Goșule, atunci e destul de bine.

Lisandrei nu-i tremurase deloc glasul. Se purta ca și cum n-ar fi știut ce e frica. În vorbele ei, și chiar dincolo de vorbele ei, hohotea batjocura. Era o batjocură veselă, lipsită de orice grijă, prostească.

Nevasta lui Goșu se aplecă, pipăi iarba uscată și măruntă cu degetele și se așeză la un pas de el. Își adună părul lung sub ceafă și își descheie cămașa. Gâtul îi rămase gol. Se gândi la Ariston. „Ce minunat ar fi dacă s-ar găsi acum lângă mine Ariston!” Sângele i se strânse tot în obraji, carnea i se aprinse și sânii, mici, tari și arămii, cu sfârcuri roșii, începură să-i zvâcnească sălbatic. Goșu se târî lângă ea. Vru să-i mângâie gâtul, să afle dacă e gol și dacă-i poate reteza beregata dintr-o singură mișcare. Nu i-ar fi plăcut dacă femeia ar fi încercat să se apere. Atunci el ar fi fost nevoit să se lupte cu ca, s-o lovească și s-o împungă de mai multe ori, s-o sfârtece și, până la urmă, să-i strice trupul neasemuit de bine clădit și de frumos.

În întunericul vârtos care-i potopea, nimeri pieptul și-și trase mâna de parcă i-ar fi fript-o focul. Nu, n-are s-o omoare acum. Are s-o omoare puțin mai târziu. Are s-o omoare *după ce*…

Îi sfâșie cămașa. I-o rupse în fâșii. Muierea rămase cu totul goală. Atunci Goșu se apucă să-i sărute picioarele fierbinți cu buzele lui sfârtecate în care i se adunase toată viața. N-o s-o omoare. Nici acum n-o s-o omoare și nici mai târziu. N-o s-o omoare niciodată. Are s-o câștige. Trebuie s-o câștige. Altfel… Altfel pentru ce-ar mai trăi? Numai ca să facă umbră pământului? De la tălpi începuse s-o sărute pe Lisandra și acuma gura lui flămândă ajunsese la genunchi. Cu toate că în bună parte mintea i se întunecase, băgă de seamă că săruta nu o făptură vie, ci un sloi de gheață. Se mai dezmetici, însă nu de tot. O mângâie mai departe, umblând cu mâinile și cu gura pe

pântecul ei supt, pe sâni, pe umeri, pe gât. La un moment dat se temu că femeia a murit. Se aplecă asupra obrazului ei și-i sorbi răsuflarea. Mai avea răsuflare. Trăia. Dar el, fără nicio îndoială, se prostise cu totul. Da. Asta era. Se prostise cu totul, căci se auzi întrebând-o:

— Ai murit?

— Da, Goșule, pentru tine am murit.

Și pentru că i se păru că omul care se afla lângă ca a rămas nedumerit, adăugă:

— Da, minte puțină și proastă, pentru tine am murit din clipa în care m-ai lovit întâia oară cu harapnicul. Dar… Nu… Stai să mă gândesc mai bine, ca nu cumva să te mint. Pentru tine am murit cu totul – da, da, cu totul – din clipa în care l-am văzut pe Ariston. Atunci… Adineauri… Adineauri, când eram fierbinte, mă gândeam la Ariston. Așteptam să mă omori și nu-mi era frica de moarte, pentru că-l doream pe Ariston și mă gândeam la Ariston. La Ariston *al meu*…

Goșu își dădu seama că e plin de sudoare și că tâmplele îi ard, se zbat și sunt gata să plesnească. Se ridică și o izbi puternic cu piciorul în coaste. Femeia sări sprintenă. El, mai mult îi ghici decât îi văzu trupul gol în smoala nopții care-i înconjura. Vru să se repeadă, s-o doboare cu pumnii și s-o zobească. Femeia râse. Mai batjocoritor decât oricând femeia râse.

Și peste arsura râsului ei căzură și mai usturătoare cuvintele:

— Neputinciosule! M-ai adus aici, departe de căruțe, să mă omori și n-ai fost în stare. În loc să-mi tai gâtul, te-ai apucat să-mi săruți picioarele pline de praf. Voiai, înainte de a mă omorî, să mai faci o dată dragoste cu mine!…

Goșu ridică pumnul, să izbească. Femeia se feri și pumnul încleștat al bărbatului căzu în gol. Înainte de a apuca să lovească din nou, Goșu primi în fălci și peste gură câteva lovituri. Nu-i veni să creadă. Totuși strigă:

— Dai în mine? Cutezi tu să dai în mine?

Lisandra hohoti:

— De ce să nu cutez? Mai mult decât să mă omori… Mai mult decât să mă omori, ce mi-ai putea face?

Parcă-i frânse cineva șira spinării cu beldia. Se muie și abia murmură:

— Dar asta… Asta nu s-a întâmplat niciodată în șatra noastră! O femeie să-și lovească bărbatul… Asta… Asta nu s-a întâmplat niciodată în șatra noastră…

Lisandra râse mai departe:

— Nu s-a întâmplat până acum, însă acum s-a întâmplat și ai să vezi, nătărăule, că nici cerul n-o să se surpe, nici pământul n-o să se răstoarne cu fundu-n sus…

Plecă desculță și goală cum era, prin pădurea de porumb, spre șoseaua la marginea căreia oamenii oacheși se odihneau în căruțe sau pe lângă căruțe. Foile late și aspre ale lujerilor de porumb îi zgâriau pielea care, pe alocuri, începuse să sângereze ușor.

— Prostule! îi spuse ea bărbatului care mergea tăcut și strivit la câțiva pași în urmă. Prostule, îmi rupseși bunătate de cămașă. Îmi rupseși degeaba bunătate de cămașă… Papucii! îmi pierdui și papucii…

Goșu sări, o ocoli și-i ieși în față. Lisandra se opri, se pregăti să se apere și să lovească. Îl întrebă:

— Ce vrei?

— O, nu, nu vreau să te bat. Cel puțin acum… Nu, nu vreau să te bat…

— Atunci… Poate vrei să luăm de la capăt povestea cu tăiatul nasului sau a gâtului?

— Nu. Altceva. Altceva vreau.

— Ce anume?

— Vreau să-mi spui pentru ce erai gata și te lași omorâtă fără să crâcnești și când am încercat să te bat numai, te-ai împotrivit, ba chiar ai cutezat să mă lovești?

— Că ești neputincios, am aflat-o de când m-am măritat cu tine. Că ești nătâng, abia în noaptea asta am descoperit.

Trecu pe lângă Goșu ferindu-se să nu-l atingă cu cotul, și își iuți pașii spre căruțe. Bărbatul se luă iarăși după ea milogindu-se:

— Trebuie să-mi spui, auzi? Trebuie negreșit să-mi spui.

Lisandra se opri și se întoarse cu fața spre el:

— Bine. Am să-ți spun, dar cum de n-ai priceput singur? *Moartea e una și bătaia e alta*. După legea șatrei puteai să mă omori. N-ai făcut-o. Tot după legea șatrei aveai dreptul să mă bați *în fața tuturor* cu harapnicul. Și m-ai bătut, Goșule, fără nicio milă. Gata! Pentru ce-a fost, socotelile s-au încheiat.

Îi întoarse iarăși spatele și merse mai departe tăcând. Goșu, în urma ei, gâfâia. Lisandra spuse din mers:

— Acolo, în drum, încă m-ai fi putut ucide. N-ai îndrăznit. Trebuie să știi că eu credeam de la început că n-ai să îndrăznești. Ai pierdut ultimul prilej,

Goșule, și asta trebuie să-ți intre bine în cap. Pentru că eu, de acum înainte, n-am să-ți îngădui să mă atingi nici măcar c-o floare.

— Te-am cumpărat, scânci el, te-am cumpărat. I-am dat lui Sedil bașa o avere. Te-am cumpărat cu bani grei și am dreptul să fac cu tine tot ce vreau.

— Dreptul îl ai, însă pe lângă drept ar trebui să ai și curaj.

Ajunsă în șosea, căută căruța. În dreptul ei, pe șanț, ghemuită, mama lui Goșu trăgea cu nesaț din luleaua aprinsă.

Lisandra se urcă în căruță, își dibui straiele, se îmbrăcă și se culcă. O auzi pe bătrână întrebându-și fiul:

— De ce n-ai omorât-o? Ar fi trebuit s-o omori și să pui capăt rușinii.

— Am vrut, suspină Goșu, am vrut, însă…

— Înțeleg. N-ai îndrăznit. Fiule, fiule! Trebuia să îndrăznești, altfel muierea asta te va duce la mormânt.

Șușotind, bătrâna îl mustră îndelung pe Goșu.

Lisandra nu izbuti să deslușească toate vorbele. O cuprinse o mare osteneală. Veni somnul, o legănă câteva clipe pe brațele lui moi, și o adormi.

Lumina dimineții întârzie un timp. Pe urmă năvăli dintr-odată vânătă și murdară, peste toate întinderile. Văzduhul, care rămăsese încremenit și stătut câteva săptămâni, se acoperi de nori negri și groși, și începu să se clatine. Pădurile de porumb foșniră vesele. Coviltirele căruțelor vuiră. Zările se mohorâră și se întunecară. Lungi fulgere roșietice brăzdară înălțimile și pământul se zgudui parcă din temelii de puterea năprasnică a tunetelor și a trăsnetelor. Șatra se trezi și se frecă la ochi. Caii, măgarii și catârii răspândiți pe miriște, la păscut, rămaseră liniștiți, însă urșii mormăiră, iar câinii scheunară și se ascunseră și mai îngrijorați sub căruțe. Voinicul câine Rob lătra spre nori. Fulgeră și trăsnetul căzu pe aproape. Rob se ascunse sub căruța lui Him bașa și se făcu covrig.

Oarba îi spuse lui Him bașa:

— Ploaia! În sfârșit vine ploaia, stăpâne.

Vântul se înteți și ridică nori de praf de-a lungul șoselei.

— Da… Vine ploaia…

Oarba îi spuse îngrijorată:

— Dar nu cumva știi pe unde-o fi Alimut?

— Nu-i duce grija! Trebuie să fie pe-aici, pe-aproape, cu fata lui Calub.

Nu trecu mult și, într-adevăr, însoțită de fulgere și de tunete, ploaia veni și se apucă să răpăie. La început căzură boabe mari și repezi. Țărâna uscată

peste măsură le supse cu lăcomie. După câteva clipe însă băierile cerului se rupseră. Ploaia, până aci rară și repede, deveni un adevărat potop. Caii, măgarii și catârii șatrei își scuturară coamele și se strânseră unii într-alții. Sub căruțele lungi, cu coviltir, câinii scheunară. Urșii, arătându-și mulțumirea, mormăiră. Oamenii oacheși, abia treziți, se adăpostiră în căruțe și priviră de acolo îmbelșugata prăvălire a apelor.

— Ploaia!… A venit ploaia

Întâi se despuiară și alergară în mijlocul șoselei copiii. După aceea se despuiară și se duseră după ei baiețandrii și fetișcanele.

— Ploaia!… Ploaia!…

— Ploaia…

Acum fulgerele brăzdau și mai mânioase cerul. Tunetele zguduiau văzduhul mohorât. Ploaia deveni copleșitoare; Era o ploaie caldă, deasă și repede. Copiii, și toți cei care se aflau acolo, în ploaie, goi, chiuiau cât îi ținea gura, zburdau și săreau, bucuroși de viața care zvâcnea în ei puternic și de ploaia care se năpustea asupra lor și-i spăla. Văzându-i, întreaga șatră își aduse aminte că trecuseră cam multe zile de când nu mai întâlnise în calea ei o gârlă și nu se mai scăldase.

— Hai să ne spălăm… Să ne spălam…

Aproape toți se despuiară. Bărbații o luară într-o parte, femeile în alta.

— Du-te și tu și te spală, Him.

— Am să mă duc. Dar tu?

— Rămân la căruță.

Ploaia se schimbă în potop.

Lisandra rămase și ea la căruță. Se uită după bărbați. Îi văzu goi pe amândoi oamenii de care era legată viața ei. Goșu, care fusese biruitor în lupta cu Ariston, mergea încet, abia târându-și pașii, aplecat, de parcă ar fi fost cocoșat. Ariston însă călca mândru, cu fruntea sus. Ploaia îl izbea din toate părțile, îi spăla trupul frumos, pletele lungi, negre și lucioase și barba deasă și zburlită. Nu. Orice ar fi să se mai întâmple, ea una nu putea să mai trăiască fără Ariston.

Copiii băteau din palme și cântau:

Ploaie de vară,
Ploaie de vară
Până diseară
Să ploi
Pentru noi

Că suntem toți goi.

Nu-i mai arse nimănui de altceva, nici măcar de mâncare. Spre prânz norii se răriră și se risipiră. Soarele se arătă pe cer vesel de parcă și el se scăldase în ploaie. Oamenii oacheși își uscară trupurile și se îmbrăcară. Mâncară, abia acum mâncară. Roiurile de muște mari și grase, care în timpul ploii stătuseră ascunse cine știe pe unde, începură să bâzâie și să caute victime.

— Ce facem, bulibașa?

— Plecăm chiar acum.

Își adunară caii, măgarii și catârii și-i înhămară.

Plecară, sub soarele mai arzător ca niciodată, mai departe. Vântul adia ușor. Pădurile de porumb fremătau și foșneau. Apa se scurgea de pe șosea și se lăsa sorbită de șanțurile adânci. Miriștile întinse și galbene fumegau… Alimut dormea în căruță. Poate că dormea adânc de tot, pentru că Oarba îl mângâia pe obraz, iar el dormea mai departe fără să simtă nimic.

Când soarele se lăsă în asfințit, căruțele lungi, cu coviltir, se opriră pentru popas. Două dintre muierile borțoase ale șatrei născură ușor. Him bașa se duse la proaspetele lehuze și ceru să i se arate, pruncii. Amândoi erau băieți și veniseră pe lume oacheși, bucălați și sănătoși. Stăpânul șatrei se bucură. Muierile puseseră la loc ce se pierduse. „N-o să treacă mult și șatra o să aibă mai mult de-o sută de suflete…” Își aduse aminte de toți cei ce se uitaseră la el însuși și la oamenii lui *ca la niște morți*. Și bucuria deodată i se surpă din suflet, iar sufletul se rupse în mii de bucăți.

Înhămară și o porniră la drum în zori.

Pe șoseaua acoperită cu pietriș spart și tăios, printre păduri de porumb și miriști galbene merseră mai bine de o săptămână fără să li se întâmple nimic deosebit.

Mai trecu, într-una din zile, pe lângă ei un convoi militar, însă nu se opri. De data aceasta ostașii care mergeau la război erau oameni între două vârste, iar unii dintre ei chiar bătrâni.

Urcat în căruță și mânând caii care mergeau la pas, Goșu părea prăpădit. Își asculta inima cum plânge și abia își stăpânea ochii să nu lăcrimeze. Până aici ajunsese! Lisandra!… Lisandra nu putea să trăiască fără Ariston, iar el, Goșu, nu putea să trăiască fără Lisandra. Întoarse capul și o privi. Femeia se odihnea. Ochii rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, îi străluceau. Fața îi era plină de bucurie. Îl întrebă:

— De ce te zgâiești la mine?

Goșu nu-i răspunse, îi întoarse spatele și lovi caii cu biciul. Îi lovi degeaba. Nu aveau cum să-și mărească pașii. Toate căruțele lungi, cu coviltir, care mergeau înaintea lor se târau pe șoseaua aspră și dreaptă al cărei capăt părea a se pierde undeva, în adâncul zării tremurătoare.

Ce înfățișare ciudată mai avea și ținutul acesta pe care îl străbătea șoseaua! Fântânile de pe marginea drumului erau rare și adânci, multe fuseseră părăsite și astupate, iar satele se întâlneau și mai rar decât fântânile. Toate întinderile, câte le puteai cuprinde cu ochii, erau netede ca-n palmă. Niciun deal, nicio vâlcea, nicio măgură și nici măcar un stol de arbori. Pământul negru, gras și uscat, acoperit de lanuri nesfârșite de porumb și de miriști galbene și ghimpoase, zarea de jur-împrejur, rotundă și deasupra, boltit, cerul albastru, gol, arzător.

Uneori, în zori, în văzduhul vâscos și încremenit ne auzea glasul ciocârliilor și, în răzoare, acela al prepelițelor grase. Dar când soarele se înălța de doua-trei sulițe deasupra orizontului și valurile de căldură năpădeau nesfârșirile, totul amuțea. Numai roțile căruțelor lungi, cu coviltir, și copitele cailor, măgarilor și catârilor șatrei sfărâmau în grăunțe mărunte tăcerea de piatră.

Într-a paisprezecea zi de când oamenii oacheși călătoreau spre răsărit așa cum li se poruncise, câmpia lină pe care o străbătuseră sub arșița neîndurătoare a soarelui luă sfârșit. Șoseaua începu să șerpuie și să pogoare ușor, iar oamenii oacheși văzură, prin lumina galbenă a înserării, orașul, și dincolo de el, lucind, marele fluviu, pe care bănuiau că peste o zi ori peste două aveau să fie nevoiți să-l treacă pentru a pătrunde în ținuturi până acum, pentru ei, necunoscute.

Him bașa tresări și dădu bice cailor, gândindu-se că ar fi poate bine ca popasul de noapte să-l facă în vreuna din luncile de lângă oraș. Atunci se întâmplă însă un fapt cu totul și cu totul ciudat. Șatra avea peste treizeci de câini, cam unul de fiecare căruță. De obicei fiecare câine mergea pe lângă căruța stăpânului care-l hrănea. Câinii șatrei se adunau în landră, se zbenguiau și se mușcau între ei numai în ceasurile de popas. Acum, Rob, câinele mare și lățos al lui Him bașa, în loc să meargă înaintea căruței sau pe lângă ea, începu să sară și să latre furios de-a lungul convoiului. Câinii șatrei se molipsiră și ei de la neliniștea lui Rob, se înfuriară cu toții și se luară după el. Când se văzură adunați laolaltă, se repeziră înainte, întrecură căruțele și se apucară să muște, printre salturi și urlete spăimântătoare, caii

lui Him bașa, de parcă ar fi vrut să-i împiedice să ajungă la orașul din vale și la țărmul marelui fluviu ale cărui ape se vedeau licărind în vale.

La început, Him bașa nu luă în seamă zarva câinilor și atinse caii cu sfârcul biciului. Zarva însă se înteți și Rob mai ales, ca apucat de turbare, se repezi și sfâșie urechea unui cal. Caii, speriați de atacul neașteptat pe care câinii îl dezlănțuiseră din plin senin asupra lor, se speriară și fură cât pe-aci să tragă după ei, în șanț, căruța și s-o răstoarne.

Him bașa strânse hățurile și opri. Sări din căruță și se apucă să lovească sălbatic câinii cu biciul pentru a-i alunga și a-i risipi. Întregul șir de căruțe lungi, cu coviltir, se opri. Câțiva oameni oacheși alergară în ajutorul lui Him bașa și se puseră și ei cu bicele pe câini. Izbiți din toate părțile de bice subțiri și de harapnice cu sfârcuri tăioase, câinii mârâiră, părăsiră șoseaua și se adunară grămadă pe miriște, căutând cu ochii lor prelungi și galbeni ochii rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri ai stăpânilor care îi hrăneau și care, uneori, îi mai și băteau. Parcă voiau *să le spună* ceva și parcă se mirau că oamenii oacheși, care de obicei înțelegeau totul, destul de repede, acum se prostiseră și nu pricepeau nimic.

Him bașa luă caii de dârlogi și porni. Șatra se puse în mișcare și roțile încălțate cu fier scrâșniră iarăși pe pietrișul mărunt, spart și tăios ai șoselei. Rob urlă a pustiu și, îndată, și ceilalți câini își îndreptară boturile spre cer și urlară și ei, tot a pustiu, tot a moarte. Oamenii oacheși îi lăsară în plata Domnului. Numai Alimut și Kera azvârliră spre ei cu pietre, mai mult să-i sperie decât să-i lovească.

Văzând nepăsarea oamenilor oacheși, care își mânau liniștiți caii, măgarii și catârii înhămați la căruțe, Rob încetă să urle și, chemând cu un scurt lătrat toată landra după el, se năpusti în șosea și, până să apuce Him bașa să-i lovească și să-i izgonească cu biciul, îl mușcă adânc de ureche și pe celălalt cal. Acum toți câinii alergau ca înnebuniți pe lângă căruțe, săreau la cai și-i mușcau să le oprească înaintarea și niciunul dintre ei nu se mai ferea de loviturile de bice.

Him bașa trase căruța la marginea șanțului și opri. Se întoarse și strigă:

— Deshămați. Poposim aici!

Câinii nu-și potoliră zarva decât atunci când văzură caii, măgarii și catârii deshămați și mânați din urmă, la adăpat, către fântâna cu cumpănă înaltă din marginea drumului. Rob veni târându-se, cu ochii veseli, spre Him bașa, să-i miroase și să-i lingă picioarele. Stăpânul șatrei îl lăsă să se apropie și când câinele voinic și lățos scheună dulce și supus, Him bașa îl

pocni cu putere în coaste. Rob se rostogoli până în șanțul șoselei. Se ridică și iarăși, târâș, veni scheunând să lingă picioarele stăpânului, așteptând să fie lovit încă o dată. Dar Him bașa nu-și mai lovi câinele. Se aplecă și-l mângâie îndelung pe cap și pe gât. Câinele, topindu-se parcă de fericire, se gudură și scânci dulce. Him bașa îi porunci:

— Hai, du-te!

Rob nu așteptă să i se mai spună încă o dată. Își cunoștea bine stăpânul. Țâșni printre picioarele lui și o zbughi, în goana mare, către fântână. Întreaga landră se însufleți și se înșirui veselă în urma lui. Oamenii oacheși, care scoteau apa cu ciutura și zoreau să umple jgheabul de scânduri, larg și adânc, înțeleseră. Își traseră caii, măgarii și catârii însetați deoparte, și pentru întâia oară de când ei străbăteau ținuturi și țări cu căruțele lor lungi și grele, cu coviltir, își adăpară întâi câinii.

După ce-și potoli setea landra, care mai înainte părea sleită de puteri, începu să alerge și să zburde pe miriști. Peste orașul din vale, peste fluviul lat și negru și peste toate nesfârșirile căzu înserarea. Era o înserare fumurie, blajină, plină de liniște și de pace. Sarat se apropie de Him bașa și-i spuse:

— Câinii s-au împotrivit să intrăm în oraș. Semn rău, bulibașă.

— Nu cred în semne, răspunse Him bașa. N-am crezut niciodată și n-o să mă apuc să cred tocmai acum, la bătrânețe. Mi-ar fi și rușine.

Sarat ridică din umeri și se depărtă. Him bașa se uită după el cu ochi mari, uscați. Nu crezuse niciodată în semne. Era adevărat. De câtva timp însă începuse să creadă, cu toate că nu recunoștea. Atunci când Rob și toți ceilalți câini ai șatrei lătrau, săreau și mușcau caii pentru a-i împiedica să meargă spre oraș, el, Him bașa, fusese foarte atent. Și băgase de seamă că *toți câinii se uitau la el și la ceilalți ca la niște morți*.

I se încreți pielea și, pe neașteptate, îl cuprinse frigul. Totuși, nu se dădu bătut și își spuse încet în barbă:

— *Mi s-a părut*. Poate că acum, ca și în celelalte rânduri, *mi s-a părut*…

Capitolul V

Din cele mai vechi timpuri, șatra avea obiceiul ca la fiecare seară, oriunde s-ar fi aflat, să aprindă focuri. Odată focurile aprinse, flăcările roșii prindeau puteri, creșteau, jucau în adierea vântului și alungau întunericul din jur. Uneori, roiurile de scântei care se desprindeau din focuri și din flăcări erau roșii, alteori erau galbene sau albastre. Lângă fiecare foc, într-o oală sau în mai multe, se pregătea mâncarea.

Joacă focul,
Joacă norocul.

De când începuse războiul nimeni nu mai avea voie să aprindă focul decât între răsăritul și apusul soarelui. Destul de des zburau prin văzduh avioane. Celor dușmane, focurile de noapte le puteau da anumite vești.

— Aprindeți ziua focurile. Pregătiți-vă ziua mâncarea.

Așa se și făcea. Însă ziua… Ziua focurile își pierdeau mult din frumusețe.

Orașul din vale, deși se prăvăli peste el întunericul nopții, nu aprinse nicio lumină.

Stăpânită parcă de prevestiri neplăcute, șatra mâncă pe tăcute pâine tare și veche și ciorbă de fasole rece. Puțina lumină a înserării fu copleșită repede de întuneric. Șatra se pregăti să se culce devreme. Him bașa chemă la el câțiva oameni și le spuse:

— Mâine ne trezim în zori, legăm câinii și pregătim căruțele. Am hotărât să intrăm în oraș odată cu soarele!

Câinii mai zburdară un timp pe miriștile goale și țepoase, osteniră, se aciuară pe sub căruțe și adormiră, însă rămaseră cu urechile ciulite, gata, la nevoie, să iasă din somn și să latre.

Orașul și fluviul de lângă el erau destul de aproape, dar nu se mai vedeau. Întunericul se îngroșase. Pretutindeni stăpânea tăcerea prielnică somnului. Cerul se acoperi de nori. Nimic nu tulbură liniștea nopții. Spre ziuă norii se risipiră și, când orice urmă a lor se topi în văzduh, se auziră venind dinspre răsărit avioane grele, de bombardament. Oamenii oacheși se speriară, însă nu cine știe cât. Învățaseră și ei, ca mai toată lumea, să-și dea seama după zgomotul motoarelor, ce fel de avioane vin către ei și cam câte ar putea fi la număr.

Șatra se trezi, căscă, se frecă la ochi și așteptă să audă și bâzâitul subțire și sprinten al avioanelor de vânătoare care trebuiau să iasă de îndată în întâmpinarea musafirilor. Această așteptare a șatrei rămase însă zadarnică. Sirenele gemură grav și îndelung alarma, iar Rob urlă a moarte și a pustiu. În aceeași clipă toții câinii șatrei țâșniră de sub căruțe și urlară și ei tot a pustiu și tot a moarte. Zazu se repezi și-o mușca pe Babaia de ureche. Ursoaica nu-l luă în seamă. Mormăi și ea odată cu ceilalți urși și se zbătu în lanț. Dar caii, măgarii și catârii răspândiți pe miriști păscură mai departe iarba aspră pe care o mai muiase și o mai împrospătase roua nopții.

Geamătul avioanelor care se apropiau și vaierul lugubru al sirenelor din oraș și din port, urletul câinilor și mormăitul furios, înnebunitor chiar, al urșilor sfârșiră prin a aduce pentru mulți înfricoșare. Copiii și muierile fugiră, se răspândiră și se ascunseră ca niște pui de potârniche în porumbiște. Bărbații însă rămaseră lângă căruțe socotind pe bună dreptate că dacă pe vreunii din ei avea a-i căuta acolo ori în altă parte moartea, tot trebuia să-i găsească. Câțiva, ca să le treacă mai ușor timpul, își umplură lulelele de pământ ars cu tutun, scăpărară și se așternură pe fumat.

Reflectoarele ascunse în zăvoaiele de lângă fluviu începură să cerceteze cerul încă mohorât, pipăindu-l parcă cu lungile lor degete de lumină. Niciun avion nu intră în capcana reflectoarelor. Cu toate acestea tunurile antiaeriene se dezlănțuiră și slăvile se umplură, când într-o parte, când în alta, de explozii. După fiecare explozie rămânea atârnată pentru câtva timp, în văzduh, o trâmbă de fum. Avioanele străine nu ținură seama de furia tunurilor antiaeriene și nu se întoarseră din drum. Gemetele lor se apropiau clipă cu clipă. Și cu cât se apropiau, cu atât deveneau mai înfricoșătoare. În curând văzduhul vui și țiui, și numaidecât după aceea exploziile sfărâmară în mii și mii de bucăți aerul. Se auziră țipete scurte, și unele dintre ele repede retezate, iar acolo unde se știa că se află orașul se înălțară flăcări. Porniră, din câteva părți, împușcături răzlețe.

Ușurate de încărcătură, avioanele grele făcură cale întoarsă. Tunurile tăcură. Se potoliră și împușcăturile. Zgomotul avioanelor se depărtă până se topi și se stinse cu totul. Jos, în orașul de lângă marele fluviu, larma continua. Se revărsară zorile. Câteva ciocârlii zbucniră din miriști, se ridicară în văzduh și începură să-și sune glasurile care se asemuiau cu acelea ale unor clopoței de aur. Nesfârșirile se înveseliră și răsăritul soarelui le scăldă darnic în lumină mătăsoasă. Muierile și copiii șatrei se întoarseră la căruțe. Rob mai urlă o dată a pustiu și a moarte, și se liniști și el, cum se

liniștiseră toți ceilalți câini. Urșii își încetară mormăitul. Nu trecu mult și pe miriști, de-a lungul șoselei, se aprinseră focuri. Cumpăna fântânii scârțâi, căldările de mămăligă și oalele pline cu fasole sau cu linte începură să dea în fiert. Oamenii tăceau.

După ce mâncară, adunară caii, măgarii și catârii și-i înhămară. Rob iarăși urlă a moarte și a pustiu, și de data aceasta întreaga landră se luă după el. Him bașa porunci:

— Chemați câinii și legați-i!

Avură mult de furcă. Câinii se fereau, nu se lăsau prinși, încercau să muște, se zbăteau și chelălăiau. Him bașa îl chemă pe Rob. Câinele uriaș se zburli și își arătă dușmănos colții, se curbă și fu gata să-i sară stăpânului în piept și să-l doboare. Him bașa se încruntă și-l strigă încă o dată pe nume, răstit și poruncitor. Câinele se muie, focul galben din ochi se stinse, se culcă și, scâncind ușor, se târî pe burtă până la picioarele stăpânului. Acesta se aplecă, îi puse zgarda și-l lega de șușlețul căruței. Caii porniră. Ceilalți câini ai șatrei cu zgărzile la gât mergeau încet după căruțele cu coviltir, supuși, cu cozile între picioare și cu capetele în jos. Rob se zbătu în zgardă, sări în dreapta și-n stânga vrând să scape. Înțelese repede că nu avea putere să rupă lanțul și nici să oprească în loc căruța. Se culcă totuși pe burtă. Poate… Poate așa va izbuti să împiedice șatra să meargă mai departe. Șatra nu înțelegea. Nu înțelegea nici Him bașa. Iar căruța trăgea câinele după ea, către oraș, către fluviu, către ținuturile necunoscute, de dincolo de fluviu.

Rob scânci și latră. Pielea, pe care pietrișul spart și tăios al șoselei i-o sângera, îl ustura. Se ridică pe picioare și se apuca iarăși să scâncească, să latre și să se zbuciume în lanț. Poate că Him bașa va înțelege… Va înțelege…

Dar Him bașa tot nu înțelegea. Venea la el cu biciul. Venea să-l bată.

Câinele se aștepta să fie bătut. Odată ce Him bașa nu înțelegea pentru ce urla el a pustiu și a moarte, era firesc ca Him bașa să-l bată. Era firesc…

Him bașa însă nu-l bătu. Stăpânul șatrei înfipse codirișca biciului în coviltir, se aplecă, îl mângâie pe Rob pe gât și pe cap, îl luă în brațe, se opinti și-l așeză în șușleț. Îl mai mângâie un timp. Rob se mai liniști, de scâncit însă continuă să scâncească. Acum scâncetul lui deveni atât de asemuitor cu plânsul unui om, încât lui Him bașa îi fu cu neputință să-l mai asculte. Lua biciul și-l lovi cu codirișca pe spinare de câteva ori. Rob se potoli și tăcu.

Lungul șir de căruțe cu coviltir pogorî la pas către orașul din vale. Focurile aprinse de bombardament nu mai scoteau flăcări, dar tot ardeau. Coloane de fum negru se ridicau lin spre cer, din port și din partea de lângă port a orașului. Văzduhul era tot vâscos, tot neclintit, tot arzător.

Oamenii oacheși își simțiră trupurile năpădite de sudoare lipicioasă și unsuroasă și gâtlejurile uscate. Nu sufereau prea mult, pentru că de când veniseră pe lume se obișnuiseră și cu gerurile acestor ținuturi și cu arșițele lor pârjolitoare.

Asupra cailor, măgarilor și catârilor, ca și asupra câinilor și a urșilor, se năpustiră dintr-odată *roiuri neobișnuit de mari de muște verzi și grase*. Muștele acestea de lângă fluviu aduceau cu ele un miros greu, acru și stătut, de sânge lipsit de viață și de cadavre intrate în putrefacție.

— Muște de război, spuse Him bașa. De când a început războiul și până acum șatra nu s-a întâlnit cu ele. Muște de război…

Oarba suspină:

— Dar de acum înainte, Him, de acum înainte…

Him bașa tăcea. Tăcu și Oarba.

Stăpânul șatrei își aprinse luleaua. Roiurile de muște fugiră de Him bașa și fugind năpădiră toate asupra cailor.

Întreaga șatră își aprinse lulelele. Caii, măgarii și catârii, câinii și urșii se apărară cum se pricepură.

Mirosul greu, acru și stătut, de sânge lipsit de viață și de trupuri omenești intrate în putrefacție se întări. Rob chelălăi și scânci și, ca la poruncă, ceilalți câini ai șatrei chelălăiră și scânciră și ei. Șătrarii se gândiră să-i bată pentru a-i potoli. Se gândiră însă că vor fi știind și câinii de ce chelălăie și scâncesc și-i lăsară nebătuți.

Lungul șir de căruțe grele, cu coviltir, ajunse la *Postul de control* de la bariera orașului. Aerul se clătină și frunzișul stolului de salcâmi foșni. Mirosul greu se risipi și se mai rări pentru câteva clipe. Jandarmii îmbrăcați în albastru ieșiră în șosea. Him bașa sări jos din căruță. Convoiul se opri.

— Care dintre voi e mai-marele șatrei?

— Eu, răspunse Him bașa.

— Poftește după mine.

Him bașa se luă după jandarmul rotofei care îl întrebase dacă el e bulibașa și intră într-o cabană de scânduri, vopsită cu verde și ascunsă printre salcâmi. Aci, stăpânul șatrei ridică pălăria și salută. Văzu stând întins pe un pat de fier, simplu, un tânăr bucălat, cu mustață roșcovană. La intrarea

lui Him bașa acesta se ridică alene și se așeză pe scaunul de lângă masă. Pe masă se aflau maldăre de dosare, o călimară, un toc și niște jurnale. Tânărul roșcovan era în cămașă, avea fața plină de bubulițe și de sudoare și din felul cum se mișcase reieșea că suferă îngrozitor din pricina căldurii. Se uită la Him bașa îndelung, *ca la un mort*, tot așa cum se uitaseră la Him bașa și la ceilalți oameni ai șatrei jandarmii care-i opriseră în șosea. Îl întrebă blajin:

— Ai acte?

— Am, răspunse Him bașa. N-aș putea să umblu cu șatra prin țară dacă n-aș avea acte.

— Unii le mai pierd, zise blajin jandarmul.

Him bașa vru să-i spună că el nu e dintre aceia care pierd actele ori le fac într-adins pierdute. Se răzgândi însă și scormonindu-se în chimir scoase hârțoagele. Jandarmul abia își aruncă ochii pe ele și-l întrebă:

— Câți sunteți?

— Nouăzeci și nouă de suflete, dar, în curând, o să trecem suta.

Him bașa surâse. Jandarmul nu gustă spusele bulibașei. Poate nici nu le auzise. Trase un sertar, luă de acolo un registru și notă: „Șatra lui Him bașa: nouăzeci și noua de oameni, cu mic, cu mare”. Mai însemnă ziua, luna și anul. Puse o ștampilă și o iscălitură pe hârțoagele îngălbenite ale șatrei și iscăli.

— Poftim.

— Mulțumesc, domnule!

Își vârî actele în chimir.

— Putem pleca?

— Sunteți grăbiți?

— Nu, zise Him bașa, dar…

— O să vă dau un jandarm să vă arate drumul până în port. Trebuie să ocoliți. N-aveți voie să treceți cu căruțele prin oraș.

— Și… *dincolo… Dincolo* când o s-ajungem?

— Mâine. Până mâine căruțele rămân în port.

Strigă un nume pe care stăpânul șatrei nu-l desluși prea bine.

— Aici, să trăiți domnule plutonier, aici sunt, răspunse jandarmul care rămăsese afară, lângă ușă.

— Ia-ți arma și du-i în port. Cunoști drumul?

— Da, să trăiți, îl cunosc.

Jandarmul plecă să-și caute arma. Him bașa vru să se ducă după el. Jandarmul îl opri:

— Iar te grăbești. Toți care aveți de trecut fluviul vă grăbiți, de parcă dincolo de el v-ar aștepta raiul. Nu vă așteaptă niciun rai dincolo de fluviu, omule.

— Mă gândeam… Mă gândeam să nu vă iau timpul.

Plutonierul nu-i luă nici acum în seamă spusele.

— Aveți ceva aur asupra voastră?

Asta era. De aceea îl trimisese pe jandarm să-și caute arma, ca să rămână numai ei doi și să-i ceară aur. Pretutindeni lor, oamenilor oacheși, și acum ca și mai înainte, când erau vremuri de pace, li se cerea de către jandarmi aur. Dădeau. Și, în schimb, căpătau dreptul să umble prin sate și să lucreze. Acum, de când cu războiul, aurul se ascundea, era mai rar și mai scump, și dacă războiul avea să mai dureze, aurul avea să devină și mai scump. În timp de război numai oamenii erau ieftini, atât de ieftini că aproape nu prețuiau nimic.

Un roi de muște verzi și grase năvăli pe ușa deschisă și umplu odaia cu mirosul lor greu, de cadavre intrate în putrefacție, și cu bâzâitul lor nesuferit. Him bașa se apără cu mâna. Plutonierul aprinse un trabuc. De teama fumului tare care începuse să plutească domol prin aer, muștele mari, verzi și grase se grăbiră să părăsească încăperea.

— Ei, bulibașă, nu mi-ai răspuns. Aveți ori n-aveți aur?

Era zadarnic să tăgăduiască. Vamă tot avea să dea. Răspunse încet:

— Avem, domnule plutonier, avem, dar nu cine știe cât.

— Atunci e bine, spuse plutonierul E cum nu se poate mai bine.

Him bașa tăcu. Tăcu și se gândi: „Oare cât o să-mi ceară? După înfățișare, nu pare lacom. Dar poți să știi?! Mulți oameni cu înfățișare blândă și frumoasă m-au punguit până acum. De ce nu m-ar pungui și roșcovanul acesta?”

— Vă dau un sfat, spuse plutonierul. Orașul e plin de speculanți. Nu schimbați aurul la speculanți. Au să vă înșele. Schimbați-l la bancă. Și cumpărați-vă cât mai multe de-ale mâncării. Dincolo de fluviu n-o să mai aveți unde schimba aurul și nici de-ale mâncării n-o să mai găsiți de cumpărat. Ai priceput?

— Am priceput, domnule plutonier.

Și iarăși Him bașa se chinui să afle cam cât o să-l coste sfatul care i se dăduse.

Plutonierul de jandarmi trase adânc din trabuc. Trâmbe de fum albăstriu îi înfășurară fața bucălată. Și prin acele trâmbe de fum albăstriu, stăpânul

șatrei văzu clar – *văzu cum nu se putea mai clar* – că și plutonierul acesta *se uită la el ca la un mort*. Îl auzi spunând.

— Fluviul o să-l treceți mâine. Du-te cu Dumnezeu, bulibașă.

Mai-marele șatrei se înclină adânc, mulțumi și plecă. Îi răsări în cale jandarmul care primise ordin de la plutonier să-și caute arma.

— Sunt aici, bulibașă. Porniți căruțele și să mergem, că mă omoară căldura.

Vorbele jandarmului îl arseră. De ce spusese oare că-l omoară căldura? Se aflau acolo, sub văpăile soarelui arzător toți, nu numai el, jandarmul. Atunci de ce l-ar omorî căldura numai pe el, pe jandarm, și pe toți ceilalți i-ar ierta?

Jandarmul de la început se uitase la el și la oamenii oacheși ai șatrei ca la niște morți. Și acum… Acum tot așa se uita la ei: ca la niște morți care nu fuseseră îngropați și care, printr-o minune greu de lămurit, se mai mișcau pe lângă caii, măgarii și catârii lor și pe lângă căruțele lor lungi și grele, cu coviltir. „M-a bătut soarele la cap, își spuse Him bașa. M-a bătut soarele la cap și mi-a zăpăcit mintea. Astăzi va trebui să cumpăr din oraș nu numai de-ale mâncării, va trebui să-mi cumpăr și-o pălărie de paie, o pălărie cu margini largi, o pălărie boierească, să mă ferească de soare. Numai să găsesc."

Șirul de căruțe lungi, cu coviltir, plecă la drum. Him bașa mergea pe lângă caii care se îndărătniceau să se apere de mușcături. Roiurile de muște mari, verzi și grase se repezeau asupra lor, le umblau pe boturi, le pătrundeau în nări și în urechi, li se așezau pe pleoape și pe gât și mai ales pe rănile ușoare pe care animalele le căpătaseră în chinuitoarea lor călătorie de-a lungul șesului neted și uscat.

Pe lângă Him bașa călca rar și apăsat jandarmul cu pușca la umăr.

— Veniți de departe?

— De departe, domnule, de departe.

Se întoarse și arătă cu mâna, dincolo de zare, undeva spre scăpătat.

Ocoliră orașul pe drumuri lăturalnice pline de gropi.

Sâcâit de muște, Rob schelălăia și scâncea culcat în șușleț. Din când în când ridica botul însângerat și urla în văzduh a pustiu și a moarte. Aerul mirosea greu, a sânge proaspăt, lipsit de viață și a cadavre intrate în putrefacție. Vântul adia venind dinspre marele fluviu, dar așa de încet, încât nu izbutea să împrăștie urâtele miasme.

— Nesuferit câine ai, zise jandarmul. Eu unul n-aș ține pe lângă casă o asemenea potaie.

— E un câine bun, domnule. L-am crescut de mic, însă începând de aseară, nu știu ce l-a apucat, latră și urlă într-una.

— Dacă vrei, bulibașă, te scap îndată de el. Stric un glonț și… gata.

— Nu, zise Him bașa, o să-i treacă. E un câine bun. Când o să ne aflăm dincolo de apă o să-i treacă. Poate l-a-ntărâtat mirosul greu al orașului. Acum îl mai întărită și muștele.

— Poate. Noi ne-am obișnuit cu mirosul orașului, cu muștele, ne-am obișnuit și cu războiul.

— Omul se obișnuiește cu toate, spuse Him bașa. Cu toate.

— Asta da, cam așa e.

Jandarmul se purta bine. Părea și vorbăreț. Îl întrebă:

— Dumneata știi, domnule, dumneata trebuie să știi…

Jandarmul nu-l lăsă să-și isprăvească întrebarea.

Îl repezi:

— Ce să știu?

— După ce trecem apa… După ce trecem apa, o să mai mergem mult până la… Până *acolo?*

Jandarmului i se aspri obrazul. În același timp i se aspri și glasul:

— Mă-ntrebi degeaba, bulibașă! Degeaba mă-ntrebi. Nu știu decât că trebuie să vă duc până în port și să vă dau altora în primire.

— Cui? Cui o să ne dai în primire?

— Cum cui? Altora ca mine. Jandarmilor de pe malul de dincolo.

După ce rosti aceste cuvinte, jandarmul rămase câțiva pași mai în urmă. Se uită la Rob cum se chinuie în șușlețul căruței, cum chelălăie și scâncește încercând în toate chipurile să se apere de muștele mari, verzi și grase care tăbărâseră asupra lui. Își aduse aminte de câinii pe care îi lăsase acasă și i se făcu milă, milă de câinii lui, milă de Rob și milă de el însuși. Se căută prin buzunarele vestonului și într-unul din ele găsi o bucată de pâine neagră și uscată. O scoase, mușcă din ea, se apropie de Rob și i-o întinse. Câinele uită de muște și uită de zgardă, se zburli tot, mârâi la jandarm și-și arătă colții. Jandarmul se trase îndărăt și-i aruncă pâinea. Câinele o mirosi, însă de atins de ea nu se atinse. Văzând că Rob nu-i primește darul, jandarmul tânăr se întristă.

Lungul șir de căruțe ocoli orașul pe la margine. Drumul era îngust, plin de gropi și de praf. Căruțele lungi, cu coviltir, hurducăiau din toate

încheieturile. Din porți, mahalagiii se uitau la căruțele șatrei, la oamenii oacheși și pletoși care mergeau pe lângă ele, la cai, la catâri și la măgari, la câinii legați de căruțe și la urșii pe care drumul străbătut, arșița și hrana puțină îi slăbiseră, fără nicio mirare și fără nicio bucurie. Him bașa își spuse: „Pe aici au mai trecut înaintea noastră și alte șatre.” Privi cu băgare de seamă ochii mahalagiilor și iarăși *i se păru* că toți târgoveții aceia *se uitau la el și la ceilalți din șatra lui ca la niște morți*.

Casele erau mărunte, cu pereții coșcoviți, vechi și dărăpănate, însă păreau vesele, pentru că, în jurul lor, curțile erau pline de pomi roditori și de steble de flori.

Lui Him bașa îi plăcu totul, însă cel mai mult îi plăcură merii. Crescuseră rotați și ramurile lor erau, toate, încărcate de mere mici și roșii.

Îți lăsa gura apă. De când nu mai mâncase mere? Oho! De anul trecut! O să cumpere din oraș, între altele, și-o traistă cu mere. Câteva o să le mănânce îndată, îndată. Numai să ajungă să le cumpere.

Lângă marele fluviu ardeau încet, scoțând puține flăcări gălbui și mult fum negru, câteva case. Ceva mai departe, pe malul apei, mai ardeau încă domol rămășițele câtorva căruțe lungi. Jandarmul îi spuse lui Him bașa:

— Bombardamentul din zori… Au murit și câțiva oameni din șatra care poposise aici aseară. Voi… He-he-he… Voi ați avut noroc. Dacă veneați aseară, vă atingeau și pe voi bombele.

Him bașa zise domol:

— Dar ce ar fi putut să aibă cu noi avioanele acelea?

— Nimic. Din greșeală. Căutau depozitele de benzină.

— Și oamenii aceia care au fost uciși, unde sunt?

— I-au luat cioclii orașului și i-au îngropat.

— Și cei care au scăpat? Cei care au scăpat unde sunt?

— Au fost trecuți *dincolo*.

În port era zăpăceală, o zăpăceală pe care, dacă n-ai fi văzut-o, cu greu ți-ai fi închipuit-o. Soldați osteniți de drum ori de veghe, marinari, jandarmi și o sumedenie de hamali și de țărani aduși de prin satele vecine să ajute la încărcarea sau la descărcarea șlepurilor. Vapoare vechi și chiar străvechi cu punțile scorojite de soarele sălbatec al verii dormitau ancorate la țărm păzite de tunuri cu țevile subțiri și lungi îndreptate spre cer. Pe lângă tunuri se vedeau întinși, căzuți în cel mai greu somn, tunarii. Deasupra întregului ținut, și poate că deasupra întregii lumi, cerul era albastru, limpede și

încremenit. Vântul adia ușor dinspre apă și atunci văzduhul părea, pentru câteva clipe, mai puțin fierbinte.

Oamenilor oacheși le ieșiră înainte doi jandarmi. Jandarmul cu armă, care-i însoțea, le spuse:

— Numărați-i și voi, *zic că sunt nouăzeci și nouă de suflete*, dar câți vor fi cu adevărat numai ei știu.

— Numere-i dracii! *Parcă nu-i totuna dacă sunt nouăzeci și nouă sau o sută nouăzeci și nouă? În curând… În curând*…

Jandarmul care vorbea băgă de seamă că Him trage cu urechea la spusele lui. Tăcu.

Mai-marele șatrei îi privi pe toți trei atât de adânc, încât i se păru că a intrat cu întreaga lui făptură înlăuntrul lor. Jandarmii întoarseră capul. Unul spuse aspru:

— Ce vrei, baragladină? Ce te uiți așa la noi? Nu cumva încerci să ne deochi?

— Nu, zise încet și parcă rugător Him. Mă uitam și eu la dumneavoastră, așa, ca omul…

Acum, legând vorbele jandarmilor de privirile lor și aducându-și aminte de tot ceea ce i se întâmplase lui și de tot ceea ce i se întâmplase șatrei de când primise poruncă să meargă spre răsărit, Him bașa fu încredințat că *nu i se păruse*, că într-adevăr toți oamenii care-i întâlnise de atunci, de-a lungul drumului, *se uitau la ei ca la niște morți*. „Totuși, își spuse, totuși o să-mi cumpăr astăzi din târg o pălărie de paie, ușoară, cu marginile largi, să mă apere, să nu mă bată soarele la cap. Totodată o să cumpăr și-o traistă de mere. Mi s-a făcut poftă de mere și-o să mănânc mere până o să mă satur. Câteva o să i le dau babei mele, Oarbei mele.” La Alimut nu se gândi deloc. Și nici la Kera.

De la un căpitan de jandarmi care, călare, le ieși pe neașteptate în cale, șatra primi ordin să-și tragă căruțele mai departe, de-a lungul apei, să le așeze una lângă alta cât mai strâns, ca să mai rămână loc și pentru alte șatre, să lege caii, catârii și măgarii de căruțe, iar câinilor să nu le dea drumul din zgardă.

— Cum îi văd slobozi, cum pun mâna pe ei hingherii și-i prind. Iar dincolo de apă… *dincolo* o să aveți negreșit trebuință de câini.

— În oraș avem voie să mergem?

— Aveți. Pentru cumpărături. Dar să nu cumva să încercați să vă jucați urșii ori să dați drumul la paparude prin oraș! Aici nu-i arde nimănui nici de

urși, nici de paparude. Și s-ar cuveni să nu vă ardă nici vouă.

— Nici nu ne arde, domnule căpitan.

Își așezară căruțele strâns, întocmai așa cum primiseră poruncă, își hrăniră câinii și urșii, iar cailor, măgarilor și catârilor le deteră, ca-n zile mari, ovăz.

Him bașa îi chemă pe bărbații șatrei, și când îi văzu adunați în juru-i, le spuse:

— După cât îmi pot da seama, dincolo de fluviu vom trăi ca-n pustiu. Trebuie să schimbăm aici ceva aur și să ne umplem căruțele cu făină, cu mălai, cu sare și cu tot ce vom mai găsi de-ale mâncării. Jandarmul cu care am vorbit mai înainte de a intra în oraș m-a sfătuit *să schimbăm aici tot aurul*. Eu zic să schimbăm numai pentru cumpărături. Uneori, chiar în pustiu, dacă ai aur, poți găsi ceva de cumpărat. Și apoi s-ar putea ca pustiul de dincolo de apă să nu fie chiar atât de pustiu pe cât se spune.

— Cât vom rămâne aici?

— Până mâine dimineață.

Vru să adauge: „Am să încerc să capăt pentru șatră încă o zi de răgaz”, însă își înghiți vorbele. Dacă va căpăta răgazul dorit, o să aibă destul timp să le spună. Dacă nu… Dacă nu, era mai bine să tacă.

Oamenii șatrei se sfătuiră cu nevestele. Pe urmă se adunară în cete și plecară tăcuți spre oraș. Him bașa îl chemă pe Alimut.

— Tu ai să mergi cu mine.

— Merg, tată.

— Atunci, hai.

— Pot s-o iau și pe Kera?

— Nu. Mergem numai noi doi.

Oarba spuse:

— Când aveam ochi îmi plăcea și mie să văd orașele, să le colind. În orașe sunt prăvălii multe, cu de toate, iar seara se aprind o sumedenie de lumini.

— Acum, mamă, acum în orașe nu se mai aprind lumini seara. Acum e război.

— Da, zise Oarba tristă. Acum nicăieri nu se mai aprind seara lumini. Acum e pretutindeni război.

Goșu o întrebă pe Lisandra:

— Vrei să mă însoțești?

— Unde?

— În târg. Mă duc după cumpărături și dacă ai vrea să mergi cu mine…

— Nu, Goșule, nu merg. Du-te singur.

— Dorești să-ți aduc ceva? Ceva ce ți-ar place ție.

— Nu. *Eu nu-l doresc decât pe Ariston*. Dar pe Ariston nu e nevoie să mi-l aduci tu. Vine el singur, numai să-i fac semn cu degetul.

— Afurisito!

Lisandra râse.

— N-ai nici măcar atâta curaj să mă înjuri cum trebuie.

— Ariston! Mereu Ariston! O să-l înjunghii și astfel o să se isprăvească și cu Ariston al tău.

— Tu! Să-l înjunghii tu pe Ariston?! Ha-ha-ha! Aș vrea să trăiesc s-o văd și pe-asta. Să-l înjunghii tu pe Ariston…

Goșu plecă singur.

Orașul de lângă apă mirosea a gunoaie râncede, a sânge acru, stătut, și prin dreptul cârciumilor și al restaurantelor, a pește și a băutură. Venise amiaza și soarele dogorea și ardea totul cu neîndurare. Negustorii stăteau, ascunși parcă, la umbră, în adâncul prăvăliilor întunecoase. Afacerile mergeau bine, ba chiar foarte bine de parcă n-ar fi fost pe lume război. Ori poate mergeau așa de bine, tocmai pentru că era pe lume război.

Războiul se depărtase demult de marele fluviu. Aici nu se auzeau împușcăturile de pe front și nu se mai auzeau nici măcar glasurile puternice ale tunurilor. Frontul era departe, tare departe.

Era adevărat că de două-trei ori pe săptămână, dinspre răsărit, venea un stol de bombardiere în timpul nopții ori în zori și căutau portul. Uneori îl găseau și-l bombardau, alteori, încolțite de avioane de vânătoare adverse, își aruncau încărcătura și făceau calea întoarsă. Din pricina bombardamentelor se iscau focuri care erau stinse repede de pompierii pe care-i ajuta și populația. Mai mureau și oameni. Dar așa era războiul și așa era viața. Cineva tot trebuia să moară și fiecare gândea că vor muri alții, iar că rândul lui la moarte va veni mai târziu, mult mai târziu, după ce războiul va lua sfârșit și-l va ajunge din urmă povara grea a anilor mulți.

În fiecare zi treceau întâi prin oraș, și după aceea peste marele fluviu, unități militare străine care o apucau spre îndepărtatul front.

Mai pe la începutul războiului, ostașii străini care treceau într-acolo erau tineri, frumoși, grăsulii și îmbrăcați elegant, ca de paradă. Mai pe urmă, ostașii care treceau către front erau oameni maturi. Se părea că toți aceștia, într-un fel sau altul, pieriseră, pentru că cei ce se îndreptau acum spre front

arătau altfel, cu totul altfel. Unii erau copilandri costelivi, cu obrazul pufos. Hainele pe care le purtau fuseseră croite pentru trupuri mai împlinite. Lor le stăteau strâmb și rău. Acestor băiețandri pirpirii, deveniți ostași cu mult înainte de timp, le stăteau rău și căștile turtite ca niște ceaune, care, fiind prea largi, le cădeau peste frunți și peste urechi. Alții, atinși de îmbătrânire, aveau tâmple albe și chelii lucitoare. *Războiul mânca oameni*. Topea oameni. Avea să-i mănânce și să-i topească și pe aceștia, și atunci… Atunci o să se isprăvească și războiul. O să se isprăvească și războiul…

Ce-o să fie după război? Cum ce-o să fie?! După război o să fie pace și viața o să curgă iarăși liniștită pe vechiul ei făgaș, ca mai înainte, întocmai ca mai înainte. Nu. Asta nu era adevărat. Asta nu putea fi adevărat. *După fiecare război viața curge altfel ca înainte. Uneori mai bine. Alteori mai rău. Dar totdeauna altfel.. Altfel*…

Oamenii șatrei se gândeau și nu se prea gândeau la război. Ei nu aveau nimic cu războiul. Acum singura lor preocupare era să găsească făină și mălai, fasole și linte, ceapă și varză, sare și untdelemn, să-și încarce cât mai mult căruțele cu de-ale gurii și mâine, în zori, să treacă apa pe șlepuri, *să treacă dincolo*…

Dincolo!… O să-i treacă dincolo și-o să-i ducă într-un loc mai ferit. O să aștepte acolo sfârșitul războiului, care sfârșit, după cât se aude, nu e prea departe. Pe urmă… Ce va fi pe urmă? Pe urmă șatra se va întoarce aici și-și va reîncepe colinda prin sate. Foalele vor ține cărbunii aprinși, fierul se va înroși în foc, ciocanele și baroasele vor cădea pe nicovale, vor juca urșii, paparudele goale vor cânta iarăși *Paparudă, rudă, Vino de mă udă*, iar bătrânele vor ghici muierilor bălane în palmă, în ghioc, în cafea, în cărți, în bobi ceea ce li s-a întâmplat altădată, ceea ce li se întâmplă acum, ceea ce va avea să li se întâmple în zilele și în anii ce vor urma.

Acum, șatra – vestita șatră a lui Him bașa – are nouăzeci și nouă de suflete. La întoarcere, când va fi să fie întoarcerea, șatra va fi întrecut cu mult suta.

Fetele și fetișcanele sunt frumoase, li se scurg ochii târgoveților după ele, sunt tari și sănătoase ca piatra, sunt sprintene și ochioase și, pe deasupra, aproape tot atât de puioase ca iepuroaicele.

> — *Să vă ghicească baba, cuconițelor,*
> *Să vă ghicească baba, domnițelor,*
> *domnișoară,*
> *fețișoară,*

Să vă ghicească baba până-n seară.
Baba să vă cânte,
Baba să vă descânte
De urât ori de dragoste,
De fericire ori de pacoste.

Acum parcă a luat foc cerul. Acum parcă a luat foc pământul. Arde țărâna sub tălpile goale. Trotuarele de piatră ard și mai puternic.

Într-o parte a orașului sună dairelele, răsună tobele.

Acù, acù
Joacă bine, Zazù,
Joacă bine Babaia,
Altfel te ia gaia,
Altfel te ia gaia…

Acum arde pământul. Acum arde văzduhul. Acum arde cerul.

Sorbi aer. Și aerul e ca plumbul topit. Bei apa din fântână. Apa e leșiatică, miroase a stătut, a acru, a pârjol, a secetă.

S-au copt dudele,
S-au trecut dudele,
Vin paparudele.
Primiți paparudele
Ca s-aducă ploile…

Praf. Gunoaie. Garduri putrede. Uși care scârțâie când se închid și scârțâie când se deschid. Orătănii. Pisici jigărite. Câțiva stupi în care auzi albine zumzăind. Soare. Pe urmă tot soare. Până când soare? Până la sfârșitul sfârșitului. Soare. Soare…

Soare. Arșiță. Soare. Arșiță. Până când arșiță? Până la sfârșitul sfârșitului.

Oangă!…
Boangă!…
Cotoroangă!…

— Ai vreo dușmancă înrăită care-ți tulbură casa și ți-a prins în mrejele ei soțul? Curvei îi pune baba cuțitul ori îi trimite un șarpe de argint viu și te

scapă de ea.

— Să-ți ghicească baba-n ghioc, minunea lumii, frumusețea pământului, dulceața raiului… Să-ți ghicească baba-n palmă…

Muierile șatrei fac ce fac, intră prin casele boierești și prin casele negustorești și nu ies cu mâinile goale. Acestor femei, care trăiesc în așezări orășenești, soarta le-a dăruit multe: case, averi, liniște. Cu muierile oacheșe ale șatrei soarta a fost alta. Ele își duc întreaga viață în căruțele lungi, cu coviltir și-n corturi bătute de toate vânturile, de toate ploile, de toate viscolele. Ca să-și țină de pe o zi pe alta viața, ele au învățat – și vorbesc cu ușurință – toate graiurile neamurilor statornicite între Golful Persic și Munții Boemiei. Au minți agere, au viclenie, au ochi rotunzi, neobișnuit de mari, neobișnuit de negri, neobișnuit de focoși, ochi cu care amețesc și zăpăcesc.

— *Cum te uiți la mine-n ochi*
cum te deochi.
Cum te uiți la mine-n gură
Te-ngălbenești la figură…

Încârduiți pe strada mare a orașului, oamenii șatrei căutară Banca. O găsiră repede, însă o găsiră închisă. Tocmai când se sfătuiau cum să se descurce se apropie de ei surâzând, plin de bună voie și de bunăvoință, un bărbat mărunțel, bine îmbrăcat, cu capul mare cât banița și cu picioarele scurte. Le dete prietenos bună ziua și-i întrebă:

— Vreți să schimbați aur?

Oamenii oacheși nu-i răspunseră. Mărunțelul stărui:

— Nu vă temeți. Nu vă întind nicio cursă. Vreau să vă fiu de folos. Înțelegeți? *Am interes să vă fiu de folos*. Și, cum se spune pe aici, interesul poartă fesul.

Him bașa îi răspunse:

— Da, e adevărat. Vrem să schimbăm ceva aur, dar, cum vezi și dumneata, Banca s-a închis, iar noi… Noi trebuie să trecem peste apă mâine în zori.

— Atunci nu vă mai codiți. Veniți cu mine la domnul Ax. Domnul Ax o să vă schimbe îndată aurul. Cinstit vi-l schimbă și vă dă chiar mai mult decât v-ar da Banca. Aurul e în scumpire. Și apoi, trebuie sa mai aflați că toate șatrele care au trecut pe aici și-au schimbat aurul la domnul Ax.

Him bașa, care de multă vreme era doritor să aibă știri și despre alte șatre, găsi prilejul să-l întrebe:

— Au trecut multe șatre pe aici?

— Multe, zise încet mărunțelul, destul de multe și, după câte știe domnul Ax, vor mai trece, vor trece și mai multe…

— Și… despre șatrele care au trecut până acum apa, s-a auzit ceva?

— Nu, zise mărunțelul lăsând buza, până acum nu s-a auzit nimic, absolut nimic.

Him bașa văzu că ochii mărunțelului se întristaseră și mai văzu că mărunțelul, din clipa în care i se întristaseră ochii, *se uită la ei toți ca la niște morți*.

— Îți mulțumim, zise Him. Îți mulțumim și te rugăm să ne arăți unde-l găsim pe domnul Ax. N-o să te ostenești pe degeaba.

Mărunțelul își scutură ochii de întristare.

— Când îi duc mușterii pentru schimbarea aurului, domnul Ax îmi dă și mie o părticică din câștig.

Își mușcă buza. Întristarea îi pogorî din nou în ochi și-i cuprinse și glasul:

— De la voi… Ar fi păcat de Dumnezeu să mă ating de bănișorii voștri. Așa că să nu încercați să mă mânjiți cu ceva, că nu primesc… Nu primesc!

Plecă mărunțelul. Șătrarii se luară buluc după el. Cotiră îndelung pe ulițe strâmbe și înguste. Din porțile larg deschise ale unor case scunde, femei vopsite și pe jumătate goale holbară ochii la ei. Unele râseră. Altele îi chemară, cu mișcări obscene și vorbe nerușinate, să poftească înăuntru.

Cam după un sfert de oră ajunseră. Dugheana domnului Ax era măruntă, întunecoasă. În vitrine, așezate cu dichis cine știe de când, se uscau la soare cutii cu acadele și șiruri de covrigi cu susan. Te-ai fi așteptat ca dugheana să fie și răcoroasă, însă nu era. Aerul fierbinte, acru și apăsător al orașului pătrunsese și aici. Domnul Ax sta după tejghea, pitit parcă, învestmântat într-un halat larg, de bumbac, fuma țigară ușoară, cu fum plăcut, și din când în când sorbea câte o picătură de cafea dintr-o ceșcuță fără toartă. Zâmbi:

— Văd că ați venit însoțiți de domnul Tor, prietenul meu, și mă bucur. Sper că nu mă înșel zicând că nu doriți să cumpărați zaharicale.

— Știi dumneata bine pentru ce am venit, zise domol Him bașa.

Se tocmiră mult și, în sfârșit, când ajunseră la înțelegere, bărbații oacheși scoaseră din chimirele lor late, de piele ghintuită, bani de aur și primiră în

locul lor de la domnul Ax hârtii albastre nou-nouțe de parcă ți-era și milă să le atingi.

— Vreți să vă încărcați căruțele cu de-ale mâncării? întrebă domnul Ax.

— Întocmai, îi răspunse Him bașa.

— E lucrul cel mai înțelept pe care-l aveți de făcut, însă treaba nu e ușoară.

— De ce? De ce, domnule Ax? Plătim.

— Pentru că pe piață n-o să găsiți mai nimic. Astăzi toate se dau pe cartelă și în rații mici.

— Atunci la ce-o să ne folosească banii de hârtie pe care ni i-ai dat dumneata în schimbul banilor noștri de aur? Cine o să ni-i primească și pentru ce?

— Eu o să vi-i primesc, zise domnul Ax. Eu vi i-am dat, eu am să vi-i primesc. Eu și nimeni altul…

Scoase din tejghea un caiet nou, cu foile albe. Din buzunarul halatului dădu la iveală un creion ieftin.

— Spuneți-mi fiecare cum vă cheamă și de ce anume mărfuri aveți nevoie. Am să însemn totul aici, am să fac socoteala, am să vă iau banii și, la noapte, oamenii mei au să vă aducă totul la căruțe. Totul. Absolut totul.

Șătrarii se neliniștiră. Him bașa prinse glas:

— Domnule Ax, să nu te superi de cele ce ai să auzi.

— Nu, n-am să mă supăr. Dacă m-aș fi supărat de câte mi-au auzit urechile în viață, demult aș fi dat ortul popii.

— Ce ne facem noi dacă dumneata ne păcălești?

Domnul Ax sorbi ultimele picături de pe fundul ceșcuței de cafea.

— Vezi dumneata, bulibașă, eu vă înțeleg temerea. În alte vremuri scoteai banii, plăteai, luai marfa. Acuma însă e război. Fiecare se descurcă cum se pricepe. Unii își pierd averea. Alții își pierd viața. Sunt și dintre aceia care se zbat ca să-și păstreze viața și chiar să se îmbogățească. Negustoria pe care o fac eu e o negustorie ascunsă, împotriva legii, dar, ca să-mi meargă bine, trebuie ca negustoria mea să fie o negustorie cinstită, adică eu să-mi țin cuvântul dat clienților mei. Încredere! Trebuie să avem încredere deplină unii în alții. Așa că n-am să vă înșel. N-am să vă înșel, nu pentru că *aș fi cinstit*, Doamne ferește, ci pentru că *nu am interes să vă înșel*.

Tăcu, suflând greu. Pe urmă, dintr-odată, împotriva oricărei așteptări, rosti aproape cu aceleași cuvinte fraza pe care o rostise mai înainte domnul

Tor:

— Dacă aș lua de la voi un singur ban pe nedrept, m-ar bate Dumnezeu.

Ochii galbeni și bulbucați i se stinseră și, în același timp, i se umplură de o adâncă mâhnire. Și cu acești ochi stinși, plini de mâhnire, îi privi îndelung pe bărbații oacheși care se aflau în dugheana lui. Iar Him bașa, căruia nimic nu-i scăpa, fu încredințat că domnul Ax *se uita la ei ca la niște morți*, care totuși, printr-o minunată minune, rămăseseră neîngropați, se mișcau, vorbeau și mai făceau încă umbră pământului, ba chiar afaceri cu domnul Ax.

Spuse fiecare cum îl cheamă și cam ce i-ar trebui: atâta făină, atâta mălai, atâta sare, atâta untdelemn, atâta…

Domnul Ax însemnă comenzile fără greșeală. Bărbații oacheși plătiră și plecară, mulți dintre ei măcinați de îndoială. Him bașa îi făcu semn lui Alimut să-l lase între patru ochi cu domnul Ax. Băiatul ieși să-l aștepte în uliță, lângă obloanele dughenei.

— Domnule, în afară de cele scrise și plătite, aș mai dori ceva.

Domnul Ax întinse gâtul:

— Grăiește.

— Ai putea dumneata, cu legăturile pe care fără îndoiala le ai cu autoritățile, să capeți pentru noi un răgaz de încă o zi? Adică, în loc să trecem peste apă mâine dimineață, să trecem poimâine?

— Se poate. Socotește chestiunea ca și încheiată. Altceva?

— Aș dori un bou gras și un poloboc de vin.

Domnul Ax se miră.

— Un bou? Un bou și un poloboc de vin?

— Mâine îmi însor băiatul.

— A!… Da… Băiatul!… Socotește și această chestiune încheiată. Te costă…

Îl găsi pe Alimut așteptându-l.

— Unde sunt ceilalți?

— Au plecat cu domnul acela mărunțel.

— Să mergem și noi.

Dibuiră ulițele și ajunseră în strada înecată în arșița soarelui și care părea pustie. Roiurile de muște mari, verzi, grase și urât mirositoare se țineau după ei. Se opriră la o vitrină și priviră pălăriile de paie expuse. Aveau marginile late, întocmai cum le visase Him bașa.

— Hai înăuntru.

— De ce?
— Vreau să-mi cumpăr o pălărie de paie. M-a c-am bătut soarele la cap. Nu dorești și tu una?
— Nu, tată. Mie îmi place soarele.
Intrară în prăvălie și Him bașa, fără să se tocmească prea mult, își cumpără pălăria de paie visată. Plecară. Străbătură o bună parte din oraș și când se apropiară de căruțe îi ajunse din urmă Goșu. Întâi căsca gura. Pe urmă râse:
— A!… Ți-ai cumpărat pălărie de paie!
— Mi-am cumpărat. Dar tu ce duci în spinare?
— Găteli. *Pentru Lisandra*.
Apăsă cât putu pe cuvintele *pentru Lisandra*.
Him bașa nu se miră, însă se grăbi să-l întrebe:
— Te-ai împăcat cu ea?
— Nu, bulibașă, nu încă, dar am să mă împac. O să mă împac cu Lisandra, după ce-o să-l omor pe Ariston.
— N-ai să-l omori pe Ariston.
— Ba am să-l omor. Cu cuțitul am să-l omor.
— Vezi că ești beat. Vino să stăm de vorbă după ce te trezești.
Ochii lui Goșu erau tulburi și plini de o țesătură deasă de vinișoare roșii. Mai erau și umflați. Răsuflarea îi mirosea cumplit a băutură ieftină, de cârciumă.
— Nu sunt beat, bulibașă, iar de vorbit știu bine ce vorbesc. Am să-l înjunghii pe Ariston. Orice s-ar întâmpla cu mine după aceea, eu am să-l înjunghii pe Ariston. Altfel, *știi bine*, altfel *nu mai pot trăi*.
Spre seară șatra se adună la căruțe. Him trimise vorbă capilor de familie să vină la căruța lui. Când îi văzu laolaltă le spuse:
— N-o să trecem peste apă mâine, ci poimâine dimineață. La noapte oamenii domnului Ax au să ne aducă ceea ce am cumpărat de la el. Jandarmii n-au să ne facă niciun neajuns. Domnul Ax este înțeles cu ei. I-a uns, după obiceiul pământului.
Șătrarii răsuflară ușurați.
— Mai am ceva să vă spun, zise Him bașa. Am cumpărat un bou și un poloboc de vin. Boul o să-l tăiem spre ziuă și-o să-l punem în oale și-n frigări de cum o răsări soarele. Să nu vă atingeți de vin până la timpul potrivit.
— Petrecem?

— Cu mâncărică, cu băuturică, cu jocuri și cu cântece.

Șătrarii se mirară:

— Faci cinste, bulibașă?

— Nu. Îl însor pe Alimut și mâine i-am sorocit nunta.

Se scărpină în ceafă și-n barbă și zise vesel:

— Bineînțeles dacă părinții fetei n-o să-mi ceară pentru ea pielea de pe mine.

Calub ieși din grămadă:

— Pielea? Dar ce să fac eu cu pielea ta, bulibașă? Ai să-mi dai zece galbeni de aur, cu zimți. Apoi, pentru că aduseși vorba de piele, să-mi dai pe deasupra și pielea boului a cărui carne o s-o mâncăm mâine.

— Nu mă tocmesc, spuse Him bașa râzând. Kera îmi place și nu mă tocmesc. Bate palma!

Bătură palma, se sărutară pe obrajii bărboși și pe buze și se strânseră în brațe tare, ca niște flăcăi care ar fi vrut să se ia la trântă pentru a-și încerca puterile.

— Dar unde e Alimut?

— S-a dus cu fata de-a lungul râului, bulibașă.

— Tinerețe, tinerețe, ce grăbită ești în toate și cât de repede te topești!…

Vestea că a doua zi Him bașa își va însura băiatul și că nunta va avea loc aci, în lunca de lângă port, se răspândi repede și umplu de bucurie inimile șatrei. Înainte de a trece peste apă vor avea *o zi* de petrecere, o zi întreagă. Zi de vară până-n seară, iar ziua de vară e lungă…

În vreme de pace oamenii își socoteau viața în ani. Acum ajunseseră să și-o socotească în zile, ba chiar în ore.

Mulți dintre oamenii șatrei se înșiruiră de-a lungul fluviului și priviră vapoarele care târau după ele șlepuri lungi și negre. Priviră însă mai ales malul de dincolo. Fără îndoială că orășelul spânzurat pe malurile râpoase fusese cândva plin, dacă nu de veselie, cel puțin de viață. Războiul îl pustiise și-l culcase la pământ. Nu mai rămăsese din el decât colțuri de ziduri afumate și mormane de cenușă. În port se construiseră în grabă, din scânduri, câteva mici cabane. Șesul sec de ființe omenești începea din creasta dealului. Până unde se întindea? Șătrarii nu știau. Nu știa nici măcar Him bașa.

Soarele lunecă spre asfințit. Vântul veni dinspre apă. Frunzele sălciilor și plopilor de lângă fluviu foșniră, însă roiurile de muște mari, verzi și urât

mirositoare nu se împrăștiară și înțepară mai departe câinii și urșii, caii, măgarii și catârii șatrei. Careva strigă:

— Hai să ne scăldam.

— Să ne scăldăm, dar să băgăm de seamă să nu ne ia apa. Curge destul de repede pe aici.

Se dezbrăcară și se aruncară în apă bărbații. Muierile se duseră după o cotitură și începură și ele să se scalde, să chiuie și să chirăie, să înoate și din când în când să încerce să se dea afund. Cum nu aveau curajul să se lase mai adânc, părul negru, lung, lucios și despletit rămânea să plutească răsfirat la suprafață. Copiii se bălăceau pe margine, făceau zarvă, iar trupurile lor, în lumina soarelui care se apropia de asfințit, păreau și mai arămii, și mai negricioase decât erau de fapt.

După ce se săturară de scăldat – și sațul de scăldat li se arătă chiar odată cu osteneala – își aduseră aminte de cai, de măgari și de catâri și gândiră că ar fi tocmai timpul potrivit să-i scalde și pe ei. La focurile aprinse fierbeau oalele și căldările de mămăligă. Până ce mâncarea de seară va fi gata, vor isprăvi și cu scăldatul cailor, al măgarilor și al catârilor. Drumul peste șesul neted fusese lung și greu, animalele chinuite de căldură slăbiseră, se jigăriseră și pielea li se umpluse de răni și de bube.

Scăldatul cailor fu ușor. Caii se aruncară de îndată în apă, nechezară ușor și se lăsară frecați cu șomoioage de iarbă și spălați. Măgarii și catârii însă zvârliră din picioare, își mușcară stăpânii și se încăpățânară. Nu ascultară de vorbe și nu ascultară nici de ciomag. Oamenii șatrei fură nevoiți să ia apă cu căldările din fluviu, să-i săpunească, și să-i spele pe mal. Asupra rănilor spălate, în care mijea sângele proaspăt, curat, muștele mari, verzi și urât mirositoare se repeziră cu pofte și cu puteri sporite.

Șătrarii nu se dădură bătuți: unseră cu păcură rănile și bubele animalelor. Muștele, care nu apucaseră să se încleieze și să piară în stratul ușor de păcură, se depărtară, continuând să bâzâie furioase.

În sfârșit se lăsă înserarea. Pe la căruțe unii își aduseră aminte că știu să cânte și începură să încerce corzile cobzelor și arcușurile viorilor, alții își curățau flautele și cimpoaiele.

Dinspre stolurile de sălcii și de plopi se văzu venind Alimut. Băiatul mergea încet, ca de obicei, și, tot ca de obicei, o ținea de mână pe Kera. Fata părea ostenită și trasă la obraji. Pe ea, în timp ce se scăldase, joaca și lupta cu apa o istovise mai mult decât pe băiat.

— Să trăiești și să ne trăiești, Alimut!

Îi puseră piedică și-l trântiră, cât era de lung, în iarbă. Îl apucară de cap și de picioare, îl aruncară în sus și-l prinseră. Se jucară cu el până-l amețiră. Kera sta de-o parte, uitată, și nu pricepea pentru ce flăcăii aceia se purtau într-un chip atât de neobișnuit cu Alimut.

— Să trăiești, Alimut, să ne trăiești!

Băiatul bâlbâi:

— Dar… De ce? Ce s-a întâmplat?

— Cum ce s-a întâmplat? Într-adevăr, tu nu știi nimic?

— Ce să știu?

— Mâine… Mâine te însori.

În loc să se bucure, Alimut se posomorî și se răsti la toți:

— Lăsați-mă în pace cu prostiile voastre! Auziți? Lăsați-mă în pace cu prostiile voastre!

Și plecă. După câțiva pași o simți în urma lui pe Kera care grăbea să-l ajungă.

— Tu, Kera… Lasă-mă și tu-n pace! Du-te la căruța voastră și lasă-mă și tu în pace…

Alimut se duse la urși și-i mângâie. Ursul Zazu mormăi supărat, iar ursoaica Babaia își arătă, dușmănoasă, dinții. Părăsi urșii și se depărtă de șatră. Glasul Oarbei îl chemă la masă. Nu-i ardea de masă. Nu-i ardea de nimic. O apucă de-a lungul fluviului și când socoti că a ajuns destul de departe ca să nu mai audă zarva șatrei, se culcă în iarbă. Marele fluviu curgea susurând prin apropiere. Deasupra, cerul boltit licărea plin de stele. Plopii și sălciile foșneau. Nu dorea el, Alimut, să se însoare cu Kera? Dorea. Atunci de ce în loc să se bucure de neașteptata veste a căsătoriei lui se întristase? Nunta fusese hotărâtă pe la sfârșitul toamnei. Dar vara încă nu se sfârșise. Ce-l îndemnase pe Him bașa să se pripească?

Se ridică în capul oaselor și privi fluviul. Era negru și parcă ar fi fost de smoală, era larg și puternic, însă curgea destul de liniștit. Dincolo de fluviu, unde îi aștepta necunoscutul, nu se vedea decât un zid de întuneric. Bine! Zidul acela care se vedea dincolo de fluviu era un zid de întuneric. Dar căsătoria lui cu Kera? Căsătoria lui cu Kera era legată, în învolburatele gânduri ale lui Him bașa, de trecerea peste apă. Him presupunea că dincolo de fluviu șatra putea fi așteptată de mari nenorociri, poate chiar de pieire. Și atunci își spusese: „Să se bucure fiul meu Alimut de femeia lui, Kera, măcar o noapte. Mai departe… Mai departe se va întâmpla întocmai ceea ce va voi soarta să se întâmple.”

Soarta! Se spunea că fiecare om are o soartă a lui, că ceea ce soarta a zis, în frunte ți-e scris. Oamenii oacheși nu credeau în soartă, nu credeau în nimic. Pe frunțile tuturor oamenilor din șatră nu scria nimic. Tinerii aveau frunțile limpezi, bătrânii le aveau încrețite din pricina anilor care trecuseră peste ei. Unii oameni, oacheși sau neoacheși, mureau de copii, pe alții îi răpea moartea în plină tinerețe. De cei care rămâneau teferi moartea se atingea mai la bătrânețe sau chiar la adâncă bătrânețe. Asta era tot. Nici oamenii oacheși, nici oamenii neoacheși nu cereau să vină pe lume, dar veneau. Odată veniți, nu cereau să plece din lume dar plecau. Era o lege care nu putea fi ocolită.

Poate dincolo de apă va fi greu, îi vor pândi nenumărate primejdii. Însă omul e totdeauna pândit de primejdii. Dacă acum, când stă pe malul apei, în iarbă, ar veni pe furiș un șarpe veninos și l-ar mușca, Alimut ar muri. N-o să vină niciun șarpe. Dar dacă ar veni?… Dacă ar veni?

Lui Alimut îi trecu peste picioare un gușter. Îi simți răceala de gheață. Sări în sus. „Pe acolo pe unde trăiesc gușteri, trăiesc și șerpi.” Râse: „M-am speriat de un gușter. Bine că nu m-a văzut șatra. Ar fi râs de mine. Mai târziu, când zilele lui Him bașa vor lua sfârșit, eu, Alimut, voi fi stăpânul șatrei. Nu trebuie să dau niciodată prilej oamenilor din șatră să râdă de viitorul lor bulibașă.”

Ah! Viața! Ce dulce era și cât de frumoasă i se părea! Cu Kera viața lui va fi și mai dulce, și mai frumoasă. Bine făcuse Him bașa că se hotărâse să-l căsătorească numaidecât. Căpăta, în sfârșit, voie, după obiceiurile vechi și de necălcat ale șatrei, să intre în via lui care se pârguise și care acum da în copt, de câte ori ar fi avut poftă, și să mănânce struguri până la îndestulare. Dar se va sătura el vreodată de Kera? Poate. Când el va îmbătrâni ca Him bașa și când Kera va fi tot atât de bătrână ca bătrâna soție oarbă a lui Him bașa. Atunci. Și poate nici atunci… nici atunci…

Amintirea Oarbei îl întrista. „Mama a îmbătrânit și a orbit. Kera va îmbătrâni și ea. Nu se poate să nu îmbătrânească. N-aș vrea însă ca și ea să orbească. N-aș vrea.”

Oarba îl chema uneori lângă ea. Îl pipăia cu degetele din creștet până la călcâie.

— Ai mai crescut, Alimut, și-ai devenit și mai frumos.

Râdeau amândoi.

— De unde știi că sunt frumos? Poate că sunt urât ca moartea.

— Văd cu vârfurile degetelor, spunea Oarba, și uneori mi se pare că văd și cu fruntea, iar de auzit, Alimut, de când am rămas oarbă, aud și cum crește iarba.

— Dacă spui tu, mamă, chiar așa trebuie să fie. De când te știu, nu te-am auzit rostind nicio minciună.

— Nu m-ai auzit tu, însă alții m-au auzit.

— Cine?

— Bărbații și femeile cărora le-am ghicit în ghioc ori în palmă.

— Asta e altceva. Bărbații și femeile acelea, nu făceau parte din șatra noastră.

— Nu, nu făceau parte din șatra noastră. Noi le ghicim altora, dar noi nu credem în ghicit.

— Chiar nu credem, deloc, mamă?

Oarba zâmbea:

— De, Alimut, uneori, măcar uneori ar trebui să credem și noi în ghicit.

— Dacă te-ar auzi tata…

— Ei! N-ar fi nimic, fiule. S-ar supăra, însă i-ar trece repede, pentru că stăpânul nostru și-al șatrei este om drept și nu ține supărare.

Acum Oarba știa că el se va căsători mâine cu Kera. Alimut privi cerul, care între timp se umpluse tot de stele licăritoare, și-i păru rău că în noaptea aceea, atât de însemnată pentru el, bolta nu e împodobită și de lună plină.

Mâine, așadar, va fi ziua nunții lui. Și, în cinstea nunții lui, întreaga șatră va fi împodobită. Căruțele lungi și grele, cu coviltir, vor fi gătite cu ramuri verzi de salcie și cu flori sălbatice de câmp, culese de prin împrejurimi. Caii, măgarii și catârii vor fi hrăniți cu ovăz. Câinii și urșii vor primi hălci mari de carne, iar oamenii oacheși se vor înveștmânta cu tot ce au mai frumos. Muierile!… Muierile mai ales se vor găti și la gât le vor zornăi salbele de aur, șiragurile de mărgean și de mărgele de sticlă colorată. Va fi minunat! Totul, totul va fi minunat. Era îndeajuns? Nu, nu era îndeajuns. Inima lui Alimut voia mai mult. Inima lui Alimut voia cu ardoare ca în ziua nunții lui – zi de care îl despărțea doar o fâșie din întunericul nopții – întreaga lume să se gătească și să se bucure, întreaga lume, cu soare, cu nori, cu ape și cu păduri, cu munți și cu șesuri, iar războiul, în ziua aceea, să moară sau măcar să adoarmă și să doarmă adânc, în orice caz să nu urle sirenele, să nu vină avioanele, să nu cadă bombe, să nu se audă împușcături…

Ca un răspuns de împotrivire la acest gând din urmă, venit tocmai la țanc, sirenele din port și din oraș mugiră alarma, câinii șatrei se apucară să urle, iar voinicul și bătăiosul Rob urlă a pustiu și a moarte mai mult ca oricând. Degetele lungi, de lumină, ale reflectoarelor, începură să pipăie neîntârziat cerul.

După un timp – care lui Alimut i se păru a fi nesfârșit de lung – sirenele tăcură, câinii mai urlară ce mai urlară și se potoliră și ei. Reflectoarele continuară să cerceteze cerul gol, până la urmă obosiră și se stinseră. Sirenele vestiră, de astă-dată vesele parcă, încetarea alarmei. Avioanele, care nu se vedeau și nu se auzeau, cotiseră către altă țintă, așezată mai la miazănoapte sau mai la miazăzi.

Alimut se întoarse la căruțe. Mergea ca un bleg care parcă nu știa ce e cu el pe lume. Tot uitându-se când într-o parte, când în alta, îl văzu pe Ariston întins pe rogojină lângă căruță. Fuma, ca să simtă plăcerea fumatului și ca să alunge roiul de muște mari, verzi, grase și urât mirositoare care-l împiedicau să se afunde în somn. Fiul lui Him se opri lângă el.

— L-am auzit pe Goșu lăudându-se că într-o zi, două, te înjunghie. Ai grijă și ferește-te, Aristoane. Bărbatul Lisandrei umblă ca un lup turbat și e-n stare să treacă de la vorbă la faptă.

— Da, îi răspunse nepăsător Ariston, s-ar putea. Goșu e puternic și se pricepe să mânuie cuțitul, dar nici eu nu sunt de lepădat. Așa că…

— Tata n-ar vrea să vă mai încăierați.

— Nici cu n-aș vrea. Cred însă că nici tu, nici Him bașa n-ați dori să mă vedeți că mă las spintecat ca un miel. Dacă omul se va da la mine, va trebui să mă apăr. Tu, dacă ar fi cazul, nu te-ai apăra?

— M-aș apăra.

Mai mult nu-și vorbiră. Alimut se duse la căruța lui Him bașa. Bătrânul ațipise. Oarba îl simți.

— Unde-ai fost, fiule?

— În zăvoi.

— Ai auzit că Him vrea să te-nsoare mâine?

— Am auzit, mamă.

— Și… ce zici?

— Să mă-nsoare. Nu sunt contra.

— Nici cu nu sunt contra, șopti Oarba, însă mă-ntreb ce l-o fi găsit să se grăbească?!

Alimut vru să-i răspundă. N-avu când. Un șir de căruțe se îndrepta la pas către sălașul lor. Un glas, pe care Alimut îl desluși a fi al domnului Tor, întrebă:

— Aici e sălașul șatrei lui Him bașa?

— Aici, răspunse careva.

Pe lângă căruțele lungi, cu coviltir, începu foiala. Oamenii oacheși se trezeau și își îndreptau pașii spre locul unde-l dibuiseră cu ochii prin întunericul subțire al nopții pe domnul Tor. Se trezi și Him bașa.

— Domnul Ax s-a ținut de vorbă. V-am adus tot ce i-ați comandat. Acum s-o luăm cu socoteală, să nu încurcăm mărfurile și oamenii.

Aprinse un felinar, scoase caietul domnului Ax din buzunar și strigă:

— Sarat? Care e Sarat?

— Eu, domnule, pe mine mă cheamă Sarat.

— Doi saci cu făină, doi saci cu mălai. Doi…

Oamenii șatrei se ajutau între ei. Luau sacii la spinare, îi duceau și-i așezau în căruțe.

Treaba dură mult timp și se arătă a fi destul de obositoare, însă oamenii oacheși nu se uitau la osteneală, cum nu se uitaseră nici la bani atunci când se aflaseră în dugheana domnului Ax. Plătiseră cinstit, iar domnul Ax îi slujise cinstit.

Acum își simțeau cu toții inima mai ușoară decât înainte. Rămăseseră, firește, tot îngrijorați, pentru că nu știau ce-i va aștepta în ținutul de dincolo de apă. Aveau la îndemână hrană, care, legumită, putea să le ajungă pentru câteva luni. Pe urmă… Pe urmă trebuiau să se descurce cum se vor pricepe.

— Him bașa, zise domnul Tor, ți-am adus bolobocul. Vinul e cam acrișor, dar o să-l beți cu plăcere. Altul mai de soi n-am găsit. Cât despre bou, am văzut câțiva de vânzare. Nu mi-au plăcut. Erau numai piele și os. Ți-am cumpărat în schimb un vițel de toată frumusețea. Vino să ți-l arăt.

Him pipăi vițelul.

— Mulțumim, domnule, face parale. E gras.

— Apăi, să-l mâncați sănătoși și… petrecere bună.

Him bașa îl întrebă:

— Ce ți-a spus domnul Ax? Putem să ne bucuram mâine de răgazul cerut?

— A, da! Uitasem. Nicio grijă, bulibașă, nicio grijă. Bacșișul a fost dat și autorizația a fost căpătată.

Vizitiii care aduseseră marfa întoarseră caii, și căruțele se pierdură în noapte, spre oraș, odată cu domnul Tor, mărunțelul cu capul cât banița și cu picioarele scurte.

Trecuse de miezul nopții. Spre răsărit cerul începu să albească și să se lumineze. Dinspre apă, vântul adia și aducea cu el stropi ușori de răcoare plăcută.

În afară de copiii pe care somnul îi ținea legați de culcușuri, toți ceilalți oameni ai șatrei se treziră, de altfel după un somn de numai două-trei ore, și se apucară de lucru. Băieții se duseră cu caii, cu măgarii și cu catârii la fluviu, să-i adape, fetișcanele se apucară să strângă uscături și găteje pentru focuri, muierile spălară oalele, cazanele, strachinile și lingurile, iar câțiva dintre bărbații care se pricepeau la astfel de treburi tăiară gâtul vițelului, îl jupuiră, îi sărară pielea și o întinseră pe coviltirul unei căruțe să se usuce la soarele care urma să răsară. Îi scoaseră vițelului măruntaiele și îl hărtăniră. Umplură oalele și cazanele cu carne și ce le mai rămase opriră pentru fript în frigări.

Răsări soarele. Șatra aprinse focurile. În port în oraș viața își reluă activitatea obișnuită.

Peste noapte Goșu se trezise din beție. Soarele proaspăt și plin de putere îl trezi și din somn. Deschise ochii rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri și o văzu lângă el pe Lisandra. Maică-sa moșmonea ceva pe lângă căruță. Își aduse aminte că ieri făcuse târguieli pentru Lisandra și că seara ajunsese beat la căruță, se culcase și adormise îndată. Acum se sculă, trase lângă el pachetul și-l desfăcu.

— Ți-am adus botine și papuci.

— Bine.

— Ți-am mai adus o fustă și o bluză.

— Bine.

— Ți-am mai cumpărat și niște mărgele și o testemea.

— Bine.

Femeia se uită la darurile pe care i le adusese bărbatul, le pipăi în grabă și fără niciun interes, și le puse de-o parte.

— Îți plac?

— Da, îmi plac.

— Ai să te gătești cu ele astăzi, la nunta lui Alimut.

— Am să mă gătesc. Cred că așa, gătită, *o să-i plac și mai mult lui Ariston*.

— Dar eu n-am cheltuit atâta bănet ca să-i placi și mai mult lui Ariston. Mi-am cheltuit banii *ca să-mi placi mie*.

— Ție îți plac oricum. Ți-am plăcut și noaptea trecută, când n-aveam pe mine decât o cămașă. Atunci când ai vrut, acolo în porumbiște, să-mi tai gâtul cu custura.

— Îmi pare rău că nu ți l-am tăiat, rosti Goșu încet, cu glasul plin de tristețe și de amărăciune, îmi pare rău de tot că nu ți l-am tăiat, dar într-o zi tot am să ți-l tai. Întâi am să-l omor pe Ariston. După aceea am să te omor și pe tine.

— Nu cred că tu ai să fii în stare să-l omori pe Ariston. Ți-am mai spus-o. Dar dacă, totuși, tu ai să izbutești să-l omori pe Ariston, n-o să fie nevoie să mă omori și pe mine, pentru că eu am să *mă omor singură*.

Vorbele căzuseră grele, ca niște bolovani. Tăcură amândoi îndelung. După un timp Lisandra se sperie de tăcerea dintre ei și spuse aspru și apăsat:

— Nu înțelegi, omule, că eu fără Ariston nu pot trăi? De câte ori vrei să mai rostesc vorbele astea, și cum să le rostesc ca să-ți intre odată pentru totdeauna în cap? Eu nu pot să trăiesc fără Ariston și tu nu poți trăi fără mine. Oricât te-ai lăuda, tu n-o să mă omori pe mine niciodată.

— Ba am să te omor. Am să te omor…

Se apropie de ea, îi luă mâinile și i le strânse tare între ale lui. Lisandrei îi ardeau mâinile ca focul. Apoi îi mângâie fruntea, umerii. După aceea îi prinse iarăși mâinile într-ale lui și le strânse mai tare. Femeia nu spuse nimic, încet-încet însă mâinile i se răciră până începură să se asemuie cu două sloiuri de gheață. Nu mai trebui să-i atingă fruntea și umerii ca mai înainte. Își dete limpede seama că acum întreaga făptură a femeii se schimbase într-un sloi de gheață.

— Adineauri te gândeai la Ariston.

— La cine altcineva ai fi vrut să mă gândesc?

— Și acum te gândești la mine.

— Nu, Goșule. Tot la Ariston mă gândesc. Dar adineauri nu numai că mă gândeam la Ariston, îl și doream.

— De ce ai înghețat dintr-odată?

— Credeam c-ai priceput din noaptea trecută. Am înghețat pentru că m-ai atins cu mâinile tale. Ori de câte ori pui mâna pe mine, mă cuprinde scârba și înghet. *De scârba ta înghet, Goșule*.

— Ar trebui să te omor. Chiar acum ar trebui să te omor.

Lisandra căută sub țolul pe care sta, scoase un cuțit îngust, cu două tăișuri, și cu vârf ascuțit. Îi încercă tăișurile cu degetul, îl apucă de vârf și i-l întinse.

— Hai. Nu te codi. O singură împunsătură în inimă, și gata! Ți-ai împlinit dorința.

Goșu luă cuțitul. Îi încercă și el ascuțișul. Zise domol:

— Da. Este un cuțit grozav. Oțel curat. De unde îl ai?

— De la Ariston. Mi l-a dăruit Ariston.

— Ca să mă omori?

— Nu. Ca la nevoie să mă apăr.

— Și… de ce mi l-ai dat?

— N-am trebuință de cuțit. De tine mă pot apăra cu vorba și la o adică îmi ajung pumnii.

— Pe Ariston îl voi înjunghia chiar cu acest cuțit.

— Iar ai început să te lauzi, Goșule. Tu n-ai să-l omori nici pe Ariston și nici pe mine n-ai să mă omori. Ești un prostănac fără pereche, bărbate.

Goșu îi întinse cuțitul.

— Păstrează-l. S-ar putea, totuși, ca într-o zi sau într-o noapte să-ți fie de folos.

Lisandra luă cuțitul și-l ascunse sub țol.

— Ascultă-mă, Lisandro, tu nici nu-ți dai seama cât de mult te iubesc eu pe tine.

— Ba da, Goșule. Mă iubești atât de mult, încât tu, sărace cu mintea, tu n-ai putea să trăiești fără mine.

— Atunci de ce te porți așa?

— Pentru că eu îl iubesc pe Ariston și numai pe Ariston. În lumea asta întreagă, cât e ea de mare, eu nu iubesc decât un bărbat și nu doresc decât un bărbat, iar bărbatul acela e Ariston.

— Tu crezi că și Ariston te iubește pe tine?

— Nu știu dacă mă iubește și nici nu vreau să știu. Sunt însă încredințată că de plăcut mă place. Ariston mă place mult, mult de tot. Pentru că sunt tânără. Pentru că sunt frumoasă. Pentru că…

— Taci! Nu mă mai chinui! Taci!

Lisandra tăcu. Goșu o întrebă:

— Dar ce crezi? Dacă ai fi urâtă și schiloadă, Ariston te-ar mai iubi?

— Nu m-ar mai iubi. Nu. N-ar avea de ce să mi mai iubească, și n-ar avea nici măcar de ce să se mai uite la mine.

— Eu te-aș iubi chiar dacă ai fi strâmbă, chiar dacă ai fi chioară, chiar dacă ai fi schiloadă și plină toată de bube negre.

— Te cred, Goșule, te cred. Prost mai mare ca tine nu se află pe lume.

— Am să te omor, spuse omul trist. Orice s-ar mai întâmpla cu mine după aceea, eu am să te omor, Lisandro.

— Și cu Ariston cum rămâne?

— Am să-l omor și pe Ariston.

— Ha-ha-ha-ha! Vezi să nu te omoare el pe tine.

Un stol de muște mari, verzi, grase și urât mirositoare se năpusti asupra lor. Goșu își aprinse luleaua. Lisandra începu să se apere c-un ștergar. Alunga muștele însă numai pentru câteva clipe. Muștele plecau și se întorceau și mai furioase parcă.

Pe marele fluviu treceau vapoare trăgând după ele lungi șiruri de șlepuri negre, burticoase. Soarele fulgera luciul apei tulburi, vântul adia ușor, sălciile și plopii își foșneau încet frunzele, aerul fierbinte mirosea greu, câinii dormitau slobozi sub căruțe, urșii mormăiau, iar caii, măgarii și catârii șatrei pășteau iarba grasă pe care apropierea apei o ferise de uscăciune. Oalele și cazanele cu ciorbă fierbeau. La jarul focurilor muierile învârteau de zor frigările. Carnea fragedă mustea și picături lunguiețe de grăsime se scurgeau pe jarul roșu și sfârâiau.

Urcând sprinten pe nevăzuta scară a cerului, soarele ajunse la amiază. Pe lângă oale, pe lângă cazane și pe lângă frigări rămăseseră câteva bătrâne. Ceilalți – bărbați și femei – se duseră la căruțe și se gătiră de nuntă. Scoaseră din lăzi și scuturară vestmintele de zile mari, ghete și cizme, rochii înflorate cu multe volane și bluze de borangic, tulpane și cămăși, nădragi largi, cu găietane și pieptare înflorate cu fir de argint și cu fir de aur.

Mulți dintre bărbați își unseră pletele și bărbile cu ulei de nucă frumos mirositor și se pieptănară. Când se adunară laolaltă, parcă erau alți oameni, niște oameni ciudați care nu aveau nicio legătură, pe nicăieri, cu timpul crâncen ce trecea pe lângă ei și peste ei. Păreau cu toții ieșiți dintr-o străveche legendă ori poate erau legenda însăși. În urechile fetelor și ale muierilor, și la gâturile lor, zornăiau bani bătrâni, de aur, de argint, de aramă și de tumbac, șiraguri roșii de mărgean și de sticlă colorată cu toate frumusețile curcubeului, iar în chimirele late ale bărbaților luceau mânerele cuțitelor de oțel.

Partea bărbătească trecu – întocmai ca la orientali – de o parte, și partea femeiască de alta. Veni și Him bașa cu Oarba. Între ei, subțire, înalt și

ochios, cu mustața și cu barba abia mijite, dar cu pletele-i lungi bătându-i umerii, călca rar și apăsat Alimut. În urma acestora se înfățișau șatrei ceilalți patru fii ai lui Him bașa, bărbați între două vârste și doi dintre ei plecați chiar spre îmbătrânire, cu nevestele și cu copiii. Alaiul înaintă mândru printre cele două rânduri de oameni oacheși, înclinându-se adânc, și se opri la jumătatea drumului. Aci, arătându-și cu prefăcătorie mirarea, Him bașa întrebă:

— Dar unde este supusul meu Calub? Am cumpărat ieri o fată de la el cu zece galbeni de aur. Trebuia să mi-o aducă.

Lui Him bașa îi răspunse Ezet, tatăl nefericitului Ferdic, pentru că era bărbatul cel mai bătrân din șatră:

— Ai cumpărat-o cu vorba, Him bașa, dar de plătit n-ai plătit-o.

— Sunt gata s-o plătesc.

— Supusul tău Calub va veni îndată și-și va ține cuvântul, însă el întreabă prin mine dacă cheltuielile de nuntă sunt în afara prețului fetei.

— Pe Calub nunta nu-l va păgubi nici măcar c-o para chioară.

— Mă duc să-i spun vestea.

Ezet plecă la căruța lui Calub și se întoarse. Înaintea lui mergeau, aproape împleticindu-se de bucuria care-i amețise, Calub și nevastă-sa. Între ei, dreaptă, ochioasă și sprâncenată, Kera, pe care ca pe orice mireasă o strângeau pantofii. Acest al doilea alai, gătit și dichisit, se înclină în fața lui Him bașa.

— Ți-am adus fata, bulibașă, așa cum ne-a fost vorba.

— Și eu ți-am adus galbenii, Calub, întocmai după cum ne-a fost vorba.

— Să ne fie martor Ezet, bătrânul înțelept al șatrei, zise Calub.

— Ezet să ne fie martor, spuse Him bașa.

Ezet veni între ei. Him bașa scoase galbenii din chimir și-i numără rar, în văzul întregii șatre, în palma lui Ezet.

— Sunt zece galbeni?

— Zece, bulibașă, dar nu știu dacă toți sunt de aur.

— Eu, când i-am luat, i-am încercat cu dinții. Încearcă-i și tu.

Ezet încercă galbenii în dinți.

— Da, bulibașă, galbenii tăi sunt de aur.

Ezet îi numără iarăși, unul câte unul în palma lui Calub. Acesta îi pipăi pe muche să vadă dacă au și zimți. Aveau. Îi băgă în chimir, își luă fata de mână și-o duse lui Him bașa.

— Iată fata. Bani curați și cinstiți mi-ai dat. Fata curată și cinstită îți dau în schimb, Him bașa.

Bulibașa se înclină. Calub adăugă arătându-i-l Kerei pe Alimut:

— De acum înainte, fată, acesta e bărbatul tău, stăpân pe viața ta.

Oarba întinse mâna de parcă ar fi văzut, o apucă pe mireasă și o trase lângă ea. N-o îmbrățișă și, n-o sărută, pentru că în șatră nu se pomeniseră asemenea obiceiuri. Îi umblă cu mâinile pe frunte și pe obraz, pe gât și pe sâni, pe șolduri și pe picioare până jos, la glezne. Îi spuse:

— De bine făcută, ești bine făcută. Ești și frumoasă. Dacă n-ai să mori din prima naștere, ai să-i faci lui fiu-meu paisprezece copii.

Cuvântul *moarte* căzu greu și oamenii oacheși, care nu-l așteptaseră să răsară într-o asemenea împrejurare în gura Oarbei, se întristară. Oarba simți și rosti tare:

— Dar eu am să trăiesc până la prima ta naștere și-o să te ajut să treci cu bine primejdia.

Him bașa ridică mâna:

— Și acum să trecem la masă, să mâncăm, să bem și să ne veselim.

Se așezară jos, pe iarba luncii, turcește. Mâncară din străchini de lut ars ciorba grasă de vițel, cu pâine și începură să bea abia după ce gustară friptura împănată cu grăunți mari de usturoi și presărată cu sare și ardei pisat. Muștele mari, verzi, grase și urât mirositoare zumzăiau în jurul lor, îi mușcau și-i pișcau, însă acum nuntașii nu le mai luară în seamă.

Voinicul și lățosul Rob stătea smirnă în spatele lui Him bașa. Ceilalți câini stăteau și ei, tot smirnă, în spatele stăpânilor lor. Fiecare om, după ce mânca grasa și ardeiata carne fierbinte și rodea bine osul, îl arunca peste umăr. Câinele, care stătea în spate și atâta aștepta, îl prindea din zbor. Toți câinii erau veseli. De multă vreme nu mai pomeniseră atâta belșug de oase. Numai Rob părea abătut de parcă ar fi fost bolnav. Rodea osul, se oprea din ros și scâncea. Pe urmă se apuca să-și roadă mai departe osul, încet și fără nicio poftă.

Him îi spuse nevestei:

— Nu știu ce are Rob. Parcă ar fi bolnav.

— Nu, zise Oarba, Rob nu e bolnav. Dacă ar fi bolnav, aș ști.

— Atunci ce poate să fie?

— Să mai așteptăm. Să vedem.

Spuse „să vedem”. Ea, Oarba, nu mai „vedea” demult. Totuși, nu ocolea cuvântul. Simțea că *trebuie să fie tristă*, că se va întâmpla ceva neplăcut,

durereos. Nu știa însă ce anume se va întâmpla și cui anume. Dacă ar fi pipăit palma stângă a lui Alimut și palma stângă a Kerei, ar fi știut. Până acum se ferise să pipăie palma stângă a lui Alimut. De ce? Ca să nu afle că acolo era scrisă o nenorocire, dacă nenorocirea era cumva scrisă. Poate în palma lui Alimut era scrisă o *viață frumoasă*. Se putea să fie scrisă și o viață nenorocită și repede scurtată de moarte. Era mai bine pentru ea, muma băiatului, să nu știe. Zise:

— Rob e neliniștit. Poate presimte că mâine în zori o să trecem *dincolo*.

Him bașa hârâi:

— Mâine în zori, dacă Rob nu se potolește, am să pun ciomagul pe el.

— Hai să schimbăm vorba, Him.

Nu schimbară vorba. Se mulțumiră să tacă.

Lisandra se gătise cu tot ce îi adusese din oraș, cu o seară mai înainte, Goșu. Sta lângă bărbatul ei, mânca și bea ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat, și-l sorbea din ochi pe Ariston, care se afla ceva mai departe. Goșu ar fi vrut să-i spună să nu se mai uite la Ariston. Nu îndrăzni să deschidă gura decât pentru a mânca și pentru a bea. Dacă i-ar fi spus ceea ce-i ardea buzele să-i spună, Lisandra i-ar fi râs în nas și ar fi ieșit ceartă. La nuntă, după vechile obiceiuri și legi ale șatrei, cearta nu era îngăduită. Cum să calce legea, și mai ales, cum s-o calci la nunta fiului mezin al lui Him bașa, stăpânul șatrei?

Ariston da pe gât oală după oală cu vin. Cu toate acestea își simțea gâtul uscat. Nici Goșu nu se lăsa mai prejos. În poloboc vinul scădea. Nimeni nu băgase de seamă că vinul era cam subțire, pentru ca domnul Tor îl botezase cu destulă apă, și nimeni nu observase că e cam acrișor. Oamenii oacheși, arși de soarele amiezii, nu mai băuseră de multa vreme vin, pe deasupra mai erau și însetați. Multora începuseră să le sticlească ochii, să fi se aprindă capetele și să li se împleticească limba în gură. Războiul? Nu se mai gândiră la război. Fluviul. Trebuiau să treacă fluviul mâine în zori? Nu se mai gândiră nici la fluviu și nici la ceea ce avea să-i aștepte *dincolo* de fluviu.

Isprăviră după mai bine de trei ceasuri, masa. În tot acest timp câțiva dintre tineri cântară. Viori și flaute, cobze și țambaluri și fluiere. Nu lipsiră nici tobele, nici dairelele. Larmă să fie! Zarvă să fie! Cât mai multă larmă! Cât mai multă zarvă!…

> *Nuntă,*
> *Buntă,*
> *Tinere*

Ginere.
Mireasă
Frumoasă.

Toţi, de-abia de acum înainte, aveau chef de petrecere.

— Urșii!

— Să vină urșii!

Aduseră urșii. Zazu și Babaia mormăiră și căutară, zbătându-se, să scape din lanțuri. Ceilalți se arătară mai ascultători. Zazu și Babaia fură potoliți cu lovituri de ciomege. Fluierul prinse glas sub degetele și sub buzele lui Blebe. Daireaua sună. Naur îndemnă urșii la joacă nu numai cu ciomagul, ci și cu gura:

La nunta lui Alimut
Vin cu vadra am băut,
Joacă bine, ursule,
Ursule, bursule…

De voie, de nevoie, urșii jucară. Șatra, împotriva așteptărilor, se sătură curând de mormăielile și de jocul lor. Pentru că se purtaseră bine, li se dădu carne crudă. Urșii, înfometați, o mâncară pe nemestecatelea. Careva aduse o căldare de vin, cât mai rămăsese pe fundul polobocului. Alimut umplu cănile cu vin. Fiecare urs, la semnul însurățelului, se ridică în două picioare, își primi cana cu vin și, dând-o peste cap, o bău din câteva înghițituri.

Amețiră urșii și multă vreme după ce fură legați de căruțe mormăiră și se zbătură în lanțuri. Șătrarii îi uitară.

Acum muzicanții șatrei se puseră pe cântat și șatra, cu mic, cu mare, se așeza pe jucat. Goșu o luă pe Lisandra de mână și vru să între în joc cu ea. Muierea se smuci și alergă la Ariston. Înainte ca Ariston să înceapă să joace cu Lisandra lăutarii tăcură. Ariston scoase cuțitul și se repezi spre ei urlând:

— De ce v-ați oprit din cântat? Ticăloșilor! Spuneți-mi pentru ce v-ați oprit din cântat tocmai când am vrut să intru și cu în joc?

De teama cuțitului lăutarii se risipiră. Chiar dacă nu s-ar fi risipit, tot n-ar fi ajuns să-i răspundă, pentru că Goșu se și năpustise asupra lui Ariston. Acesta, luat pe neașteptate și izbit puternic cu pumnii, se pomenise lungit la pământ. Goșu îngenunche pe pieptul lui. Îi suci mâna și-l sili să lepede cuțitul.

Goșu culese cuțitul, îl ridică și se pregăti să-l împlânte în gâtul omului care, în clipa aceea, își văzu moartea cu ochii. Him bașa se repezi și-l pocni pe Goșu cu ciomagul peste mână. Fu lucru de mirare că nu i-o frânse. Îl apucă de plete, îl ridică și-l suci cu fața spre el.

— Ce te-a apucat? Păcătosule! Mi-ai stricat nunta băiatului.

— Ai văzut bine, bulibașă. Ariston.

— Am văzut.

Șatra se adună în jurul lor. Careva zise:

— Lisandra s-a dus singură la Ariston. S-a dus la Ariston fără ca măcar Ariston s-o cheme. Ariston n-are nicio vină.

— Ba sunt vinovat, spuse Ariston. Sunt vinovat. *Am chemat-o cu ochii*. Și când o chem cu ochii, Lisandra știe că o doresc mai mult decât atunci când o chem cu vorba.

Zicând acestea, se chinuia să-și scuture nădragii de praf și nu izbutea. Se vedea bine că atât Goșu cât și Ariston erau amețiți de băutură, mult mai amețiți decât oricare alți bărbați din șatră. La amândoi le ardeau ochii în cap și obrajii li se umflaseră și li se roșiseră. Goșu zise arțăgos:

— Him bașa, așa cum știe toată șatra, eu am o socoteală cu Ariston. Și șatra mai știe că Ariston are o socoteală cu mine. Eu am cuțit. Și Ariston are cuțit, îngăduie-ne să ne batem acum cu cuțitele. Să ne batem până ce unul din noi va cădea. Pentru că nici în șatră și nici măcar în lume nu se află loc pentru noi amândoi. Lasă-ne să ne batem cu cuțitele până ce numai unul din noi va rămâne să facă umbră pământului.

Se auziră strigăte:

— Îngăduie-le, Him bașa, îngăduie-le.

— Îngăduie-le, Him bașa, să-i vedem pe fiecare ce poate.

— La harapnic i-am văzut. A sosit timpul să-i vedem și la cuțit.

Glasurile se înmulțiră și deveniră mai puternice și mai arțăgoase.

— Îngăduie-le să se bată, bulibașă, îngăduie-le.

— Te rugăm, lasă-i să se bată, bulibașă.

Him bașa înalță mâna.

— Să-l ascultăm pe Naur.

Bătrânul înțelept al șatrei ieși în față.

— Să se bată, însă nu cu cuțitele. Să se bată cu pumnii până ce li se vor istovi și li se vor sfârși puterile. Să luăm lupta lor *ca o petrecere*, și uitându-ne la ei, să petrecem. Uneori, în vechime, aveau loc asemenea petreceri, și astfel nunta nu numai ca nu se spărgea, dar căpăta și mai multă faimă.

— Vreți să ascultați de glasul lui Naur?

— Da, răspunse Goșu.

— N-am încotro, mârâi nemulțumit Ariston. Dacă Goșu vrea să ne batem cu pumnii, o să ne batem și cu pumnii, însă grozav de mult mi-ar fi plăcut să ne batem cu cuțitele. Îl curățam cât ai clipi din ochi și isprăveam odată povestea!

— Mai târziu, zise Him bașa, mai târziu, dacă o să vreți, o să vă bateți și cu cuțitele. După ce trecem dincolo de apă. Ori, și mai bine, după ce vom ajunge *acolo* unde s-a hotărât de stăpânire să ajungem și să ne statornicim.

Cei doi bărbați își lepădară cămășile, rămaseră goi până la mijloc și se înfoiară ca niște cocoși. Li se făcu loc. Atacul îl începu Goșu. Ariston primi câțiva pumni în fălci. La rândul lui, Goșu fu izbit în coaste. Apoi fu izbit în coaste Ariston și acum lui Goșu îi veni rândul să primească o sumedenie de pumni în fălci.

Cu toată ura pe care combatanții și-o purtau unul altuia, lupta lor nu avea nimic spectaculos, nimic care să înfierbânte inimile privitorilor. Goșu dădea în Ariston ca într-un sac cu fasole și tot ca într-un sac cu fasole dădea și Ariston în Goșu.

— Fără cuțite, fără harapnice, lupta nu are rost.

Cam după un ceas, amândurora le sângerau nasurile și gurile, însă niciunul nu izbutea să-l îngenunche pe celălalt. Cu toate acestea luptau amândoi cu disperare și, de istoveală, li se bulbucaseră ochii.

Him bașa strigă:

— Destul! O să vă bateți și altădată. Destul și prea destul pentru astăzi!

Oamenii, întărâtați și orbiți de sânge, nu-l auzeau pe mai-marele șatrei, ori poate îl auzeau și nu voiau să-i dea ascultare. Naur puse mâna pe ciomag și-i lovi pe amândoi fără milă până îi despărți. După ce-i văzu despărțiți, le porunci:

— Acum duceți-vă fiecare la căruțele voastre și culcați-vă. Culcați-vă și *dormiți*. Mâine dimineață să vă treziți devreme. *Trecem apa*.

Lăutarii își reluară cântecul. Reîncepu și jocul. Însă se vedea de departe că acum nimeni nu mai avea chef nici de cântec, nici de joc. Totul se desfășura fără nicio inimă, fără nicio însuflețire. Viorile scârțâiau, cobzele zdrăngăneau, flautele și cimpoaiele sitevisеră. Până la urmă cântăreții tăcură.

Șatra se răsfiră și oamenii se răspândiră pe la căruțe. Soarele osteni și el și asfinți. Focurile care mai pâlpâiau ici și colo fură stinse. Plopii și sălciile,

căruțele lungi cu coviltir, caii și măgării, catârii și urșii, câinii și oamenii șatrei rămaseră fără umbră. Încet-încet cerul se umplu de stele. Portul, în care aproape toată ziua cântaseră marinari și hamali beți, amorți. Amorți și orașul din apropiere. Numai fluviul continua să curgă tulbure, mai negru decât noaptea și, în curgerea lui pe care nimeni nu era în stare s-o oprească, continua să murmure și să clipocească pe lângă mal. Him bașa și Oarba căzură într-o adâncă tristețe. De fapt, orice-ar fi spus bătrânul Naur, nunta lui Alimut fusese stricată. Lisandra o stricase. Lisandra, cu Goșu al ei și cu Ariston al ei. Nenorocită zi fusese ziua în care fiica lui Sedil bașa și a Cârnei lui intrase, prin căsătoria ei cu Goșu, în șatra lui Him bașa. Dar ceea ce s-a făcut atunci, acum nu se mai poate desface decât prin moarte. Dar prin a cui moarte?

Alimut luă un țol din căruță și-i șopti Kerei:

— Hai să dormim în zăvoi.

— De ce numaidecât în zăvoi?

— Ca să fim singuri, îi răspunse cu glas tremurat Alimut, ca să fim singuri și să ne iubim fără să ne vadă nimeni, fără să ne audă nimeni, fără să ne simtă nimeni.

Plecară, ținându-se, ca de obicei, de mâna. Câinele Rob scânci și scheună. Alimut se opri o clipă și-l mângâie pe grumaz. Nu-i trecu, prin gând să-l slobozească din zgardă. Mânios, câinele voinic și lățos nu se gudură și nici nu se potoli.

Alimut și Kera se strecurară printre căruțe.

Ghiftuită și amețită de băutura, șatra căzuse în somn adânc. Dormeau, încă amețiți de vin, și urșii. Zăvoiul nu era departe. Alimut și Kera grăbiră pașii și în curând se afundară în întunericul străveziu.

Noaptea, ca orice noapte, trecu.

A doua zi, odată cu soarele, se arătară în preajma șatrei jandarmii. Erau patru bărbați tineri și voinici, bucălați și grași. Veniseră călări. Caii jandarmilor erau și ei grași, bine țesălați, cu cozile lungi până la pământ.

— Gata, baragladinelor?

— Vom fi gata îndată, domnule. Numai să înhămăm.

Șatra își înhămă caii, măgarii și catârii la căruțe. Him bașa o întrebă pe Oarba:

— Dar tinerii noștri? Pe unde s-or fi ascuns?

— În zăvoi. S-au dus să-și petreacă noaptea în zăvoi. I-am auzit când au plecat. Am vrut să-i chem îndărăt, să le spun să nu se depărteze de căruțe,

însă nu m-a lăsat inima să le stric fericirea.

După ce rosti aceste cuvinte, râse încet. Își aduse aminte de întâia ei noapte cu Him. Tot într-un zăvoi și-o petrecuse. Ce bărbat fusese pe atunci, în tinerețea lor, Him bașa! Și ea, ce mai pui de lele! Ce mai pui de lele!…

Him bașa zise:

— În zăvoi? Bine! Dar acum trebuiau să fie aici.

Oarba râse. Se gândi la multe și râse din toată inima.

— Or fi adormit. S-or fi muncit mult unul pe altul și s-or fi afundat în somn greu.

Îi trimise pe Blebe și pe Elezar să-i caute.

Băieții se gândiră și ei tocmai la ceea ce se gândise și Oarba și râseră ștrengărește, ba chiar cu oarecare nerușinare.

— Acum i-aducem, bulibașă, acum îi aducem. Dacă nu vin de bună voie, îi aducem legați.

Nu trecu mult și băieții se întoarseră gâfâind și strigând:

— Veniți încoace… Veniți încoace… S-a întâmplat…

Se opriră și făcură semn spre zăvoi:

— Acolo… Acolo…

Șatra crezu că Alimut și Kera au fost mușcați de șerpii zăvoiului. Blebe și Elezar o luară la goană îndărăt, spre zăvoi:

— Acolo… Acolo…

Ajunseră. Se opriră și văzură. Alimut, cu straiele zdrențuite, cu obrazul umflat de lovituri, cu buzele rupte, sta legat de un copac. Gura îi era astupata cu cârpe, iar pe trupul lui aproape gol umblau întocmai ca pe un mort, furnici mari și negre. La câțiva pași de el se afla Kera. Mâinile și picioarele îi erau strânse în sfori. Fata zăcea goală în iarbă, cu gura astupată. Furnicile care umblau pe pielea ei erau de alt soi decât cele care umblau pe trupul lui Alimut. Erau galbene, cu capul și picioarele roșcate.

Le scoaseră cârpele din gură. Blebe izbuti să-și întrebe cel dintâi prietenul:

— Cine?

— Nu știu. Erau patru, spuse scâncind Alimut. Erau patru. Ne-au pândit și s-au luat după noi. Când am ajuns aici, au sărit asupra noastră.

— Cum arătau?

— Nu știu. Unul dintre ei era șchiop și sărea ca o lăcustă. Acela… Cu Kera. Întâi acela…

Îi luară în brațe și-i duseră la căruțe. Jandarmii spuseră:

— La drum. Vasul pleacă. Și ordinul e să treceți *dincolo* cu vasul acesta, nu cu altul.

Capitolul VI

Se scurseseră șapte zile și șapte nopți de când căruțele lungi, cu coviltir, trecuseră fluviul. Drumul pe care înaintau cu încetineală de melc era plin de gropi și acoperit cu un strat gros de pulbere galbenă-roșcată. Uneori roțile căruțelor se afundau în acest strat de pulbere până aproape de osii. Atunci oamenii oacheși puneau umărul și împingeau la căruțe. Caii, măgarii și catârii șatrei șchiopătau și-și clătinau capetele de osteneală. Sub arșița neîndurătoare a soarelui, rănile și bubele lor de pe coaste și de pe spinări se deschiseseră, sângerau și supurau necontenit. Muștele mari, grase, verzi și urât mirositoare se alipiseră convoiului, deveniseră și mai grase, pentru că aveau cu ce se hrăni.

De două ori pe zi șatra în mers era ajunsă din urmă de camioane militare care alergau hodorogind și duceau către frontul îndepărtat soldați ori materiale de război. Camioanele cu care se întâlneau, și care treceau pe lângă căruțele lungi, hurducăind, aduceau ostași bolnavi, slabi și galbeni, ghemuiți unul într-altul. Norii de praf și mirosul greu, de sânge acru, uscat, după trecerea camioanelor plutea multă vreme în văzduh, în văzduhul acela încremenit, stătut, pe care nicio adiere de vânt nu se îndura să-l clatine. Câmpul, cât vedeai cu ochii, în dreapta și în stânga, înainte și-ndărăt, era neted ca-n palmă. Cândva crescuse pe aici grâu și porumb, orz și ovăz, secară și floarea-soarelui. Pe unde fuseseră altădată sate, acum nu mai întâlneai decât mormane de cenușă și resturi de ziduri arse și afumate. Fântânile fără cumpene erau dărăpănate, iar unele din ele chiar astupate. Din toate se înălța miasmă râncedă. Jandarmii care păzeau drumul își făcuseră bordeie primitive pe la marginea fostelor sate. Războiul pustiise ținutul de oameni, și pretutindeni iarba sălbatecă, pe care n-o mai tăia nici fierul plugului, nici gura ascuțită a sapei, izbucnise nestânjenită, crescuse în voia ei și acoperise cu un uriaș covor vegetal toate nesfârșirile. Urșii, cu labele umflate, cu ochii istoviți, înecați de praf, ca și stăpânii lor, abia se târau după căruțe. Câinii însă, sloboziți din zgărzile lor îndată după trecerea marelui fluviu, alergau cât era ziua de mare, încercând să adulmece și să prindă iepurii care se prăsiseră cu repeziciune. Destul de des se întâmpla să și izbutească și atunci se întorceau veseli și cu boturile pline de sânge cald încă și zburdau sprinteni pe lângă stăpânii lor.

Patru jandarmi călări însoțeau șatra lui Him bașa. La *Posturile de control* oamenii oacheși erau numărați și însemnați în registre. Unii iscăleau de predarea lor, alții de primire. Jandarmii se schimbau, însă oamenilor șatrei li se părea că sunt aceiași. Ei vedeau mereu și mereu aceleași uniforme albastre, aceleași chipuri nerase și nespălate, arse de soare și tăbăcite, aceleași arme, aceiași cai grași și mereu și mereu aceleași cizme cu carâmbi înalți, când lucioase, când pline de praful drumurilor.

Him mergea pe lângă caii lui, cu picioarele goale prin pulberea fierbinte și din când în când îi îndemna, atingându-i ușor cu codirișca. Pe cap purta pălăria cu margini late, pălăria de paie pe care o cumpărase din târg, în ajunul nunții lui Alimut, care acum zăcea în căruță cu capul în poala Oarbei. Alimut nu avusese noroc de nuntă. Alimut n-avusese nici măcar noroc de nevastă. Și de toate nenorocirile numai el singur, el, Him bașa, era vinovat. Ce-l apucase de grăbise nunta băiatului? Teama lui că în aceste ținuturi își vor găsi cu toții pieirea se arătase a fi, cel puțin până acum, neîntemeiată. Jandarmii care-i luau în primire de la alți jandarmi îi înjurau. Nu era nicio plăcere pentru ei să-i însoțească pe arșiță și prin praf, două zile, până la postul următor. Dar din înjurătură n-a murit nimeni și nici n-o să moară cât o fi lumea lume.

De când trecuse fluviul, șatra pleca la drum la un ceas după răsăritul soarelui, făcea la amiază un scurt popas pentru masă și pentru odihna oamenilor și a vitelor, și își deshăma caii, măgarii și catârii când da soarele în chindie. Adunau buruieni uscate, aprindeau focuri, și în timp ce femeile pregăteau mâncarea, bărbații își adăpau vitele în bălțile sau lacurile din apropiere și le lăsau să pască. După aceea oamenii oacheși mâncau, stingeau focurile și se culcau. Câțiva flăcăi rămâneau treji ca să păzească vitele. Jandarmii mâncau și ei. Trei se culcau. Unul rămânea de veghe cu mâna pe armă.

Noaptea cădea repede și toate nesfârșirile erau năpădite de un întuneric subțire, străveziu. Pe nicăieri nu se zărea o flacără sau măcar o lumină, fie ea cât de măruntă, pentru că și în acest ținut pustiit domnea legea războiului, care spunea: „De când scapătă soarele și până răsare, în orașe, în sate și pe câmpuri să nu ardă niciun foc, să nu se aprindă nicio lumină”. Una din marile bucurii ale șatrei erau focurile de noapte. Ziua focurile sunt palide, fără putere parcă și fără farmec. Strălucirea lor e ștearsă de uriașa, puternica și uimitoarea strălucire a soarelui. Poate că noaptea vine pe

pământ ca să le dea și focurilor putința de a străluci. Cine știe! Atât de puține lucruri cunosc oamenii!

Noaptea focul e viu ca o pasăre vie,
Ca o pasăre vie cu picioarele roșii,
Cu penele roșii, cu aripile roșii,
Cu ciocul roșu, cu gâtul roșu,
Noaptea focul e viu ca o pasăre vie.
Focurile stinse sunt triste ca morții.
Focurile stinse nu mai au picioare,
Nu mai au pene, nu mai au aripi,
Nu mai au ciocuri, nu mai au ochi,
Focurile stinse sunt triste ca morții.

Șatrei, noaptea, îi lipsea focurile. Șatra ducea lipsa focurilor. Însă în căruțele lungi, cu coviltir, dragostea nu lipsea. Bărbații oacheși își strângeau la piept nevestele pietroase, cu sânii rotunziși tari, cu coapse subțiri și cu buze cărnoase și fierbinți.

— Tu… Când ai să naști?

— Cam peste două săptămâni.

— Până atunci o să ajungem *acolo*.

Niciunul din ei nu știa ce-i aștepta *acolo*, dar toți doreau cu ardoare să ajungă cât mai curând *acolo*.

Drumul străbătut de când primiseră poruncă să se îndrepte spre răsărit, și mai ales partea aceasta de drum de când trecuseră fluviul și se târau prin ținutul lipsit de oameni, îi istovise peste măsură. Femeile însărcinate se temeau să nu le apuce ceasul nașterii înainte de a ajunge *acolo*. Zara murise din naștere și o îngropaseră sub o salcie. Zara nu mai era! Nimeni nu-i mai vedea fața, nimeni nu-i mai auzea glasul și pașii ei. Dar amintirea Zarei dăinuia.

— N-aș vrea să mi se întâmple ce i s-a întâmplai Zarei.

— N-o să ți se întâmple, puică.

— Șatra lui Him bașa trebuie să crească, nu să scadă!

— O să crească, puică, o să crească, și-o să-nflorească.

— Numai să ajungem odată *acolo*.

Pentru cei mai mulți dintre șătrari și șătrărese a ajunge *acolo* însemna a ajunge la adăpost de soare și de ploaie, de vânt și de frig, însemna a ajunge

în rai.

Toți jandarmii care însoțiseră până aici șatra erau bărbați tineri, care trăiau pe aceste meleaguri pustiite de luni și luni, departe de casele lor și de orice așezări omenești. Singurătatea, într-un fel sau altul, îi înrăise, îi sălbăticise și le ascuțise până la înnebunite poftele. Lăsau pe cel rânduit cu veghea să aibă grijă de arme, și toți ceilalți se târau prin iarbă, pe furiș, și pândeau prin întuneric ca vreuna din muierile, fetele sau fetișcanele șatrei să se depărteze de căruțe pentru a se ușura și să sară asupra ei. Șatra prinsese de veste și niciuna nu se mișca de lângă căruță singură. Se duceau să-și facă nevoile mai multe, iar bărbații, purtând în mâini furci, ori topoare, stăteau gata prin apropiere, ca la primul strigăt de primejdie să le sară în ajutor.

Un jandarm rânjise la Him bașa:

— Vă păziți bine muierile!

— Sunt bolnave, domnule, toate sunt bolnave și n-am vrea ca oamenii stăpânirii să se molipsească și să se nenorocească. Ajunge că suntem noi toți nenorociți…

Într-a opta zi de călătorie, la porunca jandarmilor, căruțele lungi cu coviltir, părăsiră drumul prăfos pe care se întâlneau mereu cu camioane militare și o apucară pe un drum simplu și îngust, drept către răsărit.

— Mai avem mult de mers până ajungem *acolo*, domnule?

Jandarmul întrebat se uită la Him bașa. Se uită la Him bașa întocmai cum s-ar fi uitat la un mort. Morții nu întreabă nimic. Mortul acesta însă întrebase, îi răspunse:

— Două-trei zile. Poate patru.

Caii jandarmilor erau voinici, înalți, grași. Pe lângă ei, caii, măgarii, și catârii șatrei păreau niște biete gloabe. Totuși, aceste dobitoace mărunte aveau în trupurile puține, rău hrănite și nu îndestul îngrijite, o uimitoare putere. Duceau la greu, îndurau arșița cumplită a verii și viscolul năprasnic al iernii cu aceeași resemnare ca și oamenii oacheși, stăpânii lor.

De la nefericita nuntă a lui Alimut, Lisandra nu-și mai arătase fața în șatră. Mai mult ca oricând se simțea acum disprețuită și dușmănită și se mira că oamenii lui Him bașa au rămas totuși atât de blânzi cu ea. Dacă povestea ei de dragoste cu Goșu și cu Ariston ar fi avut loc în șatra lui Sedil bașa, demult i s-ar fi făcut de petrecanie. Gândindu-se la toate acestea râse: „Ah! Ce proastă sunt! Nu mi-au făcut de petrecanie nu pentru că sunt blânzi, ci pentru că ne aflăm sub ochii jandarmilor. Acum fiecare își teme viața lui. Și când oamenii își tem viața lor nu le mai arde să pună capăt

vieții altora. Dar până când oamenii aceștia ai lui Him bașa își vor teme viața? Dacă stăpânirea ar fi vrut să-i stârpească, de ce n-ar fi făcut-o până acum? Ce nevoie era să-i trimită tocmai în pustiul acesta? Jandarmii!… Jandarmii ne-ar putea împușca. Dar nu ne împușcă. Numai că se uită la noi cu priviri ciudate. Toți oamenii pe care i-am întâlnit s-au uitat la noi cu priviri ciudate, s-au uitat la noi *ca la niște morți*… Când oamenii își tem viața lor… Nu. Nu era cum gândise."

Lisandra înceta să râdă. „Tocmai atunci se gândesc oamenii să pună capăt vieții altora. Tocmai atunci, când își tem propria lor viață. Pentru ce, deci, n-o omorâseră bărbații șatrei?"

Câmpul gol.
Cerul gol.
Zările goale.

Convoiul înainta încet, încet. Era bine că înainta, totuși. Era bine? Poate era bine. Dar poate era tocmai dimpotrivă.

Câmpul gol.
Cerul gol.
Zările goale.

De-ar zbura un erete, măcar un erete! De-ar țâșni din aceste ierburi înalte măcar un iepure!

De multe zile întreaga șatră băgase de seamă ceea ce Him bașa credea că numai el singur a observat. Bărbații nu-și mărturisiseră unii altora nimic în această privință și nici femeile. Ajunseseră să creadă, din dorința ca nu cumva teama ori chiar frica să se cuibărească în inimile lor și să-i umple de spaimă, că acum, din pricina războiului, toți oamenii din lume își schimbaseră fără să vrea și fără să știe căutătura și că toți se uitau unii la alții ca niște morți, la alți morți. Mai curând sau mai târziu *toți aveau să fie ai morții*, numai că fiecare nădăjduia că de el și de cei dragi lui moartea se va apropia după o vreme îndelungată, cât mai îndelungată.

Soarele scăpătă. Ca în fiecare seară soarele scăpătă. Focurile din preajma căruțelor fură stinse. Oarba îl întrebă pe Alimut:

— Te simți mai bine?

— Da, mamă, mai bine. Mi-a mai scăzut fierbințeala.

Oarba nu-i spuse nimic despre Kera și nici el nu cuteză s-o întrebe. Se temu să nu afle ca fata s-a prăpădit sau că e pe cale să se prăpădească.

Acum mintea i se mai limpezise și dintr-odată reînvie toată întâmplarea.

Ajunsese cu Kera în zăvoi. Căutaseră un loc cu iarbă înaltă și moale. Băiatul rostise încet:

— Aici.

— Nu, nu acolo, zisese Kera. Aici. Aici iarba e mai înaltă și mai deasă.

Luase țolul din mâinile băiatului, îl întinsese și-l potrivise.

— Spre ziuă, spusese Alimut, are să cadă rouă.

— N-o să stăm noi aici până la ziuă, zisese fata. O să stăm ce-o să stăm și pe urmă o să ne întoarcem la căruțe. Cred că ar fi bine să ne întoarcem la căruțe înainte de a se lumina.

— Îți închipui că până la ziuă o să mă și satur de tine?

— Nu. Îmi închipui că tu n-o să te saturi de mine niciodată.

Fata se lungise pe țol. Alimut se uita la ea prin fumuriul străveziu al nopții și nu îndrăznea, încă nu îndrăznea să se culce lângă ea. Murmură cântecul de dragoste al mirelui, pe care până atunci nu-l murmurase nimănui și niciodată:

A intrat flăcăul în vie
Și via era toată a lui.
A intrat flăcăul în vie
Și strugurii viei erau copți.
Flăcăul voia să-și culeagă via
Și nu știa cum să înceapă.
Veni porumbița și-i spuse:
Învață, flăcăule, învață…
Cântă porumbița, cântă:
Învață să-ți culegi via, băiete…

Patru inși ieșiră din umbră și se năpustiră asupra lor. Unul, deșirat, și șchiop, care sarea ca o lăcusta, se repezise asupra fetei, o izbise cu pumnul în pântec, o amețise, îi vârâse o cârpă pregătită mai dinainte în gură și pe urmă tăbărâse pe ea cu picioarele. Ceilalți trei îl pocniseră în cap cu mânerele cuțitelor pe Alimut, îi înfundaseră și lui între dinți o cârpă, îi rupseseră buzele, îl mursecaseră și-l legaseră de copac. După aceea îi sfâșiaseră hainele și cămașa, îl lăsaseră aproape gol și se jucaseră înțepându-l ușor între coaste. Unul spusese:

— Să-l omorâm. Dacă îl lăsăm cu viață, ne dă pe mâna poliției.

— Nu face să ne-ncărcăm sufletul. Tot o să-l omoare *acolo*. Mai bine să ne mai jucăm nițel cu el. Cât despre poliție… Ce știe el cine putem fi noi?

Se jucaseră cu el cât voiseră. În acest timp lunganul desfăcuse picioarele fetei leșinate, își împlinise repede pofta și sărise în sus rânjind:

— Habar n-aveți peste ce-am dat! Nici nu mă așteptam! Trufanda. Acum e rândul vostru.

— Mai trăiește?

— N-a murit. În orice caz, e caldă.

Derbedeii nu prea știau cum stau lucrurile. Poate că, într-adevăr, fata nu murise. Dacă era caldă, nu murise. Îndată ce moare, omul începe a se răci. Dar poate că, dacă n-o lașa în pace până la ziuă, o să moară. O să moară. Ori poate o să trăiască. Nu. N-o să trăiască. O să moară. Nu. N-o să moară. *Fetele și femeile nu mor niciodată din așa ceva*. Poate mor. Poate, totuși, nu mor. Dacă li se scurge sângele din trup, mor.

Fluviul larg și întunecos curgea liniștit prin apropiere. Alimut auzea cum se izbesc valurile de mal. Dinspre apă adia vântul aducând răcoare. Sălciile foșneau. Plopii foșneau. Deasupra, cerul boltit era plin de stele. Iar stelele – ce știau? – licăreau nepăsătoare.

— Dă-mi și mie rând.

— Mai așteaptă.

— Dă-mi și mie rând, n-auzi?

— Uite că-ți dau.

Șchiopul fuma. Sta cu spinarea rezemată de-o salcie strâmbă și fuma. Când trăgea fumul în piept, vârful țigării se roșea și creștea.

— Gata?

— Gata. Dar aș mai vrea o dată. Sunt cam stătut.

— Dă-te la o parte. Acum e iarăși rândul meu.

Aruncase mucul aprins la picioarele lui Alimut. După ce gâfâise a doua oară deasupra fetei zisese:

— Măăă! Ce mai lăcăraie!

Păreau viguroși și neobosiți. Timpul trecea încet. Asupra băiatului legat de copac năpădiseră furnicile. Le simțea cum îi intră în urechi, cum îi pipăie colțurile ochilor, colțurile gurii. Gândise: „Vasăzică furnicile nu dorm noaptea. Eu, unul, crezusem până acum că furnicile dorm noaptea. Acum văd că nu dorm. Trebuie să țiu minte? Trebuie să uit. *Trebuie să uit tot ceea ce s-a întâmplat în noaptea asta. Trebuie. Dar tocmai asta n-o să uit. Și ce-o să se întâmple cu mine dacă n-o să pot să uit niciodată noaptea aceasta?*

Nu știu. Acum nu știu decât atât: că mă doare grozav capul! Mă doare capul… Mă doare capul… Mă doare…”

Ținutul în care căruțele lungi și grele, cu coviltir, se afundau mergând încet către Răsărit devenea din ce în ce mai ciudat chiar pentru oamenii oacheși care, în peregrinările lor, văzuseră atâtea. Acum, pe drumul simplu și prăfos, de țară, nu se mai vedea, ca pe orice drum părăsit, nicio urmă de om. Pe mari tarlale iarba sălbatică și țepoasă năpădise nestânjenită și acoperise întinderile cu o țesătură aspră și chinuită. Pe alocuri stăpânea numai nisipul roșcat, colțuros, cu miros ascuțit de sare. Uneori șesul se afunda pe neașteptate și în găvanul micilor vâlcele sticleau în soare apele vinete-alburii și stătute ale unor lacuri. Câinii șatrei le adulmecau de departe și, însetați cum erau din pricina ostenelii și a arșiței necruțătoare a zilei, se năpusteau în landră, își apropiau boturile de apă și încercau să licăie. Săreau însă îndărăt ca arși, lăsându-se păgubași. Apa mirosea urât, era mai sărată decât apa mării și în ea nu viețuiau decât niște viermuși galbeni, dezgustători.

Căruțele lungi și grele, cu coviltir, se târau mai departe prin zăpușeală, sub dogoarea soarelui și întâlneau iarăși ținuturi îmbrăcate în iarbă sălbatecă, aspră și țepoasă. Pe aci, ochiurile de apă dulce erau înconjurate de stuhărișuri. Câinii licăiau până se săturau. Din loc în loc, uneori mai aproape, alteori mai departe de drumul prăfos, de țară, zăceau pe câmp tancuri uriașe sparte și afumate. Trupurile ostașilor închiși sub blindajul lor arseseră, iar cenușa o risipise demult ploile și vânturile. De zile și nopți, cerul rămânea mereu gol de nori, văzduhul rămânea mereu vâscos, mereu neclintit, iar soarele, de cum răsărea și până se prăvălea în asfințit, săruta cu buzele lui de foc pământul, de parcă ar fi vrut să-l aprindă și să-l schimbe, măcar pentru câteva clipe, în alt soare. Pământul însă se împotrivea cu încăpățânare și nu lua foc. Se înfierbânta numai, și frigea cu coaja lui tălpile goale ale oamenilor oacheși, tălpile goale ale urșilor și ale câinilor, și copitele nepotcovite ale cailor, ale măgarilor, ale catârilor șatrei.

Blestemat să fii, soare de vară,
Blestemat să fii, blestemat să fii!
Flăcările tale seacă apele
Și pârjolesc păduri și câmpii.

Prin ținuturile pe care le străbătea lungul șir de căruțe cu coviltir, soarele seca, într-adevăr, apele, iar flăcările lui pârjoleau, într-adevăr, cu neîndurare,

câmpiile. Pe alocuri, iarba sălbatică, aspră și ghimpoasă, se uscase. Se vedea bine că nu avea să mai treacă mult timp până ce totul urma să se schimbe în cenușă. Cât despre păduri… Blestemul vorbea zadarnic despre păduri, pentru că oricât te-ai fi uitat, până în zarea gălbuie care tremura ca o ușoară pânza bătută de vânt, nu izbuteai să zărești nicio pădure și nici măcar un copac răzleț, unul singur, de leac.

Copitele însângerate ale cailor, măgarilor și catârilor șatrei se afundau chinuitor în pulberea alburie a drumului, iar roțile înalte ale căruțelor se afundau și mai mult, din ce în ce mai mult în aceeași pulbere alburie.

Oamenii oacheși, cu copiii și nevestele lor se târau nădușiți și gâfâind pe lângă căruțe și numai bătrânele și borțoasele rămăseseră la umbră, sub coviltire. În căruțe însă, în pofida umbrei, era și mai cald. Bătute într-una de soare, coviltirele se încinseseră, se scorojiseră și dogoreau ca jarul.

Dă, Doamne, o ploaie
Să curgă șiroaie…

Se ruga careva? Nu. Nu se ruga nimeni. Oamenii oacheși nu se rugau niciunui Dumnezeu, pentru că nu credeau în niciun Dumnezeu. Atunci, cine făurise, la începutul începuturilor, lumea, cu tot ce se vedea și cu tot ce nu se vedea? Nimeni. Oamenii oacheși erau încredințați, ca și străbunii străbunilor lor din cea mai veche vechime, că lumea se făurise singură. Oamenii, oacheși sau neoacheși, atunci, la început, răsăriseră din pământ, întocmai ca ierburile și ca arborii. Pe urmă venise de undeva, de la marginile pământului, o vijelie și-i smulsese din rădăcini. Fuseseră nevoiți să umble, și umblau, umblau…

— Vrei să mănânci ceva, Alimut?

— Nu mi-e foame.

— Vrei să bei ceva?

— Nu mi-e sete.

— Atunci ce vrei?

— Nimic.

— Chiar nimic?

— Aș vrea să mor.

Nu-i era nici foame, nu-i era nici sete. Îi ardea trupul, îi ardea trupul și-i ardeau și gândurile. Nu voia nimic. Ba voia ceva. *Voia să moară*. Voia într-adevăr să moară? Poate nu voia. Zicea numai.

Când luase țolul subsuoară și plecase spre zăvoi cu Kera să-și petreacă întâia lor noapte departe de ochii și de urechile iscoditoare ale șatrei, câinele Rob se gudurase și încercase să se ia după ei. Alimut însă nu-l slobozise din zgardă.

— Dezleagă-l, îi spusese Kera. Chiar dacă o să vadă ceva, n-o să spună. Câinii nu pot să vorbească.

— Știu, dar nu vreau să ne vadă și să ne audă în noaptea asta nici păsările cerului.

— Noaptea păsările cerului dorm.

— Nu toate.

Rob se ferea. Alimut se îndârjea. Îl lovise de două-trei ori. Câinele scâncise, chelălăise. Până la urmă, Alimut îl lăsase în pace, în zgardă.

Puternici, cei patru! Puternici și plini de vlagă. Fiecare trecuse peste trupul cald al fetei de câteva ori. Se săturaseră și plecaseră abia când se mijise de ziuă. Șchiopul, sărind ca o lăcustă, li-l arătase pe Alimut celorlalți și rânjise:

— Ce ziceți? N-ar fi bine să ne spălăm totuși cuțitele în el?

— De! N-ar fi rău.

Șchiopul se apropiase. Cuțitul îi lucea în mână.

— În burta?

— Mai curând gâtul.

Cel mai mărunt zisese:

— Hai să-l lăsăm întreg. În dimineața asta trec peste apă. Și acolo… Acolo au să aibă grijă alții să le facă la toți de petrecanie. De ce să ne-ncărcăm noi sufletul cu el și să-l purtăm la spinare pe lumea cealaltă?

Plecaseră și se pierduseră prin zăvoi, de-a lungul fluviului.

Furnicile! Dacă n-ar fi fost furnicile, ar fi îndurat totul mai ușor. Se gândea la fată. Îi ardea trupul, dar îi ardeau și gândurile. O fi murit fata! N-o fi murit? A murit. Fata a murit. Și lui, ca să nu-l tulbure, nu i-au spus nimic. Ba nu. Fata n-a murit. Dacă fata ar fi murit, ar fi aflat, ar fi simțit. Mai bine-ar fi murit. Nu. Mai bine că trăiește. *Acolo* unde vor ajunge, *acolo* unde li se va spune să poposească și să-și întindă corturile, acolo vor fi uciși cu toții. Acolo va fi ucis și el, și tot acolo va fi ucisă și fata. Cine îi va ucide? Războiul. Dar ei, oamenii oacheși, nu aveau nimic cu războiul. Acum însă, era vădit, războiul avea socoteli de încheiat cu fiecare om. Deci: războiul avea niște socoteli și cu ei, cu oamenii oacheși ai șatrei lui Him bașa.

Lui Alimut nu-i era teamă de moarte. Acum ar fi vrut, totuși, să trăiască, pentru viața însăși, ar fi vrut să trăiască pentru șatra lui, pentru prietenii lui, pentru… Se gândi la multe. Numai la Kera și la dragostea lui pentru Kera nu se gândi. *Dragostea lui pentru Kera îi ieșise din trup* în chiar clipa în care o văzuse pe fată răstignită și chinuită de șchiopul care mergea cu sărituri de lăcustă. Poate dragostea murise. Poate dragostea lui nu murise. Poate dragostea lui trăia totuși. Trăia și se plimba singură și mâhnită prin zăvoiul de lângă fluviu. Poate dragostea lui trăia și mergea în urma șirului de căruțe cu coviltir, ori poate merge înaintea convoiului. Nu știa. Nu știa decât atât: că dragostea lui pentru fată i-a ieșit din trup, i-a părăsit trupul. Pentru totdeauna? Poate pentru totdeauna. Poate numai pentru un timp.

— Să-ți dau ceva să mănânci, Alimut.

— Nu mi-e foame, mamă.

— Să-ți dau ceva de băut, Alimut.

— Rachiu, dacă vrei să-mi dai ceva de băut, dă-mi rachiu.

Oarba îi întinse plosca plină. Băiatul o luă și o duse la gură. Bău, însetat, cu gâlgâituri îndelungi, până o goli. Rachiul tare îi trăsni mintea și i-o adormi. După aceea îi adormi și trupul.

Him își întrebă nevasta:

— Ce face băiatul?

— Doarme.

Un miros de rachiu îi izbi nările.

— A băut?

— Rachiu.

— Mult?

— O ploscă.

— E bine că a băut și s-a îmbătat. O să doarmă adânc și-o să se înzdrăvenească.

Muștele mari, grase și verzi care miroseau urât se țineau scai de șatră. Acum, după trecerea fluviului, parcă deveniseră și mai multe, și mai flămânde.

Cu cât șatra înainta spre răsărit, cu atât arșița creștea, văzduhul părea mai vâscos, mai încremenit, iarba mai coaptă de soare, mai uscată, aproape arsă. Pe cerul mereu gol nu se arăta niciun smoc de nor, niciun vultur, niciun uliu, niciun erete. Ciocârliile rămăseseră undeva în urmă, dincolo de fluviu.

Pe la chindie oamenii oacheși opriră căruțele și își deshămară caii, măgarii și catârii la marginea unui lac rotund, cu apă dulce, înconjurat

aproape în întregime cu țipirig. Aci își adăpară, ca de obicei, vitele, și le slobozira să pască. Iarba sălbatică era vânătă și uscată, însă părea că e bună la gust, pentru că vitele, ostenite și flămânde, o păşteau cu lăcomie. Câinii, după ce își potoliseră setea, se luaseră după Rob și se depărtaseră de sălașul șatrei, pierzându-se prin iarba înaltă în căutarea de sălbăticiuni pe care le-ar putea vina. Fetele și băiețandrii adunară ciulini și scaieți uscați și, curând după oprire, în preajma fiecărei căruțe focul prinse aripi. Între focul pe care-l aprinsese Him și căruță, Oarba se mișca de parcă ar fi văzut. Puse oala cu linte la foc și se ciuci pe vine. Din când în când împingea în foc, cu vătraiul, ierburi uscate și asculta trosnetul ciulinilor și scaieților care ardeau.

Pe când zăcea în căruță, în trupul tânăr și cuprins de somn al lui Alimut aburii rachiului se risipiră. Fața băiatului, care până aci fusese tristă și încruntată, se lumină, iar buzele lui rupte, strâmbe și umflate, încercară să zâmbească. Își visă clipă cu clipă nunta, nunta lui, care avusese loc pe celălalt mal al fluviului cu câteva zile mai înainte. Băiatul visa și multă vreme nu-și dădu seama că visează. Plecă, de mână cu fata, spre zăvoi. Rob se gudură și se luă după ei. Alimut îl mângâie pe cap și câinele, recunoscător, îi linse din mers picioarele. În zăvoi, cei patru derbedei săriră pe neașteptate asupra lor. Rob se repezi să-l doboare pe șchiop. Ceilalți trei, cuprinși de frică, fugiră. Rob îi rupse șchiopului beregata, îi sfâșie pieptul, îi sorbi sângele și-i mâncă inima. Ceilalți trei derbedei se întoarseră. Purtau în mâini furci mari de fier, cu trei colți. Îl înconjurară pe Rob, îl înțepară și-l uciseră. La el și la fată derbedeii nici nu se uitară. Scuipară, o luară din loc, și se pierdură în negura zăvoiului. Câinii șatrei, atrași de mirosul sângelui cald, veniră în landră. Mâncară ce mai rămăsese din șchiop și-l mâncară și pe Rob. Când moare un om, rubedeniile și prietenii lui se grăbesc să-l îngroape. De când e lumea lume se știe că morții încurcă viața celor vii. *Când moare un câine, ceilalți câini se reped și-l mănâncă*. Da, da, se reped și-l mănâncă.

Mai departe, visul se urâți cu totul. Alimut nu-și dădu seama cum se întâmplă, însă se pomeni că a devenit câine, un câine mare, lățos, cu labe mari, puternice și cu colți albi, ascuțiți. Acum fata dormea în iarbă. Câinele lățos se năpustise asupra ei s-o sfâșie. Fata se trezi și țipă. Țipătul ei puternic îl făcu pe Alimut să-și lepede somnul. Cum se trezi, se frecă speriat la ochi. Își pipăi repede trupul. Nu, nu era câine. Era om, ca toți oamenii. Îi trecu spaima. Râse. Gura, cu buzele rupte și umflate, i se strâmbă.

Oarba simți că i s-a trezit fiul.

— Ți-e foame, Alimut?

— Da, mamă, mi-e foame. Acum… Acum mă simt mai flămând ca un lup.

— Dacă-i așa, e bine. Dă-te jos din căruță și vino să mănânci.

Him îl privi. Oarba îi mângâie fața și i se păru ca i-o vede cu buricele degetelor. I se părea numai, ori i-o vedea cu adevărat?! Pe neașteptate, lui Him bașa îi veni să plângă. Era bărbat, și încă un bărbat destul de în vârstă, trecut demult prin ciur și prin dârmon. Până atunci nu-l văzuse nimeni plângând. N-avea să-l vadă nici acum. Clipi de câteva ori și ochii, care cu o secundă mai înainte începuseră să i se împăienjenească de lacrimi, i se uscară.

Prin apropierea căruțelor ardeau domoale, fumegând, focurile. Mai era puțin până la asfințit.

Ariston, după ce mâncă și bău de unul singur o butelcă de rachiu vechi, se înveseli. Luă un sac gol, îl făcu sul și plecă fluierând pe câmp. Caii, măgarii și catârii șatrei pășteau liniștiți și se apărau cu cozile de muște. Lângă stolurile mari de muște verzi și grase, veniseră, nu se știa de unde, alte stoluri și mai numeroase parcă, și mai flămânde, de muște tot atât de pântecoase și tot atât de grase ca și celelalte, însă galbene, de un galben urâcios, murdar, care supăra ochii. Muștele încă nu se puteau apropia de șatră. Focurile erau vii, își zbăteau aripele, iar fumul cu miros aspru plutea prin aerul stătut dintre căruțe. Șatra privi după Ariston. Uj Hoțul spuse:

— Se duce să-și umple sacul cu iarbă. Vrea să doarmă pe moale. Se vede treaba că tot nu i s-a vindecat pielea.

Mulți râseră. Matahala se uită cu înțeles la Uj Hoțul și zise:

— Bărbatul care doarme pe moale, nu mai e bărbat.

Dar Ariston își umplu sacul, îl luă la spinare și se întoarse fluierând. Scoase din căruță un par și-l bătu, ceva mai departe, în pământ. Aduse sacul, îl înfipse în par și se apucă să-l lovească năprasnic cu harapnicul.

Șatra, mirată, se adună roată în jurul lui. Goșu nu se putu stăpâni și se amestecă și el printre ceilalți. Ariston ridică harapnicul, îl făcu să șuiere pe deasupra capului și izbi sacul când în partea de sus, când la mijloc, când jos de tot. La fiecare lovitură Goșu tresărea de parcă Ariston nu în sacul umplut cu iarbă uscată ar fi izbit, ci în trupul lui, al lui Goșu. Oamenii șatrei pricepură.

— Ariston se pregătește să se mai bată o dată cu Goșu.

— Degeaba. Nu e tot una. Sacul stă neclintit. În timpul luptei Goșu se mișcă și întoarce loviturile.

Veniră să se uite și jandarmii care îi însoțeau. Șătrarii își despicară rândurile și le făcură loc. Plutonierul întrebă:

— Ce l-a apucat pe ăsta?

— Nimic, ce să-l apuce?! Se joaca și el cu harapnicul.

— Toți știți să vă jucați așa cu harapnicul?

— Toți. Nu e greu.

— Atunci de ce se joacă numai el?

— Ariston e mai vânjos. Pe noi ne-a ostenit drumul și zăpușeala.

În seara aceea jandarmii și plutonierul lor se culcară mai departe de șatră. Jandarmul pus să păzească odihna celorlalți primi ordin să nu cumva să se lase copleșit de somn și să ațipească.

— Să fii cu ochii în patru. Ai înțeles?

— Am înțeles, domnule plutonier. Ăștia, cum sunt mulți, dacă ar vrea, ne-ar face harcea-parcea.

— N-au să îndrăznească, însă paza bună trece primejdia rea.

Ariston țopăi un ceas și mai bine în jurul sacului umplut cu iarbă uscată și nu se lăsă până nu-l văzu hărtănit și împrăștiat. Lac de sudoare, scoase parul din pământ, își strânse harapnicul și se duse la căruță, întinse pe jos o rogojină, trase o dușcă de rachiu din plosca plină și se culcă. Deasupra întinderilor dezolante cerul învineți și, încetul cu încetul, se întunecă. Acum toate focurile erau stinse. Câinii, ținându-se scai după Rob, alergau departe, prin iarba înaltă și uscată, chelălăiau, scânceau, lătrau. În stuhărișul lacului rotund, cu apă dulce, bună de băut, orăcăiau, speriate poate de întuneric, broaștele.

Alimut se gândi la visul lui și se temu de somn.

— Dacă adorm, visez iarăși că mă schimb în câine lățos și că mă reped s-o sfâșii pe Kera.

La un moment dat i se păru că a și adormit, i se păru că a și început să viseze. Se pipăi să vadă dacă nu cumva pielea i s-a acoperit de păr. Nu. Pielea nu se acoperise de păr, dar pleoapele, ostenite, îi cădeau. Se frecă la ochi și alungă somnul.

Fata! Trebuia să nu se mai gândească niciodată la fată.

După ce văzuse tot ce se petrecuse în zăvoi, nu mai avea poftă nici s-o sărute, nici s-o mângâie și cu atât mai mult s-o păstreze de nevastă, să se culce cu ea și să aștepte să-i nască fii și fiice.

Poate Kera murise. Dar dacă fata murise de ce nu-i vorbise nimeni de moartea ei? Poate trăia.

— Mamă…

— Da, Alimut…

— Ce s-a întâmplat cu Kera?

— Nimic, ce să i se întâmple?! Nimic.

— O să moară?

— Nu. O să mai zacă ce-o să mai zacă. Pe urmă o să se înzdrăvenească.

Nu era nicio bucurie în glasul Oarbei. Și nicio tristețe. Oarba adăugă după un timp, cu același glas șters:

— Din ce i s-a-ntâmplat în zăvoi, Kera n-a murit. *Dar era mai bine dacă murea*.

Întocmai așa se gândise și el. „Ar fi fost mai bine dacă Kera ar fi murit. Da. Ar fi fost mult mai bine.”

— Tu ce spui, Alimut? Nu e așa că ar fi fost mai bine dacă fata ar fi murit? După cinci-șase săptămâni ai fi avut dreptul să te însori cu alta.

— Da. Ar fi fost mai bine. Acum, spurcată cum a fost de cei patru, mie nu-mi mai trebuie. Eu, unul, nu mai am chef să mă apropii de ea.

Întâi zbieră îndelung în noapte un măgar. Pe urmă se auziră împușcături. La început pârâi arma automată a jandarmului de pază. După aceea pârâiră mânioase și automatele celorlalți. Se auzi și un vaiet.

— Văleuu! Mamă-mămulică!… M-au împușcat… Mamă-mămulică… M-au împușcat… Văleuu…

Șatra, ca la poruncă, se trezi și sări în picioare. Bărbații oacheși, mișcându-se și strecurându-se printre căruțe, puseră mâna pe cuțite, pe furci, pe topoare.

— Mamă-mămulică… M-au împușcat… Mamă-mămulică…

Era glas de om străin. Împușcăturile se răriră și încetară. Acum toți cei patru jandarmi veneau spre căruțe. Unul dintre ei ducea un om la spinare. Plutonierul răcni:

— Aprindeți focul!

— Păi..

— Pe răspunderea mea. Aprindeți focul…

Jandarmul aruncă la pământ omul rănit pe care-l purtase la spinare.

— Grijania… Mi-ai rupt oasele… Parcă ai fi de plumb…

Flăcările focului aprins la repezeală se înălțară biruitoare și începură să pâlpâie și să joace vesele, luminând pământul în jur. Rănitul gemu înfundat

și se strânse covrig.

— Mămulică… M-au omorât, mămulică…

— Gura! îi ordonă plutonierul. Gura, că te ia mama dracului! Acum îți descarc automatul în scăfârlie!

Rănitul amuți. Se uită la jandarmii care-l prinseseră. Cu spaimă se uită. Și tot cu spaimă se uită și la bărbații oacheși, bărboși, ochioși care mai țineau încă la vedere cuțite și topoare, furci și dârjale.

— Să-mi spui tot. Auzi?

— Am să vă spun.

— Dezertor?

— Da. Dezertor.

— Câți erați cu toții?

— Cinci.

— De unde veniți?

— De *acolo*.

Arătă cu mâna spre Răsărit.

— De ce-ați părăsit frontul?

— Nu mai puteam îndura.

— Știi că dacă aș vrea, aș avea dreptul să te împușc?

— Știu.

— Ce căutați prin preajma șatrei?

— Cai. Voiam să furăm cai, ca să ajungem mai repede acasă.

Plutonierul îl scormoni și-i luă actele. Se întoarse spre Him bașa și-l întrebă:

— Ce să fac cu el? A? Ce să fac cu el? De îngrijit, n-am cu ce să-l îngrijesc. De trimis dincolo de fluviu, n-am cum. Trebuie să-l împușc.

Tăcu un timp. După aceea se apucă să se văicărească:

— Altă soluție n-am. Trebuie să-l împușc. Dumnezeu să mă ierte, dar altă soluție n-am. Trebuie să-l împușc… Să-l împușc!

Rănitul se răsuci lângă foc, în țărână și se apucă să scâncească:

— Faceți-vă milă de mine și nu mă împușcați, domnule plutonier. Mă așteaptă nevasta acasă… Nevasta și copiii… Și-o mamă bătrână… Și-un bunic și mai bătrân…

Începu să plângă de-a binelea. Subofițerului i se acri saliva în gură. Simți că-l năpădesc lacrimile și, ca să le împiedice, urlă:

— Dar pe mine nu mă așteaptă nevasta? Pe mine nu mă așteaptă copiii? Pe mine nu mă așteaptă părinții? Porcule! Toți avem neveste și copii, unii

mai avem și părinți, dar războiul e război. Trebuie să ne facem datoria. Cu orice preț… Cu orice preț… datoria… dato…

Bătrânele șatrei făcură roată în jurul rănitului să-l dezbrace. Îi traseră pantalonii și izmenele, îi scoaseră tunica și-l lăsară numai în bocanci și cămașă. Sângele gâlgâia din trupul lui ca dintr-o butie spartă. Încălziră la repezeală apă, aduseră cârpe curate, îi spălară, îi astupară și-i oblojiră rana.

— Moare? întrebă plutonierul.

— Are zile, răspunse Oarba. Glonțul nu i-a atins măruntaiele, așa că omul mai are zile.

— Are zile, dar nu multe, zise plutonierul. Am să fac pe dracu-n patru și-am să-l trimit în urmă, la oraș. Au să-l judece acolo pentru dezertare și-au să-l împuște. Au să-l pună la gard și-au să-l împuște…

Oarba căută cu ochii ei stinși fața jandarmului și când i se păru c-a găsit-o spuse:

— Judecătorii aceia puși să-l judece sunt și ei oameni. Poate au să-l ierte. Dezertorul are acasă copii. Dacă-l împușcă, cine o să-i crească mari copiii? Cine-o să-i hrănească pe bătrânii casei?

Jandarmul îi răspunse acru:

— La război nu încape iertare.

Apoi se întoarse către Him bașa:

— Dacă nu băgăm de seamă, dezertorii vă furau caii.

— Mâine, când ajungem *acolo*, o să vă răsplătim, domnule plutonier.

— Dar, bulibașă, cu rănitul ce facem?

— Lăsați-l deocamdată în grija noastră. Îl însănătoșim și-l păzim. Mai târziu, dacă vă trebuie, trimiteți și-l luați.

— Răspundeți de el cu capul.

— Răspundem.

— Peste o săptămână trimit să-l ia.

— Voia dumneavoastră. Puteți să trimiteți și peste două.

Jandarmii plecară. Ajunși la culcuș, îi acoperi noaptea. Traseră câteva rafale în vânt, de sperietură, și se culcară.

Ferdic aduse plosca. I-o întinse rănitului:

— Rachiu. Vechi și tare. Adoarme îndată. Bea. Bea, omule.

Rănitul întinse mâna și-o luă. Se gândi: să bea ori să nu bea?

Ferdic îl îndemnă:

— Bea, omule, bea. Băutura alină durerile și adoarme. De când mi-a fost ucisă femeia, eu beau într-una… Beau într-una… Și dacă beau mi se pare că

sufletul mă doare mai puțin. Și… Și… mi se pare că dorm chiar atunci când sunt treaz.

Rănitul duse plosca la gură și n-o dezlipi de buzele-i uscate și pleznite de soare până nu sorbi ultima picătură.

Șatra se risipi. Fiecare se culcă în căruța ori lângă căruța lui.

Oarba tot n-avea somn. Rămase să vegheze lângă rănitul întins pe rogojină, în care viața începea să se întoarcă încet și să se statornicească.

Muștelor li se adăugaseră țânțarii. Se părea că lacul cu apă dulce, înconjurat pe trei sferturi de papură și acoperit în bună parte de lintiță verde, era raiul lor.

Înainte de asfințitul soarelui, copiii șatrei intraseră goi în apă să se răcorească și să se spele de jegul care se prinsese pe trupurile lor în timpul călătoriei. Apa care, privită de pe mal, părea atât de ademenitoare, îi dezamăgi. Era noroioasă și mai caldă decât aerul vâscos și încărcat de praf pe care-l respirau. Începură, totuși, să se bălăcească, iar câțiva, mai mărișori, chiar să înoate.

Dar ce se întâmplase? Întâi țipase unul. Pe urmă țipaseră, cu țipete ascuțite și pline de spaimă, aproape toți, și se repeziră spre mal. Văzându-se plini, de la glezne și până mai sus de mijloc de lipitori, copiii o luaseră la fugă spre căruțe. Fuga însă nu le ajuta la nimic. Muierile șatrei își păstraseră sângele rece, încercând să-i potolească și să-i curețe. Loveau puternic, cu latul palmei, drept la mijloc, fiecare lipitoare. Unele, care apucaseră să se umfle de sângele supt, se desprindeau mai ușor și cădeau în țărână unde se zvârcoleau neputincioase. Altele, cu cât erau lovite mai tare, cu atât se încăpățânau să se prindă și mai tare de pielea tuciurie.

După ce-i curățară de lipitori, și după ce lipitorile căzute în țărână fură strivite cu călcâiele, copiii fură unși cu gaz. Mâncărimea și usturimea pielii nu trecu ușor, așa că fiecare avu de furcă cu ai săi până-i culcă și-i îndemnă să se liniștească și să adoarmă.

— Goșule…

— Da…

— Ai fost martor la isprava lui Ariston?

— La care ispravă?

— La aceea cu sacul.

— Am fost, răspunse în silă.

— Lovea în sacul cu iarbă cu aceeași bucurie cu care ar fi lovit în tine.

— Lovea…

— Eu cred că numai la tine se gândea. Prea lovea năprasnic.

— Dar eu nu sunt un sac plin cu iarbă! Sunt om. Și am să-l poftesc, după ce vom ajunge *acolo*, și după ce scăpăm de jandarmii care ne însoțesc, să ne mai batem o dată.

— Tot cu harapnicele?

— Nu știu, O să mă mai gândesc.

Lisandra râse. Râsul ei îl întărâtă.

— Da. Tot cu harapnicele. Am să-l bat cu harapnicul până am să-l omor.

— Cu harapnicul n-ai să-l poți doborî, Goșule. Cel mult o să-l schilodești și-ar fi păcat de el. E frumos. E tare frumos. Ariston e bărbatul cel mai frumos pe care l-am văzut eu până acum. Cel mai frumos… Cel mai frumos…

— O să-i arăt eu lui frumusețe. O să-l sfârtec…

— Mai curând o să te sfârtece el pe tine. O să te schilodească ori poate chiar o să te și omoare.

— Niciodată! Înțelegi? Asta n-o să se întâmple niciodată.

— Dacă v-ați bate cu cuțitele, spuse muierea, ar fi altceva. Tu știi să te bați mai bine cu cuțitul decât cu harapnicul.

Privind-o cu ochi de piatră, Goșu mormăi:

— De fapt, tu spui una și gândești alta. Tu crezi că, într-o luptă cu cuțitele, lui Ariston i-ar fi mai ușor să mă omoare. Ai scăpa de mine. Tu numai la asta te gândești: să mă omoare Ariston, să scapi cât mai curând de mine.

Muierea tăcu. Goșu zise apăsat:.

— N-ai să scapi tu așa de curând de mine. Într-un fel sau într-altul, eu pe Ariston tot am să-l omor.

— De când te lauzi… Mi s-a și acrit să te tot aud: am să-l omor, am să-l omor… Și nu ești în stare să-i clintești un fir de păr din cap.

Muma lui Goșu ridică glasul:

— Dar mai tăceți odată! Mi-e somn și nu pot să adorm de gura voastră.

Șatra dormea dusă, acoperită de întunericul străveziu al nopții. Pământul era cald. Ierburile erau uscate. Câinii, întorși lângă căruțe, căscau și picoteau. Urșii mormăiau prin somn. Babaia visa că mănâncă miere și că bătrânul Zazu se bătea cu un întreg roi de albine. Iar câinele Rob… Câinele Rob avea și el un vis: se făcea că se află într-o poiană înflorită în mijlocul unui câmp verde… verde. Dar câmpul verde era plin de cârduri de iepuri. Unii erau galbeni la păr, alții roșcați, dar toți se îngrășaseră așa de mult că

abia se mișcau. Veneau, se opreau în fața lui Rob, se ridicau în două picioare și se rugau:

— Mănâncă-ne, Rob. Suntem grași și gustoși, mănâncă-ne, Rob.

Câinele Rob râdea:

— Acum sunt sătul. Să veniți la mine la iarnă. Atunci o să vă fac la toți plăcerea să vă mănânc. Acum duceți-vă. Duceți-vă și lăsați-mă în pace să dorm…

Rănitul, care peste noapte dormise adânc din pricina rachiului băut, se trezi odată cu venirea zorilor și cum se trezi își pipăi partea lovită și oblojită a trupului. Carnea, ieșită din amorțire, îl durea adânc. Se răsuci pe șold. Vru să strige. Se temu să n-o scoale din somn pe femeia de lângă el, care sta neclintită de parcă ar fi fost o mogâldeață neînsuflețită de piatră sau de pământ. Oarba, de care somnul nu se lipise nicio clipă, îl întrebă:

— Spune-mi, omule, ai într-adevăr acasă patru copii? Pari a fi destul de tinerel.

— Nu, răspunse soldatul rănit, am mințit.

— De ce?

— Pentru că dacă i-aș fi mărturisit că am șase, plutonierul de jandarmi nu m-ar fi crezut.

Oarba se miră:

— Așa de tânăr! După glas pari a fi atât de tânăr. Și ai șase copii!…

— Mi-a murit mama. Trebuia femeie la casă și tata m-a silit să mă însor la șaptesprezece ani. În cinci ani nevastă-mea a născut cinci copii. Cu al șaselea m-a pricopsit taica după ce am plecat la război.

Oarba nu pricepu dintr-odată.

— Cum adică?

— După ce am plecat la război, taica s-a încurcat cu nevastă-mea și nevastă-mea a mai născut încă un copil care e fiul tatei.

— Au crezut că ai murit?

— Poate au crezut că am murit, poate n-au crezut. Nu știu. Și dacă nu știu, nu știu.

— Și cum ai aflat?

— De la un văr care a venit pe front acum o lună.

— Și acum… Acum ce vrei să faci?

— Nu știu. Poate au să mă judece și-au să mă împuște pentru dezertare. În vreme de război oamenii sunt ieftini. Și dacă unii au prilejul să-i omoare

pe alții, îi omoară, fără prea multă vorbă, iar în unele cazuri *chiar cu plăcere*.

— Ai plecat de pe front pentru…

— Mă săturasem de război. Însă n-am plecat numai pentru asta. Vroiam să ajung cât mai repede acasă, ca să-l ucid pe tata.

— Și nevasta? Cu nevasta n-ai de încheiat nicio socoteală?

— Cu nevasta, săraca, n-am nimic. O fi silit-o, o fi ademenit-o, cine știe! Muiere singură, minte slabă, carne slabă.

Șatra aprinse focuri, își astâmpără foamea, își înhămă caii, măgarii și catârii și plecă mai departe spre răsărit, mereu mai departe spre Răsărit, mereu spre Răsărit.

Calări pe caii lor voinici și grași jandarmii mergeau și ei tot spre Răsărit, păzind de departe convoiul lung și ostenit de atâta zăpușeală și de atâta drum al oamenilor oacheși.

Câinii se țineau cum se mai țineau, însă urșii se aflau la capătul puterilor. Îi istovise nu numai lungimea și greutatea drumului străbătut, cumplita arșiță a secetoasei veri, ci și uriașele roiuri de muște de război care nu se îndurau să se despartă de șatră.

Pe fugarul rănit îl luă Ariston în căruța lui.

Oarba îl întrebă pe Alimut:

— Ți-e mai bine?

— Mai bine, mamă. Când ajungem *acolo*, mă dau jos din căruță și încep să umblu. În curând am să fiu sănătos-tun.

Him asculta cuvintele pe care le schimbau între ei nevasta și fiul lui. Asculta și parcă se îngrășa de mulțumire și de bucurie. *Fiul lui trăia*. Fiul lui ar fi putut fi ucis. Nu fusese ucis. Trăia. Trăia și avea să mai trăiască… să mai trăiască… Cei patru derbedei… Cei patru derbedei, dacă ar fi vrut, ar fi putut să-l omoare acolo lângă fluviu, în zăvoi. Nu-l omorâseră. Îl scuipaseră, îl bătuseră, îl batjocoriseră, îl înțepaseră cu cuțitele, însă îi iertaseră viața. *Nimic nu era mai scump pe lume ca viața*. De ce oamenii încercau mereu să și-o ia unii altora?

— Hii, murgule!…

— Hii, bălane…

Moartea!… Poate *acolo*, în localitatea aceea necunoscută către care se îndreptau cu căruțele lor grele, lungi, cu coviltir, îi aștepta moartea. Dar poate îi aștepta și viața. Dacă stăpânirea ar fi voit să scape de ei, ar fi dat poruncă jandarmilor care-i însoțiseră de la trecerea fluviului, să-i omoare.

Patru jandarmi – trei soldați și un plutonier – cu patru puști automate, într-un sfert de oră n-ar fi avut ce împușca.

Bine. Stăpânirea nu le vrea moartea. Atunci de ce-i mâna din urmă, departe de ochii lumii, prin aceste ținuturi pustii, către un ținut care va fi, poate, și mai pustiu?

— Hii, bălane!…

— Hii, murgule!…

Loviți din când în când ușor cu codirișca biciului, murgul și bălanul călcau încet prin pulberea adâncă și fierbinte a șoselei și se apărau cu cozile de muștele mari, verzi și grase și de muștele mari, galbene și grase care-i însoțeau. Noroc că țânțarii, după ce se ținuseră un timp de căruțele cu coviltir, se întorseseră la balta cu apă dulce și la stuful lor.

Lui Alimut, care n-a avut parte de Kera, el, Him bașa, o să-i găsească altă nevastă. Se aflau destule fete tinere și chipoase în șatră! Încercă să și le amintească. Da. Erau destule.

Calub!.. N-ar fi vrut să aibă neplăceri cu Calub. Până la urmă tatăl Kerei va trebui să înțeleagă. După întâmplarea din zăvoi, Calub nu avea decât să-și păstreze fata – care nu mai era fată – și să-i dea îndărăt galbenii primiți. Buni galbeni! Toți cu zimți! Toți de aur vechi, turcesc! Zece la număr! Zece! Parcă îi și vedea strălucind în palma lui bătucită! Parcă îi și auzea zornăind! Nimic nu e mai plăcut auzului omenesc decât zornăitul banilor de aur… Zornăitul banilor de aur!…

Moartea!… moartea și viața!… El, Him bașa, nu se speria de moarte și nu se speria nici de viață.

— Hii, murgule!…

— Hii, bălane!…

De fapt, fiecare om, înainte de a muri pentru totdeauna, moare de câteva ori. Și el, Him bașa, murise de nenumărate ori. Odată murise copilul Him. Și din trupul mort al copilului Him răsărise tânărul Him. Pe urmă murise și tânărul Him. Iar din trupul mort al tânărului Him se iscase pe lume omul matur Him. Nu trecuse prea multă vreme și din trupul omului matur Him ieșise la iveală bătrânul Him. Într-o zi… Într-o zi va muri și bătrânul Him. Și din trupul mort al bătrânului Him nu se va mai arăta niciun alt om. Odată mort, bătrânul Him va rămâne pentru totdeauna mort. Cel mult din trupul mort al bătrânului Him va răsări iarbă, ciulini, mărăcini…

— Hii, murgule!…

— Hii, bălane!…

— Hii, moarte!…

— Hii, viață!…

Caii merg încet. Măgarii merg încet. Catârii merg parcă și mai încet… Și mai încet… Copitele lor sângeră, sunt pline de răni și de bube, și se afundă în pulberea fierbinte și alburie a drumului. Și tot în pulberea fierbinte și alburie a drumului se afundă și roțile înalte ale căruței lungi și grele, cu coviltir.

Pulbere alburie, poate ai fost odată
Trup sprinten de sprintenă fată.
Pământ negru, aspru, uscat,
Poate ai fost cândva trup de tânăr bărbat.

Cândva!… Cândva!… Ce tânără și frumoasă fusese odinioară Sina! Atunci se căsătorise tânărul Him cu ea. Îi dăruise cinci fii. Cu fiecare naștere murise ceva din ea. Și murea ceva din ea cu fiecare an. Femeia se uscase și se smochinise. Își pierduse vederea. Acum numai el, Him bașa, își mai aducea aminte că altădată o chemase Sina. Acum numai el, Him bașa, își mai aducea aminte că altădată Sina fusese tânără, fusese frumoasă și-i dăruise zile pline de bucurie și nopți pline de arzătoare dragoste. Șatra, de mulți, de foarte mulți ani, o numea Oarba, Oarba lui Him, Oarba lui Him bașa… Oarba… Oarba.

Him lăsă caii să meargă în voie. Nu-i mai lovi cu biciul. Nu-i mai lovi nici cu codirișca.

Mergând pe lângă cai, Him bașa călcase din întâmplare în niște ghimpi ascuțiți, crescuți la marginea drumului. Acum îl usturau tălpile înțepate. Se urcă în căruță. Alimut dormea, somn adânc dormea Alimut. Oarba îl veghea. O rugă:

— Sina, dă-mi plosca. Mi s-a uscat gura.

Oarba pipăi coviltirul. Găsi plosca. I-o întinse. Him înghiți câteva guri de rachiu. Se întoarse.

— Pune-o la loc.

Oarba întinse mâna, luă plosca și o atârnă la locul ei.

Him bașa îi văzu fața uscată, zbârcită, smochinită, cu care de atâta amar de vreme se obișnuise. Și-i văzu și ochii rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de frumoși și de negri care de mulți ani erau lipsiți de vedere.

— Dar ce e cu tine? Plângi?

— Fără să vreau, Him, fără să vreau.

— Băiatul?

— Nu. Băiatul s-a liniștit. Doarme.

— Atunci de ce plângi?

— Him, nu te supăra, Him. *Au trecut doisprezece ani, patru luni și treisprezece zile de când tu nu mi-ai mai spus pe nume, de când tu nu mi-ai mai zis Sina. Și acum eu mă-ntreb, Him, ce te-o fi apucat pe tine de mi-ai zis Sina?*

Lacrimile care îi curgeau Oarbei din ochii rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri și frumoși, dar fără vedere, îi arseră lui Him bașa inima. Apucă mâinile Oarbei și vru să i le mângâie. Abia acum Him bașa băgă de seamă că mâinile soției lui erau negre ca pământul și uscate ca niște cioturi. Oarba șopti:

— Dragule… dragule…

Ce-o apucase? Ce-i venise să-i spună așa? Him sări din căruța și începu să-și bată caii cu biciul.

— Na! Una! Mai ține una! Mai na încă una! Și încă una! Mai na? Mai na!

Caii se opintiră în hamuri și voiră să alerge ca să împlinească voia stăpânului. De ani de zile îl cunoșteau pe Him bașa, se temeau de biciul și de mânia lui, însă atât de aprig și atât de mânios ca acum caii nu-l văzuseră niciodată.

— Hii! Hii! Mai na!… Mai ține!… Mai na!…

Căruța lungă, cu coviltir, era grea și roțile ei înalte intrau adânc în țărâna arzătoare a drumului. Murgul îngenunche sub lovituri și căzu. Bălanul se opri.

Odată cu căruța lui Him bașa se opri întregul convoi. Oamenii oacheși alergară să vadă ce s-a întâmplat. Îl găsiră pe Him bașa lovindu-și cu sălbăticie calul căzut. Urla, înjura și își izbea calul de parcă ar fi vrut să-l omoare. Murgul clipea din ochi, rămânea nemișcat, însă la fiecare lovitură pe care o primea tresărea.

— Lasă calul, Him bașa.

— Nu omorî calul, Him bașa.

Plin de mânie, omul parcă nu-i auzea. Își suduia și-și lovea mai departe calul. Auzi râsete batjocoritoare. Întoarse capul. Cei patru jandarmi călări pe caii lor voinici și grași îl priveau și râdeau. Plutonierul îi spuse rânjind:

— Așa! Arde-l, Him bașa. Omoară-l, Him bașa. Nu-l ierta, Him bașa.

Îl cuprinse rușinea, aruncă biciul și se îndepărtă de căruță. O luă pe jos peste câmp. Apoi, dezmeticindu-se, se întoarse și o porni drept înainte, pe drumul simplu și prăfos care ducea către Răsărit, către *acolo*. Oamenii oacheși ridicară calul căzut în țărână, împinseră căruța și unul dintre ei, apucând hățurile, strigă blajin:

— Dii!…

Caii o porniră la drum cu pași înceți, obosiți. Întregul convoi se puse în mișcare.

La amiază plutonierul nu le îngădui oamenilor oacheși să deshame și să-și pregătească masa. Zise:

— Mai avem numai un ceas și ajungem *acolo*.

Unii se bucurară.

— În sfârșit ajungem.

Alții se posomorâră:

— Dar dacă odată ajunși *acolo*, jandarmii ne…

Câmpul neted, acoperit cu iarbă sălbatică, înaltă și uscată rămăsese în urmă. Acum drumul simplu, de țară, străbătea un ținut în care pământul era galben, tare ca piatra, zgrunțuros și lipsit de orice urmă de vegetație. Crăpături largi și adânci plecau de lângă marginile drumului și se înșiruiau până în depărtare. Câinii se încârduiră pe lângă căruțe și tot pe lângă căruțe se încârduiră și copiii șatrei. Caii, măgarii și catârii începură să meargă și mai încet, căutând ca fiecare pas să fie făcut cu nesfârșită grijă. Urșii gemeau și mormăiau, mergeau înainte, mereu înainte și își sunau lanțurile grele… lanțurile grele…

Him bașa se afla cu câteva sute de pași înaintea convoiului. Călca și el cu grijă, ferindu-se să nu alunece în crăpături. În urma lui, la mică înălțime, plutea în aerul vâscos și fierbinte un nouraș de praf. Acum buzele îi tremurau de parcă ar fi fost bolnav de friguri și din ochi i se prelingeau în barbă lacrimi. Din pricina mustăților stufoase lacrimile nu-i ajungeau până la buze, așa că nu-și dădea seama dacă sunt sau nu amare.

Nu mai plânsese de pe vremea când fusese copil. Pe atunci, într-o zi, făcuse o poznă și tată-său, îl bătuse cu biciul. Plânsese pentru că fusese bătut cu biciul. Dar… acum… acum ce era cu el? Viața multă pe care o trăise și care rămăsese, toată, în urmă, ori scurtul crâmpei de timp pe care îl mai avea de trăit de acum înainte? Viața, oricum ar fi trăită, nu este decât un crâmpei de lumină. Pentru fiecare om atât e viața: un crâmpei de lumină. Înaintea acestui crâmpei de lumină: oceane de întuneric. După ce se va

isprăvi acest crâmpei de lumină: oceane de întuneric, oceane de întuneric și nimic altceva.

Când s-a căsătorit cu Sina, el, Him bașa, avea douăzeci de ani, iar Sina… Sina nici nu împlinise cincisprezece. I-a născut patru feciori. Credeau amândoi că izvorul copiilor lor a secat și, pe neașteptate, după ce Sina trecuse de patruzeci de ani, într-o noapte, sub cort, i-a șoptit la ureche:

— Him, dragule, o să mai avem un copil.

— Ți se pare, Sina.

— Ba nu mi se pare deloc, Him. Sunt într-a treia lună.

Își căsătorise feciorii. Și fiecare dintre feciorii lui aveau acum alți băieți și alte fete. Nurorile, se întâmplase, toate erau grase și mândre. Niciuna n-o iubise pe Sina, și nici Sina nu-și lipise inima de inima vreuneia dintre ele. Abia dacă-și vorbeau. Nepoții și nepoatele, când se nimerea să vorbească despre bunica lor, îi spuneau Bătrâna, ori, și mai cu plăcere, Oarba. Iar el, el Him bașa, îi uitase parcă numele. În gândurile ori în vorbele lui îi zicea: nevastă-mea, muierea mea, oașca mea, băbătia mea. Dragostea lui pentru ea o topiseră anii. Anii aprind în inimile oamenilor dragostea, și tot anii o topesc. Și o sting.

Nimeri cu piciorul într-o crăpătură, se poticni și căzu. Avu vreme să se proptească în mâini. Se ridică greoi și înainte de a porni mai departe își aruncă ochii în jur. Pământul era, ca și mai înainte, galben, uscat, amestecat cu bolovani și cu pietriș, însă nu mai părea atât de pustiu. Mușuroaie dese, unele vechi, altele proaspete de tot, arătau că în coaja acestui ținut sărac viețuiau cârtițe. Dacă viețuiau cârtițe, mai viețuiau și viermuși. Cârtițele sunt oarbe. Începu să le numere mușuroaiele. Plecă mai departe, numărându-le. O sută. Două sute. Când trecu de trei sute se lăsă păgubaș. Aci, pământul era al viermușilor și al cârtițelor oarbe. Dar, pe lumea asta, nu numai cârtițele erau oarbe. Oarbă era și Sina lui. De ani de zile el, Him bașa, uitase să-i spună Sinei pe nume. Iar femeia care-i dăruise cinci feciori *numărase anii, numărase lunile, numărase și zilele de când pierduse dragostea lui*. Căci femeia lega faptul că uitase să-i spună pe nume, cu moartea dragostei lui pentru ea. Poate numărase și clipele. Tăcuse. Tăcuse și numărase: anii, lunile, zilele, orele, clipele. Cum să nu-i vină să se lungească în drum și să moară?

Ochii i se uscaseră și începură să-l usture. În schimb i se umplu gura de salivă. O scuipă. N-apucă s-o scuipe bine, că gura i se umplu iarăși. Și abia acum băgă de seamă că saliva lui e zgrunțuroasă și că are gustul fierturii de

coajă de salcie. Își amintea bine gustul fierturii de salcie. În copilărie se bolnăvise de friguri. Zăcuse și tremurase zile întregi pe rogojină.

Soarele trecu de amiază. Vâlvătăile lui însă nu scădeau. Aerul era fierbinte și nicio adiere de vânt nu-l clătina, iar țărâna roșcată, amestecată cu pietriș colțuros, era și mai fierbinte. Sudoarea curgea de pe trupurile oamenilor oacheși și de pe vite. Jandarmii înjurau plini de ciudă. Șatra! Din pricina ei trebuiau să străbată un asemenea ținut și pe o asemenea vreme! N-ar fi fost mai potrivit să-i fi înecat pe toți în fluviu? Mare lucru! Acum oamenii mureau cu miile și nimeni nu cerea cuiva vreo socoteală. Războiul de aceea era război: ca să mănânce oameni, cât mai mulți oameni.

Him bașa mergea clătinându-se și plângea. Nu bănuise niciodată că păstrase în trupul lui uscat de bătrânețe, și în parte secat de puteri, atâtea lacrimi.

Crăpăturile începură să se micșoreze și să se rărească. Se răriră, se răriră până nu se mai văzură deloc. Pulberea drumului deveni mai măruntă și mai alburie. Câmpul neted se acoperi iarăși cu iarbă sălbatecă, înaltă și scorojită de soare. Șatra, care mai înainte se temuse că i se va porunci să-și întindă corturile pe nisipurile acelea goale, se mai învioră. Tancurile sparte și afumate rămăseseră demult în urmă. Acum, din loc în loc, când într-o parte a drumului, când în alta, se zăreau lungite și deșirate în iarbă schelete de cai și de oameni. Ploile spălaseră scheletele, vânturile iuți le uscaseră, iar soarele, tot dogorindu-le, le dăruise un luciu gălbui, de smalț vechi. Unele schelete omenești mai purtau resturi putrede și puține de vestminte, altele nu.

Oamenii oacheși le priveau o clipă, pe urmă, își lăsau capetele și se uitau numai la panglica îngustă și alburie a drumului. Cerul parcă era blestemat, continua să rămână albastru și pustiu, fără niciun zbor de pasăre și fără nicio urmă de nor. Văzduhul continua să rămână vâscos, încremenit și fierbinte, iar țărâna continua și ea să frigă tălpile desculțe ale oamenilor oacheși, labele urșilor și ale câinilor, copitele pline de bube și de răni ale cailor, măgarilor și catârilor. Zările pâlpâiau și pe toată nesfârșirea cerului și a pământului nu se auzea decât scârțâitul și scrâșnetul roților și lipăitul picioarelor târșâite prin pulberea fierbinte. Mirosea a pământ tare care ducea demult dorul ploii, și mirosea și a iarbă uscată, sfărâmicioasa. Cum o atingeai, iarba se sfărâma și nici nu era nevoie s-o freci în palmă ca să se asemuie cenușii. Caii, măgării și catârii înhămați la căruțele lungi și grele cu coviltir, abia se mai târau. Muștele de război, mari și grase, verzi și galbene

îi chinuiau, îi chinuia foamea și-i mai chinuia și setea. Un cal de pe la mijlocul convoiului îngenunche și căzu. Șirul de căruțe se opri. Oamenii oacheși săriră și încercară să-l ridice. Se opintiră cât putură, însă totul fu în zadar. Calul, lungit în țărână, era pe sfârșite. Zvâcni de câteva ori din picioare și muri tăcut, cu zăbala în gură și cu hamul pe el. Îl deshămară cu greu, îl traseră la margine, îi luară repede carnea bună de mâncat și pielea, și-l părăsiră. Avea careva un cal, un măgar ori un catâr de prisos? N-avea nimeni. Ferdic mai aruncă o privire calului jupuit și descărnat, se înhămă în locul lui și convoiul plecă mai departe. Mereu mai departe… Mai departe… Spre Răsărit.

— Mai avem mult până ajungem *acolo,* domnule plutonier?

— Cam o jumătate de ceas, dacă mergem întins.

Soarele pogora domol pe scara nevăzuta a cerului, însă mai avea de mers până să atingă marginea zării și să asfințească. Șatra ridică ochii. Careva strigă:

— O barză. Ne apropiem de ținuturi locuite. O barză!

Nu-i răspunse nimeni. Barza, care ținea un șarpe în cioc, trecu în zbor lin pe deasupra convoiului, făcu un ocol, se înălță și o luă spre miazăzi. Așadar, spre Răsărit, nu se nădăjduia în nicio așezare omenească mai apropiată. Pustiu și iarăși pustiu.

Umbrele se lungiră. Caii, măgarii și catârii, înhămați la căruțe, călcau acum pe umbrele lor. Și tot pe umbrele lor călcau și oamenii oacheși care mergeau pe lângă căruțe cu câinii și cu urșii…

Pe zarea gălbuie și tremurătoare dinspre răsărit se ivi o dungă roșcată. Caii, măgarii și catârii înhămați la căruțe își adunară puterile și, neîndemnați de nimeni, lungiră pasul. Merseră… Merseră… Dunga roșcată crescu și, când se mai apropiară de ea, oamenii șatrei văzură cu mirare că era o pădurice săracă, de arbuști, toată numai cotloane și hățișuri. Soarele aprig al verii îi pârjolise și-i roșise de timpuriu ramurile încâlcite și frunzele. Drumul simplu, de țară, coti, o ocoli și o apucă iarăși drept către Răsărit. Dincolo de pădurice, luci pe neașteptate apa sticloasă, lâncedă și stătută a unui lac. Dintr-odată aerul se umplu de miros ascuțit, înțepător și sărat. Spre răsărit de lac își arăta povârnișul râpos și pietros un deal mărunt.

— Mai avem mult până *acolo,* domnule plutonier?

— Încă puțin… încă puțin și ajungem.

Ferdic trăgea sârguincios la ham alături de calul care-i mai rămăsese. Ochii îi ieșiseră pe jumătate din cap, buzele și crăpaseră, iar obrazul bărbos

i se umfla și i se dezumfla ca un cimpoi. Puterile îl părăsiră, și căzu întocmai cum, cu puțin mai înainte, îi căzuse calul.

— Hooo! Opriți!…

Blebe și Ivar îl ridicară, îl culcară în căruța și-i duseră la gură plosca cu rachiu.

— Ți-e rău?

— Nu. Osteneala. Numai osteneala.

Blebe îi luă locul la ham.

Între lac și râpele pietroase se întindea o limbă de pământ nisipos pe care izbutiseră totuși să prindă rădăcini și să crească ici și colo tufișuri de iarbă ghimpoasă. Dintr-una din râpele pietroase țâșnea un șuvoi de apă limpede. Făcându-și anevoie drum printre pietre și ierburi, șuvoiul se schimba într-un pârâu care tăia în două lunca nisipoasă și se vărsa printr-o gură răsfirată în lac.

Jandarmii își opriră caii. Plutonierul spuse:

— Aici.

— Pentru câtă vreme?

— Nu știu. Poate pentru o lună. Poate pentru un an. Dacă va veni ordin să plecați mai departe, veți pleca. Dacă nu, veți rămâne aici.

Oamenii oacheși înțeleseră că ar fi fost zadarnic să le mai pună jandarmilor și alte întrebări. Se întristară și se împosocară. Ținutul era sărac și înconjurat numai de pustiu. Își înșiruiră căruțele sub râpe cu oiștile îndreptate către apus, își deshămară caii, măgarii și catârii, și-i sloboziră să se adape singuri și să pască. Urșii, osteniți de drum și de arșița atâtor săptămâni însorite, băură apă pe săturate, îmbucară în grabă puțina hrană care li se aruncă, mormăiră și se culcară, ca de obicei, în lanțuri, lângă căruțe. Câinii plecară încârduiți să miroase și să ia seama la împrejurimi. Jandarmii descălecară. Unul dintre ei duse caii la pârâu și-i adapă. Plutonierul îl chemă pe Him bașa care între timp își venise în fire.

— Până la noi ordine, *aici veți trăi*. Nu aveți voie să vă depărtați de căruțe mai mult de trei kilometri. Trebuie să vă descurcați, în toate privințele, cum v-o învăța și cum v-o ajuta Dumnezeu. O patrulă de jandarmi călări va trece pe la voi o dată pe săptămână. *Să nu încercați să fugiți, că n-aveți unde*. Sate sau orașe prin apropiere nu sunt. Orice încercare de fugă se pedepsește cu împușcarea pe loc, fără cercetări și fără judecată. Ați înțeles?

— Am înțeles, domnule plutonier.

— Vă povățuiesc să vă păziți caii. S-ar putea să treacă pe aici dezertori și să încerce să vi-i fure.

— Cum să-i păzim? N-avem arme.

— Cu ciomegele.

— De!…

— Pe dezertorul rănit nu-l putem lua cu noi. O să trimitem peste câteva zile doi jandarmi cu o căruță, să-l ridice. Până atunci, bulibașă, răspunzi de el, așa cam ți-am mai spus, cu capul.

Încălecară, întoarseră caii și plecară.

Him bașa nu se înșelase. Înainte de a pleca cei patru jandarmi se uitaseră la el și la ceilalți oameni ai șatrei ca la niște morți, *întocmai ca la niște morți*.

Acum, în sfârșit, soarele se apropiase de scăpătat. Lumina lui gălbuie nu mai pârjolea pământul, însă aerul rămânea mai departe vâscos, uscat și fierbinte. Muierile și copiii uitară că sunt osteniți și se grăbiră să adune ierburi uscate, mărăcini și scaieți și să aprindă focuri pentru pregătirea cinei. Bărbații luară între dinți lulelele și priviră în toate părțile. Ajunseră *acolo*. Aici era acel *acolo*, unde aveau să trăiască de acum înainte. Poate să trăiască. Poate să moară. *Să moară? Dar de ce să moară?* Vor trăi aici. Vor trăi greu, dar vor trăi. Războiul se va isprăvi într-o zi. Poate ziua aceea nu e prea depărtată. Și atunci… Atunci șatra va face calea întoarsă și…

Lui Ariston nu-i păsa de nimic. Fluiera vesel un cântec săltăreț. Căută în căruță un sac, îl luă subsuoară, îl umplu cu iarbă uscată, îl înfipse într-un par și se apucă, la fel cum făcuse cu o seară înainte, să sară în jurul lui, să se schimonosească și să-l plesnească cu harapnicul.

Sarat îi spuse lui Him bașa:

— Bulibașă, o să avem bucluc cu Ariston. A înnebunit.

Him bașa îi răspunse:

— Nu, n-a înnebunit. Din păcate n-a înnebunit. Dar o să avem cu el destule necazuri, mai multe chiar decât ne-am putea închipui.

Ariston, gol până la brâu, bătu sacul cu iarbă până-l zdrențui, însă de data aceasta nu mai stârni mirarea șatrei. Numai câțiva copii se uitară la el și râseră:

— Nenea Ariston bate sacul… Nenea Ariston bate sacul…

Goșu îi aruncă lui Ariston o privire fugară, zâmbi, scoase din căruță un cuțit lung, cu două tăișuri și începu să-l ascută pe gresie. Lisandra îl întrebă:

— Ce vrei să tai cu el, Goșule?

— Un berbec.

— Și unde ai să găsești un berbec?

— Pe-aci, prin apropiere.

— Prostule! N-o să ai niciodată curaj să te atingi de Ariston!

— De! O să vedem noi până la urmă cine-a fost prost!

Soarele atinse marginea orizontului, lacul luci sticlos, oamenii mâncară, împinseră în focuri balegi de vită și le acoperiră ușor cu cenușă. Flăcările pieriseră. Din vetre nu se mai ridicau acum decât șuvițe groase de fum negru care răspândeau în jur miros tare și acru. Roiurile de muște mari și grase se depărtară de căruțe și se năpustiră asupra cailor, măgarilor și catârilor împrăștiați în lunca nisipoasă. Soarele scăpătă și întunericul căzu îndată. Era un întuneric subțire, catifelat și aproape străveziu care nu îndemna la somn. Totuși, ostenită, șatra își întinse rogojinile pe lângă căruțe și adormi. Patru tineri se orânduiră să stea de pază. Dacă, din întâmplare, aveau să se ivească hoți de cai, trebuia să facă gălăgie și să trezească șatra. Him bașa se culcă. Își chemă nevasta:

— Sina, vino lângă mine. De acum înainte vreau să dormi în fiecare seară lângă mine.

Tăcută, Oarba se culcă lângă omul ei, pe mâna lui, lângă pieptul lui. Îi auzi inima bătând. O ascultă. Și i se păru c-a pătruns chiar în inima lui și că e gata să adoarmă chiar în inima lui. Pe buzele-i bătrâne, subțiri și uscate îi înflori un surâs. Și așa adormi.

Capitolul VII

Șatra adormi adânc și îndelung, poate mai adânc și mai îndelung ca niciodată. Soarele se înălță dogoritor deasupra râpelor pietroase, pe același cer albastru, gol și vâscos.

Cei dintâi se treziră copiii. Nu așteptară să-și potolească foamea care încă din timpul somnului le rodea pântecele. Se adunară și alergară spre lac.

— La scaldă!… Hai la scaldă… La scaldă…

Aruncară straiele de pe ei și se zvârliră în apă.

Câțiva începură să înoate spre larg cu îndrăzneală. Ceilalți se ciuciră pe lângă mal și se apucară să se stropească unii pe alții.

— Au! Ce apă sărată!

— Pe mine mă usturĂ ochii.

— Eu am înghițit câteva guri. Îmi vine să vărs!

— Varsă…

Toți cei care, din nebăgare de seamă, înghițiseră apă, ieșiră la mal și vărsară. Pe urmă intrară iarăși în apă. Ispita era mare.

Târziu, spre amiază, când se întoarseră la sălaș, găsiră corturile întinse și masa pregătită. Focurile își jucau flăcările gălbui-roșietice și fumegau din belșug, iar fumul alunga departe de corturi nesfârșitele roiuri de muște mari și grase, de muște de război.

După ce mâncară, oamenii oacheși își mânară caii, măgarii și catârii spre lac. Cu lovituri de harapnic și de ciomege îi siliră să intre în apă. Intrară după ei și se apucară să-i spele și să le curețe rănile și bubele de puroi. Spălate, rănile și bubele sângerau, însă apa grasă și sărată a lacului astupa repede rănile și oprea curgerea sângelui. Lacul era plin de viermuși roșii care miroseau puternic a iod.

După ce își scoaseră dobitoacele din lac și le mânară la păscut pe lunca nisipoasă, oamenii șatrei se întoarseră și se spălară și ei. Nici nu era nevoie să înoate. Apa îi ținea deasupra ca pe niște butoaie goale. Se uscară la soare. Fiecăruia îi rămase pe trup, pe barbă, pe mustăți și în plete un strat albicios de sare.

Către seară se duseră la scăldat și muierile. O căutară cu ochii pe Kera. Voiau s-o vadă, să-și dea seama cum arata, s-o întrebe, s-o tragă de limbă, s-o silească să le spună *cum* a fost atunci, când i s-a întâmplat în pădurea de lângă fluviu ceea ce toată șatra știa că i s-a întâmplat.

— Afurisita! A rămas la cort! Nu vrea să se arate!

— I-o fi rușine.

— Aș! Eu, una, cred că i-a și plăcut.

— Cum să nu-i placă? În loc de unul, patru. Și toți zdraveni. Toți stătuți. Toți unul și unul…

— Se zice că n-ar fi știut și n-ar fi simțit nimic, c-ar fi fost tot timpul leșinată.

— Leșinată? Nu leșină nimeni din așa ceva.

Râsete. Hohote. Chiuituri. Niciodată femeile nu sunt mai vesele decât atunci când se scaldă goale, în apă, sub soare.

— Eu, chiar dacă la început aș fi leșinat, m-aș fi trezit îndată și m-aș fi bucurat, *m-aș fi bucurat*. Așa ceva nu ți se întâmplă de multe ori în viață. Uneori nu ți se întâmplă nici măcar o dată… Nici măcar o dată…

Oarba se scalda și ea. Era toată numai urechi. Apa grea, groasă și sărată a lacului n-o răcorea. Era caldă. Dar parcă îi pătrundea în trup, parcă-i spăla nu numai pielea bătrână, ci și oasele. Se scăldă mult timp. Se scălda până simți că toată oboseala pe care o purta de săptămâni de zile în trup i-a pierit.

Celelalte femei plecară la corturi. Plecară și cele patru nurori ale ei, nurori pe care le cunoștea nu numai după glas, ci și după sunetul ușor pe care pașii lor îl făcuseră pe nisipul fierbinte. Niciuna n-o întrebase dacă nu vrea să meargă cu ea, s-o ajute să găsească mai lesne drumul spre cort. „Proastele! Poate le-ar părea bine dacă aș rămâne aici și m-aș îneca! Dar ce folos ar avea ele dacă eu aș muri?”

Își apropie obrazul de apă. Lacul era tăcut de parcă ar fi fost mort. Era tot atât de tăcut ca și câmpul nesfârșit și pustiit din jur. Numai dinspre râpele pietroase se auzea larmă îndepărtată. Acolo era șatra. Într-acolo trebuia să meargă. Însă înainte de a merge într-acolo, trebuia să iasă din apă, să se usuce pe mal, la soare și să se îmbrace.

Ieși din apă. Pipăi malul cu picioarele. Doi pași înainte. Pe urmă doi pași la dreapta. Se aplecă și dibui. Nu-i luase nimeni straiele. Se bucură, pentru că s-ar fi putut găsi careva să i le mute în altă parte și, văzând că le caută și nu le găsește, să aibă de ce râde. Poate chiar una din nurorile ei ar fi fost în stare de așa ceva. Nu i le mutaseră. De fapt nurorile ei nu erau chiar atât de rele cum i se păreau ei uneori.

Ciuli urechea. Cine venea? Pașii erau ușori. Pași de copil. Înainte de a apuca să se aplece să-și ia cămașa și să se îmbrace, auzi:

— Oarbo! îmbracă-te, Oarbo, că ți se vede bidineaua!

— Nerușinatule…

Copilul rămase pe loc. Oarba se îmbrăcă.

— Să viu să te ajut să-ți găsești drumul?

— Nu veni. Te-aș trage de urechi.

Cu părere de rău în glas, copilul spuse:

— N-aș fi venit, dar m-a trimis mama.

Era Bus, băiatul celui de-al doilea fiu al ei.

— Spune-i că n-am nevoie nici de ea, nici de tine ca să găsesc drumul spre cortul lui bunică-tău.

— Cum vrei…

Pașii ușori ai copilului se depărtară. Oarba plecă și ajunse la cort fără să întrebe pe nimeni.

— Alimut, tu de ce nu te-ai dus la scaldă? Apa lacului e sărată și dă sănătate.

— O să mă duc altădată. N-au intrat zilele în sac. Dacă m-aș fi dus acum, ar fi sărit toți cu gura pe mine. N-am chef de vorbă. N-am niciun chef de vorbă.

Băiatul se ascundea de lume. Fata se ascundea de lume. Era adevărat că lumea, lumea în care trăiesc toți oamenii, era mare. Totdeauna oamenilor oacheși li se păruse lumea nesfârșit de mare. Ei, oamenii oacheși, trăiau când într-o țară, când în alta, după cum găseau de lucru sau după cum le era dorința. Toate granițele li se deschideau. În timp de pace, căruțele lungi și grele, cu coviltir, trase de caii, măgarii și catârii lor, și pe lângă care mergeau la pas câinii și urșii, străbătuseră ținuturi și țări. Ei nu izbutiseră să vadă chiar tot pământul, dar văzuseră o mare parte din el. Cu doi ani în urmă izbucnise războiul. Granițele se închiseseră. Mureau oameni.

Mureau pe front și mureau și în spatele fronturilor. Ardeau orașe întregi și ardeau și sate. Ardeau păduri și ardeau și câmpuri acoperite de recolte. Lumea în care ei, oamenii oacheși, se puteau mișca, devenise dintr-odată mică, iar acum devenise și mai mică. Șatra primise ordin să rămână aici, lângă râpele roșcate și pietroase, lângă lacul cu apă grea și groasă, sărată, pe limba de pământ nisipoasă pe care crescuse totuși iarbă aspră și ghimpoasă, ciulini și scaieți. Spre răsărit, ținutul, până departe, era sec de oameni. Sec de oameni era ținutul și spre apus, până la fluviul cel mare, pe care ei îl trecuseră. Spre miazăzi, pustiu. Pustiu și către miazănoapte. *Acum șatra trebuia să trăiască aci la fel cum ar fi trăit pe o insulă uscată, săracă,*

înconjurată de ape pustii, dușmănoase. Până când? Până se va isprăvi războiul! Nimeni nu știa când se va isprăvi războiul. Se părea că acum războiul este în toi. Se părea numai. De știut limpede nu se știa, nu se știa nimic, nimic, nimic…

Dacă n-ar fi fost războiul! Dacă n-ar fi fost pustiul! Și mai ales dacă n-ar fi fost muștele acestea *de război*, milioane și milioane de roiuri de muște, unele verzi, altele galbene, dar toate mari și grase…

Ah! Va veni toamna! Zilele acestea!… Chiar zilele acestea va veni toamna! O singură ploaie rece! O singură dimineață cu îngheț și muștele, toate muștele vor pieri.

Pier repede muștele: repede se înmulțesc și repede mor. Oamenii se prăsesc ceva mai greu, dar în vreme de război ei pier tot atât de repede și tot atât de ușor, ca muștele, iar în unele împrejurări chiar mai ușor, chiar mai repede.

Him bașa se plimba prin fața corturilor. Număra în gând oamenii pe care îi pierduse pe drum și-i număra și pe cei care îi rămăseseră. Nouăzeci și șapte de suflete. Nouăzeci și șapte de suflete trăiau în șatra lui, sub oblăduirea lui. Sub oblăduirea lui și a vechilor legi nescrise ale șatrei. Era ceva, dar nu era totul. Până la ivirea iernii, toate femeile cu burta mare aveau să nască. Unele se aflau în a noua lună, altele într-a opta, altele într-a șaptea sau într-a șasea. Adunate la un loc erau șaptesprezece. Șaptesprezece? Nu. Optsprezece. La acestea trebuiau adăugate și acelea al căror borț abia se cunoștea sau încă nu se cunoștea. Până la primăvară… Până la primăvară numărul sufletelor șatrei va trece de o sută douăzeci. Stai! Stai, Him bașa! Ai uitat moartea! Până la primăvară e mult. S-ar putea ca iarna să fie crâncenă. Câte suflete din șatră, până la primăvară, se vor despărți de trupurile în care sunt închise? Socoteala asta Him bașa nu mai era în stare s-o ducă până la capăt.

În jurul cortului domnea pustiul, domnea golul, iar în corturi, pe lângă corturi, în sufletele oamenilor oacheși stăpânea tristețea și stăpânea deznădejdea. Câinii umblau cu boturile în jos și cu cozile între picioare. Câinele Rob se ținea ceva mai bine. Uneori pleca singur și alerga un timp prin împrejurimile pustii. Din aceste plimbări se întorcea ostenit și cu un cap jalnic, jalnic…

Urșii, osteniți, ajunseseră numai piele și oase, abia mai mormăiau din când în când. Caii, măgarii și catârii parcă erau bolnavi de o boală ciudată, rămasă până acum cu totul necunoscută. Iarba, uscată și ghimpoasă, care se

sfărâma de cum puneau gura pe ea, nu le plăcea, nu le plăcea apa din pârâu, deși nu era sărată, și parcă nu le plăcea nici lunca nisipoasa în care picioarele lor pline de bube și răni se afundau până mai sus de copite. În ochii urșilor și ai câinilor, în ochii cailor, măgarilor și catârilor era tristețe și deznădejde. Tristețe și deznădejde nemărturisită prin grai era și în ochii oamenilor oacheși din șatra lui Him bașa. Numai în ochii orbi ai Sinei nu citise Him bașa nimic, pentru că nimeni, niciodată, nu izbutise să citească ceva în ochii orbilor. Ochii orbilor sunt morți întocmai ca ochii morți ai morților. Oamenii oacheși aveau ochii negri ca smoala, rotunzi și mari, neobișnuit de mari. Ochii rotunzi și mari se ascund mai greu sub gene și sub pleoape. În ochii rotunzi și mari se vede mai ușor și bucuria și tristețea, și spaima și deznădejdea, și chiar ceea ce încearcă să ascundă inima.

Sina! Când Sina fusese tânără avusese cei mai frumoși ochi din șatră, poate cei mai frumoși ochi din lume! Și acum…

Him o culcase pe brațul lui, o strânsese la piept: un sac de piele bătrână și uscată plin cu ciolane! Atât, și nimic altceva nu rămăsese din focoasa și pătimașa lui Sina de altădată, care-i dăruise cinci feciori. Femeia plânsese tăcută, îndelung. Apoi nu mai plânsese. Simțise că bărbatul ei nu doarme. Îl întrebase șoptind:

— Him, cum arată lumea? Tot așa cum o știu eu?

— Tot așa, Sina, nici mai frumoasă, nici mai urâtă. Poate ceva mai rea. Poate ceva mai nechibzuită…

— Dar cerul? Dar soarele? Dar stelele?

— Nici cerul, nici soarele, nici stelele nu se schimbă, Sina. Rămân la fel. Pentru vecii vecilor rămân la fel.

— Numai noi, bieții de noi, numai noi, oamenii, ne schimbăm, Him.

— Ne schimbăm, Sina, și nu e deloc rău că ne schimbăm…

— Tu îți aduci aminte cum arătam eu altădată?

— N-am uitat, Sina, nimic n-am uitat. N-am uitat cum arătai tu și n-am uitat nici cum arătam eu.

— Acum nu e lună pe cer, Him.

— Nu e. O să răsară peste trei zile.

Punea întrebări copilărești și i se răspundea ca unui copil.

— Him, astăzi m-a supărat Bus.

— O să-l trag de urechi. Cum îl văd, cum îl trag de urechi, Sina.

— Să nu-l tragi, Him. Bus e carne din carnea fiului meu și fiul meu e carne din carnea mea. Dacă-l tragi pe Bus de urechi, o să mă doară și pe

mine urechile, Him.

— Bine, bine, n-am să-l trag. Dar de certat tot am să-l cert.

— Să nu-l cerți, Him. Dacă ai să-l cerți, Bus are să cadă în mâhnire. Și dacă o să cadă Bus în mâhnire, am să fiu și eu mâhnită, Him. Și nu e bine să ne umplem viața cu mâhniri. Nu, nu, nu e deloc bine.

— Ai dreptate, Sina. N-am să-l cert pe Bus, deși ar merita-o.

Nu era bine ca viața șatrei să fie plină de mâhniri! Dar acum toată viața șatrei era plină cu amărăciune și cu tristețe, cu deznădejde și cu spaimă.

Dacă ești trist, omule oacheș,
Cântare de bucurie cântă.
Și dacă ești vesel, omule oacheș,
Tot cântare de bucurie cântă.

Him bașa ar fi vrut să cheme bărbații șatrei, cu nevestele și copiii lângă cortul lui, cum făcuse de atâtea ori, să-i pună să cânte, să povestească snoave și să joace, dar nu-l lăsa inima. Alimut ar fi rămas tot ascuns în cort. Kera ar fi rămas tot ascunsă în cort. Trebuia să pună capăt, într-un fel sau altul, întregii întâmplări. După cele petrecute în zăvoiul de lângă fluviul cel mare, Alimut avea dreptul s-o lepede pe fata lui Calub. Iar Calub trebuia să-i dea îndărăt lui Him bașa cei zece galbeni de aur vechi, cu zimți. Calub trebuia să-i dea îndărăt lui Him bașa și pielea vițelului tăiat la nuntă. Peste o zi ori peste cel mult două, avea să vorbească toate acestea deschis cu tatăl Kerei.

Șatra! El, Him bașa, răspundea de șatră. Trebuia să pună ceva la cale, să născocească ceva și să scoată întreaga șatră din marasm. Va vedea el, Him bașa, ce și cum. Pământul nisipos îi frigea tălpile goale. Aerul cald, vâscos, stătut îi apăsa pieptul și-i înăbușea parcă și inima.

Ariston, gol până la brâu, umplu iarăși sacul cu iarbă, îl înfipse în parul de lângă cort și se apucă să-l bată cu harapnicul. Acum nu-l mai luau în seamă nici măcar copiii.

Pe neașteptate însă, Lisandra țâșni din cortul lui Goșu și începu să strige ca mușcată de șarpe:

— Nu mai pot să îndur!… Nu mai pooot!… Nu mai poot!… Nu mai pot să îndur!…

Șatra ieși din amorțeală. Oamenii săriră cu toții în picioare și, din fața corturilor, holbară ochii. Așteptară să iasă din cort după ea, cu reteveiul în mână, Goșu.

— O fi bătut-o.
— Aș! N-a atins-o. Nu vezi? Nu seamănă nici pe departe c-o femeie bătută.
— Atunci?
— Au apucat-o pandaliile. Și când o apuca pe femeie pandaliile e greu s-o potolești.
Ca ieșită din minți, Lisandra alerga pe dinaintea corturilor, își smulgea părul, încerca să-și rupă straiele de pe trup și răcnea cât o ținea gura:
— Nu mai poot!… Nu mai pot să îndur!… Nu mai poot!…
Toți se uitau. Toți zgâiau ochii, dar nimeni nu îndrăznea să se apropie de ea, să încerce s-o liniștească și s-o întrebe măcar ce anume nu mai era în stare să îndure și ce o făcuse să-și iasă în asemenea măsură din fire.
— Nu mai pot să îndur!… Nu mai pot!… Nu mai poot!…
Goșu, cu mâinile în șolduri, se uita la ea și râdea. Din cealaltă parte a corturilor se uita la ea, fără să râdă, Ariston. Him bașa îi spuse lui Goșu:
— Pune mâna pe dârjală, ia-te după ea, și rupe-i oasele.
— Nu, Him bașa, n-o bat. De omorât sunt gata s-o omor, dar de bătut n-o bat.
— Aristoane, tăvălește-o tu.
— N-am nimic cu ea, bulibașă. Nu mie mi-e nevastă, ci lui Goșu. Dacă trebuie s-o bată cineva, atunci s-o bată Goșu.
Lisandra își căuta mai departe beleaua cu lumânarea. Se repezi la un cârd de muieri și încercă să le păruie. Muierile o împinseră, o îmbrânciră și una îi puse piedică. Lisandra căzu, se ridică și începu iarăși să urle:
— Nu mai poot!… Nu mai poot să îndur!… Nu mai poot!…
Tăcu. Câteva clipe numai. Adăugă cu glas rugător:
— Oameni buni, omorâți-mă, oameni buni, aveți milă de mine și omorâți-mă, oameni buni!
— S-o legăm, spuse careva.
Oarba zise:
— Are prea mult sânge stătut. Culcați-o la pământ și lăsați-i sânge.
Câțiva flăcăi se aruncară asupra ei. Lisandra se apără și vru să le scoată ochii, ori măcar să-i zgârie cu unghiile. Flăcăii se feriră, o apucară bine de mâini și de picioare, o doborâră în țărână și o întoarseră cu fața în sus. O răstigniră aproape. Doi o țineau de mâini și de umeri, doi de picioare. Unul îi pipai sânii. Altul, prefăcându-se că-i potrivește fustele pe trup, îi mângâie în fugă născătoarea. Lisandra îi scuipă. Pe urmă buzele și barba i se

umplură de spumă albă. Bătrânul Sarat scoase cechia din brâu; îi apucă mâna și deschise o vână. Sângele negru-roșu țâșni și se scurse în țărâna nisipoasă bătătorită de curând de picioarele șatrei. Pământul uscat supse repede o parte din sânge. Altă parte se închegă. Asupra băltoacei de sânge năvăliră roiuri de muște mari și grase, verzi și galbene, roiuri de muște de război.

— Destul! zise Sarat. Dați-mi o fașă.

Îi întinseră o bucată îngustă de pânză. Sarat îi legă strâns mâna deasupra tăieturii și țâșnirea sângelui se opri.

— Acum s-a potolit. Duceți-o la cort și lăsați-o să se odihnească. O să adoarmă îndată și o să doarmă mult și adânc.

O ridicară și vruseră s-o sprijine. Lisandra se smuci din strânsoarea flăcăilor și-i îmbrânci.

— Ticăloșilor! O să mi-o plătiți!

Glasul îi era dârz, însă fără puterea obișnuită. Se îndreptă, clătinându-se și șovăind, cu pași împleticiți spre cort. Him bașa îl întrebă pe Goșu:

— Nu te duci după ea?

— Nici nu mă gândesc, bulibașă.

Goșu părăsi șatra, urcă râpele pietroase, ajunse pe culme, puse mâinile streașină la ochi și se uită mult spre răsărit. Dincolo de deal, câmpul devenea iarăși neted ca în palmă. Era acoperit de nisip roșcat, de tufărișuri rare, de scaieți, de mușuroaie de cârtițe, de sute ori poate de mii de mușuroaie de cârtițe. Pustiu. Numai pustiu. Ba nu. Departe, tare departe, la orizont, acolo unde cerul părea a se împreună cu pământul, se ridicau prin aerul nemișcat și vâscos, drept către cer, trei coloane albăstrui de fum. Poate acolo, la marginea orizontului, se afla un sat. Poate se afla o altă șatră. Ori poate numai cete bezmetice de dezertori. Nu. N-avea încotro să fugă cu Lisandra. N-avea încotro.

Him o întrebă pe oarbă:

— Cum de ți-a dat prin gând să le spui să-i lase sânge?

— Am mai văzut ceva asemănător când eram fetișcană și trăiam în șatra lui Berber bașa.

— Și… cum s-a isprăvit povestea?

— Cei doi bărbați au cerut să se lupte cu cuțitele. Șatra le-a îngăduit. S-au luptat cu cuțitele. Și s-au tot înțepat până au murit amândoi.

— Și femeia?

— Au alungat-o din șatră. Femeia a plecat în lume și de atunci i s-a pierdut urma. Lumea e mare.

— N-o să las ca în șatra mea să se întâmple la fel.

— Dacă o fi să se întâmple, o să se întâmple, Him.

Oamenii oacheși uitară pentru câtva timp spăimântătorul pustiu din jurul lor. Nu se mai gândiră nici la toamna care se apropia, nici la iarna care nici ea nu era prea departe și care avea să le aducă frig și foamete și pentru mulți dintre ei boli și moarte. Găsiră sământă de vorbă. Unii erau de partea lui Goșu, alții de partea lui Ariston.

— Ce vrei să facă femeia? Nu-l mai iubește pe Goșu. Și dacă nu-l mai iubește, nu-l mai iubește!

— Îi ard călcâiele după Ariston.

— Să se stăpânească, să sufere și să se stăpânească. Dacă ne-am lăsa în voia poftelor… Demult ar fi pierit șatra noastră, dacă ne-am fi lăsat în voia poftelor.

— Dar nu e drept să sufere. Dacă-l iubește pe Ariston, să se ducă după Ariston.

— Și Goșu?

— Să i-o vândă lui Ariston. Cu banii luați de la Ariston, ar putea să-și cumpere altă nevastă. E plină șatra de fete frumoase.

— Niciuna nu e ca Lisandra.

— Cum nu e, mă, cum nu e? Dar Zuzuca?

— De! Nici Zuzuca nu e urâtă, însă e departe griva de iepure.

De la vorbe de bârfă, oamenii oacheși trecură la ceartă, de la ceartă la bălăcăreală și de la bălăcăreală la bătaia cu pumnii și cu ciomegele. Până la încăierarea cu cuțitele nu mai era decât un pas. Bătrânii se alarmară. Veniră! în păr la Him. Vorbi Sarat:

— A intrat dihonia între oameni, bulibașă. Fă ceva să se liniștească.

După ce stolul de bătrâni plecă ciorovăindu-se, Oarba zise:

— Știi bine, Him, că niciodată nu m-am amestecat în treburile tale cu vorba sau cu faptul. Nici acum n-am să mă amestec, dar dacă mi-ai îngădui, ți-aș da un sfat.

— Dă-mi-l Sina, mai mult decât oricând acum am nevoie de un sfat, bineînțeles de un sfat bun.

— Cel mai nimerit ar fi *să nu faci nimic*. Lasă oamenii să vorbească, să se bată, dacă au chef să se bată. Tu trebuie să ai o singură grijă: să nu se ajungă la omor de om.

Him bașa tăcu. Ascultă și tăcu. Sina continuă:

— Altfel, Him, altfel se vor gândi la nenorocirea care ne-a lovit, se vor gândi la moarte, vor cădea în întristare și în deznădejde și nu vor mai fi buni de nimic… nu vor mai fi buni de nimic.

— Poate ai dreptate, Sina. Am să țin seama de sfat. Tu, cap de muiere, poate ai dreptate. Poate ai toată dreptatea.

În zori șatra se trezi. Bărbații săriră de pe rogojini și puseră mâna pe furci, pe ciomege, pe topoare. Băieții rămași de pază strigau să-și rupă gâturile:

— Hoții! Au venit hoții la cai!… Hoții!… Hoții!…

Nici nu apucară oamenii oacheși să iasă cu toții din corturi și fură nevoiți să se lipească cu burțile de pământ. Două sau trei puști automate pârâiră pe undeva pe aproape câteva clipe. Pe urmă căzu liniștea, o liniște deplină, de piatră. Și, îndată, prin această liniște deplină, se auzi glas de om:

— Nu suntem hoți. Suntem numai niște oameni necăjiți. Venim de departe și mai avem mult de mers până să ajungem unde ne-am pus de gând să ajungem.

— Și ce vreți de la sufletul și de la sărăcia noastră? îl întrebă Him bașa.

— Nimic altceva decât patru cai.

— Nu vă dăm. Nu putem să vă dăm.

— Îi luăm cu sila. Ne trebuie. Pentru noi, procurarea cailor este o chestiune de viață sau de moarte.

— O să ne împotrivim.

— Atunci o să fim nevoiți să vă împușcăm. N-avem încotro.

— De ce să ne împușcați? Ne-om înțelege. Suntem oameni, zise Him bașa. Și dacă suntem oameni, găsim cum să ne înțelegem.

După câteva clipe adăugă:

— Rămâneți acolo unde vă aflați până răsare soarele. Pe urmă ne-om vedea la față, vom vorbi și vom cădea la învoială.

— Bine, fie și-așa. Acum… Acum tot n-am avea cum alege caii cei mai buni. Dar să nu vă pună dracul să-ncercați să ne-ntindeți vreo cursă, că vă curățăm până la unul. Nu iertăm nici pruncii din fașă.

— Cum să ne curățați? Avem neveste, avem copii, avem nepoți. Cum să ne curățați, și de ce să ne curățați?

— Războiul ne-a învățat să omorâm tot felul de oameni, fără alegere, și să nu ne înfricoșăm de nicio faptă.

— Și mila? Unde e mila?

— A pierit în prima zi de război. Mila a fost omorâtă în prima zi de război.

— Și dreptatea?

— Care dreptate? De când am plecat de acasă și ni s-au pus ranițele în spinare, am uitat de dreptate și acum am ajuns să credem că nu există pe lume niciun fel de dreptate.

— Și omenia?

— Ha-ha-ha!… Ha-ha ha!…

Undeva, în luncă, necheză un cal. Câinii, care de la începutul larmei lătrau a primejdie, tăcură. Tăcură și oamenii. Dezertorii se lungiră în iarbă cu armele lângă ei, așteptând răsăritul soarelui. Șatra rămase și ea într-o încordată așteptare. Din când în când un sugar înfometat și speriat începea să plângă.

— Taci cu mama… Taci cu mama… Taci cu mama…

Vorbele nu slujeau la nimic. Sugarul se potolea numai după ce i se vâra între gingiile goale sfârcul țâței.

Ultimele rămășițe ale nopții se topiră în depărtări. Asupra întinderilor năvăliră zorile roșietice și găsiră iarba tot atât de uscată cum o lăsase asfințitul. Pe nicăieri nu se afla un strop de răcoare, un strop de rouă. Cerul era tot gol. Văzduhul era tot încremenit. Aerul era tot cald, tot vâscos.

În lumina zorilor răsări, muiat parcă în sânge, soarele. Unul dintre soldați trecu pe lângă corturi cu arma într-o mână și cu patru bidoane într-alta. Se duse la pârâu, le umplu cu apă și se întoarse la ceilalți trei.

— Hai! Ne dați caii, ori ne siliți să vi-i luăm cu forța?

— De bunăvoie nu vi-i dăm, zise Him. Pentru voi caii sunt, într-adevăr, chestiune de viață sau de moarte. Însă și pentru noi caii sunt același lucru. Ce ne facem noi fără cai? Cu cai ori fără cai pentru voi e tot una.

— Cum tot una?

Dezertorul cu care vorbea în lumina dimineții era cam la douăzeci de pași depărtare, însă Him bașa tot izbuti să-i vadă ochii și numaidecât băgă de seamă că omul acela, scurt și îndesat, cu care vorbea, ca și ceilalți trei care stăteau lângă el, *se uitați la oamenii șatrei ca la niște morți*, întocmai ca la niște morți pe care cei ce îi omorâseră uitaseră să-i îngroape.

Dezertorul, lăsat cu o zi înainte de jandarmi în grija și în paza șatrei, părăsi cortul lui Ariston și se târî până lângă Him bașa.

— Fraților, strigă el către cei patru soldați fugiți de pe front, fraților, luați-mă și pe mine cu voi.

— Dar tu cine ești?
— Unul ca voi. M-au împușcat jandarmii în șold și m-au lăsat aici în paza șatrei.
— Până când?
— Până peste două-trei zile, când vor veni să mă ridice cu o căruță. Dacă mă găsesc aici, mă duc dincolo de apă la judecată și mă împușcă.
— Poți să umbli?
— Pot să mă târăsc.
— Târăște-te până aici.
Se târî. Ajunse lângă ei.
— Unde ești rănit?
— În șold.
Îi lăsară pantalonii în jos, îi ridicară cămașa și-i cercetară rana.
— Mai curând de opt-zece zile nu vei fi în stare să mergi. Dacă te luăm cu noi, în starea în care te afli, ne încurci.
— Și eu vă spun că, dacă mă lăsați aici, mă împușcă.
— De, frate, *fiecare cu soarta lui*. Cum ți-o fi norocul!
Dezertorul rănit se întoarse între oamenii șatrei. Ceilalți patru se duseră să-și aleagă caii. Se uitară la unii, se uitară la alții. Ridicau din umeri, înjurau, n-aveau ce să aleagă. Caii șatrei erau toți costelivi, sleiți de puteri, adevărate gloabe. Veniră în apropierea corturilor mânând din urmă patru mârțoage luate la întâmplare.
— Dați-ne căpestre.
Unde mersese mia, putea, la urma urmelor, să meargă și suta. Blebe culese patru căpestre de pe la corturi și le duse soldatului care le ceruse.
— Mulțumim.
Le puseră cailor căpestrele în cap, încălecară și plecară repede către scăpătat. Câinii, în frunte cu Rob, se încârduiră lătrând după ei. Îi însoțiră până osteniră. Atunci se opriră și după ce mai aruncară câteva lătrături în vânt se întoarseră la corturi.
Him bașa se duse la cortul lui Ariston. Îl găsi pe soldatul rănit lungit pe rogojină. Omul fuma cu sete și era ușor de înțeles că avea fața plină de frică. Nici nu se uită la Him bașa.
— Carevasăzică, așa, ostașule! Voiai să pleci cu ceilalți.
— Da. Voiam.
Tăcu un timp. Ridica glasul:
— Da. Voiam să plec. Și ce poftești de la mine?

— Nimic. Țineam numai să-ți amintesc că jandarmii te-au lăsat în seama mea. Dacă fugi, știi bine, plătesc cu capul.

— Știu. Însă țin mai mult la capul meu, decât la al tău.

— Fiecare om ține la capul lui… Fiecare… Fiecare…

Ariston îi privea și-i asculta pe amândoi.

— Tocmai de aceea voiam să plec cu ceilalți, pentru că *fiecare om ține la capul lui*. Nebun vrednic de legat aș fi, dacă n-aș ține mai mult la capul meu, decât la al altuia.

— O să fiu nevoit să poruncesc să te lege și să te păzească, spuse liniștit Him bașa.

Soldatul se răsuci pe rogojină și-l apucă de picioare. Him se întoarse. Crezu că soldatul vrea să-l trântească. Se smuci și făcu un pas îndărăt. Soldatul se târî spre el. Him rămase pe loc și gândi: „Dacă va încerca să mă apuce de picioare și să mă răstoarne pe spate, am să sar pe el, n-am să mai iau seama că e rănit, și-am să-l zobesc”. În ciuda celor așteptate, auzi:

— Tăicuțule, dă-mi un cal și lasă-mă să fug, așa bolnav cum sunt. Șase copii mă așteaptă acasă, tăicuțule. Șase copii și nevasta. Și pe deasupra mai am și-o răfuială cu porcul de taică-meu! Îndură-te și dă-mi un cal și lasă-mă să fug, tăicuțule. Fă-ți milă de mine, tăicuțule, fie-ți milă de copilașii mei și de nevasta mea. Fie-ți milă, tăicuțule.

Lui Him bașa i se muie inima. Se ținu tare și răspunse blajin:

— Dar, de mine și de nevasta mea, de copiii și de nepoții mei, cine o să aibă milă, omule? Unul dintre cei patru care ne luară caii spunea că mila a murit în prima zi de război. A? Tu ce spui? Spune și tu ceva… Spune ceva…

Soldatul tăcu. Se târî și mai mult pe burtă. Ajunse lângă picioarele goale, negre, aspre și pline de crăpături ale lui Him bașa și i le sărută. După aceea se trase îndărăt și se făcu covrig pe rogojină, de parcă o durere neînchipuit de puternică i-ar fi sfărâmat și mâncat măruntaiele.

Him bașa îl întrebă pe Ariston.

— Tu ce spui, Aristoane?

— Eu? Eu n-am nimic de spus, bulibașă, nimic, nimic.

— Pot să ți-l las ție în pază? Să mă încred în tine?

— Lasă-mi-l, bulibașă. Cum l-oi prinde că-ncearcă să fugă, îl sfărâm cu harapnicul, îl sfărâm până-i scot sufletul din trup.

Dezertorul rămase în paza și în grija lui Ariston. Zăpușeala crescu. Copiii șatrei plecară iarăși la scaldă. Ceilalți se risipiră prin împrejurimi să culeagă

ciulini, scaieți și balega cailor, măgarilor și catârilor. Nimeni nu plânse caii furați. Întâmplarea cu Lisandra, cu Goșu și cu Ariston fu uitată. Fu uitată și nenorocirea mai mare a Kerei și a lui Alimut. Acum, mari și mici nu mai vorbeau decât de caii lor.

— Au să mai vină soldați și-au să ne mai ia cai.

— Dacă o merge ca până acum, până la căderea zăpezii n-o să ne mai rămână nicio vită.

— Până atunci… Până atunci poate se isprăvește războiul. Odată războiul isprăvit, o să ne cumpărăm alți cai. Dar nu numai alți cai, ci și alte căruțe.

— Războiul n-o să țină până la sfârșitul lumii. O să vie și ziua de pace. Dar până atunci… Până atunci n-ar strica dacă am avea arme de foc. Ne-am împotrivi, în orice caz n-am mai fi ca acum, la cheremul oricui…

— Ce să facem cu armele de foc? Nu știm să umblam cu ele.

— O să învățăm.

— Și dacă învățăm să umblam cu ele, omorâm oameni.

— Nu face nimic. Acum e război. Acum aproape toți oamenii omoară oameni.

— Poate n-or să mai vină dezertori.

— Ba au să vină… Cu cât se va lungi războiul, cu atât vor veni mai mulți, mai sălbatici, mai răi…

Berber spusese „ba au să mai vină”. Și parcă spusese într-un ceas rău. Sarat strigă:

— Ia uitați-vă către râpe! Ne mai cade pe cap încă o pacoste.

Pogora, abia târându-și picioarele, un soldat asemănător celui care zăcea în cortul lui Ariston. Se adunară cu toții la corturi și-l așteptară. Soldatul, ostenit de lunga cale străbătută, și poate flămând și bolnav, mergea clătinându-se și se vedea de departe cât de greu îi vine să-și poarte la spinare pușca. Călătorul se opri la câțiva pași de oamenii oacheși, duse mâna la capelă și zise:

— Bine v-am găsit, oameni buni!

Îi răspunse Dundera un bărbat colțos și chior.

— Acum nu mai sunt pe nicăieri oameni buni.

— Ba sunt, spuse soldatul care nu așteptase să fie primit cu pâine și sare. Pământul lui Dumnezeu e plin de oameni buni, numai că… numai că ne-a înrăit și ne-a schimbat în fiare războiul.

Dundera nu se lăsă înduioșat:

— Nu cumva vrei și tu un cal?

Soldatul înțelese că mai trecuseră pe acolo și alții ca el.

— Nu, oameni buni, n-am venit nici să vă cer, nici să vă fur un cal. Pe-aici s-a nimerit să-mi fie drumul.

— Dar ceva tot trebuie să ne ceri. Nu trece nimeni pe aici fără să nu ne ceară ceva.

— Asta e adevărat, zise soldatul râzând. Am nevoie de-o cană cu apă și, dacă s-ar putea și de un coltuc de pâine, bineînțeles dacă aveți și dacă vreți să mă miluiți.

Dundera era gata să-i spună că n-o să capete nimic.

Veni însă Him, care-l pofti la cortul lui.

Noul-sosit se așeză turcește pe rogojină și puse pușca lângă el. I se dădu apă și brânză cu pâine. Soldatul bău mult, mâncă încet, mestecă îndelung fiecare îmbucătură și după ce se sătură spuse c-ar vrea să doarmă.

Îl duseră la cortul lui Ariston. Văzând acolo ostașul rănit, nu se miră deloc. Oamenii oacheși îi lăsară împreună, să vorbească între ei, să doarmă, să viseze. Him plecă de la cortul lui Ariston neliniștit. Văzuse în ochii dezertorului rănit sclipiri care nu-i plăcuseră. Dar, ca de obicei, își puse în gând întrebarea: „Nu cumva m-am înșelat? Poate mi s-a părut numai.” Nu trecu mult și se gândi la altele.

Până spre seară nu se mai petrecu nimic în șatra poposită lângă râpe. Când se apropie înserarea, Ariston înfipse iarăși un sac cu ierburi uscate în parul bătut în pământ în fața cortului și se apucă să-l sfârtece cu harapnicul. Pocnetele răsunătoare ale harapnicului îi treziră pe cei doi fugari. Se târâră mai aproape de Ariston, și-l întrebară:

— De ce bați, omule, sacul? Cu ce ți-a greșit?

Ariston rânji și le zise:

— Plecați. S-ar putea să greșesc și în loc să sfârtec sacul, să vă sfârtec pe voi.

— Mare ispravă ai face!

— Mare-nemare…

Dezertorii se întoarseră în cort. Nimeni nu se mai uita la Ariston, în afara de Lisandra. Nevasta lui Goșu ieșise din cort, gătită ca de sărbătoare și se oprise la câțiva pași de Ariston. Îl privise cât îl privise, pe urmă începuse să-i strige:

— Așa, Aristoane! Atinge-l, Ariston! Mai dă-i, Ariston! Nu te lăsa, Ariston! Omoară-l, Ariston! Omoară-l, omule, omoară-l!…

Acum, așteptându-se la o încăierare sângeroasă, șatra se strânse în jurul lor. Ariston asculta ațâțările muierii, sărea ca un sălbatic, se opintea și izbea cu putere. Sacul se zdrențui. Sfârtecate, buruienile uscate începură să plutească în aerul cald și vâscos. Când nu mai avu ce să lovească, Ariston, leoarcă de sudoare, își strânse harapnicul, se duse și se înclină adânc în fața Lisandrei:

— Ți-a plăcut?

— Mi-a plăcut, Aristoane, mult mi-a plăcut. Dar mâine seară…

— Mâine seară va fi cum gândești tu. Întocmai cum gândești tu…

— Mâine seară va fi cum voi hotărî cu, spuse Goșu, care până atunci stătuse de-o parte, privise și tăcuse.

Trecu seara, noaptea se apropie de corturi, le învălui în scama ei și plecă mai departe. Adormiră urșii. Adormiră oamenii oacheși. Adormiră și câinii. În lunca nisipoasă unii cai îngenuncheară și se culcară, alții păscură. Măgarii și catârii făcură la fel. Ariston îi lăsă în cort pe cei doi soldați fugari. Unul icnea prin somn, altul – cel rănit la șold – sforăia. „Dorm, își spuse Ariston, n-am de ce să-i păzesc.” Se strecură spre râpe. Ajuns în apropierea lor auzi:

— Sunt aici, Aristoane.

— Și Goșu?

— Doarme somn de piatră.

— Atunci e bine, Lisandro.

— E bine, Aristoane, dar aș vrea ca începând de mâine să fie și mai bine. Pricepi?

— Pricep, Lisandro.

Celor ce dormeau în corturi sau pe lângă corturi noaptea nu li se păru nici lungă, nici scurtă. Nu li se păru în niciun fel. Când dormi, nu-ți dai seama de nimic, pentru că somnul, într-un anumit sens, seamănă cu moartea. *În somn, visezi. Mort, nu visezi. Din somn, te trezești. Din moarte, nu te mai trezești niciodată*.

Lui Ariston și Lisandrei noaptea li se păru scurtă. Către ziua îi cuprinse un fel de toropeala care, pe undeva, semăna cu somnul, fără să fie însă somn. Îi dezmetici lumina tulbure care prevestea venirea zorilor. Întâi plecă femeia. Merse cu pași de vulpe și intră în cort. Îl găsi pe Goșu cu luleaua aprinsă.

— Unde mi-ai fost?

— La râpe.

— Ce-ai căutat acolo?
— Mă durea burta. M-am dus să mă golesc.
— Nu cumva se afla și Ariston pe-acolo?
— Du-te și-l întreabă. Eu nu l-am văzut.
Goșu ieși în fața cortului. Îl văzu pe Ariston. Venea dinspre râpe. Trecu pe lângă Goșu și se prefăcu a nu-l vedea. Ajunse la cortul lui.. Intră înăuntru. Peste câteva clipe ieși strigând;
— Goșule… Goșule…
— Ce vrei?
— Trezește lumea și veniți încoace. Trezește-l și pe Him bașa.
— Dar ce s-a întâmplat?
— O să vedeți.
Nu mai era nevoie ca Goșu să trezească oamenii, îi trezise strigătele lui Ariston.
— Ce e, Aristoane? Ce s-a întâmplat, Aristoane?
— Voi nu vedeți? Soldatul rănit l-a omorât pe cel care a venit aseară.
— Cum l-a omorât?
— Nu știu. I-a tăiat beregata, i-a furat pușca și-a fugit.
— Dar tu unde erai?
— Eu?… Eu… mă dusesem în poiană, să-mi fac nevoile.
— Ucigașul trebuie să fie pe aproape. Nu putea să umble.
— Dac-a ajuns la cai, prinde orbul, scoate-i ochii.
Se luminase bine de ziuă. Plecară spre caii, măgarii și catârii șatrei, care-și isprăviseră odihna, se treziseră și se apucaseră să pască.
— Uite-l… Uite-l…
Dezertorul rănit se târa spre cai pe burtă, cu pușca mortului în mână. Săriră pe el și-i smulseră pușca.
— Lăsați-mi-l! E-al meu, urlă Ariston. Să nu v-atingeți de el. E-al meu.
I-l lăsară.
— Nu-l lovi! strigă Him bașa. Nu-l lovi, Aristoane. Ia-l la spinare și du-l la cort. O să stăm de vorbă cu el acolo.
Ariston se supuse poruncii. Dezertorul, văzând că totul e pierdut, nu încercă nicio împotrivire. Ariston îl luă în spinare. „E ușor, își spuse în gând, e ușor ca un fulg, săracul. Cine știe cât o fi suferit. A mai pierdut și sânge.” Și dintr-odată îi pieri mânia și-l copleși mila, o milă adâncă, dulce, cum el, Ariston, nu simțise niciodată pentru nimeni. Ajunse cu el în fața cortului și-n loc să-l arunce ca pe un bolovan, cum hotărâse cu câteva clipe

mai înainte, îngenunche și-l culcă lin la pământ, ca pe-un băiețandru, bolnav. Soldatul se sprijini în mâini și se așeză.

— Ce-ai făcut? îl întrebă Him bașa.

— Ce mă mai întrebați? Voi nu vedeți? L-am omorât. Și după ce l-am omorât, am băgat în buzunarul lui livretul meu și în buzunarul meu livretul lui.

— Și de ce-ai făcut asta?

— Cum de ce? Ca să scap de judecată și de împușcare.

— Și crezi c-ai să scapi?

— Da, bulibașă, am să scap. Și pentru că vă văd nedumeriți, iată, am să vă spun. Eu am fost dat în paza voastră. Este?

— Este.

— Tu, bulibașă, răspunzi de mine cu capul. Este?

— Este, zise moale Him bașa.

— Eu tot aș fi fugit. Dacă nu azi, mâine. Dar de fugit tot aș fi fugit. Și dacă aș fi fugit, tu, Him bașa, ai fi plătit fuga mea cu capul. Jandarmii nu te-ar fi iertat.

— Nu, nu m-ar fi iertat, rosti încet Him.

— Dar voi v-ați purtat bine cu mine. M-ați oblojit, mi-ați dat să beau, mi-ați dat să mănânc.

— Așa este.

— M-am gândit că nu se cade să vă fac rău.

Him bașa răcni:

— Unde vrei să ajungi?

— Acolo unde am și ajuns. Am omorât, ca să-ți scap ție capul, Him bașa. De aceea am omorât pe cine-am omorât.

Oamenii oacheși tăcură. Tăcu și soldatul un timp. După ce i se păru că a tăcut îndeajuns, zise:

— Mie să-mi dați un cal ca să plec. Chiar acum vreau să plec. Vouă vă rămâne mortul. Îl îngropați. Păstrați-i livretul. Când vin jandarmii le spuneți: „Soldatul pe care ni l-ați dat în pază a murit. I s-a obrintit rana și-a murit. L-am îngropat.” Îi arătați mormântul și le dați livretul.

— Și dacă ne pun să dezgropăm mortul și văd că e altul și că acel altul are gâtul tăiat?

— Îl dezgropați. Toți soldații sunt la fel. Cât despre gât, să nu va faceți nicio grijă. Jandarmii n-o să vină mai curând de-o săptămână. Până atunci mortul a și intrat în gura viermilor. E vară… Nu uitați că e vară…

Niciunul nu mai spuse nimic, nici măcar Him bașa. Blebe, fără să-i poruncească bulibașa, aduse un cal cu căpăstru cu tot, și-i spuse soldatului:

— Încalecă… Încalecă și pleacă din ochii noștri cât mai curând!

— Ajutați-mă. Vedeți că singur nu sunt în stare. Ajutați-mă să încalec.

Îl ajutară și încălecă. Când se văzu călare, soldatul spuse:

— Dați-mi și pușca.

I-o întinseră. Călărețul mângâie gâtul calului, îl îmboldi cu călcâiele și-l îndemnă dulce:

— Hii, căluțule… Hii, căluțule…

Plecă și merse la pas, fără grabă, până îl înghiți zarea. Nu se uită nici măcar o dată îndărăt.

Oarba îl simți pe Him intrând în cort. Îi spuse:

— Mi se pare că ieri ucigașul care a plecat acum ți-a sărutat picioarele.

— Da, zise Him, e-adevărat. Mi-a sărutat picioarele. Eu n-am vrut, m-am ferit, dar el mi-a sărutat picioarele.

— Ia o bucată de săpun. O găsești în traista de lângă ușă. Ia-o și du-te la pârâu. Spală-ți bine picioarele. Spală-ți-le cât poți mai bine, dragul meu.

În drum spre pârâu trecu pe lângă oamenii care vorbeau în pâlcuri. Unul îl întrebă:

— Ce facem, bulibașă, cu mortul?

— Săpați-i o groapă și îngropați-l.

— Unde?

— Undeva mai departe de sălaș; pe lângă lac.

Făcu câțiva pași, se opri și se întoarse:

— Băgați de seamă, când îl duceți la groapă să nu-i picure sângele și să lase urme. Înfășurați-i gâtul într-un sac. Și… Ariston să-și curețe de îndată cortul, să șteargă sângele.

— Chiar acum să-l îngropăm?

— Chiar acum. Dacă nu-l îngropăm, până la prânz se împute. Așa sunt morții. Vara, dacă nu-i îngropi numaidecât, morții se împut.

Câțiva bărbați luară cazmale și lopeți și plecară să caute locul de înmormântare și să sape groapa. Ajunseră în apropierea lacului.

— Să-i săpăm groapa aici, pe povârnișul dâmbului.

Unul vorbise. Ceilalți tăcură. Nu se cădea să vorbești prea mult la săpatul gropii. Măsurară pământul cu pașii, de la răsărit la apus, făcură semne cu vârfurile cazmalelor și se apucară de lucru. Ziua era, ca toate cele pe care le trăiseră în ultimele săptămâni, caldă. Pământul nisipos și pietros scrâșnea

sub tăişul cazmalelor, împotrivindu-se parcă să primească în sânul lui sănătos trup de mort. Oamenii oacheşi năduşiră, dar până la urmă izbutiră să sape groapa.

— O fi destul de încăpătoare?

— Destul şi prea destul.

Strigară să aducă mortul, se-ntinseră să se odihnească şi îşi aprinseră ţigări ca să mai alunge muştele mari şi grase, verzi şi galbene, cumplitele muşte de război, care nu le dădeau pace.

Nu trecu mult şi dinspre corturi se văzu venind alaiul. Unul îl ţinea pe mort de picioare, altul de mâini. După mort veneau copiii şatrei şi câteva muieri. Nu jelea nimeni. Îl culcară lângă marginea gropii. Soldatul era galben la faţă. I se scursese aproape tot sângele. Avea beregata tăiată dintr-o singură retezătură.

— Cu cuţitul?

— Nu, asta nu e tăietură de cuţit, e tăietură de brici.

— Nici nu ştim cum l-o fi chemând.

— Nu face nimic. Pământul o să-l primească fără să-l întrebe.

— Pământul nu întreabă niciodată nimic. Nici nu spune.

Roiurile de muşte mari şi grase, verzi şi galbene, se roteau în jurul mortului şi în jurul viilor.

— Să-l dăruim ţărânii.

— Să-l dăruim.

Îl culcară pe fundul gropii, cu picioarele spre răsărit şi cu capul spre apus, cum ştiau că se îngroapă morţii prin ţinuturile acestea. Îi acoperiră faţa cu capela – o capelă veche, soioasă – ca să nu-i strice ochii pietrişul, şi-l acoperiră cu ceea ce scoseseră din groapă. Muşuroiul lunguieţ îl mai crescuseră cu câţiva bolovani adunaţi de pe lângă lac şi plecară. La întoarcere se spălară cu toţii pe mâini şi pe picioare în pârâu. Unii găsiră prilejul să se spele şi pe obraz. Soarele, care ajunsese la amiază, îi învăluia mai departe în lumina lui mătăsoasă şi în dogoarea lui neîndurătoare.

Oarba simţi că Him a intrat în cort. Îl întrebă:

— Ţi-ai curăţat picioarele de sărutările ucigaşului?

— Da, mi le-am curăţat.

— Atunci să ne aşezăm la masă.

Him başa îl căută cu ochii pe Alimut. Nu-l găsi.

— Dar unde e băiatul?

— A plecat.

— De mult?
— Să tot fie două ceasuri.
— Nu ți-a spus unde se duce?
— Nu mi-a spus nimic. S-a sculat, s-a îmbrăcat și-a plecat.
Mâncară tăcuți. Him își aprinse luleaua. Fumul iute al tutunului negru alunga din cort muștele mari și grase. Oarba zise:
— Crezi c-o să scapi ușor din întâmplarea cu soldatul fugit și cu cel mort?
— Nu știu. S-ar putea să scap ușor și s-ar putea să nu scap deloc.
— Mă macină grija, șopti Oarba.
— Nu trebuie, zise Him bașa, nu le pune toate la inimă. N-are niciun rost să suferim dinainte. Dacă va fi să suferim, avem destul timp să suferim *după*. Acum mă îngrijorează Alimut. Tu ce crezi? Ce facem cu…
Vru să spună „cu nenorocirea întâmplată în zăvoiul de lângă fluviu”, însă nu-i plăcea să rostească cuvântul „nenorocire” și se opri la timp. Oarba pricepu.
— Te gândești la Alimut și la fata lui Calub?
— Întocmai.
— Eu zic că după cele petrecute n-avem de făcut decât un singur lucru.
— Care?
— Ei! Parcă tu nu știi… Știi prea bine, Him. Fata lui Calub nu mai are ce căuta în cortul nostru. Calub să facă bine să-ți dea îndărăt galbenii, galbenii și pielea vițelului.
— Fata nu e vinovată cu nimic.
— Ba este, zise apăsat Oarba, este, cum să nu fie?!
— Ce putea să facă? *Erau patru*.
— Să fi murit. Putea să moară și n-a murit. Să fi murit…
Him nu-i răspunse. Își stinse luleaua și se întinse pe rogojină să doarmă. Cu o clipă mai înainte nu se simțise nici măcar ostenit. Și dintr-odată venise somnul, îl copleșise și-l doborâse. Oarba își spuse în gând: „Ce-o fi cu Him? N-avea obiceiul să doarmă ziua. Și-acum…” Se dusese lângă el și-i auzise respirația rară și liniștită a somnului adânc.
Spre seară se trezi. Oarba auzi cum se întinde și cum îi trosnesc oasele bătrâne dar încă viguroase. Surâse și zise:
— Ai făcut ochi.
— Da. Am dormit mult?
— Destul.

— Asculta, Sina. Tu… Tu te întrebi de ce n-a murit fata lui Calub sau de ce nu s-a omorât. *Cum să se omoare?*

— Să se omoare! Când omul vrea să se omoare, găsește el mijlocul. Uite… Lacul e la o palmă de loc de corturi. Să se afunde, să înghită apă și să nu iasă la suprafață decât umflată, după ce-o muri. Calub… De! Eu zic că lui Calub nu i-ar părea rău. Pentru că tu nu i-ai mai cere galbenii îndărăt. Tu nu i-ai mai cere îndărăt nici galbenii dați pe fată, nici pielea vițelului.

— Dar eu… Eu de ce să păgubesc? Zece galbeni de aur sunt bani buni, nu glumă.

Sina nu mai apucă să-i răspundă. În șatră se iscă zarvă și în fața cortului lui Him bașa năvăliră, gălăgioși, o sumedenie de oameni. Mulțimea îi împingea din urmă, cu lovituri de pumni pe Ariston și pe Goșu. Him bașa sări în sus, ieși din cort și întrebă răstit:

— Ce s-a întâmplat? A? Ce s-a întâmplat? Nu cumva ați înnebunit?

Ariston și Goșu se uitau, rușinați, în pământ și tăceau. Careva îi spuse bulibașei:

— Ăștia doi… S-au depărtat de corturi… Credeam ca vor să vorbească între ei. Să se împace. Au ajuns în apropierea pârâului, și-au lepădat cămășile și au început să se bată cu cuțitele. Dacă nu alergam să-i despărțim și să-i aducem aici, se omorau.

Him îi întreba blajin:

— De ce-ați făcut asta? Știți că fără îngăduința mea bărbații din șatra n-au voie să se lupte între ei nici cu harapnicele, nici cu cuțitele?

— Știm, bulibașă.

— Atunci pentru ce ați călcat străvechea și dreapta lege a șatrei?

Răspunse, ținând mereu ochii în jos, Ariston:

— Nu ne-am mai putut stăpâni, bulibașă.

— Și tu ce spui, Goșule?

— La fel, bulibașă, la fel cu Ariston. Nu ne-am mai putut stăpâni. Unul din noi trebuie să moară. Negreșit, unul din noi trebuie să moară.

— Bine, înțeleg, unul din voi trebuie să moară. Dar de ce n-ați venit să-mi cereți învoire?

— Am presupus că ai să te împotrivești, bulibașă.

Him bașa gândi: „Presupunerea lor nu era fără temei. Nu i-aș fi lăsat să se bată cu cuțitele. Nu-mi trebuie morți în șatră. Am și așa destule necazuri.” Rosti blând:

— Aduceți-mi biciul, biciul, nu harapnicul. Pentru ce-au făcut, harapnicul nu e de nasul lor.

Un băietan, Ary, intră în cort și-i aduse biciul. Era un bici cu trei sfârcuri, cu codirișca scurtă și lucioasă. Nu era om în șatră care să nu fi cunoscut biciul lui Him bașa.

Cu glas aspru, puternic, bulibașa porunci:

— Întoarceți-vă cu spatele.

Ariston și Goșu împliniră porunca.

Him bașa se înțepeni bine pe picioare, își îndreptă spinarea și ridică biciul. Întâi îl plezni pe Ariston. Pe urmă îl plezni pe Goșu. Biciul șuieră prin aerul fierbinte și vâscos și sfârtecă îndelung pielea celor doi. La fiecare izbitură pe care o primea, Ariston icnea scurt, își mușca buzele și aștepta să audă izbitura următoare pe spinarea lui Goșu. Bărbatul Lisandrei avea o mai mare putere de stăpânire. De mușcat buzele și le mușca și el, însă de icnit nu icnea.

Oamenii oacheși priveau totul. Li se uscaseră ochii și li se uscaseră și gurile. Unii rămăseseră încremeniți. Alții săreau când pe un picior, când pe altul, de parcă biciul cu trei sfârcuri i-ar fi lovit și pe ei.

Him bașa osteni. Aruncă biciul. Își șterse sudoarea de pe frunte cu dosul mâinii și spuse:

— Luați-i! Nădăjduiesc să le fie învățătură de minte.

Prin tăcerea care se lăsase asupra șatrei se auzi glasul Lisandrei:

— Ba n-o să le fie deloc, Him bașa. Mâine-poimâine se vor încăiera iarăși. Auzi, Him bașa? Așa nu mai poate să meargă. Trebuiesc lăsați să se bată în fața șatrei cu cuțitele. Așa nu mai merge. Nu mai poate să meargă. Him bașa… nu mai poate să meargă.

N-o învrednici nimeni cu niciun răspuns.

În cort, Him căută plosca cu rachiu, o găsi, o puse la gură și trase câteva înghițituri zdravene.

Oarba, care numărase loviturile, îl mângâie pe Him pe frunte și pe obrazul bărbos. Zise dulce:

— Him, dragul meu, ai ostenit.

Bulibașa zâmbi și Oarba simți că el zâmbește și se lumină obrazul atât, numai atât cât se poate lumina obrazul unei femei bătrâne și oarbe.

— Mi se pare ciudat, spuse Him, am obosit înainte de a-i bate. Am obosit și-am adormit. Mă simt odihnit de parcă acum m-aș fi trezit din somn. Dar… Alimut nu s-a întors?

— Nu, spuse Oarba încet, nu s-a întors.

Ieșiră în fața cortului. Focul ardea. Flăcările roșii jucau ușor. Fumul gros și negru alunga muștele mari și grase, muștele de război care nu se îndepărtau o singură clipă de șatră.

Se lăsă seara. Flăcările muriră și numai fumul negru care se înălța spre cer în coloane rotunde arăta că, sub cenușa caldă, bălegarul continua să ardă mocnit. Oamenii oacheși adormiră. Adormiră urșii. Câinii dormeau și ei, însă cu urechile treze. Pe lunca nisipoasă caii, măgarii și catârii picoteau. Picoteau și băieții rânduiți pentru pază. Cerul spuzit de stele se apropie de pământ. Răsări luna. Se asemuia unei jumătăți de covrig și era gălbuie ca mierea în fagure. Lângă focul fumegând Oarba tăcea. Nu aștepta somnul. Îl aștepta pe Alimut. Și tot pe Alimut îl aștepta, treaz și îngrijorat, și Him bașa. În sfârșit, băiatul veni.

— Unde ai fost?

— Dincolo de râpe, spre răsărit.

— Până unde?

— Până unde m-au ținut picioarele.

— Și ce-ai văzut?

— Pustiu, tată, nimic altceva decât pustiu.

Se culcară pe rogojină, în cort. Târziu, băiatul simțind că nici Oarba, nici Him bașa nu dorm, adăugă:

— Ba, în pustiu, am văzut ceva: sute și mii de mușuroaie de cârtițe.

Prin mintea lui Him bașa fulgeră un gând, însă nu-l mărturisi. Îl păstră pentru sine. De grăit, grăi numai atât:

— Mâine să mergi să-mi arăți și mie mușuroaiele.

Toată noaptea Him se zvârcoli pe rogojină. Nu închise ochii, ochii fără vedere, nici Oarba.

A doua zi Him bașa chemă șatra.

— E cald încă. Na se arată semne de vânt și nu se arată nici semne de ploaie. Toamna însă e aproape și n-o să mai treacă mult până va ajunge aici. Nu știu cât o să rămânem pe aici. Bine ar fi să rămânem cât mai puțin și să ne întoarcem dincolo de apă. S-ar putea însă nu numai să întomnăm, ci să și iernăm aici. Trebuie să ne pregătim de iarnă. Culegeți iarbă și așezați-o în stoguri. Culegeți mărăcini și scaieți. Culegeți vreascuri uscate din pădurice. Culegeți și balegile vitelor. Iarna va fi lungă. Poate va fi și grea. Trebuie s-o înfruntăm și s-o biruim. Cât despre celelalte, vom mai vorbi… Vom mai vorbi…

Oamenii oacheși îl ascultară tăcuți și îngrijorați. Him bașa nu vru să le risipească îngrijorarea. Dimpotrivă.

— N-avem nicio clipă de pierdut.

Își luară nevestele și copiii. Unii se îndreptară spre pădurice. Alții urcară de-a bușilea râpele și se răspândiră pe câmpia întinsă dinspre răsărit.

Peste o săptămână văzură venind o căruță. Lăsară lucrul baltă și se repeziră spre corturi. Căruța, la care erau înhămați doi cai voinici, grași și lucioși, se opri și din ea săriră doi jandarmi. Unul era plutonierul care-i însoțise până aci și care-l dăduse în seamă lui Him bașa pe soldatul rănit. Celălalt era un jandarm tinerel, rotofei, cu mustață subțire pe buză. Plutonierul veni zâmbind spre Him bașa. Jandarmul tinerel deshămă caii plini de spumă și se apucă să-i plimbe la pas. Him bașa își păstră firea.

— Am de vorbit cu tine, îi spuse plutonierul. Vrei să vorbim, între patru ochi, ori în fața șatrei?

— În fața șatrei, îi răspunse Him bașa.

Oamenii oacheși își strânseră rândurile și deveniră numai urechi. Un sugar scânci. Muierea care-l ținea în brațe îi vârî în gură sfârcul țâței și sugarul se potoli.

— Ți-am lăsat în pază un soldat dezertor, bulibașă. Poți să ni-l predai?

Him bașa simți că s-a petrecut ceva neașteptat, ce anume, nu-și dădea seama. Își ținu firea și răspunse:

— De vrut, cu dragă inimă aș vrea, domnule plutonier, dar nu mai e cu putință. Soldatul, la câteva zile după ce ați plecat de aici, a murit.

Se scurmă în chimir, scoase livretul militar al soldatului fugar și i-l întinse zicând:

— Soldatul a murit. A murit. Iar noi l-am îngropat. Iată livretul…

— Și mormântul mortului? Unde se află mormântul mortului?

Îi arătă cu mâna dâmbul din apropierea lacului.

— Acolo.

— Așa cum l-ați îngropat, așa să mi-l dezgropați. Vreau să-l văd. Vă pot spune însă de pe acum că în mormântul acela nu vom găsi niciun trup de soldat.

Him bașa se mai liniști. „Nu știe nimic. Când va vedea cadavrul se va mira, și se va potoli."

Him bașa plecă spre dâmb cu plutonierul și cu jandarmul cel tinerel. În urma lor, toată șatra. Câțiva purtau cazmale și lopeți. Plutonierul și

jandarmul tinerel își păstraseră automatele, mergeau în rând cu oamenii oacheși, însă ceva mai departe de ei. Ajunseră. Him bașa zise:

— Desfaceți mormântul. Domnul plutonier o să-și vadă fugarul. Noi… Noi o să-i cerem iertare răposatului, că i-am tulburat liniștea gropii.

O duhoare nesuferită se ridică din groapă. Oamenii oacheși curățară țărâna nisipoasă și pietroasă. Cadavrul ieși la iveală. Nu mai avea obraz, iar tăietura de sub bărbie nu se mai cunoștea. Plutonierul holbă ochii. Spuse mirat:

— Nu se poate. Acesta e alt soldat. Cine l-a omorât?

— Ba e acela pe care ni l-ați lăsat să-l ținem sub pază, zise Him bașa.

— Nu. Nu e acela, ripostă plutonierul. Dar despre asta vreau să vorbesc cu tine între patru ochi, bulibașă.

Him bașa îl întrebă:

— Să-l acoperim?

— Acoperiți-l.

Plutonierul plecă cu Him bașa. Flăcăii rămaseră să acopere mortul prins de putrezire. Ceilalți se înșiruiră în urma bulibașei.

— Să intrăm la tine în cort, zise plutonierul, și să rămânem între patru ochi.

— Poftiți.

Oarba și Alimut fură rugați să plece prin vecini. Se așezară amândoi turcește pe rogojină.

— Te pomenești că aveți purici prin cort, spuse plutonierul.

— N-avem. N-avem nimic, nici păduchi, nici purici, zise Him bașa.

— O să aveți la iarnă.

— Dar ce, o să iernăm aici?

— Unde credeai?

— O să ne fie greu, oftă bulibașa.

— Fără îndoială. Stăpânirea nu v-a trimis aici ca să vă fie ușor.

Tăcu plutonierul. Tăcu și Him bașa. Undeva, în luncă, lătrară câinii. Plutonierul spuse:

— Fugarul rănit pe care vi l-am lăsat în pază a fugit. L-au prins patrulele și-l ținem la păstrare. Cum a fugit? Și cine e ostașul din groapă?

Him bașa, nemaiavând nimic de ascuns, povesti totul pe îndelete. Plutonierul îl asculta cu luare-aminte. Cumpănindu-și cuvintele, spuse:

— Nu mă îndoiesc că tot ce mi-ai povestit este adevărat. Însă trebuie să-ți dai seama că te afli într-o situație grea. Și în aceeași situație grea se află și

ceilalți bărbați ai șatrei.

— Cu ce suntem vinovați?

— Întâi, v-am lăsat un dezertor în pază. V-am spus că răspundeți de el cu capul. Voi l-ați lăsat să fugă. Aceasta, în împrejurările în care trăim, se plătește cu capul. Al doilea, în șatra voastră și sub ochii voștri a fost ucis un ostaș. Și aceasta se plătește tot cu capul.

Him bașa se simți prins ca într-un clește. Oare plutonierul era hotărât într-adevăr să-i ia capul? Nu s-ar fi părut, după felul în care vorbea! Trebuia să încerce să scape. Jandarmii, fie că aveau grade pe umăr, fie că nu – îi cunoștea el – nu erau uși de biserică.

— Înțeleg. Atât eu, cât și ceilalți din șatră, ne aflam în mâinile dumneavoastră. Puteți să ne luați capetele și puteți să ne lăsați capetele. Țineți seama că ostașul mort n-a fost omorât de noi, ci de celălalt ostaș fugar. Și mai țineți seama…

— N-am să țin seama de nimic. Vă legăm și vă ducem la judecată. Pe drum…

— Pe drum vom fi uciși. Niciunul din noi n-am mai ajunge la judecată.

— N-aș jura că nu s-ar întâmpla chiar așa.

— Și nevestele noastre! Și copiii noștri?

— N-are nimeni vreme să se gândească la asta. Acum e război, un război cumplit, dus fără milă, cum nici n-a mai fost altul, și pretutindeni mor oamenii cu miile și cu sutele de mii.

— Noi nu avem nimic cu războiul.

Plutonierul se uită la el *ca la un mort*, se uită la el întocmai cum se uitase la trupul mort al ostașului dezgropat pentru câteva clipe. Își aprinse o țigară și-l întinse și lui Him bașa una. Muștele mari și grase, verzi și galbene le dădeau ocol.

— Și… nu s-ar găsi nicio portiță de scăpare, domnule plutonier?

Jandarmul râse:

— În sfârșit, ai pus degetul pe rană.

— Așadar, aș putea nădăjdui?

— Îmi dați patruzeci de galbeni de aur – am auzit că sunteți plini de bani – și înmormântăm toată afacerea! Vorba ceea: nici usturoi n-am mâncat, nici gura nu ne miroase.

— E mult, suspină Him bașa.

Jandarmul se încruntă:

— Nu te tocmi bulibașă. Dacă te tocmești, îți cer îndoit.

De data asta jandarmul vorbise aspru, poruncitor.

— Veți avea banii mâine dimineață.

— Nu s-ar putea până diseară?

— N-am toată suma. Trebuie să-i adun de pe la oameni. Și așa, banii se dau greu, dumneavoastră știți…

— Fie. O să aștept mâine până la răsăritul soarelui. Aveți grijă și pregătiți-ne ceva de mâncare.

Him bașa își adună oamenii. Plecă însoțit de ei și se duse la marginea pârâului. Muierile și copiii rămaseră în corturi. Le spuse năpasta care a căzut peste ei toți și-i întrebă. Unii fuseseră de părere să dea banii și să isprăvească odată cu toată povestea asta. Alții se împotriviră:

— Ne-au luat fugarii aceia caii și am tăcut. Acum jandarmul vrea să ne ia banii.

— Ce altceva, decât să-i dăm, am putea face?

— Ei sunt numai doi. Noi suntem mulți. Să ne folosim de întunericul nopții și să-i omorâm.

— Au arme… Arme automate…

— Vor dormi. Omului adormit arma nu-i mai e de folos.

— Și după ce-i omorâm?

— Le ștergem urmele. În pustietatea asta, dacă va fi să ne întrebe cineva de ei, vom spune că multe se pot petrece fără știrea noastră.

Se ciorovăiră îndelung. Ascultaseră totdeauna stăpânirea, oricare ar fi fost ea. Pe ei, oamenii oacheși, nu-i proteguia nicio lege. Fuseseră întotdeauna la bunul plac al oamenilor stăpânirii. Trebuiau să fie și acum.

Hotărâră ca în timpul serii fiecare să treacă pe la cortul lui Him bașa și să-și dea partea.

La răsăritul soarelui, plutonierul veni la Him bașa.

— Gata?

— Gata, îi răspunse bătrânul, și-i întinse un pungoci plin cu galbeni de aur vechi, turcesc, cu zimți.

— Sunt patruzeci?

— Numărați-i.

Jandarmul îi numără, închise șiretul și băgă pungociul greu și plin doldora în buzunar.

— Ei, s-auzim de bine, Him bașa.

— S-auzim numai de bine, domnule plutonier.

Jandarmul tinerel înhămase caii. Se urcară în căruță și plecară în grabă. Un timp se văzu căruța. Pe urmă se văzu numai praful stârnit de roțile ei și de copitele cailor voinici, lucioși și grași. După aceea, oamenii șatrei nu mai văzură decât pustiul din jurul lor, cerul albastru, limpede ca sticla, și soarele rotund și galben, ca un uriaș ban de aur vechi, turcesc, cu zimți, ridicându-se falnic, deasupra orizontului.

— Ei! Acum la treabă! zise Him bașa. Toamna e aproape. Și nu uitați că iarna îi calcă pe urme.

La amiază plutonierul îi porunci jandarmului tinerel să oprească, să deshame și să lase caii să pască.

— Între timp să ne ocupăm cu d-ale gurii.

Mâncară pe iarbă, lângă căruță. Băură apă și băură și rachiu din plosca pe care, la plecare, plutonierul i-o ceruse lui Him bașa.

Se odihniră, și sub soarele arzător fumară, însă de vorbit nu vorbiră mare lucru.

— Înhamă. E timpul.

Jandarmul tinerel înhămă caii. Plutonierul se depărtă de căruță, se întoarse cu spatele spre ea și se descheie la pantaloni să urineze. Jandarmul tinerel luă un automat și apăsă o clipă pe trăgaci. Plutonierul se prăbuși. Caii nu se speriară. Jandarmul tinerel se duse la plutonier, îi luă pungociul și-l puse în buzunarul lui. Pe plutonier îl trase de picioare și se chinui mult până-l urcă în căruță.

— E gras ca un porc, spuse el tare, cred că atârnă mai mult de-o sută de chile… E gras ca un porc… Ca un adevărat porc..

Se urcă în căruță și dădu bici cailor. Se gândi: „Am să spun că ne-au atacat niște fugari și că eu am scăpat ca prin urechile acului. Punga! Am s-o pun bine. Mă voi întoarce acasă, după ce se va isprăvi războiul, *mă voi întoarce om, nu glumă!*”

Capitolul VIII

Văzduh fierbinte. Pământ nisipos fierbinte. Totuși vara se apropia de sfârșit. Fierbinți sunt zilele. Fierbinți sunt și nopțile. Urșii mormăie. Câinii, toropiți, zac pe lângă căruțe sau pe lângă corturi. Caii pasc și se apără alene de muște. Copiii se scaldă în apa caldă și sărată a lacului. Prind viermuși roșii-gălbui și-i strivesc în palmă. Viermușii miros puternic a iod. Bărbații și femeile șatrei adună iarba uscată, sfărâmicioasa de pe câmp, o pun în saci încăpători, de cânepă, o duc la corturi. Fiecare cap de familie își are șura lui de nutreț alături de șura de mărăcini și scaieți. Vara a fost neobișnuit de lungă și neobișnuit de călduroasă. Oamenii oacheși nu știu cum va fi toamna și nici n-ar prea dori să știe, pentru că lor nu le este teamă de toamnă. De iarnă se tem oamenii șatrei și presupun că iarna care-i va găsi *acolo*, în pustiu, va fi neobișnuit de lungă și neobișnuit de aspră, cu viscole repezi și înfricoșătoare, cu geruri tari, cu nămeți uriași de zăpadă.

— Să dăm zor… Să dăm zor…

— S-ar putea ca toamna să-și arate obrazul chiar mâine.

Uneori obrazul toamnei e uscat,
Alteori e înecat în plâns,
Te uiți ziua pe cer, ți se pare
Că soarele s-a-ntunecat, s-a stins.

Undeva, spre răsărit, bat tunurile. Șatra nu le aude. Războiul e departe, departe…

În săptămâna din urmă n-au mai trecut fugari, ori au trecut fără să încerce să fure cai. Jandarmii nu s-au mai arătat. Zgomotul motoarelor avioanelor n-a mai cutremurat văzduhul. S-a isprăvit cumva războiul? Nu. Nu s-a isprăvit. Acum războiul e departe, departe…

În jurul șatrei aciuate între povârnișuri și lac, întinderile, cât le poți cuprinde cu ochii, sunt goale. Spaima însă s-a lipit de fiecare om din șatră. Când lucrează, când se odihnesc, când vorbesc între ei, când tac sau când dorm, fiecare om din șatră simte că spaima stă lângă el, lipită de el. Războiul e departe, departe. În fiecare clipă însă războiul poate întinde o mână spre ei. O mână? Nu. E îndeajuns ca războiul să întindă spre ei toți un singur deget, ca într-un chip sau altul să-i nimicească. Fiecare om oacheș se

gândește la el, la căruța lui, la caii lui, la măgarii lui, la catârii și la câinii lui, la nevasta lui, la copiii lui. Dar Him bașa se gândește la întreaga șatră. Se gândește la păcătoasa de Lisandra și la cei doi nemernici – Goșu și Ariston – care s-au apucat să se lupte între ei cu cuțite lungi fără știrea și fără voia căpeteniei șatrei, fără știrea și voia lui, a lui Him bașa. I-a biciuit îndestul? Încă nu. Se pândesc unul pe altul cu ochi de lup și n-ar fi de mirare ca unul din ei să fie găsit într-o dimineață cu pieptul și cu pântecul spintecat. Poate ar fi bine să-i lase să se răcorească în fața șatrei. Cu harapnicele? Nu. Cu cuțite lungi? Nu. Nici cu cuțite lungi. O să le îngăduie să se lupte cu cuțite scurte.

Își umplu sacul, îl înghesui cu genunchiul și-l legă la gură cu un crâmpei de sfoară. Oarba veni lângă el.

— Ajută-mă, Him, să-mi ridic și eu sacul.

Râse și adăugă:

— După cum știi, nu mai sunt nici tânăra, nici puternică. Am fost. Altădată. Pe atunci eram și frumoasă, Him…

Pe Him bașa îl podidiră lacrimile. Era a doua sau a treia oară când i se întâmpla în ultimele săptămâni. Nu-i răspunse. Vorbele gingașe pe care voise să le rostească îi rămaseră în gât. Dacă le-ar fi rostit, buzele i-ar fi tremurat, glasul i-ar fi tremurat, și s-ar fi dat de gol. Ridică sacul și i-l puse în spinare. Își luă și el sacul. Plecă. Oarba simți. Râsul de pe gură i se stinse,. Însă bucuria îi rămase întreagă în inimă. „Him mă iubește încă. Cu toate că sunt bătrână și stafidită și nu mai am decât puțină putere, *Him al meu a rămas al meu*. E un om grozav de aspru, dar m-a iubit întotdeauna, chiar în anii mulți și lungi în care se părea că a uitat și cum mă cheamă…”

Rămase trei pași în urmă și-și potrivi mersul după al lui Him bașa. Cânta în gând:

> *Toamna veștejesc toate florile,*
> *Dar mușcata și tufănica-nfloresc*
> *Până ce cad, albe, zăpezile…*

Poate azi va veni toamna. Poate mâine va veni toamna. Poate tocmai poimâine. Și după toamnă va veni iarna, iarna neobișnuit de aspră și neobișnuit de lungă. În vreme de război totdeauna se întâmplă așa. Primăverile și toamnele sunt scurte, verile lungi și călduroase, iernile lungi și cumplite. De ce? Nu știe nimeni. Și dacă nu știe nimeni, pe cine să întrebi?

Număra iernile pe care le trăise. Erau multe. Verile nu le mai număra, căci erau tot atâtea cât și iernile. O să mai trăiască o iarnă și pe urmă încă o iarnă-și încă o iarnă. Iarăși zâmbi. De unde știa ea câte ierni o să mai trăiască? Nimeni nu știe când va muri. Nimeni. Omul, când se uită înainte, i se pare că viața lui va fi lungă, nesfârșit de lungă. Și, de asemenea, i se pare că viața e *ceva*, că viața e *mult*, că viața e *totul*. Poate să fie așa, și poate să fie și altfel. Pentru că, atunci când omul se uită în urmă, i se pare că viața a fost *puțină*, dacă nu chiar *nimic*. Cum *nimic*? Cum putuse să-i treacă prin minte acest gând? Viața era mult. Viața era *totul*. Și în viața ei încăpuse totul: dragostea ei pentru Him, care nu se va stinge decât odată cu ea, dragostea ei pentru cei cinci fii ai ei și pentru toate odraslele lor. Dragostea ei pentru Him se va stinge o dată cu ea? Nu. Dragostea ei pentru Him nu se va stinge niciodată. Un cântec născocit în veche vechime, nu se cunoștea de cine, spunea:

Chiar după ce voi muri, dragul meu,
Și voi fi-ngropată adânc în pământ, dragul meu,
Deasupra mormântului meu va arde veșnic o flacără, dragul meu.
Ziua, flacăra va fi albă, dragul meu,
Noaptea, flacăra va fi neagră, dragul meu.
Și tu n-o vei vedea niciodată, dragul meu,
Flacăra albă va fi dragostea mea pentru tine, dragul meu.
Flacăra neagră va fi dragostea mea pentru tine, dragul meu.
Flacăra albă va fi flacăra neagră, dragul meu,
Nu se vor stinge niciodată, dragul meu,
Niciodată, niciodată, dragul meu.

Văzduh fierbinte. Cer fierbinte. Pământ sălbatic. Nisipos. Fierbinte. Oamenii oacheși adună iarbă uscată, adună scaieți, adună mărăcini, adună uscături din crângul mărunt. Adună… Adună… În orice împrejurări viața trebuie păzită, viața trebuie păstrată mult, cât mai mult cu putință. Șatra va avea de înfruntat o iarnă lungă și aspră, cu geruri, cu viscole, cu furtuni de zăpadă. O s-o înfrunte.

Him bașa aruncă sacul cu iarbă, lângă cort. Se întoarse și luă sacul din spinarea Oarbei. Cârduri de copii goi veneau dinspre lac făcând hărmălaie. În fața corturilor se aprinseră, ca de obicei, focuri pentru pregătirea mesei

de amiază. Dar, abia aprinse, focurile începură să-și joace repede flăcările. Aerul încremenit și stătut se clătină.

— Vântul! S-a trezit din somn vântul.

Soarele continuă să strălucească și să verse asupra pământului valuri de căldură apăsătoare, dar către miazănoapte orizontul se înnegri. Vântul, până aci domol, se înteți și se apucă să șuiere șerpește. Ierburile uscate și sfărâmicioase, luate de vânt, se amestecata cu pulberea câmpurilor și umplură văzduhul. Caii, măgarii și catârii, risipiți, pe luncă, se strânseră unii într-alții. Muștele mari și grase, verzi și galbene – muștele de război – se lipiră de pielea vitelor. Corturile se zbătură, vrând parcă să se smulgă de lângă țărușii de care erau legate și să zboare. Câinii se treziră din toropeală și se aciuară și mai cu temei pe sub căruțe. Urșii mormăiră și încercară să scape din lanțuri. Oamenii oacheși stinseră de îndată focurile, călcând scaieții și ciulinii care ardeau cu picioarele. Câinele Rob țâșni de sub căruța lui Him bașa, se depărtă de corturi, se opri și, îndreptându-și botul spre cer, urlă îndelung a pustiu… a pustiu și a moarte.

— Vântul s-a schimbat în furtună…

— A venit toamna…

Maldărele de nori negri, iviți spre miazănoapte, se umflară, crescură neînchipuit de repede și se grăbiră să acopere soarele. Șatra, pitulată în corturi, așteptă să fulgere și să tune. Nu se văzură fulgere și nu se auziră tunete. Se auzi numai vuietul năprasnic al furtunii alergând pe nesfârșirile goale, pustii și, după puțină vreme, răpăitul furios al ploii care se apropia. Aerul se răci brusc. Ploaia se repezi asupra corturilor. Acum întregul cer, de la zare la zare, era acoperit de nori negri, groși, bolovănoși, care se izbeau unul de altul, care intrau și se topeau unul într-altul.

— Plouă cu găleata.

— Cam de multișor n-am mai pomenit asemenea ploaie.

— Numai de n-ar ține mult.

— O să ție.

— Mușca-ți limba.

Ploaia crescu clipă cu clipă până deveni un adevărat potop. Ar fi trebuit să curgă șiroaie pe lângă cort. Pământul nisipos însă, ars luni și luni de zile de soarele neîndurător al verii care se sfârșea, părea ca a deschis pretutindeni guri uriașe care, însetate peste măsură, înghițeau totul, sorbeau totul. Potopul se amestecă dintr-odată cu bulgări de gheață rotunzi, de mărimea oului de pitulice.

— Grindină.
— Are să ne strice corturile.
Corturile ude răpăiau, sunau înfundat de parcă ar fi fost tobe, rezistau însă și ploii și grindinii. Frigul se întări și se ascuți. Oamenii oacheși și mai ales copiii începură să dârdâie. Umblară la lăzile cu țoale, scoaseră zăbunele și cojoacele, gherocurile și dulămile, și se îmbrăcară repede cu ele ca în miez de iarnă. Bărbații își puseră căciulile în cap, iar femeile se înfășurară în broboade.
— Brr!
— Mor de frig!
— Brr!
— Mai acum un ceas mureai de căldură.
— Blestemat ținut. Aici o să ne rămâie oasele.
— Ba n-o să ne rămâie deloc.
— Urșii… Ce e cu urșii?
— S-au adăpostit, ca și câinii, sub căruțe.
Câțiva, mai grijulii, ieșiră în pragul corturilor și priviră spre lunca acoperita toată de bolovani rotunzi de gheață. Caii, măgarii și catârii șatrei se adunaseră într-o singură grămadă. Înghesuiți unul într-altul se izbeau și se mușcau între ei, căutând să-și ferească, în primul rând, capetele de grindina care se prăvălea nemiloasă de sus.
— La primejdie, vitele, ca și oamenii, își feresc capetele.
Oamenii șatrei își simțiră inimile sfâșiate, era însă cu neputință să le sară, într-un chip oarecare, în ajutor.
— Dacă mai ține grindina, ne lasă fără vite.
Ariston, gol până la brâu, ieși din cort și se îndreptă alergând spre luncă. Își acoperise capul cu un sac gros de cânepă, iar deasupra capului ținea cu amândouă mâinile o tingire mare, cu fundul afumat. Grindina, învârtejită de furtună, îl pocnea dușmănoasă prin toate părțile, tingirea răpăia, dar omul alerga mai departe, cu picioarele goale și păroase prin apă, fără să se sinchisească.
— Ce vrea să facă?
— Nu pricepi?
— Nu.
— Aleargă la vite. O să le aducă la corturi, să le adăpostească.
Ariston desfăcu grămada vitelor cu câteva lovituri, își alese caii și, mai lovindu-i cu palma pe șolduri, mai îndemnându-i cu răcnete, îi mână spre

cortul lui și-i împinse înăuntru.

Grindina se înteți și mai mult.

— Vitele!… Ne omoară grindina vitele…

Urlau, se văitau, își smulgeau bărbile și pletele, dar de mișcat nu se mișcau din pragul corturilor, deși Ariston le arătase tuturor ce au de făcut.

Pe când ceilalți oameni ai șatrei stăteau încă pe gânduri, Him bașa și Alimut, cu capetele acoperite cu saci și cu tingiri, goi și ei până la brâu și cu izmenele suflecate până deasupra genunchilor, o luară la goană către luncă. Privindu-i, îți venea să crezi ca niciunul dintre ei n-a trecut de douăzeci de ani. Him bașa, dacă-l judecai după iuțeala picioarelor și agerimea întregului trup, părea chiar mai tânăr decât Alimut.

Atunci, într-o singură clipă, oamenii oacheși se scuturară de frică. În mai puțin de jumătate de ceas, caii, măgarii și catârii șatrei se aflau la adăpost, în corturi.

Pământul nisipos, în sfârșit, își astâmpără și-și sătură setea. Apa începu să se adune și să curgă la vale, spre lac. Până să-și dea seama de ce se întâmplă, șătrarii se pomeniră cu clăile și stogurile de iarbă risipite.

— O nenorocire nu vine niciodată singură.

— Vezi bine c-așa e…

Spre seară, grindina la început se rari și după aceea încetă cu totul. Ploaia însă continuă să se prăvălească din norii negri și groși cu aceeași îndârjire. Șuvoaiele curseră și pătrunseră în corturi. Vântul vui și învălmăși mai departe firele repezi și vânjoase ale ploii.

Potopul ținu trei zile și trei nopți. În tot acest timp oamenii oacheși dârdâiră de frig, nu mâncară și nu băură nimic, n-avură cum s-aprindă focuri și nici somnul nu se lipi de nimeni. Caii, măgarii și catârii rămaseră și ei în picioare, se zgribuliră de frig și tremurară ca și oamenii.

Într-a patra zi, spre dimineață, vântul sparse norii și-i alungă. Cerul se limpezi. Soarele răsări vesel peste întinderile îmbuibate ori chiar acoperite de ape, și după ce se ridică deasupra orizontului începu să pripească și să verse iarăși asupra pământului valuri de căldură ca-n plină vară. Oamenii oacheși își întinseră straiele ude leoarcă, păturile și așternuturile la uscat pe oiștile căruțelor și ieșiră aproape goi din corturi mânându-și din urmă vitele.

— Câinii trăiesc?

— Nu s-a prăpădit niciunul.

— Dar urșii?

— Trăiesc și urșii.

Him bașa vru să-l mai întrebe pe Blebe și altceva, dar se răzgândi. Socoti că e mai bine să treacă el însuși de la cort la cort și să întrebe de sănătatea oamenilor.

— Să fii tare, Him, îl povățui Oarba. Nu puține vești rele vei afla.

— Morți?

— Destui.

— De unde știi? Nu te-ai mișcat de lângă mine și de vorbit n-ai schimbat o vorbă cu nimeni.

— Presupun, Him. Femei cu burta mare, copii de țâță, bătrâni. Cele trei zile și cele trei nopți de prăpăd n-au fost ușoare.

Him se supără:

— Cobe! Totdeauna ai cobit!

— Du-te și vezi, Him, și pe urmă să vii să-mi spui că am cobit, dacă am cobit cumva.

Oarbei îi păru rău că i-a stricat inima lui Him bașa. Vorbele însă fuseseră spuse și nu mai puteau fi prinse din văzduhul în care se risipiseră și înghițite.

Him bașa cercetă cort cu cort, și, nu după mult timp, se întoarse abătut. Oarba îl simți. Și pentru că Him tăcu îndelung, cuteză să-l întrebe:

— Ei, cum stau lucrurile? Am cobit?

— Din nenorocire, nu. Au murit două femei din cele ce așteptau să nască și cinci sugari.

Oarba nu-l mai întrebă cine anume. Spuse simplu:

— Trebuie să găsiți *un loc bun de îngropare*. Cât o să rămânem aici, cimitirul o să tot crească. *Ceea ce s-a întâmplat acum e numai începutul… numai începutul*.

Him îl privi pe Alimut. Băiatul sta în fața cortului aproape gol și-și prăjea pielea arămie la soare. Din când în când își clătina capul și dârdâia scurt, de parcă frigul încă nu izbutise să iasă din trupul lui. În fața tuturor corturilor oamenii oacheși se încălzeau la soare, copleșiți de nemâncare, de osteneală, de somn. Numai morții rămăseseră în corturi. Morților le era tot una dacă afară era cald sau frig. Unii șătrari își aduseră aminte că nu mâncaseră din ziua în care începuse să cadă ploaia și grindina.

— Ar trebui să aprindem focuri.

— Cu ce?

— Crângul! O să găsim uscături în crâng.

Se încârduiră într-acolo. Fața liniștită a lacului, ca și lunca dintre râpe și lac, fumega. De pretutindeni, în aerul cald și plăcut, se ridicau aburi alburii, subțiri care nu apucau să se închege, pentru că soarele îi destrăma și-i topea. Caii, măgarii și catârii aproape că nu mai aveau ce să pască. Ploaia rupsese, sfărâmase și risipise firele de iarbă, ciulinii și scaieții șubrezi. Animalele scurmau cu boturile pământul nisipos, umed și moale și se mulțumeau cu rădăcinile, atunci când le găseau.

Către amiază băiețandrii se întoarseră din crâng cu maldăre de găteje la spinare. Veneau încet, legănându-se. Ajunseră la corturi și aruncară jos gătejele. Ploaia le pătrunsese adânc și nu luară foc decât după ce fură stropite cu gaz. Focurile începură să ardă cu fum gros, negricios, și curând căldările așezate pe pirostrii dădură în clocot.

— Mămăligile o să fie gata îndată.

— Dar fasolea?

— A dat și ea în fiert.

Mâncară hulpavi până se săturară. Odată cu astâmpărarea foamei, veni și voia bună. Bus îi spuse Oarbei:

— Bunico, *tu ai văzut?* Au murit muștele. Au murit toate muștele, bunico. Toate! Toate!

— De văzut, n-am văzut, Bus, însă am simțit.

Bucuroși, copiii șatrei strigară, jucându-se printre corturi:

— Au murit muștele…

— Au murit muștele…

— Au murit muștele…

Joaca și strigatele pline de veselie care împrăștiau vestea morții muștelor verzi și grase, galbene și grase, *a muștelor de război*, care chinuiseră săptămâni de zile șatra și care răspândeau în jurul lor miros greu și grețos de hoit, le aduse aminte oamenilor oacheși de morții care se odihneau țepeni în corturi și care începuseră să miroase urât. Him cheamă oamenii.

— Trebuie să îngropăm morții.

— Să-i îngropăm, dar unde?

— Acolo unde l-am îngropat pe soldatul acela.

— Facem șapte gropi sau una singură?

Him bașa se gândi un timp. Pe urmă, văzând că oamenii așteaptă hotărârea lui, zise:

— Una singură, dar aveți grijă să fie largă și adâncă. Morții au dreptul la odihnă deplină.

Acum, în corturi, printre corturi, pe lângă corturi nu se aflau decât oamenii vii. Pământul, izbit necontenit de valurile soarelui arzător, începu să se usuce și să se întărească sub tălpile goale ale oamenilor oacheși, sub tălpile goale ale câinilor și ale urșilor și sub copitele cailor, măgarilor și catârilor răspândiți pe lunca nisipoasă dintre râpele roșcate și lacul cu ape grele și sărate.

Alimut, care de la întâmplarea petrecută pe întuneric în zăvoiul de lângă fluviul cel mare se ferea de ochii iscoditori ai șatrei, prinse curaj, se îmbrăcă și trecu semeț, cu fruntea sus, printre corturi. Toți întinseră gâturile și zgâiră ochii:

— I-a trecut mâhnirea.

— Se-ndreaptă spre cortul lui Calub.

— O să se-mpace cu Kera.

— Până la urmă, omul rămâne om. I s-a făcut dor de…

— Săracul! Trebuie să-l înțelegem. Nici nu apucase să-i dea cep.

— Lasă că i-au dat alții.

— L-au scutit de osteneală.

— De la asemenea osteneală, eu unul nu m-aș da îndărăt.

— Cine mai e ca tine?!

Vorbeau tare. Aerul, era limpede, curat. Cuvintele îl ajungeau din urmă pe Alimut și-i intrau în urechi. Dacă l-ar fi înjurat și l-ar fi huiduit, dacă ar fi aruncat după el cu pietre ori cu ciomege, i-ar fi fost mai ușor de îndurat.

— Măcar de-ar fi început-o unul! Dar au început-o patru! Patru, mă! Vă dați seama? Și toți patru arătau ca niște namile.

— I-ai văzut?

— Nu. De văzut nu i-am văzut. Am auzit numai. Am auzit de la alții care i-au văzut.

— De la cine?

— Ia du-te dracului și nu mă sucăli!

— De ce să mă duc, mă, dracului? A? De ce și mă duc dracului?

— Pentru că mă sucălești.

Alimut ocoli cortul lui Calub fără ca măcar să încerce să arunce o privire înăuntru. De altfel, nici nu se gândi să se ducă la tatăl Kerei. I se făcuse dor de urși. *Se ducea la urși* să-i vadă, și drumul trecea pe lângă cortul acela. Ce vină avea el?

Elezar se afla lângă cort, lungit pe rogojină. Asfințitul se apropia, dar soarele tot nu-și pierduse puterea și băiatul se simțea plăcut mângâiat de

razele călduțe care-i înfășurau trupul. Când îl văzu pe Alimut se ridică și se uită lung la el. Feciorul lui Him bașa nu se osteni nici măcar să-i dea bună ziua. Întărâtat și rușinat cum era, îl întrebă scurt:

— Unde sunt urșii?

Fără să se mire nici de glasul lui aspru, nici de chipu-i încruntat, Elezar îi răspunse:

— După cort, unde vrei să fie?! Sunt după cort.

Alimut trecu după cort. Elezar îl urmă. Văzându-i, urșii mormăiră și mai tare și se zbătură în lanțuri, cum aveau obiceiul să facă ori de câte ori se apropia cineva de ei. Numai bătrânul Zazu rămase liniștit în patru labe. Îi curgeau ochii și din când în când dârdâia de parcă ar fi fost bolnav de friguri. Babaia se freca de coastele lui ca să-l încălzească. Alimut îl întrebă pe Elezar:

— Dar ce e cu Zazu?

— Tu nu vezi? E bolnav.

— Crezi c-o să moară?

— Poate. Peste câteva zile. A răcit în timpul ploii. Cred că altceva nu poate să fie la mijloc.

Ceilalți urși slăbiseră, dar acum, după ce-i dogorise soarele o zi întreagă, arătau veseli. Arăta veselă și ursoaica Babaia, care nu se dezlipea o clipă de ursul ei, de bătrânul ei urs Zazu.

— Să-i spunem lui Him bașa, zise Alimut, el ține mult de tot la urși, și ține mai ales la Zazu.

— Spune-i.

Alimut plecă. Trecu iarăși pe lângă cortul lui Calub, tot fără să arunce o privire.

Vestea că bătrânul Zazu s-a îmbolnăvit îl tulbură adânc pe stăpânul șatrei. Tocmai de asta nu avea nevoie acum, să i se îmbolnăvească și să-nceapă să-i moară urșii. Nu era destul că-i mureau oamenii?

De boala lui Zazu se află îndată și când Him bașa ajunse la urși se adunase acolo aproape întreaga șatră. Sarat se târa pe genunchi în jurul ursului bolnav, îl pipăia, se uita la ochii lui stinși și urduroși și iarăși îl pipăia.

— Ei, ce spui?

— Nu mai are zile multe, Him bașa.

— I s-au aprins plămânii?

— Ploaia…

— Ce facem cu el? Îl lăsăm să moară, ori?…

— Altădată, zise Him bașa încet, altădată l-am fi lăsat să moară, nu i-am fi luat nici pielea și l-am fi îngropat cum se cuvine. Acum… *Acum e altceva*…

— Să-i luăm pielea și restul să-l aruncăm la câini.

Him ridică fruntea:

— De ce la câini? Voi tot nu pricepeți în ce stare ne aflăm? *De ce să dăm bunătatea de carne la câini?*

Pe Sarat îl podidiră lacrimile. Îi mai podidiră lacrimile și pe alții. Pentru cele două borțoase moarte în plină tinerețe nu vărsase nimeni o lacrimă și nici pentru sugarii abia îngropați. Careva zise, smiorcăindu-și nasul:

— Dar cum o să mâncăm noi carnea lui Zazu? *Ursul Zazu a fost pentru noi ca un frate… Ca un frate*…

Him gândi: „Nu știu dacă până la primăvară n-o să ajungem să ne mâncăm unii pe alții”. Nu-și rosti gândul cu glas tare. N-avea niciun rost să-și neliniștească și să-și întristeze și mai mult șatra. Spuse cu glas moale:

— Cine vrea să mănânce din carnea ursului, să mănânce.

Urcan îl întrebă:

— Și… când o să fie tăiat și jupuit Zazu?

— Mâine, spre seară, zise Him bașa. Să-i mai dăruim o zi și o noapte de viață. Într-adevăr, pentru noi toți ursul Zazu a fost ca un frate… Ca un frate. Dar acum s-a bolnăvit și noi trebuie să-l tăiem și să-l mâncăm.

— Nu e cine știe ce de el. L-a slăbit drumul și l-a slăbit și zăcerea. Până mâine seară i se topește toată carnea. Dacă tot ne-am hotărât să-l tăiem, hai să-l tăiem acum.

Him tăcu. Tăcură și ceilalți șătrari. Urcan stărui:

— Spuneai, bulibașă, să-i mai lăsăm ursului o noapte și o zi de viață. Ce să mai facă ursul cu viața? Acum n-are ce să mai facă Zazu cu viața. Mie… Mie îmi chiorăie mațele de foame.

Urcan nu rostise nicio minciună. În șatră, multora le chiorăiau mațele de foame, însă le era rușine să mărturisească.

Bașa hotărî:

— Până mâine seară să nu se atingă nimeni de Zazu.

— Și dacă moare?

— Dacă moare… Dacă moare, îl îngropăm ca pe un om.

— Nu te înțeleg, bulibașă, la ce-i mai trebuie lui Zazu viață?

Him nu mai izbuti să se stăpânească:

— Dar ție, ție, Urcane, care ai trecut demult de optzeci de ani, ție la ce-ți mai trebuie viața?

Pe neașteptate se lăsă o tăcere adâncă. Oamenii oacheși se scărpinară la ceafă și, după ce li se păru că s-au scărpinat îndeajuns, rânjiră. Bătrânul Urcan spuse ceea ce gândiseră toți:

— Eu sunt om, bulibașă, om nu urs. Și omului, chiar celui bătrân, oricât ar fi trăit, tot o să i se pară că n-a trăit destul. Omul nu se satură niciodată de viață… niciodată.

— Așa e, bașa, noi suntem oameni și vrem să trăim, cu orice preț vrem să trăim.

Him bașa nu crezu că este nevoie să se mai întindă la vorbă. Le întoarse spatele și plecă. Din urma, Urcan îi striga:

— Cu ursul cum rămâne?

— Așa cum am hotărât, zise Him. Ați uitat că ursul e-al meu?

Nimeni nu mai spuse nimic. Soarele asfinți. Văzduhul se răcori. Pământul umed se răci. Oamenii stinseră focurile, însă întârziară mult timp pe lângă vetrele calde, cu lulelele aprinse, Tăceau. Unii se gândeau la morții lor îngropați pe colină, alții la ursul Zazu care fusese mai bine de cincisprezece ani mândria șatrei și care, acum, avea să fie tăiat, hârtănit și aruncat în oale pentru ciorbă, ori fript în frigări la foc domol. Moartea începuse, în corturi, să se arate în toate felurile. Se putea cineva feri de moarte? Nu. Nu se putea feri.

Noaptea, ușor luminată de stele și de lună, fu friguroasă. Oamenii dormiră puțin și cu somnul deseori întrerupt.

Lisandra nu se temu nici de lumina subțire a stelelor și a lunii, și nu se temu nici că Goșu se va trezi și va băga de seamă că ea lipsește din cort. De cum simți că bărbatul s-a afundat în deplină odihnă, se ridică de pe rogojină, își acoperi umerii și spatele cu broboada și plecă spre pârâu. Mergea încet, cu fruntea sus și-i plăcea că pământul aspru și rece îi răcorea tălpile goale. Trupul îi ardea ca focul, însă inima îi bătea în piept liniștită. Ariston o aștepta lângă pârâu, întins pe o pătură pe care o adusese de la cort. Fără să se ridice în picioare, desfăcu brațele și o primi lângă el. După câteva clipe șopti:

— Dar ce ai? Parcă-ai fi o flacără. Nu cumva ești și tu bolnavă ca ursul Zazu?

Lisandra zâmbi:

— Da, sunt. *De dorul tău*.

Se despărțiră spre ziuă.

Când ajunse la cortul lui Goșu, acesta n-o certă. O întrebă:

— Te-ai săturat de Ariston?

— Nu, Goșule, îi răspunse dulce Lisandra. Nu m-am săturat… Nu m-am săturat… Și află că eu n-o să mă satur niciodată de Ariston… niciodată… niciodată… Auzi? Niciodată… niciodată.

— Aud. Am să-l omor pe Ariston. Cât de curând am să-l omor pe Ariston. Când ai să-l vezi mort, n-o să-ți mai placă. Muierile vii, și mai ales cele rele de muscă, n-au ce face cu bărbații morți.

— Te lauzi, Goșule. Iar te lauzi. Mie mi s-a și acrit de când te tot aud lăudându-te. Tu n-o să-l omori niciodată pe Ariston.

— Poate crezi că Ariston n-are moarte.

— Ariston nu va muri niciodată. Dragostea mea îl va ține viu și-l va apăra de moarte.

— Chiar după ce vei muri tu?

— Chiar. Pentru că dragostea mea va trăi și după moartea mea.

Goșu râse. Lisandra se răsti:

— Dacă mai râzi, îți rup dinții.

— Încearcă numai…

Tinerii soți s-ar mai fi dondănit cine știe cât, dacă n-ar fi auzit prin văzduhul rece și fumuriu al zorilor care se apropiau zgomote de motoare. Aerul tremura și gemea. Câinele Rob se trezi, se depărtă de corturi, ridică botul și urlă a pustiu și a moarte, mereu a pustiu și a moarte, mereu, mereu… Se treziră și ceilalți câini și lătrară cu toții speriați. Urșii mormăiră și se zbătură în lanțuri. Șatra se scutură de somn și oamenii oacheși ieșiră, cu mic cu mare, în fața corturilor răpănoase, și începură să caute cu ochii pe cer. Stelele păleau și se topeau în lumina care creștea și se limpezea. Motoarele avioanelor gemeau tot mai adânc. Și tot mai aproape.

— Uite-le! Sunt multe…

— Ba nu sunt multe deloc, sunt numai trei.

— Dar ce? Trei sunt puține?

Zburau sus de tot și soarele, care nu se ivise încă la orizont le aurea din plin trupurile greoaie și aripile largi. Trecură mai departe și se pierdură repede în alburiul răsăritului de soare. Se auziră, după puțin timp, câteva explozii. Erau departe și totul se auzea înfundat, catifelat parcă. Totuși aerul vibra și fremăta. Șatra rămase neclintită. Careva spuse:

— Au bombardat convoaie de tancuri pe șoseaua cea mare.

— Dar cum de știau aviatorii că azi, în zori, pe șoseaua aceea vor merge tancuri?

— Știau. În vreme de război toate, sau aproape toate se află, se știu și se răspândesc.

Zgomotul motoarelor, care acum veneau dinspre apus, se apropie. Soarele răsări într-o baltă de sânge. Avioanele apărură. Acum, la întoarcere, zburau ca și la venire, în triunghi. Trecură chiar pe deasupra șatrei, într-o plutire repede, lină și parcă veselă, și peste puțin timp se pierdură către răsărit, în lumina orbitor de bogată a soarelui. După ce văzduhul se liniști și amuți orice zgomot, șătrarii aprinseră focuri. Soarele începu să pripească.

— Vom avea încă o zi caldă, zise bașa.

— Poate vor fi mai multe, spuse Oarba. Ținutul e ciudat. Nu-l văd, însă îl simt și e ca și cum l-aș vedea. Într-o zi pot să înceapă să curgă iarăși ploile. Tot așa, dintr-o zi într-alta, poate veni iarna. Dacă șatra nu se pregătește cu temei pentru iernat, puțini dintre noi vor mai apuca să se bucure de primăvară.

— M-am gândit și eu, Sina. La toate m-am gândit.

— Chiar la toate?

— Iarna va fi grea.

— Va fi! Nu știu de ce, dar din veche vechime se știe că în timp de război iernile sunt mai lungi și mai grele ca de obicei.

— Ar trebui să pun oamenii să sape bordeie, bordeie adânci și largi. Dacă vom locui laolaltă cu vitele, o să ne fie mai cald.

— Omule, omule, dar la lemne te-ai gândit? Pentru bordeie trebuie grinzi. Trebuie bulumaci! În pustietatea asta…

— N-avem de unde lua nici grinzi, nici bulumaci.

— Atunci? Dacă iernăm în corturi, ne prăpădim cu zile. Trebuie să ajungem vii până la primăvara, până înverzește lunca. Pe urmă…

— Pe urma, spuse râzând Him, *pe urmă suntem călifari, nu ne mai doare nici capul*.

— Demult nu te-am mai auzit râzând, Him.

— Fac și cu haz de necaz… Haz de necaz..

Alimut zise scurt, cu glasul plin de veselie:

— Vin!

Him tresări:

— Cine?

În clipa în care arunca întrebarea întoarse capul și nu mai avu nevoie de răspunsul lui Alimut ca să priceapă de cine anume era vorba. Aproape toți oamenii din șatră se îndreptau bombănind spre cortul bulibașei. În capul cârdului se aflau Goșu și Ariston la un pas în urma lor, mândră și gătită ca de nuntă, Lisandra. Oamenii oacheși tăcură și se opriră. Him îi întrebă:

— Ce s-a întâmplat?

Așa cum se petrecea de cele mai adeseori când întrebarea era pusă mai multora, nu răspunse niciunul. Bașa se încruntă:

— Ei? Spuneți-mi! Ce vreți?

Răspunse amărâtul de Ferdic:

— Nu te supăra, bulibașă, dar trebuie să iei o hotărâre.

Îi arătă cu mâna pe Goșu și pe Ariston și continuă:

— Cu ăștia doi nu mai e de trăit în șatră. S-au apucat să se bată cu pumnii între corturi. Dacă nu săream să-i despărțim cu sila, își scoteau ochii ori se sugrumau unul pe altul. Nu, bulibașă, așa nu poate să meargă mai departe. Se bat toată ziua, se înjură într-una, noaptea se pândesc…

— Din pricina Lisandrei?

— D-apoi dintr-a cui crezi?

— Și ce hotărâre ar vrea șatra să iau?

Aproape toți strigară într-un glas:

— Să se bată cu cuțitele.

— Să se bată până ce unul din ei va muri.

— Să se bată fără cruțare.

— Să se bată…

— Să moară unul…

Him tăcu. Ascultă gălăgia, tăcu și privi cu băgare de seamă chipurile oamenilor. Cunoștea fiecare chip în parte și fiecare cută, fiecare zbârcitură de pe fiecare chip. Pe măsură ce șătrarii strigau și se întărâtau, fețele li se roșeau, ochii rotunzi, neobișnuit da mari și neobișnuit de negri, li se aprindeau și li se bulbucau de parcă ar fi vrut să le iasă cu totul din cap.

— Să se bată…

— Cu cuțitele…

— Până moare unul din ei…

— Nu e loc pe lume pentru amândoi…

— Nu, nu e loc pe lume…

Cu o zi înainte, numai cu o zi înainte, șatra îngropase șapte morți: două muieri cu copii în pântec și cinci sugari. De la nouăzeci și șapte de suflete,

șatra scăzuse la nouăzeci. Era neîndoios că iarna avea să fie grea. Mulți vor cădea de ger, poate și mai mulți de foame. Oamenii nu se gândeau la morții abia îngropați, nici la cei ce urmau să moară în zilele ori săptămânile apropiate, ci voiau să vadă *acum* cum moare un om sau, mai bine zis, cum este omorât un om.

— Să se bată cu cuțite lungi.

— Ba mai bine să se bată cu cuțite scurte.

— Să se bată…

— Acum…

— Să se bată până moare unul din ei.

Șatra parcă își pierduse mințile. Șatra voia să simtă în nări miros de sânge omenesc, cald. Șatra voia să vadă cum moare un om. Nu. Nu. *Șatra voia să vadă cum este omorât un om*.

Nevăzută, *moartea da târcoale șatrei*. Săptămâni după săptămâni, cu încăpățânată stăruință, moartea da târcoale șatrei și din când în când își clănțănea dinții, îi înfigea în ea și-i împuțina sufletele. Oamenii oacheși se temeau, ca și ceilalți oameni de pe scoarța pământului, de moarte. Cumplit se temeau de moarte. Dar acum simțeau nevoia s-o ajute, acum șatra ținea negreșit să vadă cum este omorât un om al șatrei de către un alt om la șatrei.

Corturile se goliră. Toată șatra se adună și se înghesui acolo, în fața cortului lui Him bașa. Veni și Kera. Avea obrazul tras, ochii afundați în cap. Lăsase la o parte sfiala, rușinea, își călcase pe inimă, venise acolo, se arătase iar în lume ca să vadă cum doi bărbați, goi până la brâu, se vor bate cu îndârjire, cu cuțite lungi sau cu cuțite scurte, se vor însângera, se vor izbi până ce unul din ei va fi omorât… Până ce unul din ei va fi omorât…

Multe văzuse Him în anii aspri pe care îi trăise și multe știa. Printre altele știa că lumea se înghesuia acolo unde este omorât un om, că oamenilor le place să vadă cum sunt omorâți oamenii. Unii oameni simt chiar plăcerea să omoare alți oameni. La război? La război, însă nu numai la război.

În jurul șatrei se aflau numai câmpuri goale, câmpuri goale de oameni și parcă goale de orice viață. Lacul sărat și mâlos din apropiere era și el lipsit de viață. Lipsit de viață părea și cerul pe care rareori se scria zborul avioanelor ori al păsărilor.

— Să se bată cu cuțitele.

— Acum. Chiar acum să se bată.

Lisandra zâmbea. Goșu și Ariston se uitau în pământ. Celorlalți le ieșiseră ochii din cap. Câțiva, din pricina prea multor strigăte, răgușiseră. Ei continuau totuși să strige, așa răgușiți cum erau, cu îndârjire:

— Să se bată, cu cuțitele să se bată!

— Acum. Chiar acum!

— Să se bată până când unul din ei va muri sub ochii noștri.

— Așa! Așa!… Să se bată. Unul din ei trebuie să moară sub ochii noștri.

— Sub ochii noștri!

— Sub ochii noștri! Acum!

— Chiar acum!

— Dacă unul din ei n-o să moară astăzi, șatra n-o să aibă liniște.

— N-o să aibă liniște…

Him era stăpânul șatrei. Stăpânul temut. Stăpânul ascultat fără crâcnire. Avea dreptul să îngăduie lupta. Avea însă și dreptul s-o oprească.

Șatra era întărâtată. Oamenii oacheși își pierduseră mințile? Poate da. Poate nu. Mai curând, în împrejurările în care trăiau aci, pândiți de pretutindeni de moarte, voiau s-o cheme, să-i arunce un suflet, s-o potolească. Poate moartea se va mulțumi cu sufletul acela și lor, celorlalți, le va ierta viața. Credința aceasta veche, uitată demult, înviase acum și căpătase glas. Credință zadarnică. Moartea unuia nu-i va feri pe ceilalți de moarte. „Am să intru în cort, își spuse în gând Him bașa. Am să iau harapnicul și-am să-i lovesc năprasnic, până ce-i voi împrăștia.”

— Să se bată cu cuțitele…

— Până ce unul din ei va muri sub ochii noștri…

Șatra voia ca un om să moară sub ochii ei.

Îi lăsă pe toți să strige și să urle, intră în cort și puse mâna pe harapnic. Oamenii oacheși îl văzură ieșind și pricepură că voia lor, arzătoarea lor dorință de a vedea cum este omorât un om, nu se va împlini. Tăcură de parcă cineva le-ar fi retezat dintr-odată glasurile cu o singură lovitură de sabie.

Him își scuipă în palmă și ridică harapnicul. Nimeni nu se clinti. În ochii neobișnuit de mari, rotunzi și neobișnuit de negri ai oamenilor oacheși se ivi *spaima fi așteptarea*. Spaima era mare. Așteptarea însă era și mai mare. Pe cine va izbi întâi Him bașa? Pe Goșu și pe Ariston? Sau pe cei adunați în jurul lor și care cercau cu stăruință lupta?

Spre mirarea întregii șatre, Him bașa nu lovi pe nimeni și nici măcar nu pocni cu harapnicul pe deasupra capetelor. Lăsă mâna în jos și spuse moale:

— Bine. Să se îndeplinească voința voastră. Să se bată Goșu cu Ariston cu cuțite scurte, acum…

Nu adăugă, cum s-ar fi cuvenit, „până când unul din ei moare”, dar șatra, întărâtată și uimită cum era, nu băgă de seamă această lipsă.

Șătrarii ieșiră dintre corturi, aleseră un loc de pe care smulseră scaieții și ciulinii și se așezară roată. Bătrânilor li se făcu loc în față. Copiii se aciuară printre picioarele părinților, iar cei mici fură luați pe umeri. Him bașa sta între Oarbă și Alimut. La dreapta și la stânga bulibașei se rânduiră ceilalți feciori ai lui, cu nevestele și cu copiii lor. Bus se lipi de Oarba. Goșu și Ariston își scoaseră cămășile și rămaseră goi până la brâu. Ferdic aduse de la corturi cuțite scurte cu vârful ascuțit și cu două tăișuri. Him le încercă tăișurile și alese două din ele. Erau aidoma. Îi chemă lângă el pe Goșu și pe Ariston:

— Cuțitele sunt la fel.

Cei doi bărbați goi până la brâu le priviră. Pe urmă le pipăiră ascuțișurile și vârfurile.

— Da bulibașă, cuțitele sunt la fel, zise Goșu.

— Și eu sunt de aceeași părere, rosti Ariston.

Luară câte unul, se duseră în mijlocul cercului și se așezară, gata de încăierare, la trei pași unul de altul. Goșu își scuipă în palmă. Își scuipă în palmă și Ariston. Him ridică harapnicul. Spuse:

— Începeți când veți auzi pocnetul harapnicului.

Șatra tăcu. Multora începu să le zvâcnească tâmplele și să li se bulbuce ochii. Bașa pocni din harapnic. Deși așteptau pocnetul, oamenii oacheși tresăriră. Cei doi, din mijlocul cercului, se încordară și fiecare se uită adânc în ochii celuilalt, de parcă ar fi vrut să-și ghicească gândurile, cum va sări și unde va încerca să-și înfigă cuțitul. Ariston, care părea a fi cel mai îndârjit, rămase nemișcat, la pândă. Goșu începu să-i dea târcoale, socotind și chibzuind din care parte să-l atace, cum să se ferească de cuțitul lui Ariston și unde să-l împlânte pe al său. Liniștit, Ariston se întorcea ușor pe călcâie și nu-și scăpa din ochi dușmanul. Nu se auzea nimic. Era ca și cum nu numai nesfârșirile acelui ținut ar fi fost pustii și moarte, ci și toate făpturile șatrei.

Trecuseră numai câteva clipe de când Him pocnise din harapnic, dar oamenilor oacheși li se păru că trecuse o veșnicie. Lisandra era, toată, numai zâmbet, numai ochi, numai fericire. Zâmbetul i se schimbă însă repede în rânjet. Privi întâi vârful cuțitului lucios al lui Ariston și pe urmă

fața liniștită și plină de încredere a acestuia, rupse tăcerea, spunând batjocoritoare:

— Of! Goșule, Goșule!… N-ai curaj nici cât un cocoș, Goșule!… Nici cât un cocoș…

Câțiva râseră, însă cei mai mulți rămaseră, ca și mai înainte, numai ochi și numai tăcere. Goșu nu auzi nimic, sau se prefăcu numai că nu aude. În lunca săracă, un măgar se apucă să zbiere din senin. Lisandra hohoti:

— Au ajuns să râdă de tine până și măgarii.

Ariston zâmbi și cum se întâmplă ca în clipa aceea muierea să se afle chiar în fața lui, nu se putu stăpâni să nu-i arunce o privire fugară. Se petrecu întocmai ceea ce așteptase Goșu. Sări fulgerător și dibui cu vârful cuțitului coastele lui Ariston. Acesta găsi vreme să înlăture înțepătura, însă nu cu totul. Vârful cuțitului lui Goșu îi sfâșie pielea, dar mai departe nu pătrunse. Sângele țâșni. Șatra scoase un țipăt de bucurie. Ariston nu o luă în seamă și, păstrându-și mai departe firea, rămase în apărare. În clipa următoare, găsi prilejul să-l sângere și el pe Goșu la umăr. Simțind acuma nu numai mirosul sângelui său, dar și mirosul sângelui lui Goșu, Ariston trecu și el la atac. Lupta crescu și se învioră.

Lisandra nu mai glumi și nu mai surâse. Cei doi bărbați goi până la brâu, pletoși, bărboși, mustăcioși, se apropiau, se izbeau, se depărtau și se aruncau iarăși, cu iscusință și repeziciune, unul asupra altuia și rareori se întâmplă să nu se înțepe cu cuțitele. Amândoi sângerau din plin, continuau să se înțepe și cu cât se înțepau și sângerau mai mult, cu atât îndârjirea și pofta lor de a se bate creștea.

Văzduhul era albastru și gol. Șesurile nemărginite din jur, ca și râpele din apropiere, erau pustii. Soarele, cu toate că nu mai avea puterea din vară, încălzea încă pământul și sudoarea curgea nestânjenită nu numai pe fețele și trupurile celor doi bărbați tineri, vânjoși și frumoși care se încăierau cu cruzime, săreau, icneau și se izbeau cu cuțitele, ci și pe fețele și trupurile privitorilor care rămăseseră toți cu sufletul la gură.

Ciucit lângă picioarele bătrâne și uscate ale Oarbei, Bus tremura de plăcere la fiecare lovitură pe care unul sau altul dintre cei doi luptători o primea. Oarba se sprijinea cu mâna dreaptă de umărul băiatului și urmărea desfășurarea încăierării după zvâcniturile trupului fraged al lui Bus. Se aplecă spre băiat și-l întrebă în șoaptă:

— Ți-e frică?

— Nu, bunică, n-are de ce să-mi fie frică. Vreau să văd care dintre ei o să cadă până la urmă înjunghiat.

— Tu care ai vrea să moară?

— Amândoi, răspunse, nevinovat, băiatul.

— De ce?

— Cum de ce, bunică? De-aia!…

Șatra, pe neașteptate, scoase un urlet. Oarba îl întreabă pe Bus:

— Cine-a căzut?

— Niciunul, bunică. Ariston a scăpat cuțitul.

Nici Ariston, nici Goșu, nici privitorii nu-și dădură seama cum se făcuse, dar lui Ariston îi scăpase cuțitul din mână. N-avea cum să se aplece să-l culeagă din țărână. În clipa în care ar fi încercat, Goșu l-ar fi înjunghiat.

Goșu își arătă dinții albi și mari și se apucă să-i dea târcoale, întocmai cum făcuse la începutul luptei. În ochii lui Ariston năvăli spaima. Acum nu se mai putea apăra decât cu pumnii. Goșu se apropia de el, se depărta, se apropia și își arăta mereu dinții mari și albi. Îl avu pe Ariston de câteva ori în vârful cuțitului, însă nu-l atinse. Lisandra își mușcă buzele. Șatra strigă:

— Omoară-l, Goșule, omoară-l acum, că dacă nu-l omori tu pe el acum, te omoară el pe tine!

— Ai dreptul să-l omori, Goșule. Nu uita *că ai dreptul să-l omori… ai dreptul să-l omori*…

Him tăcu. Goșu își aruncă jos cuțitul și-l împinse cu piciorul la marginea cercului. După aceea se aruncă cu mâinile goale asupra lui Ariston. Acestuia nu-i veni să creadă. Rămase o clipă descumpănit. Și în clipa aceea, în loc să-l pocnească în pântec sau în tâmplă, să-l doboare și să încalece pe el, Goșu îl plezni cu pumnul peste gură și-i căută ochii. Apăsă o singură dată cu vârful degetului gros, îi crăpă ochiul stâng și i-l și scoase. Înnebunit de dureri, Ariston scoase din piept un strigăt sălbatic. Goșu îi întoarse spatele. Era plin de sudoare și de sânge. Ieși din cerc și se duse la pârâu să se spele. După câțiva pași se întoarse și strigă către muierile șatrei:

— Oblojiți-l și aveți grijă de el, să se vindece. Nu-l iert și-am să mă mai bat o dată cu Ariston Chiorul. Ba poate chiar de mai multe ori.

Ajunse la pârâu, se dezbrăcă la piele și se spălă îndelung. Până la el, șuvoiul de apă care izvora din râpe venea limpede ca lacrima. De lângă el, până ce se vărsa în lacul cu ape sărate, pârâul era roșu. Își curăță cu grijă fiecare înțepătură și, pentru a opri sângele care se încăpățâna să curgă,

presără rănile cu pământ umed. După aceea se întinse și se uscă mult timp la soare.

Când se întoarse în cort, flămândă dar mulțumită de tot ce se întâmplase, șatra mâncă pe lângă focuri. Soarele era la amiază. Lisandra îl întrebă cu glas șters:

— De ce nu l-ai ucis? Îl aveai în mâna pe Ariston! De ce te-ai mulțumit numai cu scoaterea unui ochi? Îl aveai în mână și pe deasupra aveai și dreptul să-l omori! De ce nu l-ai ucis?

Goșu ridică din umeri, deveni blajin și-i șopti:

— De ce să-l ucid? Mi-ai spus de atâtea ori că tu fără Ariston nu poți să trăiești. Mi-ai spus ori nu mi-ai spus?

— Ți-am spus, Goșule.

— Iar eu ți-am spus că nu pot să trăiesc fără tine. E limpede?

— Limpede.

— Ți-ar fi plăcut dacă Ariston mă omora?

— Mi-ar fi plăcut.

— Ariston n-o să mă omoare.

— Dar nici tu pe el n-ai să-l omori, Goșule, tu n-ai curaj să omori om. Și dacă n-ai curaj să omori om, nu ai nici curajul să-l omori pe Ariston.

— Într-o vreme vroiam să-l omor. Din toată inima vroiam să-l omor.

— Puteai să-l omori astăzi.

— Puteam. Însă când l-am văzut fără cuțit, m-am răzgândit. Mi-am zis că e mai bine să-l schilodesc, decât să-l omor.

— Și ce-ți folosește ție că l-ai lăsat chior?

— Vreau să văd dacă Ariston, fiind chior, tu o să-l mai iubești ca până acum.

Lisandra zâmbi. Pe urmă râse. Apoi se prinse cu mâinile de pântec și hohoti. Goșu se uită la ea prostește. Lisandra tăcu. Își încruntă sprâncenele. Se aspri:

— Omule, omule! Puțină minte ai! Eu am să-l iubesc pe Ariston chiar dacă tu ai să-i scoți și celălalt ochi și ai să-l lași orb buștean. Eu am să-l iubesc pe Ariston chiar dacă tu ai să-i rupi mâinile și picioarele și n-o să mai rămână din el decât un butuc. Tu n-ai înțeles niciodată ce este dragostea… niciodată… niciodată…

— De ce crezi tu asta?

— Nu știu. Și dacă nu știu, n-am ce-ți răspunde.

Nu-și mai spuseră nimic. Se așezară la masă, mâncară până se săturară și se traseră la umbră în cort. Goșu se culcă și adormi îndată. Ceva mai departe de el, pe aceeași rogojină, se culcă Lisandra, însă de ea somnul nu se lipi.

Trecu amiaza. Șatra începu să freamăte.

— Ce facem cu Zazu? Ursul suflă greu. Îl tăiem ori nu-l tăiem?

Câțiva se duseră la cortul lui Him bașa. Îl găsiră stând turcește pe rogojină.

— Ce facem cu ursul, bulibașă?

— Tăiați-l.

— Nu vii cu noi?

— Ba viu.

Se ridică. Oasele bătrâne îi trosniră. Mergea încet de parcă picioarele i-ar fi fost de plumb.

Zazu sufla greu. Nici ursoaica Babaia, nici ceilalți urși nu-l învredniciră cu vreo privire. La apropierea oamenilor oacheși urșii începură să se zbată în lanțuri. Numai Zazu rămase liniștit. Blebe, care adusese cu el un cuțit lung, întrebă:

— Îl tăiem aici ori în altă parte?

— Lângă pârâu, spuse bașa, să nu vadă ceilalți urși ce facem cu Zazu.

Se duseră lângă Zazu, îl ajutară să se ridice pe picioare și încercară să-l tragă după ei. Ursul, presimțind parcă ce-l așteaptă, își adună puterile ce-i mai rămăseseră, mormăi furios, își arătă dinții mari și galbeni de bătrânețe și se împotrivi. Sarat vru să-l ciomăgească pe Zazu și să-l silească să meargă. Him îl opri:

— Îi ajunge că-l tăiem. De ce înainte de a-l tăia să-l mai și batem? *Zazu nu e om, e urs*.

Cu toate că nu era om ci urs, acum bătrânul Zazu se purta întocmai ca un om. Văzu șatra în jurul lui, văzu cuțitul lucind în soare în mâna lui Blebe și, mai ales, văzu că în ochii șătrarilor nu se găsea niciun pic de milă. Înțelese că i s-a apropiat sfârșitul.

Printre picioarele oamenilor oacheși se târau pe burtă câinii, așteptând să lingă sângele fierbinte ce va începe să curgă. Câinele Rob părea a fi tot atât de nerăbdător, pe cât de hămesit. Și câte nopți, câte zile fericite trăiseră laolaltă câinii cu urșii șatrei!

Bașa se duse lângă urs și vru să-l mângâie pe cap, între urechi, cum făcuse de atâtea ori de-a lungul anilor. Mai înainte, când Him ori feciorii lui

Him îl mângâiau între urechi, Zazu mormăia dulce și duios ca un copil. Acum se întoarse și mușcă adânc mâna lui Him bașa.

— Tăiați-l pe loc! porunci mânios stăpânul șatrei. Și fără întârziere… Fără întârziere… Aici… Pe loc!

Oamenii se buluciră. Unii îl traseră de gât, alții îl împinseră până la câțiva pași de ceilalți urși. Îl ținură, îngenunchind pe trupul lui slăbit de osteneală și de boală, și Blebe îi tăie gâtul. Ursul Zazu abia apucă să mormăie de câteva ori, horcăi, rămase nemișcat. Atunci îl apucară de picioare și-l târâră între corturi. Îl jupuiră. Câinelui Rob i se îngădui să lingă sângele care umpluse pământul. Celorlalți câini ai șatrei li se aruncară măruntaiele. Pielea o sărară și o puseră la uscat pe-o prăjină.

Dar la ursul Zazu carnea era totul. Carnea dulce, zemoasă parcă! O tăiară bucăți-bucățele și fiecare cort își avu partea lui. O halcă întreagă i se trimise lui Him bașa. Oarba n-o primi.

— Noi am ținut la Zazu ca la un om. L-am cumpărat de puiandru. Nu ne putem atinge de carnea lui…

Seara, șatra mâncă ciorbă de urs și friptură de urs.

Unii, mâncându-i carnea, îl căinară pe Zazu.

— A fost un urs bun.

— Juca frumos.

— Multe parale a câștigat Him de pe urma lui.

Alții mâncară fără să zică nimic.

— La masă bună…

— La masă bună nu trebuia să lipsească băutura și cântecul.

— Să bem și să cântăm.

— Nu se supără bașa?

— De ce să se supere? După tăierea lui Zazu s-a dus în cort și a băut singur o butelcă întreagă de rachiu. Acum…

— Acum bașa doarme dus.

Șătrarii acoperiră focurile cu cenușă și rămaseră mai departe pe lângă vetrele calde. Amurgul se stinse. Pe cer înfloriră stelele și după puțin timp luna își arătă și ea obrazul galben, strâmb și ciuntit. Văzduhul rămase tot neclintit, însă se răcori. Tăierea ursului Zazu și lupta în care Ariston rămăsese chior umpluse bine ziua. Acum trebuia să fie umplută și seara. Dar cum?

Întâi se auzi suspinând o vioară. Pe urmă zumzăi altă vioară. Nu trecu mult și se apucă să le țină isonul un țambal. Cântecele vechi, pe care șatra

nu le mai ascultase de multe săptămâni, bucurau și în același timp întristau sufletele. Cu ochii lor rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, șătrarii vedeau stelele și vedeau, dacă se uitau spre ea, și luna cu obraz galben, strâmb și ciuntit. Cu aceiași ochi rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri vedeau licărind apa neclintită a lacului, vedeau câmpurile din jur acoperite de întunericul subțire și străveziu al nopții, vedeau râpele din apropiere și-și mai vedeau corturile și căruțele. Toate acestea le vedeau și, totuși, nu le luau în seamă. Acum ochii lor vedeau prin închipuire ținuturile în care trăiseră odinioară – niciunul din ei nu știa când a fost acest odinioară – strămoșii strămoșilor lor. Păduri uriașe. Fluvii uriașe. Câmpii uriașe. Fiare multe și crude. Pasări neînchipuit de mari și păsări neînchipuit de mici.

Sfios la început și nițeluș rece, cutezător și din ce în ce mai cald, glasul Kerei cântă:

Nu știm de când umblăm cu negrele noastre corturi prin lume,
Nu știm de ce colindăm cu lungile noastre căruțe prin lume,
Nu credem în ursitori, dar cineva ne-a ursit
Să fim mereu pe drumuri fără sfârșit.
Nu credem în soarta haină
Dar cineva ne-a sortit să n-avem hodină.
Credem în viață și viața ne este amară,
Credem în dragoste și dragostea ne omoară.
Credem în dragoste și dragostea ne omoară…

Oamenii oacheși, orice li s-ar fi întâmplat, erau obișnuiți să se bucure, să se veselească, să chiuie. Erau grozav de zgârciți cu lacrimile. Nu le risipeau oricum și pentru orice. Acum însă ochii lor rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, lăcrimară din belșug. Oarba nu mai izbuti să se stăpânească. Se tângui:

— Știați că sunt aici și știați că de ani de zile nu mai am vedere. De ce m-ați făcut să plâng? Am mai plâns și acum câteva zile. Și nu mai vreau să plâng. Pentru că orbilor lacrimile le ard și ceea ce le-a mai rămas din ochi.

— Dar ce-ai vrea să facem, mătușă Sina?

— Cântați cântece vesele și jucați jocuri săltărețe. Jocul o să alunge tristețea.

— Dacă vrem să fim veseli, trebuie negreșit să ne-mbătăm.

— Îmbătați-vă, zise Oarba, îmbătați-vă, dacă aveți cu ce.

Unii se îmbătară cu rachiu. Alții cu secărică se amețiră. Jucară cu mari, cu mici, până li se sleiră puterile, de veselit însă nu izbutiră să se veselească. Întunericul subțire și străveziu al nopții atârna greu deasupra lor, îi înconjura din toate părțile, îi apăsa.

Când biata lor petrecere se sparse și șătrarii se risipiră pe la corturi, Oarba îl chemă pe Alimut.

— Ai văzut fata?

— Am văzut-o și am ascultat-o.

— Ce-ai de gând să faci cu ea?

— Nimic. N-o pot suferi. De câte ori mă gândesc la ea, și de câte ori o văd, mi se pare că-i am înaintea ochilor *pe cei patru* care și-au făcut pe rând râs de ea. Și atunci mă cuprinde sila și-mi vine să vărs. Uite, și-acum îmi vine să vărs. De sila ei îmi vine să vărs. Cum mă gândesc la ea, cum îmi vine să vărs…

— Varsă… Varsă până vei lepăda tot veninul din tine.

Dimineața, șatra se trezi mahmură. Oamenii oacheși își aduseră aminte de tot ceea ce se întâmplase în corturi, între corturi și lângă corturi, și se rușinară. Unora le păru rău că stăruiseră ca Goșu și Ariston să se bată cu cuțitele până ce unul din ei va muri. Altora le veni greață pentru că mâncaseră din carnea lui Zazu ori pentru că se îmbătaseră. Soarele strălucea mândru și tânăr. Cerul era limpede. Pământul, sub tălpile goale, mai păstra o parte din frigul ascuțit al nopții, dar aerul neclintit era cald și plăcut. Caii, măgarii și catârii se chinuiau să prindă în bot ceea ce mai rămăsese din iarba, scaieții și mărăcinii verii. Câinii, tolăniți la soare, dormitau leneși. Urșii mormăiau în lanțuri și ursoaica Babaia nu dădea niciun semn de mirare că trăiește întâia zi în care, după ani și ani, ursul Zazu nu-și mai zornăie lanțul alături de ea. Pielea lui Zazu, sărată și atârnată pe o prăjină, se usca la soare. Bus, despuiat, se juca mai departe de corturi, cu alți copii de seama lui, despuiați și aceia. Băiatul, amețit de joacă, văzu venind spre șatră doi oameni călări. Crezu că sunt jandarmi. Îi privi mai bine. Puști aveau pe umăr, însă nu erau îmbrăcați în uniforme albastre, iar caii lor nu erau înalți și grași ca ai jandarmilor, ci mărunți și flocoși. Intră frica în el, se repezi spre corturi și se apucă să strige cât îl ținea gura:

— Străini… Oameni străini!… Oameni străini și înarmați!…

— Unde sunt?

— Uite-i. Vin pe lângă lac.

Șatra își aruncă privirile. Doi oameni călări veneau la pas, ca și cum n-ar fi avut nicio grabă, spre corturi. Șătrarii se adunară grămadă să-i aștepte. Îl chemară și pe Him bașa.

Cei doi străini se apropiară și își opriră dintr-o smucitură caii. Unul era mărunțel, îndesat, cu obrazul adânc ciupit de vărsat și purta mustăți lungi, celălalt, roșcovan, ras, deșirat, cu ochii mici, verzi. Amândoi purtau bocanci soldățești, pantaloni groși, de postav, cojoace și căciuli de miei, cu fund țuguiat. Pe umăr țineau puști. Deteră bună ziua, zâmbiră, se uitară la șatra adunată în păr și tăcură. Tăcură și oamenii oacheși. Într-un târziu, ciupitul de vărsat întrebă:

— Ei, cum vă simțiți?

— Bine, răspunse în numele șatrei bașa, cum nu se poate mai bine.

— Atunci, zise lunganul roșcovan, atunci, oameni buni, nu ne rămâne decât să vă urăm multă sănătate și să plecăm.

— Dar ce va adus la noi?

— Ne-am gândit, spuse ciupitul de vărsat, că n-o duceți tocmai bine, că s-ar putea să vă lipsească una sau alta și-n cazul acesta, de, oameni suntem, hotărâsem să facem pe dracu-n patru și să vă dăm o mână de ajutor. Dar… Dacă o duceți bine, dacă n-aveți nevoie de nimic, plecăm în drumul nostru.

— Aș vrea, dacă nu e cu supărare, să vă pun o întrebare, zise bașa.

— Pune-o. N-o să ne supărăm noi de câteva vorbe.

— Sunteți oamenii stăpânirii?

Străinii râseră.

— De ce ne întrebați?

— Ca să știm cu cine avem de-a face.

— Nu suntem oamenii stăpânirii.

— Atunci cum de purtați arme? Acum numai oamenii stăpânirii au voie să poarte arme.

— Iacă, purtăm arme. Nu suntem oamenii stăpânirii, dar purtăm arme. Pe meleagurile astea e cam primejdios să umbli cu mâinile goale.

— Sunteți cumva… negustori?

— Într-un fel, da. Dar dacă spuneți c-o duceți bine, că nu vă lipsește nimic, n-avem ce vorbi. Ne luăm rămas bun și ne ducem pe drumul nostru. Găsim alte șatre.

Him bașa tăcu un timp. Apoi spuse:

— Descălecați și poftiți în cortul meu, să bem o dușcă.

— Dumneata ești bulibașa?

— Da. Eu sunt bulibașa și mă cheamă Him.
— Am auzit de dumneata.
— Unde?
— Acolo, în oraș, lângă fluviu. Ați cumpărat grâu și făină. Și-ați plătit totul cu aur.
— Am plătit cu ce-am avut. Acum aur nu mai avem.
Ciupitul de vărsat râse:
— Nu zi vorbă mare, Him bașa. Poate mai aveți.
Descălecară, legară caii de loitra unei căruțe și-l urmară pe bașa în cort.
Oarba întrebă:
— Him, să plec ori să rămân?
— Dă-ne ceva de băut și rămâi.
Dibui plosca plină de rachiu și-o întinse bulibașei. Străinii băură pe rând câte-o înghițitură. Pe urma bău și Him bașa. Roșcovanul zise:
— Avem de vânzare făină. V-o aducem până la crâng. Acolo ne-o plătiți cu aur și o luați.
— La ce preț?
— Cinci galbeni de aur sacul. Făină bună, din grâu nou, măcinată mărunt.
— E scumpă, zise bașa, pentru pungile noastre e prea scumpă.
— Nu uita bulibașă, că ne aflăm în pragul iernii. Pe aci iernile sunt grele și lungi. După ce cade zăpada, nu mai calcă pe la voi picior de om. Muriți de foame. Până la primăvară muriți cu toții de foame, afară de cazul când vă cade mâncarea din cer.
— Din cer, spuse ciupitul de vărsat, din cer acum nu mai cad decât bombe.
— Mai lăsați-ne ceva din preț.
— Avem risc mare, zise roșcovanul. Dacă ne prind oamenii stăpânirii, s-a zis cu noi.
— Nu vi se întâmplă nimic, rosti încet Him. Mișcați din urechi și nu vi se întâmplă nimic.
— Mișcatul din urechi ne-ar lăsa săraci.
Se tocmiră îndelung. Până la urmă se înțeleseră: patru galbeni de aur pentru un sac de făină.
— Și când o și ne-o aduceți?
— Peste o săptămână. Venim cu două căruțe și ne oprim lângă crâng. Ne dați banii și vă luați făina. Noi o să fim trei. Și-o să fim, ca și acum,

înarmați. Nu de alta, dar dacă vă trece prin cap să ne omorâți și să ne luați făina pe degeaba, s-avem cu ce să vă curățăm.

— Până acum n-am omorât pe nimeni, zise Him bașa.

— Mulți oameni, până la războiul ăsta, n-au omorât pe nimeni. Și-acum omoară fără să clipească din ochi. Acum aproape că nu e om care să nu fi omorât cel puțin un alt om. Războiul… Războiul calcă în picioare toate legile.

Cei doi târgoveți salutară șatra și plecară călări, la pas, așa cum veniseră. Him bașa chemă bărbații din șatră și le spuse ce anume a vorbit-cu străinii și la ce înțelegere au căzut.

— Dacă lucrurile vor merge tot așa, spuse Sarat, n-o să treacă mult și n-o să mai avem asupra noastră nicio para.

— S-ar putea ca lucrurile să meargă și mai rău, spuse Him. Iarna e ca și venită. Iar până la primăvară… Până la primăvară e mult. *Trebuie s-apucăm primăvara cu zile*. Pe urmă… Pe urmă vom vedea noi ce-o mai fi de făcut… dacă o mai fi ceva de făcut.

— Și dacă rămânem fără aur?

— Totul e să nu rămânem fără viață.

Oarba asculta și tăcea. Him avea dreptate. Totul era ca primăvara să găsească în viață cât mai mulți oameni în șatră. Cum de nu înțelegeau cu toții un lucru atât de simplu dar atât de trebuitor?

— Și pentru că tot ne aflăm aici, zise bașa, cred că s-ar cuveni să mai vorbim și despre altele.

— Vorbește și te vom asculta.

— Cu mâncarea, într-un fel sau altul, o s-o scoatem noi la capăt, dacă o să-ntrebuințăm ceea ce avem și ceea ce vom mai cumpăra, cu măsură. Dar în afară de foamete, ne mai pândește un dușman tot atât de cumplit. Și acest dușman este frigul. N-o să avem cum să-l înfruntăm în corturi. Ar fi bine dacă ne-am face bordeie. Pentru bordeie însă ne lipsesc lemnele. Nu ne rămâne decât să scobim bordeie cu cazmalele în pereții râpelor. M-am gândit să scobim patru bordeie mari în care să aibă loc și vitele. Iar în timp ce noi, bărbații, vom trece la această lucrare, femeile și copiii noștri să strângă din crâng toate uscăturile. Frigul se biruie cu focul, cu focul întreținut cu grijă în adăpost.

— Și cam când ar trebui să pornim la treabă?

— Chiar astăzi, dacă n-aveți nimic împotrivă.

— N-avem nimic împotrivă, bulibașă. Vremea se poate schimba de la ceas la ceas și pe timp urât munca nu dă spor.

Când oamenii oacheși porniră la asalt cu uneltele lor, povârnișul se arătă destul de îndărătnic. Cazmalele se rupeau, târnăcoapelor li se tocea și li se strâmba ascuțișul, șătrarii, neînvățați cu o muncă atât de grea, osteneau repede și stau gata să se lase păgubași. Timpul se menținea frumos. Era adevărat că nopțile deveneau din ce în ce mai reci, însă zilele se asemuiau deseori cu acelea ale verii: cer limpede, văzduh cald și încremenit, soare dogoritor.

— După o toamnă atât de lungă și atât de frumoasă, n-are de ce să vina o iarnă aspră.

— Ce-ar fi să…

— Să lăsam lucrul?

— De ce nu? Suntem obișnuiți să petrecem iarna în corturi.

Înșelați de blajinătatea toamnei, oamenii lui Him bașa se arătau înclinați să se lase pe tânjală. Atunci mai-marele șatrei, dacă vedea că porunca lui nu găsea destulă trecere, punea mâna pe bici.

— Nu se poate să pierim cu toții din pricina lenei voastre.

Biciul izbea spinări goale și gura bătrână a lui Him vărsa necontenit râuri de sudălmi… râuri de sudălmi…

— Dar ce ai cu noi, bulibașă? O să iernăm pe răspunderea noastră, în corturi.

— Au să vă moară femeile și copiii de frig.

— N-o să ne moară.

Goșu săpa cu hărnicie și tot cu hărnicie săpa și Ariston. Peste ochiul scos, iubitul Lisandrei era legat cu o fașă moale, mângâietoare, din pânză galbenă de borangic. Rana, spălată cu fiertură de ierburi și oblojită în fiecare seară de maică-sa, se vindeca încet, dar se vindeca. Acum, oamenii șatrei, când pomeneau de el, nu-i mai spuneau Ariston, ci Chiorul. Bus se învârtea mereu pe lângă el și din „nene Chiorule” în jos și „nene Chiorule” în sus, nu-l mai scotea.

Șatra aștepta ca Ariston să izbucnească. Chiorul însă își păstra firea, ba chiar zâmbea. În cele dintâi zile după încăierarea cu Goșu, se lăsase mâncat de supărare și de mânie. Cum de-i scăpase cuțitul din mâini? Dacă nu i-ar fi scăpat cuțitul!… Zile și nopți, își tot bătea capul, însă tot nu înțelegea pentru ce-i iertase Goșu viața. Să-i fi scăpat lui Goșu cuțitul!…

Lisandra căra, alături de alte femei tinere, bolovanii afară din peștera pe care o săpau bărbații. Trecea pe lângă Goșu și nici nu se uita la el. Trecea și pe lângă Ariston, îi zâmbea și-l sorbea din ochi. Într-o zi găsi prilejul să-i șoptească:

— Deși te-a schilodit Goșu, dragule, mie mi-ai rămas tot atât de scump ca înainte.

— Am să-l omor, spuse tot pe șoptite Ariston. Am să-i dau una cu târnăcopul în cap și-am să-l omor… negreșit am să-l omor… am să-l omor…

— Și după aceea?

— Fugim din șatră. Ne luăm de mână și fugim amândoi din șatră.

— Au să ne prindă, Aristoane, au să ne prindă.

— Atunci ce să fac? *De omorât tot trebuie să-l omor*.

— Omoară-l noaptea. Pândește-l noaptea, când se duce la umblătoare, și omoară-l pe tăcute, cu cuțitul. După ce-l omori, dai fuga la mine la cort, mă iei, și fugim.

Goșu îi văzu că tăinuiesc. Lăsă lucrul și se apropie de ei.

— Plănui cu nevastă-mea cum să mă omori?

— Da, tocmai asta plănuiam. Cum de-ai ghicit?

— Nu era greu. Și ție și Lisandrei numai asta vă umbla prin cap… Numai asta…

Ariston zâmbi.

— E adevărat. Numai asta ne umblă prin cap, însă, după ce-o să te omor, nici eu nici Lisandra n-o să ne mai gândim deloc la tine. Cel puțin eu, unul, ți-o făgăduiesc.

— N-o să mă omori, Chiorule, n-ai putere și n-ai pricepere. În schimb eu…

— Vrei să spui c-ai să mă omori tu pe mine?

— Înainte de a te omorî, am să-ți scot și celălalt ochi. Atunci… Atunci Lisandra o să umble cu tine prin sate și, arătându-te cu degetul, o să cânte cu glas plângăreț pe la porți: „Oameni buni, dați-mi ce vă lasă inima pentru un biet orb… dați-mi ce vă lasă inima”.

Goșu nu apucă să cânte mai departe batjocoritor cântecul orbilor. Ariston aruncă târnăcopul și se repezi ca fulgerul asupra lui.

Goșu era, ca și Ariston, cu mâinile goale. Lisandra nu se aștepta la încăierare. Își pierdu cumpătul și dădu un țipăt. Ariston sărise pe neașteptate asupra lui Goșu. Acesta însă se ferise la timp și-i pusese piedică. Ariston

căzuse cu fața în jos și, temându-se că dușmanul va căuta să-i scoată și ochiul sănătos așa cum se lăudase, se grăbise să-și acopere obrazul cu mâinile. Goșu încălecă pe Ariston și, folosind briceagul, în loc să-i caute ochii, se întoarse, îi pipăi șoldurile și-și vârî mâinile sub pântecul dușmanului.

— Săriți! strigă Lisandra înnebunită. Săriți că Goșu îl lasă pe Ariston neom!…

Șătrarii, care-și părăsiseră uneltele de lucru și alergaseră să privească noua încăierare a celor doi bărbați, nu se clintiră. Râseră. Careva zise:

— Acum Chiorul o să pătimească pe unde-a păcătuit.

Lisandra pricepu că Ariston nu va primi niciun ajutor de la oamenii aceia. Se hotărî să intre ea însăși în luptă. Se repezi la Goșu, îl lovi cu pumnii și, în cele din urmă, zgâriindu-i adânc obrazul, izbuti să-l descleșteze de Ariston. Pe când îl împingea și-l îmbrâncea, Him bașa, care auzise țipetele Lisandrei, se ivi în pragul peșterii cu biciul.

— Iar v-ați luat la bătaie?

— Iar, îi răspunse Goșu, iar, dar nu din vina mea.

— Cine a început?

— Chiorul.

Him îi trase câteva bice lui Ariston pe spinare. Nu-l iertă nici pe Goșu.

— Dacă nu vă băgați mințile-n cap, o să vă alung pe amândoi din cuprinsul șatrei.

— N-o să faci asta, bulibașă, zise Goșu râzând, n-ai dreptul. A ne alunga din șatră în împrejurările în care trăim e totuna cu a ne osândi la moarte. Nu, Him bașa, acest drept nu-l ai.

— O să vedem noi dacă am sau nu acest drept. Deocamdată apucați-vă de lucru.

Se întoarseră cu toții la cazmalele și la târnăcoapele lor, însă niciunul nu mai avea poftă de lucru. Se adunau prin colțuri, șușoteau între ei, râdeau.

— N-are dreptate bașa. A izgoni astăzi un om din șatră este totuna cu a-l osândi la moarte. Unde să se ducă Ariston? Și unde să se ducă Goșu cu Lisandra? În jur, cât vedem cu ochii, pustiu și numai pustiu.

— Dar nici așa nu mai poate să meargă. Mereu certuri. Mereu încăierări.

De fapt, acum oamenii șatrei nu mai aveau nicio poftă de lucru. Aruncară uneltele, și părăsiră peștera. Him se supără, însă își dădu seama că n-are ce le face și-i lăsă în plata Domnului. Seara îi chemă:

— De mâine, munca începe odată cu răsăritul soarelui și încetează odată cu scăpătatul.

Cuvintele mai-marelui șatrei fuseseră aspre și ferme, însă a doua zi lucrul începu totuși destul de târziu. Câteva focuri răsunătoare de armă treziră din zori șatra și o speriară. Him îi liniști:

— Trebuie să fie străinii cu care m-am înțeles să ne aducă făina.

Adunase de la fiecare cort banii. Îi avea gata. Intră în cort, luă punga și o vârî în brâu. Plecă spre crâng. La câțiva pași în urmă veneau somnoroși și mahmuri toți bărbații șatrei. Erau cu mâinile goale. Se apropiară de crâng. Văzură trei căruțe încărcate cu saci. Caii deshămați încercau să pască firele de iarbă uscată pe care ploaia ce căzuse de curând le mai înviorase. Lângă căruțe se aflau cinci oameni și toți cinci purtau arme. Ciupitul de vărsat le ieși în drum și le strigă:

— Rămâneți pe loc. Să vie încoace cu banii numai bulibașa.

Oamenii oacheși se opriră. Him bașa îl întrebă pe ciupit:

— De ce să nu venim mai mulți? Noi n-avem arme. Iar voi ați venit mai mulți decât ne-a fost vorba.

— Nu ne temem de voi, zise ciupitul, dar paza bună trece primejdia rea.

Se ciorovăiră îndelung. Până la urmă se învoiră. Ciupitul veni singur între oamenii oacheși și fără pușcă. Iar Him bașa se duse la căruțe fără bani. Ciupitul numără banii și-i încercă cu dinții să vadă dacă aurul e într-adevăr aur curat. Iar Him bașa desfăcu sacii ca să se încredințeze că făina este, într-adevăr, curată. După ce și o parte și alta se încredință că nu era la mijloc nicio înșelătorie, ciupitul intră în stăpânirea pungii, iar oamenii oacheși descărcară la marginea crângului sacii și-i numărară.

— Negustorie cinstită, zise ciupitul.

— Aproape cinstită, îi răspunse Him.

— Ca-n vreme de război.

Negustorii înhămară caii la căruțe și o luară din loc. Căruțele se văzură un timp. Pe urma cotiră, se depărtară și nici nu se mai văzură, nici nu se mai auziră huruind.

— Cum ducem faina la corturi?

— Cu căruțele, spuse bașa. Duceți-vă și veniți cu căruțe.

— Dar de împărțit, când o împărțim, bulibașa?

— Când vor fi isprăvite adăposturile pentru iarnă. Atunci vom da fiecăruia cât i se cu vine.

La întoarcere, Him se răzleți de oamenii care încărcaseră făina în căruțe. Venea încet și gânditor în urma lor. Pământul aspru și rece îi răcorea tălpile goale, dar soarele îi încălzea trupul bătrân și istovit și parcă, în același timp, îi alunga din trup și bătrânețea și osteneala. Kera, care îl pândea de multă vreme, văzându-l singur, îi ieși în drum. Him se miră și se opri. Fata îi zâmbea cutezătoare. O întrebă cu glasul blajin pe jumătate, supărat pe jumătate:

— Ce vrei? Spune-mi, te rog, ce vrei?

— Mai nimica, socrule. Aș dori numai să știu, pentru ce Alimut mă ocolește și pentru ce dumneata mă prigonești?

— Pentru că… pentru că…

Vorbele i se opriră în gât și nu le putea rosti.

Fata zise:

— Pentru ce s-a întâmplat acolo în zăvoi, cu nu sunt vinovată. Nici eu nu sunt vinovată și nici Alimut nu e vinovat.

Him bașa nu-i răspunse. O ocoli și întinse pasul. Fata rămase multă vreme în drum. Se uită la soare, se uită la apele negre, grele și sărate ale lacului, se uită la șesurile nesfârșite care se întindeau până în zare, se uită la povârnișul roșcat în care șatra își scobea cu trudă adăposturi pentru iarnă, și se uită și la caii, măgarii și catârii, care se chinuiau să pască firele de iarbă săracă, înviorate de ploaie. Și deodată se apucă cu mâinile de păr, începu să plângă și începu să se vaiete.

— Maicăăă!… Maicăăaă!… Măiculița mea dragă, pentru ce m-oi fi adus tu pe mine pe lume?… Pentru ce m-oi fi adus tu pe mine pe lume?…

Capitolul IX

Zilele cu soare se isprăviră. Vântul de miazăzi adunase nori negri, bolovănoși, care începură să se cearnă în ploaie măruntă. Aerul rămase călduț și plăcut de parcă ar fi fost primăvară, însă oamenii oacheși nu se lăsară înșelați. Adăposturile, trei la număr, erau gata. Își așezară căruțele lungi, cu coviltir, una lângă alta, în apropierea povârnișului, le goliră și își aduseră avutul în adăposturi: sacii cu mălai și cu făină, gazul și untdelemnul, puțina băutură care le mai rămăsese, droburile de sare, orzul și ovăzul, păturile și așternuturile de zile mari, uneltele și lăzile cu mărunțișuri.

Adăposturile scobite în coasta povârnișului apărau de ploaie și de ninsoare, apărau și de vânt și viscol, dar numai din trei părți. A patra parte, deschisă, urmau, când se va întețі gerul, s-o acopere, măcar în parte, cu pături. Se aciuară, familie lângă familie, de-a lungul pereților strâmbi și zgrunțuroși. Mai înainte se temuseră că pereții vor musti apă. Avuseseră noroc. În partea aleasă de ei pentru scobirea adăposturilor povârnișul nu era străbătut de fire de apă. Focul va arde la mijloc. Fumul… Fumul va ieși pe unde va găsi loc.

Vântul se opri. Ploaia încetă și întregul ținut fu năpădit de ceață alburie, aproape lăptoasă. Caii, măgarii și catârii fură lăsați mai departe în luncă. Slăbiseră din pricina nemâncării, li se puteau număra coastele, picioarele li se subțiaseră și capetele parcă li se lungiseră. Rănile și bubele li se uscaseră și se vindecaseră. Muștele, mari și grase, galbene și verzi, care fuseseră numite muște de război, pieriseră și nu-i mai supărau. Slăbiseră și câinii, și de când slăbiseră se și prostiseră. În afară de Rob, niciunul nu mai avea chef să zburde și să alerge. Un timp, câinii pândiseră, departe de corturi, în câmpul plin de mușuroaie, să vadă dacă nu cumva pot vâna cârtițe. Unele mușuroaie rămâneau nemișcate. Acolo nu era nicio nădejde. Altele, mai proaspete, își clătinau vârful de pământ afânat amestecat cu nisip mărunt și roșcat și creșteau. Câinii flămânzi se repezeau și scormoneau mușuroiul cu labele. Cârtițele oarbe simțeau, se retrăgeau în galeriile lor întortocheate, acolo rămânând ceasuri întregi nemișcate. După multe încercări de a le sili să iasă la suprafață, câinii pricepuseră că nu vor izbuti și nu mai stăruiră. Urșii slăbiseră și ei. Ursoaica Babaia rămăsese numai piele și oase. Acum toți mormăiau în lanțuri și trăiau în adăpostul în care bașa își adusese toți

fiii, toate nurorile, toți nepoții și toate nepoatele. Bus dormea lângă Oarbă, ceilalți pe unde apucau.

Mai bine de o săptămână ceața lăptoasă nu se dezlipi de pământ și nu se destrămă.

Într-un miez de noapte se iscă vânt dinspre răsărit. La început vântul veni domol, risipi ceața și limpezi cerul. Se arătă iarăși soarele, dar oamenii oacheși aproape că nu-l recunoscură: era galben, rece, mic, aproape sfrijit. Se mirară că soarelui nu i se văd coastele. Vântul se ascuți, se aspri și cerul nemărginit se acoperi iarăși de nori. Începu să fulgere. Peste un ceas fulgerele se schimbară în viscol. Câinii se vârâră în sălașe și-și căutară și ei locuri de odihnă pe lângă focuri. Focurile pâlpâiau cu aripi roșii. Fumul albăstrui se ridica, se izbea de tavanul scund și de pereții zgrunțuroși ai adăposturilor și încerca să iasă afară, însă vântul puternic îl împingea în adăposturi. Oamenii oacheși se frecau la ochii care îi usturau și le lăcrimau. Ursoaica Babaia mormăia și se zbătea în lanț, pielea lui Zazu, atârnată la intrare, între două pături, ca să oprească pătrunderea zăpezii în adăpost, se legăna. Poate ursoaica Babaia aștepta ca Zazu să intre din nou în pielea aceea a lui, să vină alături de ea și, ca altădată, să-i încălzească trupul bătrân. Cu toate că vântul aprig o învălmășea și o spulbera, de parcă ar fi bătut în același timp din toate părțile, până la ziuă zăpada bogata se așternu înaltă. Șătrarii își aduseră aminte de caii, măgarii și catârii lăsați slobozi.

— Vântul a adus viscolul, iar viscolul o să aducă lupi.

— Rămânem fără vite! Ce-o să ne facem noi dacă o să rămânem fără vite?

Se îmbrăcară cu ce aveau mai gros, se încălțară cu cizme cu carâmbi înalți și își acoperiră capetele cu căciuli. Luară harapnice sau dârjale și plecară să-și caute vitele. Abia ieșiră dincolo de pragul adăposturilor că se și pomeniră afundați în zăpada moale și afânată până aproape la brâu. Vântul se năpusti asupra lor să-i doboare, viscolul îi orbi. Trecu un timp. Oamenii se obișnuiră cu zăpada. Se obișnuiră cu vântul. Se obișnuiră și cu viscolul. Se încârduiră unul după altul. Din când în când, omul oacheș din fruntea rândului, și care cel dintâi lua în piept nămeții, făcea un pas în lături și-i dădea altuia locul.

Pe Alimut îl apucase sfârșeala. Înainta greu, i se părea că întregul cer și întregul pământ se clatină în jurul lui. Îi veni să rămână în urmă, s-o ia pieziș prin viscol, să se depărteze de căruțe și de adăposturi, să se îngroape cât mai adânc în zăpadă, să se întindă și să-și aștepte acolo sfârșitul. O

auzise și el pe Kera cum o mai auziseră și alți oameni din șatră, plângând și văitându-se:

— Mamăăă!… Mamăăă!… Măiculița mea dragă pentru ce m-oi fi adus tu pe mine pe lume?

Cuvintele pe care fata, în deznădejdea ei, le rostise, n-aveau nimic deosebit în ele. Erau cuvinte simple. Poate erau chiar cele mai simple cuvinte. Ele însă îi pătrunseseră în inimă ca niște cuțite și i-o tăiaseră în bucăți.

— Măiculița mea dragă, pentru ce m-oi fi adus tu pe mine pe lume?!…

O pală de viscol îl izbi puternic peste obraz și-l orbi. Alimut își acoperi fața cu mâinile și continuă să meargă. Departe de adăposturi și de căruțele lungi, cu coviltir, viscolul vuia și șuiera și mai puternic, alergând peste câmpurile netede și nesfârșite. Pe neașteptate, picioarele îi lunecară înainte și, până să-și dea seama ce se întâmplă cu el, se pomeni lungit pe spate în zăpada moale și afânată. Acum viscolul trecea pe deasupra lui, fulgii mari și albi care îi cădeau pe obraz se topeau de îndată și se schimbau în stropi de apă care se asemuiau cu lacrimile.

— Mamăăă Mamăăă!… Măiculița mea dragă, pentru ce m-oi fi adus tu pe mine pe lume?

Dar pe el, pe Alimut, pentru ce l-o fi adus Oarba pe lume? *Și pe toți ceilalți oameni oacheși și neoacheși, pentru ce i-or fi adus mamele lor pe lume?* Nesfârșirile erau învălmășite de viscol. Vântul aducea pe aripile lui norii. Și norii aduceau zăpezi. Norii plecau mai departe, pluteau în văzduh până se destrămau și piereau. Zăpezile îmbrăcau pământul, pământul aspru și nisipos, și pământul negru și gras ca untul. Pe urmă iarna se sfârșea. Apărea soarele, topea zăpezile și pământul le sorbea și le ascundea în pântecul lui nesătul. Oamenii erau aduși pe lume, unii oacheși, alții neoacheși, trăiau un timp, mureau, iar pământul îi primea în scoarța lui aspră și nisipoasă sau neagră și grasă ca untul și-i topea, îi schimba în pământ…

Rămase mult timp culcat. Zăpada crescu peste trupul lui nemișcat. Fulgii mari și albi care îi cădeau peste față nu se mai topeau. Închise ochii. Îl năpădi o căldură dulce, plăcută, care-l ademenea să se lase cuprins de somn. Se întrebă: „O fi moartea?” Se hotărî să aștepte acolo întâi somnul. După somn va veni moartea. După moarte va veni… Cine va veni după moarte? *După moarte nu va mai veni nimic*. E bun și nimicul.

Auzi tropot moale prin vuietul vântului. Auzi și glasuri. Mânați din urmă, cu harapnice și cu dârjale, caii, măgarii și catârii șatrei se întorceau grăbiți spre sălașul șatrei lui Him bașa. Mai trăia pe lume Him bașa, mai trăia Oarba, mai trăia și șatra lui Him Bașa. Trăiau cu toții. De ce atunci, acum, să moară numai el, Alimut? Sări ca ars, se scutură de zăpadă și abia avu vreme să ridice harapnicul și să izbească în toate părțile strigând speriat la vitele care erau cât pe-aci să-l prindă culcat în zăpadă și să-l strivească în copite. Caii, măgarii și catârii trecură pe lângă el. Tremurau, deși goana îi încălzea și mulți purtau încă pe spinare bucăți de zăpadă pe jumătate topite și înghețate.

Când îl văzură, oamenii oacheși se mirară. Careva îl întrebă:

— Dar ce? Tu erai pe-aici? Credeam să te-ai speriat de viscol și te-ai întors lângă fusta Oarbei, la adăpost.

— Am lunecat, spuse rușinat Alimut, am lunecat și-am căzut în zăpadă. M-a cuprins un fel de sfârșeală și eram gata să adorm.

— Apăi, dacă adormeai, băiatule, nu te mai trezeai în vecii verilor. Somnul în zăpadă e înșelător. Te cuprinde adânc și după ce te cuprinde adânc te dă morții.

Mânară vitele și le adăpostiră lângă căruțe și lângă povârniș. Aduseră iarbă uscată și frunze scorojite culese din crâng și le risipiră pe zăpadă. Hrana era săracă și n-avea cum să astâmpere foamea, însă vitele flămânde se repeziră asupra ei. Șătrarii se întoarseră abătuți la adăpost. Tăceau. Niciunul nu spunea nimic, însă acum fiecare își dădea seama de primejdia foametei și de primejdia frigului. Foamea și frigul pândeau deopotrivă viețile animalelor și viețile oamenilor. Ca o uriașă fiară scăpată din cușcă, vântul se zbătea aprig și alerga între cer și pământ, prindea zăpada, o învârtejea și o învălmășea, o destrăma în pulbere măruntă, o risipea, o aduna, ca iarăși să se joace cu ea și s-o împrăștie peste câmpuri. Norii coborau parcă din ce în ce mai aproape de pământul înghețat pe care ar fi vrut să-l înăbușe, să-l acopere de pustiu și de moarte… de pustiu și de moarte…

În adăposturile scobite în povârnișul pietros, focurile ardeau umplând încăperile de fum cu miros acru și înecăcios, de ierburi stătute, putrede și de balegă. Pe lângă focuri fierbeau oale burticoase cu linte, cu varză sau cu fasole. Pe pirostrii, deasupra focurilor, clocoteau căldările de aramă, pline cu păsatul din care în curând avea să se închege mămăliga. Copiii, în

zdrențe unii, alții goi sau aproape goi, se hârjoneau, se îmbrânceau, se luau la trântă și chiar la bătaie.

— Ce faceți, mă, diavolilor?

— Nimic, ce să facem?! Ne încercăm puterile, ca să mai omorâm timpul. N-avem voie?

— Ba aveți.

Viscolul întețit începea să se asemuie cu prăpădul, șuiera și vuia, zăpada cădea într-una.

Cât ținu ziua, lumina vânătă se amestecă și se învălmăși cu întunericul. Caii, măgarii și catârii dârdâiră în viscol, urșii și câinii însă nu suferiră mai mult decât oamenii oacheși din adăposturi. Seara căzu repede și atunci întunericul puse stăpânire deplină pe toate întinderile. Focurile ardeau cu flăcări mici. Paiele ude, crengile putrede, balega, se schimbau mai mult în fum decât în flăcări. Oamenii oacheși acoperiră focurile care nu le mai puteau aduce folos, se aciuară în culcușuri, își chemară copiii și le porunciră să se astâmpere și să se culce. Copiii se culcară și se astâmpărară. A se astâmpăra și a se culca era una, a adormi era alta. Somnul nu se apropia de nimeni. Frigul mușca puternic. Oamenii se acopereau cu tot ce aveau: pături și așternuturi, straie vechi și cojoace răpănoase, soioase, urât mirositoare și se înghesuiau unii într-alții, fiecare căutând să fure ceva din căldura trupului celuilalt. Mamele își strângeau copiii la sân și, dacă erau sugari, le astupau gurile flămânde și gălăgioase cu bonțul țâței.

— Întoarce-te, fă, cu fața în sus.

— Copiii…

— Ce e cu copiii?

— Încă n-au adormit.

Perechile așteptau să adoarmă copiii, să adoarmă bătrânii, să adoarmă bătrânele. Copiii adormeau greu, bătrânii se prefăceau că dorm sforăind gros, invidioase, bătrânele tușeau. Oamenii tineri însă își pierdeau răbdarea. Ah-uri și oh-uri, gemete și scrâșnete, chiuituri repede înăbușite și șoapte pripite umpleau adăpostul de cum se lăsa noaptea și până către ziuă. Atunci îi năpădea pe toți osteneala. Trupurile arămii, ostenite, nu se mai sinchiseau de mușcăturile frigului și se prăvăleau în prăpastia adâncă a somnului.

Viscolul năprasnic, cum până atunci șatra nu mai trăise altul, ținu o săptămână. Pe urmă se potoli. Cerul rămase tot acoperit de nori vineți, tot crunt, tot împosocat, tot amenințător. Câmpurile erau acum albe și acoperite cu nămeți uriași până la marginea zării.

În cele trei adăposturi nu muri niciun om, dimpotrivă, se mai iviră cinci. Erau cinci copii arămii, trei băieți și două fete, cu capetele țuguiate și acoperite de păr des, cu ochi rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, ieșiți mult din orbite. Unii veniseră pe lume în vântul viforos al zilelor, alții în miezul nopților de smoală. Bătrânele șatrei îi moșiseră pe lumină sau pe întuneric, după cum ceruse nevoia, le tăiaseră și le legaseră buricele, luaseră noii născuți în brațe, ieșiseră cu ei afară din adăposturi și-i tăvăliseră îndelung prin zăpadă, spunându-le:

— Să fii, maică, tare ca fierul, iute ca oțelul, frumos și sănătos ca un baros!…

După ce-i spălaseră în albie și-i înfășuraseră în cojoace, se duseseră cu ei la Him bașa.

— Ți s-a mărit șatra, Him bașa!

— Să-ți trăiască, Him bașa!

Bătrânul stăpân al șatrei zâmbea mulțumit. Ce ciudată i se părea acum rânduiala lumii! Din când în când, și mai ales de când cu războiul acesta, moartea intra cu coasa în șatra lui și-i rărea rândurile. Viața însă nu se lăsa învinsă. Muierile borțoase nășteau copii voinici și sănătoși, și numărul scăzut pentru un timp al sufletelor șatrei creștea iarăși. Ochii lui Him, rotunzi, neobișnuit de mari, neobișnuit de negri și focoși, îmbătrâniseră, însă rămăseseră tot ageri. Ochii lui ageri, cărora nimic nu le scăpa, îl încredințau că aproape nicio muiere tânără, ori chiar mai în vârstă din șatră nu rămăsese neînsărcinată.

În timpul viscolului niciun om nu murise, însă trei cai își pierduseră viața, îi găsiseră culcați, înghețați, pe jumătate acoperiți cu zăpadă. Erau trei cai bătrâni. Nu-și sfârșiseră zilele de boală, ci de frig. Așadar *erau buni de mâncat*. Îi jupuiseră, îi hărtăniseră și împărțiseră carnea tare pe cap de familie.

— O săptămână n-o să ducem nicio lipsă.

— Până la primăvară, mai sunt multe săptămâni. Abia a început iarna.

Teama de lupi, cel puțin deocamdată, se dovedi a fi neîntemeiată. După cum tot neîntemeiată se dovedi a fi și părerea acelora care spuseseră că viscolul și zăpezile uriașe aduse de el vor feri șatra de vizitele nedorite ale dezertorilor. La mai puțin de o săptămână de la încetarea viscolului, oamenii oacheși se pomeniră cam pe înserate cu doi soldați obosiți, cu barba nerasă demult și cu mustăți lungi, căzute pe oală. Pe cap purtau căciuli mocănești și în picioare opinci, iar peste hainele militare, cam

subțirele și cam sărăcuțe, îmbrăcaseră cojoace mițoase, ciobănești. Puști nu aveau asupra lor, însă după ce intrară în adăpostul lui bașa și se dezbrăcară de cojoace, nu pentru că în adăpost ar fi fost cald, ci pentru a se simți, la nevoie, mai liberi în mișcări, se văzu că au pistoale de front și buzunarele pline de grenade. Râseră, arătându-și dinții mari și galbeni și spuseră:

— Avem trebuință de mâncare și de culcuș pentru o noapte. Venim de departe și suntem lihniți de foame.

— Vă vom da și hrăni și adăpost, zise Him bașa, deși hrana ne cam lipsește și nouă, și adăpostul arată întocmai cum îl vedeți.

— Mai bine ceva, cât de puțin, spuse unul din ei, decât nimic.

Îi ospăta Oarba, care le dădu să mănânce o oală de fasole, o mămăligă întreagă și o halcă de carne de cal mai mult pârpălită prin cenușă decât friptă. Străinii mâncară totul cu o foame de lup. Cerură băutură. Him bașa le aduse o căldare de apă și le arătă căușul.

— Beți până vă săturați.

— Apă?

— Altceva n-avem în pustietatea asta.

— Totuși… mârâi unul dintre străini. În peștera voastră miroase, între altele, și a băuturică.

— Am avut. Mirosul vine de la vasele goale.

Străinii nu mai stăruiră. Pentru dormit, Him bașa îi duse la al doilea adăpost, îi spuse lui Goșu:

— Ai grijă. Lăsați-i să doarmă însă vegheați-i.

Goșu nu pricepu:

— De ce să-i veghem?

— S-ar putea ca în timpul nopții să le vină poftă de muieri. La nevoie…

— Știu eu ce am de făcut la nevoie, bulibașă, nu trebuie să mă înveți.

Străinii se culcară pe paie, lângă peretele din fundul adăpostului și se înfășurară în cojoacele lor după ce-și așezară, sub cap pistoalele și lângă cap grenadele de mână. Privind-o pe Lisandra, a cărei față o luminau slab flăcările puține și sărace ale focului, unul dintre ei îi șopti celuilalt:

— Bun lemn de lucru! A? Ce spui?

— Nu te gândi. Oamenii s-au purtat frumos cu noi.

— Ce-are a-face!

— Eu îți spun să rămâi om de treabă.

Celălalt mormăi printre dinți:

— Om de treabă! Cine are nevoie acum de oameni de treabă?

Se mai ciondăniră un timp între ei, apoi adormiră și se apucară să sforăie.

Goșu rămase lângă foc și ținu vii flăcările subțiri până se lumină de ziuă. Străinilor li se pregăti o pâine coaptă la repezeală în cenușă și o halcă de carne de cal. Înainte de a pleca, Him îi întrebă:

— Și… la noapte unde-o să dormiți?

— Cum unde? În zăpadă.

— Nu vă e teamă de oameni sau de lupi?

— Nu. Unul doarme, altul stă de pază. Pentru oameni cu gânduri rele, ca și pentru lupi, avem pistoalele noastre și grenadele.

— Drum bun!

— Rămâneți sănătoși!

Plecară încet printre nămeții uriași și după puțină vreme nu se mai văzură. Câmpurile erau toate albe. Ziua era vânătă, urâtă și geroasă. Și tot vânăt și urât era lacul cu apele grele, sărate, pe care gerul nu izbutise să le acopere cu gheață. Câmpul fusese și el acoperit de zăpada, însă vârfurile arbuștilor rămăseseră deasupra și formau, ici și colo, mici pete negre care stricau parcă frumusețea ciudată și sălbatică a zăpezilor pure.

Pârâi scurt o rafală de pușcă-mitralieră. Făcu explozie o grenadă de mână. Pocniră câteva focuri de pistol. Pe urmă, pușca mitralieră mai lătră de câteva ori ca o cățea apucată de turbare și tăcu mulțumită. După aceea, tăcerea desăvârșită, care stăpânea întinderile albe și nesfârșite și care fusese tocată un scurt răstimp de împușcăturile din crâng sau de lângă crâng, se așeză iarăși pe temeliile ei. Șatra ieși din adăposturi. Oamenii oacheși puseră mâinile streașină la ochi și cercetară depărtarea. Nimic nu se vedea și nimic cu se mai auzea.

— Ce-a fost asta, Him bașa?

— Nu știu. Presupun însă că cei doi care au dormit astă-noapte aici au fost atacați și uciși de alții. Acum viața oamenilor e tare ieftină.

— Dar cine ar putea fi cei care au atacat?

— Vom vedea, deși ar fi mai bine dacă n-am vedea nimic.

Câțiva băiețandri, printre care se aflau Blebe și Alimut, voiau să se ducă spre crâng. Urmele celor doi străini se scriseseră adânc în zăpadă. Doreau să se ducă să vadă ce-a fost și pe urmă să se întoarcă pe același drum însemnat pe zăpadă la sălașul șatrei. Him bașa le porunci să stea liniștiți.

— Celor doi, dacă au fost împușcați, nu le putem da niciun ajutor. Iar celorlalți… Cel mult le-ați da prilejul să tragă și-n voi.

Flăcăiandrii se potoliră. Ziua trecea greu. Șatra era cuprinsă de adâncă neliniște. Oamenii oacheși se așteptau ca din clipă în clipă să se arate dintre nămeți ostașii înarmați cu puști mitraliere care-i pândiseră și-i omorâseră pe cei doi fugari. Vor fi oare jandarmi? Ori, poate, vor fi tot fugari? Și dacă vor veni până la adăposturi, ce le vor cere oamenilor șatrei?

Luară lopeți și se apucară să facă pârtii. O pârtie spre căruțele lungi, cu coviltir. O pârtie către locul unde-și treceau timpul vitele. Alta, către izvorul unde-și adăpau caii, măgarii și catârii și de unde femeile aduceau apă pentru băut și pentru gătit. Mânuind lopețile cu râvnă, se încălziră.

Spre amiază norii se mai răriră, se sparseră și prin spărturile lor se văzu soarele, aceiași soare mic, galben, zgribulit parcă și el de frig, din care curgeau în văzduh valuri de lumină lăptoasă.

— Soarele…

— Mai bine nu s-ar mai arăta.

— Soare e ăsta? Seamănă c-un dovleac putred.

De pe câmpurile albe începu să se ridice maldăre de ceață alburie. Soarele se ascunse. Gerul se îndulci. Zăpada își pierdu strălucirea, se muie și nu mai scârțâi sub picioare. Copiii aruncau zdrențele de pe ei și, rămași în pielea goală, năvăliră afară din adăposturi, intrară în nămeți. Chiuind și sărind, unii de frig, alții de plăcere, se apucară să se frece repede cu zăpadă pe trup. Muierile, fetele și fetișcanele șatrei ieșiră la gura adăposturilor să-i privească. Ceața creștea, și cum vântul nu adia din nicio parte, rămânea neclintită, încremenită pentru totdeauna deasupra zăpezilor. Bucuria copiilor goi care, în lipsa unui râu, se scăldau în nămeți îi cuprinse pe toți. Își aruncară straiele. Zăpada îi primea, se lăsa sfărâmată în mâini și călcată în picioare. Obișnuiți să viețuiască laolaltă, în căruțele lor lungi, cu coviltir și în corturile lor bătute de toate vânturile și de toate ploile lumii, oamenii oacheși nu se mai sfiiau unii de alții, se cunoșteau atât de bine și atât de amănunțit, ca nici nu se mai uitau unii la alții. Acum, totuși, se uitară. Se uitară la Lisandra. Fata Cârnei, pentru care se încăierau mereu și umblau să se omoare Goșu și Ariston, în ciuda întâmplărilor prin care trecuse, se rotunjise, se împlinise, urmele harapnicului se șterseseră de pe trupul ei falnic și tânăr, și era mai frumoasă decât oricând. Dacă oamenii oacheși ar fi crezut în Dumnezeu ar fi spus într-un glas că Lisandra este, într-adevăr, „o minune a lui Dumnezeu”! Ei însă nu credeau în niciun Dumnezeu, nu credeau în nimic. Se temeau de Him bașa, și mai ales de harapnicul lui Him bașa. Se temeau de oamenii stăpânirii și, de când se aprinsese războiul, se

temeau și de război. Căscară ochii – ochii lor rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri – și gândiră: „Frumoasă e fata Cârnei! Face să trăiești, dar face să și mori pentru ea!” Pe urmă se uitară și la Kera. Fata slăbise, se uscase aproape, șoldurile pe care i le știau rotunde i se scobiseră, iar sânii, altădată ca două piersici în pârg, se asemuiau acum cu două smochine veștede, zbârcite.

Alimut nu văzu nimic. Ligav de viață, tândălea în adăpost, lângă foc. Copiii, sătui de joacă și de scalda în zăpadă, mușcați totuși și de frig, intrau gălăgioși în adăposturi, se repezeau spre focuri și se întorceau spre flăcările lor când cu o parte a trupului, când cu alta, până se uscau și se mai încălzeau. La amiază nu se mai afla în afara adăposturilor niciun om. Șatra, încălzită de flăcările focurilor și pe jumătate orbită de fumul lor, mânca. Urșii mormăiau. Câinii, culcați pe labe, așteptau să li se arunce resturile. Toți erau veseli, în afară de câinele Rob care rămânea mai departe grav, tăcut, ca în serile în care se depărta de șatră și urla, cu botul spre cer, lung și trist, a pustiu și a moarte… a pustiu și a moarte.

Him se aciuase în primul adăpost cu fiii, cu nurorile, cu nepoții și cu nepoatele lui. Tot acolo se mai aciuaseră Ferdic, Sarat și alți câțiva. Într-al doilea adăpost își făcuse loc Goșu cu Lisandra. Vrusese să ierneze alături de ei și Ariston Chiorul, însă bașa îl silise să se așeze în adăpostul al treilea. Oamenii oacheși stăteau la masă, mâncau, carnea de cal era tare, însă ei aveau dinții ascuțiți și sănătoși, iar stomacurile și mai sănătoase. Se luptau cu hălcile fierte ori numai pârpălite prin cenușa caldă, înghițeau carnea aproape nemestecată și erau mulțumiți că au, deocamdată, cu ce-și astâmpăra foamea. Tăceau. Lupta cu zăpada uriașă, dusă întâi la făcutul pârtiilor – pe mulți greutatea zăpezii îi spetise de-a binelea – și apoi cu scalda nebunească în nămeți, îi ostenise. Osteneala însă era plăcută. Munciseră cu voie bună. Se scăldaseră în zăpadă tot cu voie bună.

Acum, înfometați de muncă și de aerul tare și curat al iernii, își potoleau foamea, ba chiar se săturau. Frigul din adăposturi putea fi îndurat. Putea fi îndurat și fumul care le cam supăra ochii. Ce altceva ar mai fi avut de cerut vieții? *Să treacă timpul mai repede*.

De ce să treacă timpul mai repede?

Dar de ce să nu treacă?

În vară, oamenii oacheși așteptau să treacă vara și să vină toamna. Vara trecuse și trecuse și toamna. Iarna sosise. Și cum sosise, acoperise întregul pământ cu povara înalților nămeți de zăpadă. Și acum? Ei! Acum era bine.

Oamenii oacheși așteptau să treacă iarna, așteptau să treacă și această iarnă cum trecuseră toate celelalte ierni pe care ei le trăiseră ori numai auziseră despre ele, și să vină primăvara…

Să vină primăvara dulce, cu soare dulce, cu adieri dulci de vânt, abia simțite. Mor oamenii și primăvara. În toate anotimpurile mor oameni. Și în toate anotimpurile se nasc oameni.

— Mamăăă!… Mamăăă!… Măiculița mea dragă, pentru ce m-oi fi adus tu pe mine pe lume?…

Maică, măiculița dragă, nu răspundea. Și nu răspundea nu pentru că n-ar fi vrut să răspundă. Maica, măiculița dragă, nu răspundea, pentru că nu știa ce să răspundă. Unei asemenea întrebări simple nimeni nu știe să-i dea răspuns, nimeni… nimeni… Nimeni.

Trecu amiaza. Ceața se îngroșă și se învineți. Cerul nu se mai văzu, nu se mai văzură zările, nu se mai văzu decât la un pas. Câinii, care încercaseră să găsească și să vâneze iepuri pe zăpada moale, se întoarseră osteniți de alergătură, cu cozile între picioare, întrară în adăposturi și-și făcură loc pe lângă focuri. Se încălziră, se întinseră, căscară și căzură într-un somn leneș, ușor. Într-un adăpost suspină o vioară, în altul prinse glas vesel un flaut. Veselia izbucni și în al treilea, unde Blebe începu să scarpine corzile unei cobze. Sunetele se împleteau, vrând să închege un cântec. Câinii se treziră, se repeziră afară și lătrară. Cel mai tare și mai dușmănos lătra câinele Rob.

— Străini!

— Poate sunt cei care au tras cu automatele în crâng.

— Aceia sau alții. *Tot un drac*.

Oamenii oacheși săriră de pe unde se aflau tolăniți. Vioara, flautul și cobza amuțiră. Câinii lătrau furioși pe pârtia îngustă care urca spre adăposturile scobite în povârniș, iar Rob părea de-a dreptul turbat.

Oamenii oacheși voiră să străbată ceața cu privirile. Nu izbutiră. Careva își luă inima în dinți și strigă:

— Care sunteți acolo, mă?

Se răspunse îndată:

— Călători necăjiți. Numai niște călători necăjiți…

— Cu inimă bună sau cu inimă rea?

Călătorii necăjiți râseră. Oamenii oacheși băgară de seamă după râsete că sunt mai mulți. Unul dintre ei răspunse:

— O să aveți destul timp să vă dați singuri seama.

Patru bărbați murdari, zdrențăroși și bărboși ieșiră din ceață. Doi purtau vestoane de vară și capele slinoase. Ceilalți se îmbrăcaseră cu cojoacele celor împușcați în crâng sau lângă crâng. Le luaseră și căciulile. Se vedea că de multă vreme umblă, cu rosturi sau fără rosturi, pe drumuri furișe, pustii și că frigul și foamea mușcase adânc din trupurile lor împuținate. În pofida înfățișării lor jalnice, râdeau și arătau a fi plini de voie bună. Unul zise:

— Bine v-am găsit!

Nu i se răspunse. Him bașa se uită la oamenii oacheși din jurul lui. Îi văzu îngrijorați.

— Bine v-am găsit, spuse încă o dată unul din cei patru.

Bună voia din glas îi sperie. Bașa răspunse colțos:

— Mulțumim pentru vorbele grăite, însă eu cred că era mai bine dacă nu ne găseați… Mult… mult mai bine.

— Ce vrei să spui, baragladină?

— Vreau să spun că era mai bine dacă vă vedeați de drumul vostru fără să vă mai abateți pe la sărăcia și necazurile noastre.

Dezertorii, căci era vădit că sunt dezertori, râseră. Oamenii oacheși tăcură. Deocamdată nu aveau de ce să plângă, însă nu aveau nici de ce să râdă.

— Era mai bine de voi, sau era mai bine de noi?

Bașa se grăbi să-i răspundă:

— Nu știu, dar mi se pare că ar fi fost mai bine și de unii și de alții.

Dezertorii râseră iarăși.

— Aveți haz! Dar nu cumva în același timp aveți de gând să ne țineți mai departe cu picioarele-n zăpadă? Hai? Poftiți-ne în adăpostul vostru. O să stăm acolo de vorbă mai pe-ndelete. Ne-au înghețat picioarele. N-avem poftă să degerăm tocmai acum.

Ceata oamenilor oacheși se despică în două. Him bașa le arătă intrarea în adăpost.

— Intrați.

— După voi.

Oamenii oacheși intrară în adăpostul lui Him bașa. Intrară și cei patru străini. Focurile pâlpâiau mici flăcări gălbui și sărace. Fumul se izbea de tavan și, negăsind gura niciunui coș, se prelingeau spre deschizătura de la intrare. Ajuns afară, se amesteca îndată cu ceața, se pierdea în ceață.

Muierile, fetele și copiii se traseră lângă pereții adăpostului. Oarba îl apucă de mână pe Bus care, la vederea străinilor, se ghemuise lângă ea.

Dezertorii se așezară lângă foc. Unul, cu colții de sus ieșiți peste buză, îl întreba pe Him bașa:

— Câte adăposturi aveți voi aici?

— Trei, îi răspunse bulibașa, numai trei, pentru aproape o sută de suflete. Așa că… Așa că stăm destul de înghesuiți.

— Sufletele n-au nevoie de adăposturi, zise colțosul, sufletele nu mai au nevoie de nimic.

— Așa o fi, zise bașa, dar noi aici trăim destul de greu, cum vă mai spusei, destul de înghesuiți.

Colțosul râse. Râseră și ceilalți trei.

— E-he! Ziceți că trăiți destul de greu și destul de înghesuiți. Dac-o să mai spuneți vorbele astea, o să-l mâniați pe Dumnezeu. Voi! Trăiți voi rău! Trăiți voi înghesuiți! Ha-ha! Dac-ați vedea cum trăiesc oamenii *acolo* de unde-am plecat noi… Ha-ha-ha! Dac-ați vedea numai…

— Vă credem. Războiul. Noi nu suntem vinovați c-a început războiul. Noi nu avem nimic cu războiul. Noi nu avem nimic cu nimeni…

— Parcă noi avem?! Dar dacă e război! Dacă e război se cheamă că e război.

Oarba îl lăsă pe Bus singur. Se strecură lângă foc și-și făcu loc alături de Him. Colțosul îi privi un timp obrazul smochinit și ochii rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, și nu-și dădu seama că sunt fără vedere. Glumi:

— Ai vrea să-mi ghicești în palmă, bătrâno?

Sina tăcu. Răspunse în locul ei Him, încet și oarecum rușinat:

— Nevastă-mea e oarbă.

Oarba zâmbi:

— Am să-ți ghicesc, omule. Cu toate că sunt oarbă, am să-ți ghicesc.

— Ei, spuse colțosul, asta e bună. Cum o să-mi ghicești în palmă dacă nu vezi?

— Nu văd cu ochii, însă pot să citesc cu degetele tot ceea ce scrie în palma ta.

Him ridică din umeri.

— Dacă vrei să-i ghicești… Treaba ta… Bagă de seamă ce-o să-i spui.

— O să-i spun tot ce scrie în palma lui. Tot ce scrie în palma lui și nimic mai mult.

În adăpost se lăsă o tăcere adâncă. Oarba se duse drept la colțos, se așeză pe vine lângă el și-i ceru palma stângă. Colțosul i-o întinse neîncrezător și

plin de teamă ascunsă. Oarba nu se uită la palma omului. N-avea cu ce să se uite! I-o pipăi îndelung. Se opri. Se gândi. Și iarăși i-o pipăi îndelung. Pe urmă spuse:

— Te-ai însurat de tinerel, omule, și ți-ai luat o nevastă bună. Ai înjurat-o în fiecare zi și-ai rupt-o-n bătăi cel puțin o dată la șapte zile. Este adevărat ce-ți spun eu, ori nu este adevărat?

Colțosul căscă ochii. Tăcu și căscă ochii.

— Nu căsca ochii, zise Oarba, și nu te mânia. Răspunde-mi la ce te-am întrebat și spune-mi adevărul.

— Și dacă nu vreau?

— Dacă nu vrei?… Dacă nu vrei, nu pot să-ți ghicesc mai departe.

— Este adevărat, mărturisi colțosul, tot ceea ce mi-ai spus este adevărat, cârtiță bătrână. Zi-i mai departe.

— Până acum nevasta ți-a născut patru copii, trei băieți și o fată. Este adevărat?

— Adevărat, zise colțosul. Și mai departe?

— Fetița a murit, grăi Oarba cu tristețe, a împuns-o un bou nărăvaș. A împuns-o cu cornul în pântec și fata a murit.

— Și asta e adevărat, coțofano.

— După ce-ai îngropat fetița…

Colțosul urla:

— Taci, cioara dracului! Taci, că dacă nu taci, îți rup clonțul!

Oarba zâmbi:

— Tu m-ai rugat să-ți ghicesc, om rău! Tu m-ai rugat!

Se ridică de lângă colțos și se întoarse la Him. Bărbatul o certă:

— Nu trebuia să-i spui ce-ai aflat că scrie în palma lui, Sina.

— Dar ce trebuia să fac? Dacă așa scria…

— Să-i fi îndrugat niscaiva palavre. Oamenilor nu le place să le amintești adevărul cu privire la viața lor.

— Adevărul! Dar cui îi place adevărul?

Colțosul era furios. Furios și mirat. Ce puteri avea Oarba? Și acele puteri, cine i le dăruise? Dumnezeu sau dracul? Dumnezeu n-avea de ce să intre în cârdășie cu smochinita lui Him bașa. Rămânea dracul… Numai dracul…

Colțosul dârdâia. Dârdâiau și ceilalți trei fugari, care veniseră odată cu el. Him împinse pe foc un snop sărac de vreascuri. Focul prinse puteri noi, se învioră, flăcările pâlpâiră moale și adăpostul se mai lumină.

— De fapt, ce doriți de la noi? îl întrebă Him bașa.

Colțosul rânji:

— Unul din adăposturile voastre, mâncare, și…

Se opri. Își înghiți vorbele se uită la ceilalți trei și adăugă:

— Și ce ne-o mai trebui, că, de! oameni suntem și noi!

— Un adăpost o să vă dăm. O să vă dăm și de mâncare, că n-avem încotro. Altceva însă să nu ne mai cereți.

— Pentru astă-seară e de-ajuns.

— Dar cam pentru câtă vreme aveți voi nevoie de adăpost?

— Vom vedea. Poate pentru o săptămână. Poate pentru o lună, după cum au să se împlinească ori n-au să se împlinească anumite planuri de-ale noastre.

Him bașa tăcu un timp. Pe urmă spuse:

— Deși vedem că nu sunteți oameni cu gânduri bune, trebuie să fim cinstiți cu voi, așa că aflați că mâine sau cel mai târziu poimâine, aici vor veni jandarmii să vadă dacă n-am fugit. După câte înțelegem, nu prea vă aveți bine cu legile pe care le păzesc jandarmii. Ar fi bine dacă nu v-ar găsi aici. Când vin pe aici, jandarmii sunt înarmați până-n dinți!

— Avem noi ac de cojoacele lor! He-he! Numai să vie!

— Cum ați avut azi dimineață față de…

— De unde știți?

— Am auzit împușcăturile, spuse liniștit bașa. De știut nu știm nimic, de văzut n-am văzut nimic. Am auzit împușcăturile. Am presupus. Iar acum avem și dovada.

— Ce dovadă?

— Doi dintre voi poartă cojoacele și căciulile celorlalți. Pentru cojoace și căciuli i-ați omorât?…

Colțosul mărturisi:

— Pentru cojoace. Pentru cojoace și pentru căciuli.

— Erau fugari ca și voi…

— Și ce? Acum… Acum… He-he-he! Acum viața omului nu prețuiește nici cât o ceapă degerată. Acum… Acum viața omului… E ca și cum ai sufla într-o lumânare aprinsă. Pfuu! sufli o dată, și gata! Rareori… numai rareori e nevoie să sufli de două ori.

— Numai că lumânarea o poți aprinde iarăși, pe câtă vreme viața omului, odată luata, luată rămâne…

— Ei și?

Străinii râseră toți patru. Him îi privi îndelung. Nu râdeau din toată inima. Râdeau numai din gură. Râdeau și vorbeau ca niște fanfaroni ca să-i sperie pe ei, pe oamenii oacheși. Zise:

— Tot așa ați râde și tot așa ați vorbi, dacă ar fi în joc viața voastră?

Colțosul se încruntă:

— Dacă ar fi în joc viața noastră… Dar adică, de ce să fie în joc viața noastră? Nu cumva… Ce-aveți de gând?

— Nimic, spuse bașa. Noi nu omorâm oameni și nu ne plac oamenii care omoară oameni.

— Noi am omorât oameni. Și dacă o să fie nevoie, o să mai omorâm. Înțelegeți? *Dacă o să fie nevoie*…

— Treaba voastră.

— Iar dacă ar fi în joc viața noastră…

Puse mâna pe automat și adăugă cu mândrie:

— Dacă ar fi în joc viața noastră… He-he-he! He-he-he!……

Acum râse numai colțosul. Ceilalți trei fugari tăcură. Unul dintre ei se închină și începu să cânte popește, pe nas:

Viața omului
E-n mâinile Domnului.
În mâinile Domnului…

Nu făcu nimeni haz de gluma lui. Tăcu rușinat După câteva clipe se explică:

— Acasă, la mine acasă, undeva în munți, am fost țârcovnic. Satul, mic. Bisericuța mică, de lemn. Îi ajutam popii să boteze copiii, să cunune tinerii, să-ngroape morții.

Doamne miluiește,
Doamne miluiește,
Doamne miluiește…

Cântă mai departe slujba mortului. Toți tăceau. Unora li se usca gura. Altora li se umeziră ochii. Colțosul strigă:

— Morții!… Fir-ar ai dracului să fie de morți! Bine-au făcut c-au murit. Dacă nu mureau, oamenii n-ar mai fi avut loc unii de alții pe pământ. Dacă nu mureau, oamenii…

Nu-și duse gândul până la capăt. Bașa îl întrebă pe colțos:

— Și cu *cei doi*, după ce i-ați împușcat și i-ați dezbrăcat de straie, ce-ați făcut?

— I-am lăsat întinși pe zăpadă.

— Ne vom duce noi mâine dimineața să-i îngropăm.

— De ce? îngropați ori neîngropați, morții tot morți rămân.

— Avem câini, zise Mim bașa, au să dea câinii peste ei și-au să-i mănânce.

— Pentru morți e totuna dacă-i mănâncă *javrele* voastre ori Tata nostru cel bun, *pământul*.

— Poate, însă câinii noștri nu trebuie să se-nvețe cu carne de om.

— Câinii voștri! Vreți cumva să faceți din câinii voștri călugări?

Țârcovnicul cântă pe nas:

Doamne miluiește,
Doamne miluiește,
Doamne miluiește…

— Țârcovnicule, strigă colțosul, dacă nu taci, îți tai limba.

— Iaca tac. Dar mi-e tare dor de casa *mea*, de nevasta *mea*, de copilașii *mei*, de bisericuța *mea*.

Colțosul se zburli:

— De mă-ta nu ți-e dor?

— Ba-mi este.

— Atunci du-te și intră-n mă-ta..

— Ascultă, zise țâfnos țârcovnicul, tu să nu te legi de mama, că…

Își pipăi automatul de pe genunchi.

Oamenii oacheși se traseră deoparte, spre fundul peșterii. De perete atârna lampa aprinsă. Era o lampă veche, de metal. Flăcăruia ei ardea domol, împrăștiind în jur o lumină gălbuie, săracă. Numai Him și Oarba nu se clintiră din loc. Oarba grăi:

— Nu vă certați, maică, nu vă certați. Și așa sunteți destul de nefericiți! Nu vă certați, maică…

— Nu ne certăm, zise moale colțosul, dar suntem grozav de nefericiți. Dacă aveți ceva de băut, dați-ne ceva de băut și ne-om potoli. Și dacă aveți ceva de mâncat, dați-ne și ceva de mâncat.

Bașa căută într-o scobitura a zidului pietros și zgrunțuros, găsi o plosca plină cu rachiu vechi și tare, o luă, mângâie o clipă pântecul rotund și i-o întinse colțosului.

— Beți, dacă vă place băutura, goliți-o până la ultima picătură.

— Mulțumim, spuse colțosul, mulțumim din toată inima.

În timp ce plosca gâlgâia la gura colțosului, Him îl întrebă:

— Din inima cea rea sau din inima cea bună?

Colțosul întinse plosca țârcovnicului. Pe urmă îi răspunse:

— Omul, baragladină, are o singură inimă și în această singură inimă încape și bunătatea și răutatea. Uneori iese la iveală bunătatea, alteori răutatea. După împrejurări. Acum, *de când cu războiul*, bunătatea a pierit din inimile noastre, a rămas numai răutatea… Numai răutatea…

Plosca trecea de la gură la gură. Ajunse iarăși la gura colțosului care n-o lăsă până n-o goli. Goală, i-o aruncă lui Him bașa, care o prinse din zbor. Ochii colțosului se aprinseră și luciră. Mângâie automatul și-l îndreptă cu țeava spre stăpânul șatrei:

— Umple-o, baragladină.

Him tăcu. Pe obrazul bărbos nu se arătă niciun pic de teamă.

— Umple-o. Dacă n-o umpli numaidecât, te curăț.

Oarba zise:

— Dragul meu Him, împlinește voia omului. E tare necăjit. Dă-i să bea. Dă-le tuturor să bea până s-or sătura. Sunt toți patru tare necăjiți… Tare necăjiți… Și băutura… Băutura o să-i liniștească.

Încă de trei ori le mai umplu bașa plosca. Obrajii fugarilor se roșiseră. Pe urmă se îngălbeniseră. Colțosul începu să se joace cu automatul. Îl îndrepta când spre Him bașa, când spre Oarbă, când spre oamenii oacheși care se tupilaseră cu nevestele și copiii lor lângă peretele pietros și zgrunțuros, din fundul adăpostului, sub lumina săracă a lămpii de metal. Spuse:

— Dacă vreau, vă curăț pe toți. Suflu în lumânare: Pffuui! Și gata! Vă curăț pe toți. Dar eu nu vreau să vă curăț. Aici miroase nu numai a fum acru. *Aici miroase și a muiere*. A c… cald de muiere și a p… de muiere! Iar noi suntem stătuți. De luni de zile n-am mai… o muiere. Pricepeți? Lăsați-ne aici patru muieri și cărați-vă la dracu. Altfel… Pffuu! Suflu în lumânare… Vă curăț până la unul… Cu mic, cu mare… Până la unul vă curăț…

Vorbind astfel se juca mereu cu automatul. Ochii îi sticleau. Salivă albă și groasă i se scurgea pe barba murdară și țepoasă, nerasă, nespălată și nepieptănată de săptămâni. O singură apăsare pe trăgaci și…

Him bașa tăcea. Tăcea și se gândea să sară asupra lui? Poate ar izbuti. Mai erau însă și ceilalți. Oarba găsi în ea puterea să râdă, ba chiar și puterea să vorbească:

— Dacă pricepem! Cum să nu pricepem? *Vreți muieri! Vreți muieri să vă culcați cu ele*. O să vă dăm și muieri, voinicilor. Numai să fiți în stare să le călăriți cum trebuie, frumoșilor! Că muierile noastre, de, nu se mulțumesc cu bărbații care nu sunt decât pe jumătate bărbați.

— Așa, băbuțo, zi-i, băbuțo, că bine-i zici. Prin gura ta parcă ar vorbi Dumnezeu.

Colțosului îi plăceau vorbele Oarbei. Țârcovnicul deveni bănuitor:

— Smochinita! Crede c-o să-și aibă și ea partea…

Toți cei patru fugari hohotiră. Oarba îi șopti lui Him bașa:

— Mai adu băutură… Adu băutură… Repede…

Him bașa se strecură spre scobitura din perete.

Veni cu două sticle.

— Am mai găsit ceva. Două sticle. Rachiu vechi și tare, frumos mirositor. V-aș ruga să-l încercați.

— Muierile… Lăsați-ne cu muierile…

— O să vă lăsăm și cu muierile. Încercați, gustați rachiul.

Ispita era prea mare. Colțosul întinse mâna. Luă o sticlă. O duse la gură. Pentru a doua sticlă întinseră mâinile ceilalți trei. Him bașa i-o dete țârcovnicului.

Parcă nu băuseră nimic de la începutul lumii, atât se arătară ostașii de grăbiți. Băură totul. Limbile li se împleticiră. Gâturile li se muiară. Colțosul abia bălmăji:

— Muierile… Acum să ne lăsați cu muierile. Să le… Patru… Câte una de fiecare… Nu suntem lacomi… Numai câte una de fiecare… Numai câte una…

— Cu patru o să vă lăsăm, maică, cu patru. Câte una de fiecare… Câte una de fiecare… Numai să fiți în stare să le călăriți cum trebuie…

Oarba plecă de lângă foc. Se duse la oamenii oacheși care așteptau lângă perete și le șopti. Multe cuvinte repezi le șopti Oarba.

Muierile și fetele care se aflau acolo ieșiră în față și începură să se apropie de foc. Pline de frică, mergeau încet, cu pași mici, măsurați. Pitulați după ele se apropiau și bărbații. Când simți că femeile s-au oprit, Oarba le spuse străinilor:

— Astea sunt muierile și fetele șatrei, oameni buni. Alegeți-vă fiecare ce vă place.

Colțosul își uită automatul pe genunchi:

— Două. Acum vreau două. Să vină două.

Ridică brațele în sus. Le ridicară și ceilalți străini.

Muierile cele mai vânjoase săriră asupra lor, îi lungiră la pământ, se întinseră deasupra lor și se apucară să-i mozolească cu scuipat pe obraji, să-i gâdile pe la subsuori și să-i descheie la pantaloni. Dezertorii, băuți cum erau, uitară de tot. Râdeau. Se lăsau mângâiați, rostogoliți, pipăiți, întărâtați, încălziți. Bărbații oacheși le luară armele, le goliră cu dibăcie buzunarele de cartușe și de grenade, nu întâmpinară nicio împotrivire și-i legară fedeleș.

Muierile și fetele șatrei se întoarseră lângă copii, sub lampă. Amețiți de rachiul tare și vechi, frumos mirositor, dezertorii nici măcar nu-și dădeau seama ce li s-a întâmplat. Rămăseseră ghemuiți lângă foc, nemișcați și căutând să priceapă ce fel de glumă era aceea. Băiețandrul Per apucă un ciot de lemn aprins și-l apropie de obrazul colțosului. Până să bage de seamă Him, băiețandrul îi pârli colțosului barba și-i arse nițeluș obrazul. Colțosul scăpă printre dinți un chiot de durere, și într-o clipă ochii care-i erau tulburi ca o băltoacă mocirloasă i se limpeziră. Se trezi:

— Dați-ne automatele… Dezlegați-ne și dați-ne automatele… Vă arătăm noi vouă…

Oamenii oacheși râseră. Acum le venise lor rândul să râdă.

— Să vă dezlegăm și să vă dăm automatele? De ce?

Această întrebare i se păru colțosului copilărească.

— Cum de ce? Ca să vă împușcăm. Dezlegați-ne și dați-ne automatele ca să vă împușcăm. Baragladinelor!

— Omule rău, omule rău, încă nu te-ai trezit! Așteptăm să vă treziți bine din beție, ca să stăm de vorbă cu voi. Până atunci vă sfătuim să stați liniștiți și să-i trageți un pui de somn. Somnul vă va limpezi mințile și s-ar putea ca noaptea să vă aducă gânduri bune.

— O să vă arătăm noi vouă. O să vă belim de vii. O să vă…

Ceilalți fugari se uitau prostiți când la colțos, când la Him bașa. Țârcovnicul cânta încet, pe nas:

Doamne miluiește,
Doamne miluiește,
Doamne miluiește…

Sarat îl întrebă pe Him bașa:

— Și acum ce facem cu ei, bulibașă?

— Tu ce zici să facem?

— Să-i omorâm. Să-i omorâm chiar acum, să-i ducem în crâng, lângă ceilalți și să-i acoperim cu zăpadă. Până la primăvară putrezesc și li se pierde urma.

Him îi întrebă și pe ceilalți:

— Și voi? Voi ce spuneți?

Oamenii oacheși ridicară din umeri. Ridicară din umeri și tăcură..

— Ce să înțeleg din tăcerea voastră?

— Sarat a spus. Să facem ce-a spus Sarat.

Him bașa lăsă fruntea în jos.

— Noi n-am omorât niciodată oameni. Cum o să omorâm acum?

— Acuma trebuie, bulibașă, acuma trebuie să omorâm și noi om. Altfel…

— Dacă nu-i omorâm noi pe ei, scapă, și ne omoară ei pe noi.

Him bașa rămase mai departe trist.

— Noi n-am omorât până acum oameni și, orice s-ar întâmplă, noi nu trebuie să omorâm oameni nici de acum înainte.

— Să nu-i omorâm, spuse Sarat, să-i dezbrăcăm, să-i ducem cât mai departe de sălașul nostru și să-i părăsim goi în zăpadă. Vor muri de ger și de foame.

— Totuna. Ori îi omorâm cu mâinile noastre, ori îi părăsim în pustietate și-i lăsăm să moară. Totuna.

— Atunci?

— Să ne mai gândim.

Per băiețandrul spuse:

— Să-i păzim până vin jandarmii. Să-i dăm pe mâna jandarmilor, să-i omoare ei.

Bașa se încruntă:

— Asta n-o s-o facem niciodată, băiatule, mai ales asta n-o s-o facem niciodată.

Femeile și fetele șatrei se uitau la oamenii legați fedeleș. Ieșeau încet din starea de beție. Și pe măsură ce ieșeau din starea de beție și își dădeau seama că sunt legați și că viața sau moartea lor atârnă de hotărârea oamenilor oacheși a căror tihnă veniseră s-o tulbure cu ifosele și cu cererile lor, îngălbeneau. Simțeau cum se topește carnea pe ei de teamă, cum îi cuprinde frica, cum pleacă frica și cum în locul ei vine și li se furișează în trupuri spaima. Țârcovnicul bâigui cu glas de milog:

— Să nu ne omorâți, fraților! Să ne iertați viața, fraților, și-o să vă aibă în grija lui Domnul-Dumnezeul nostru din ceruri!

Se agăță cu un fir de nădejde de aceste cuvinte:

— Domnul-Dumnezeul nostru din ceruri… Domnul-Dumnezeul nostru din ceruri… din ceruri… din…

S-ar mai fi tânguit cine știe cât, dacă fugarul colțos nu i-ar fi izbit puternic pântecul cu o lovitură de picior.

— Mai taci, prostănacule, și mai du-te-n mă-ta cu Domnu-Dumnezeul tău din ceruri! Tu nu știi că baragladinele astea nu cred în niciun Dumnezeu?

Se dondăniră mult între ei. Nici Him, nici ceilalți oameni oacheși nu-i mai luară în seamă. Se sfătuiră între ei. Îi luară pe toți patru de mâini și de picioare, ca pe niște mortăciuni și-i duseră într-al treilea adăpost. Ariston se mută în adăpostul în care se afla bașa. Celorlalți li se făcu loc în adăpostul în care trăiau Lisandra cu Goșu. Îi aruncară în fundul adăpostului, cercetară legăturile și rânduiră pază.

— Dacă încearcă să se dezlege și să fuga, ne chemi.

— Dar cum am să văd?

— Ții lampa aprinsă până la ziuă.

— Și dacă mi se face somn și adorm?

— Să nu ți se facă. Să rămâi treaz, Blebe. Mâine în zori vei fi schimbat cu altul.

Blebe mai avu de pus bulibașei o întrebare:

— Și dacă vor să-și facă nevoile?

— Să și le facă pe ei, hotărî Him bașa. Ca *acolo*, de unde au fugit. Întocmai *ca acolo*…

— Au să imputǎ adăpostul.

— Nu face nimic. O să-l curățăm după ce scăpăm de ei.

— Dar când o să scăpăm de ei?

— Nu știu, zise Him bașa. Poate mâine. Poate poimâine. O să vedem.

Trecu o zi. Trecu o noapte. Mai trecu o zi și mai trecu încă o noapte. Fugarii din adăpost, în loc să se moaie, se îndârjeau. Cereau mâncare și cereau băutură, cereau tutun și se plângeau că-n adăpost e frig. Oamenii oacheși se rânduiau de pază. Ziua și noaptea. Noaptea și ziua. Ziua și noaptea. Mâncare li se dădu, puțină, atât cât să nu moară de foame. Băutură? De unde băutură și pentru ce? Dacă le era sete puteau să bea și

apă. Puteau să bea apă cât voiau. Tutun? Nu se găsea tutun. Pentru unii ca ei nici nu se cuvenea să se găsească.

Într-adevăr, în adăpostul în care fuseseră găzduiți era frig. Dar frig era și în celelalte adăposturi. Frig era pretutindeni. Frig. Frig. Frig…

Vântul dinspre miazănoapte se apucă iarăși să bată. Ceața pieri. Zăpada prinse deasupra ei pojghiță groasă, sticloasă. Câinii plecară spre crâng. În fruntea lor alerga, ca de obicei, Rob. Către seară se întoarseră la adăposturi cu boturile și cu labele pline de sânge negru închegat și înghețat. Umblau cu boturile în jos și se fereau să se uite în ochii stăpânilor. Cel mai rușinat dintre toți părea Rob, câinele lui Him bașa, al Oarbei și al lui Alimut.

— I-au mâncat pe *cei doi*.

— Miroase a mort. Fiecare câine a mâncat carne de mort și acum miroase a om mort.

Oamenii oacheși puseră mâna pe dârjale și-i alungară afară din adăposturi. Câinii scheunară un timp. Rob lătră cu botul ridicat a moarte și a pustiu, însă văzură cu toții că nimănui nu i se face milă de ei și se resemnară, nu mai scânciră, se îngropară în zăpadă, se încolăciră și încercară să doarmă.

În cel de al treilea adăpost, fugarii tremurau legați cobză, nu se puteau mișca și nici măcar n-aveau cum să-și ducă mâinile la nasuri să și le șteargă de muci. Răciseră. Tușeau, și când nu tușeau piepturile le hârâiau ca niște armonici vechi, stricate. Își făceau nevoile mari și nevoile mici pe ei. Oamenii oacheși care se rânduiau să stea de pază tremurau, își țineau degetele la nas, dar totul era zadarnic. Mirosul greu, urât, pe care îl împrăștiau cei patru în jurul lor îi chinuia. Unii oameni oacheși ajunseseră să vomite de cum se apropiau de hruba dezertorilor. Iarna cruntă se apropia de miezul ei și vântul se înteți. Acum alerga peste câmpurile sticloase și înghețate, vuia și șuiera înspăimântător. Norii se îngroșară și pântecele lor umflate, târându-se la mica înălțime deasupra pământului, prinseră să lepede zăpadă. Nămeții mai vechi crescură, și lângă ei și printre ei se iviră, proaspeți, alții. Acum nopțile erau negre, negre, iar zilele veneau și plecau una mai vânătă și mai împosocată ca alta. Aproape în fiecare dimineață oamenii oacheși găseau un cal, un măgar sau un catâr mort. Luptându-se cu viscolul cumplit care-i orbea și le-ngheța până și măduva din oase, ei trăgeau vita moartă cu cârligul până în apropierea adăposturilor, o jupuiau, îi luau pielea și-i împărțeau carnea roșie și tare în mari hartane. Măruntaiele și oasele le aruncau câinilor care se repezeau flămânzi și răi asupra lor și se

încăierau mușcându-se uneori până la sânge. De când mâncaseră carne de om și nu mai fuseseră primiți să doarmă în adăposturi alături de oamenii șatrei, câinii se înrăiseră și parcă se și sălbăticiseră. Dacă erau loviți cu ciomagul, fugeau. Când însă erau izbiți cu piciorul în burtă se întorceau, mârâiau și-și arătau colții ascuțiți vrând parcă să spună: „Am mâncat om. Omul nu e cine știe ce. Ca mâine o să te mănânc și pe tine”.

Viscolul, cu mici întreruperi în care parcă și norii și vântul se mai odihneau, ținu aproape două săptămâni. După viscol nămeții se asemuiau cu măgurile, cu niște măguri uriașe, moi și pufoase, gata, dacă nu te păzeai, să te prindă și să te păstreze în cuprinsul lor până-n primăvară. Gerul nu slăbi. Rămase la fel de puternic ziua și noaptea. Mai mult de jumătate din caii, măgarii și catârii șatrei muriră. Șatra era acum sătulă de carne. Cum nu izbuteau s-o înfulece deodată, sărară maldăre întregi și o puseră la afumat.

Mutat în hruba pe care o locuia Him bașa, cu feciorii lui și cu nurorile lui, cu nepoții lui și cu nurorile lui, Ariston făcu totul ca să-și atragă dragostea Oarbei. Curăță adăpostul, îl mătură, culese cenușa și o duse afară, ajută la întreținutul focului, la aducerea apei și chiar la gătitul bucatelor. Oarba îi auzea fiecare cuvânt și fiecare suflare și-i simțea fiecare pas încotro îl făcea și pentru ce-l făcea. Când o întreba câte ceva, îi răspundea scurt, folosind cuvinte seci și uscate sau se prefăcea că nu l-a auzit și nu-i răspundea.

Cu tot prăpădul care stăpânea ținutul, Ariston găsea prilejul s-o vadă pe Lisandra, să schimbe cu ea câteva vorbe repezi și chiar s-o îmbrățișeze. De câteva ori, în miez de noapte, când toată lumea, în afară de omul pus să-i păzească pe fugari, dormea, avură îndrăzneala să se furișeze afară din adăposturi, să se întâlnească, să plece ținându-se de mână prin întunericul orb, să se depărteze și să-și guste unul altuia trupul pe tăcute și pe repezite. Îi înconjurau munți de zăpadă, viscolul îi înfășura din toate părțile, frigul mușca din carnea lor, dar ei nu se sinchiseau de nimic… nu se sinchiseau de nimic…

— Poate până mâine seară, ori poate chiar până mâine dimineață murim. Să ne iubim… Să ne iubim acum, Aristoane… Să ne trăim acum toată dragostea noastră… Toată… Toată… Până la capăt. Dar dragostea n-are capăt… Numai viața are capăt, Aristoane…

Lisandra găsea în ea cuvinte la care nu se gândise mai înainte. Se miră singură de ceea ce simțea și de ceea ce spunea.

— Dar de ce crezi tu că s-ar putea să murim până mâine seară sau chiar până mâine dimineață?

— Goșu!… Ți-a scos un ochi. Goșu n-o să se liniștească, Aristoane, până n-o să-ți scoată și celălalt ochi, până n-o să te omoare.

— Nu-mi pasă mie de Goșu. N-o să mă omoare. Nici pe mine n-o să mă omoare, nici pe tine. Mai curând *o să-l omor eu pe el*.

— Să-l omori, Aristoane, dar tu să trăiești, pentru că fără tine nici cu n-aș mai avea pofta de viață.

Mergeau pe zăpadă, printre nămeți. Se depărtau de povârniș și de hrubele scobite în coasta lui.

— Fără tine, Aristoane, fără tine n-aș mai putea trăi, n-aș mai avea de ce trăi.

— Culcă-te în zăpadă, îi spunea Ariston, culcă-te pe zăpadă cu fața în sus și nu uita să-ți ridici fusta. De vorbit o să mai vorbim și *după*.

Vântul alerga pe câmpurile nesfârșite. Peste zăpada veche norii scuturau întruna zăpadă nouă, albă, proaspătă, pură. Întunericul nopții atârna greoi laolaltă cu norii deasupra pământului înfășurat în zăpadă.

— Și zici că fără mine n-ai mai trăi…

— N-aș mai trăi, Aristoane, fără tine n-aș mai putea să trăiesc și n-aș mai vrea să trăiesc, Aristoane.

Ariston râdea. Trupul fierbinte al Lisandrei topea zăpada. Straiele ei se udau leoarcă, dar ea rămânea mai departe flămândă de dragoste, cu picioarele și cu brațele desfăcute.

— Mai vreau, Aristoane. Nu știu cum se face, dar niciodată nu mă satur de tine, Aristoane. Mai vreau… Mai vreau…

Nu-i spunea lui Ariston ce anume mai vrea, dar Chiorul avea destulă minte ca să înțeleagă.

— Iapă! Ești ca o iapă. Așa muiere n-am mai întâlnit de când am venit pe lume… Iapă! Ești ca o iapă adevărată… Ca o iapă…

— Dacă-mi zici tu iapă, iapă oi fi, Aristoane, dar eu de tine nu mă satur niciodată, așa iapă cum sunt, sau cum zici tu că sunt.

Uneori îl găsea pe Goșu așa cum îl lăsase, adormit-covrig, lângă foc. Alteori îl găsea treaz, cu țigara aprinsă.

— Unde fuseși, fa?

— Parcă nu știi? Afară. Ca omul. Că doar n-oi vrea să-mi fac nevoile pe mine, ca nenorociții ăia pe care nici nu-i lăsați să trăiască, nici nu-i omorâți… ca nenorociții ăia de soldați…

Se trezea careva din somn și le striga:

— Mai tăceți odată, afurisiților! În fiecare noapte vă hârâiți și vă dondăniți. Nu poate nimeni să se odihnească din pricina voastră.

Se culcau și încercau să adoarmă. Lisandra adormea îndată. De Goșu nu se lipea somnul.

Fugarii ajunseseră piele și os. Colcăiau păduchii pe ei. În mijlocul hrubei se aprindea seara un foc sărac. Omul oacheș pus de pază nu-i lăsa să se apropie. Dacă unul din ei încerca să se târască până la foc, ridica ciomagul.

— Lasă-ne să ne încălzim nițeluș.

— Nici nu mă gândesc. Știu eu ce vreți voi! Să ardeți legăturile, să săriți asupra mea, să mă omorâți și s-o luați la sănătoasa. Lasă că știu eu ce vreți voi! Îndărăt! Că altfel vă izbesc între ochi. Îndărăt, n-auziți? Rămâneți nemișcați…

Nimeni nu voia să fie izbit cu bâta între ochi, nici măcar nenorociții aceia de dezertori.

— N-avem putere nici să te omorâm, nici să fugim, vezi bine, lasă-ne să ne apropiem de foc.

— Nu văd nimic. Și de foc nu vă las să vă apropiați. Știu că la disperare omul găsește în el mai multă putere decât crede că are. Lasă că știu eu…

Bărbații șatrei se adunau între ei, șopteau, se sfătuiau și erau din ce în ce mai încruntați. Se vedea că mocnește în ei mânia cruntă. Se duseră la Him bașa și-i cerură să le dea voie să-i vorbească. Unul zise:

— Nu mai putem îndura, bulibașă. De câteva săptămâni fugarii ne mănâncă mâncarea. Avem puțină, și până la primăvară mai e mult. Îi păzim în frig ziua și noaptea. Am ostenit și ne-am istovit cu toții din pricina lor. Trebuie să ne hotărâm odată: ori îi omorâm, ori îi lăsăm să se ducă încotro vor vedea cu ochii.

— De omorât, zise Him bașa, n-avem dreptul să-i omorâm. Iar dacă-i alungăm dintre noi, este ca și cum i-am omorî.

— Atunci ce să facem?

— Să-i hrănim și să-i păzim până se topesc zăpezile. Până atunci n-or să ne calce jandarmii. După ce se topesc zăpezile, le dăm drumul. Dacă vor scăpa cu zile, bine. Dacă nu, cu atât mai rău pentru ei.

— Aceasta este o poruncă?

— Da, o poruncă, aceasta este o poruncă. Și după cum știți, în șatra noastră poruncile trebuie să fie împlinite fără crâcnire.

Lui Mercu îi veni rândul, pentru a treia oară în aceeași săptămână, să-i păzească pe fugari. Câte ceasuri? De când se întuneca de seara și până se lumina de ziuă. Iarna nopțile sunt lungi, lungi… În ținutul potopit de zăpezi și de pustietăți nopțile sunt și mai lungi. Mereu era un bărbat ca de patruzeci de ani și nu avea mulți copii: numai șase. Era poate cel mai sărac din șatră. Muncea și umbla mai puțin decât alții, în schimb dormea cât șapte. Unii îl porecliseră Somnorosul, însă porecla, deși îndreptățită, nu se prea lipise de el. Când vorbeau despre el, unii îi ziceau Somnorosul, dar cei mai mulți îi ziceau, ca și mai înainte de a i se fi născocit porecla, tot Mercu.

Omul se duse pe înserat la gura hrubei, luă în primire ciomagul, se rezemă în el și, cu tot frigul care-l împrejmuia și-l făcea să dârdâie, începu să moțăie. Șatra mâncă și se culcă. Urșii mormăiră și se liniștiră. Câinii se îngropară în zăpadă și ațipiră. Mercu se pomeni apucat de mânecă. Strigă speriat:

— Care ești?

Îi răspunse un glas de femeie:

— Stai, Mercule, nu striga. Nu striga, că sunt eu, văduva lui Boz.

— Și ce vrei?

— Mercule, daică, n-am somn. Mă gândesc la văduvia mea. La văduvia mea de zece ani. Și nu pot să dorm. Iar tu, bietul de tine, Mercule daică, nu mai poți de somn. Du-te, Mercule daică, și dormi un ceas, două. Pe urmă te trezești și vii îndărăt.

— Și până atunci pe nenorociții ăștia cine-i păzește?

— Eu, Mercule, daică, eu am să-i păzesc. Ce? Parcă pot să fugă?! Nu pot. Și cum mișcă unul, îl pocnesc, și gata.

Prostănacul îi dete văduvei lui Boz ciomagul, se furișă în adăpost, se lungi lângă nevastă și adormi.

Văduva lui Boz intră în hrubă, se duse drept la peretele din fund și mări lumina lămpii. Se întoarse, se uită cu ochii ei rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, la cei patru fugari. Inima i se muie și i se încălzi de milă. Obrazul însă i se aspri. Ridică ciomagul și, pe când ea își plimba încet privirea de la unul la altul, de parcă n-ar fi știut pe care să înceapă să-l ciomăgească întâi, fiecare din cei patru fugari gândea: „Ticăloșii! Au trimis o muiere să ne omoare!”

Colțosul își păstră firea. Zâmbi chiar. Și înainte de a i se stinge zâmbetul pe gura uscată, cu buze umflate și pleznite, o întrebă:

— Ai venit să ne omori, frumușico? Începe cu mine. Că cu toată viața pe care am avut-o până acum numai atâta mi-am dorit: când o fi să mor, și dacă-mi va fi dat să mor omorât, măcar să mă omoare o muiere frumușică și arzoaie ca tine.

Văduva lui Boz nu-i răspunse, îi mângâie spinarea cu două lovituri ușurele. Oasele, acoperite numai de pielea subțire, sunară ca niște scânduri.

— Ah, zise colțosul fără să se vaite, muierea tot muiere! Dacă vrei întradevăr să mă omori, frumușico, lovește-mă în cap nu pe spinare, în creștetul capului! Drept în creștetul capului…

— Am să te lovesc eu și în cap, dacă va trebui, însă n-am venit aici cu gândul să vă omor.

— Atunci cu ce fel de gând ai venit?

Văduva lui Boz făcu câțiva pași de-a-ndărătelea, se opri și începu să se scarpine ușor sub pântec.

Fugarii holbară ochii. Așa ceva încă nu li se întâmplase. Totuși, nu înțelegeau ce vroia muierea.

— Sunt văduvă de zece ani, zise ea încet, cu glasul plin de tristețe. Și-n tot acest timp niciun bărbat nu s-a atins de mine. Niciun bărbat. Fiecare bărbat din șatră își are nevasta lui cu care… Pricepeți? Iar eu stau și mă usuc… stau și mă usuc și inima-mi dă brânci… și stau și mă usuc și inima-mi dă brânci…

Parc-ar fi cântat, parcă s-ar fi jeluit, parcă s-ar fi rugat.

Colțosul încremeni. Țârcovnicul spuse pe nas:

Doamne miluiește,
Doamne miluiește…

Ceilalți se mulțumiră să se uite la văduva lui Boz și să tacă.

Șuieră a mirare Colțosul. Tăcu. Plescăi din limbă și o întrebă:

— Nu cumva ai venit să ne ceri să ne culcăm cu tine?

Rușinată peste măsură, văduva lăsă nasul în jos. Ochii ei rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri se umplură de lacrimi.

Colțosul se îmblânzi. Zise încet, cu glas blajin și dulce:

— N-avem cum, femeie, vezi bine ca n-avem cum! Legați cobză cum suntem… Plini de necurățenii cum ne aflăm. Noi, toți patru, am vrea, că mai avem în noi ceva snagă. Pentru atâta lucru mai avem în noi ceva snagă. Dar n-avem cum… Legați cobza… n-avem cum.

— De dezlegat, v-aș dezlega eu. Am adus cu mine un cuțitaș. Tai frânghiile. Iar cu necurățenia, ieșiți în zăpadă și vă spălați cu zăpadă. Spălatul cu zăpadă e sănătos.

Fugarii tăcură mult timp. Tăcură și se gândiră.

Vorbi tot colțosul:

— Și pe urmă?

— Cum pe urmă?

— Pe urmă. Adică după ce fiecare din noi te-a…

— Vă îmbrăcați cu ce aveți și plecați încotro v-or îndemna inimile.

Zâmbi șăgalnic și adăugă:

— V-am adus un chibrit și-o pungă de tutun. Măcar atât. S-aveți tutun și chibrituri la voi. Altceva… Altceva n-am avut ce să vă aduc.

Întunericul gros atârna deasupra zăpezilor albe și înalte. Ca o povară atârna. Vântul mergea spre potolire. Norii lunecau pe cerul negru și fulgii de zăpadă, mari, cădeau din ce în ce mai rar… Din ce în ce mai rar.

Capitolul X

Alie se trezi înaintea celorlalți, se frecă la ochi, se încălță la repezeala, își luă cojocul și căciula, și ieși afară din hrubă. Acum vântul se potolise cu totul, norii pieriseră și dimineața se rostogolea domoală între cerul limpede, albastru și înalt, și între întinderile nesfârșite acoperite cu straturi uriașe de zăpadă și cu nămeți mai mari decât măgurile. Soarele tocmai răsărise. Era mic și rotund, pricăjit parcă, și roșu-gălbui. Zăpada moale și afânată sclipea ușor. Omul oacheș trase o dată adânc aerul rece și tare în piept și spuse ca pentru sine:

— Ce timp frumos! Cine-a murit ieri, dac-ar vedea ziua de azi, i-ar părea rău… Tare rău i-ar părea!…

Râse singur de vorbele care-i ieșiseră din gură. Cine-a murit ieri sau alaltăieri, acum un an ori acum o mie de ani, ori acum o mie de mii de ani, nu mai vede nimic, nu mai simte nimic, nu-i mai pare rău după nimic. *Mortul e mort*. Mortului nu-i mai pare rău după nimic. Nu-i mai pare rău nici măcar după viața lui.

Se aplecă, luă un pumn de zăpadă proaspătă și se spălă cu ea pe obraz și pe mâini. Câțiva copii ieșiră desculți și aproape goi din hruba vecină, făcură câțiva pași prin zăpadă, urinară, și se întoarseră, somnoroși încă, la culcușuri.

Alic se îndreptă spre hruba prinșilor, împinse într-o parte pătura veche care acoperea intrarea și se uită înăuntru. Mercu lipsea. Lampa ardea cu flăcăruia mărită, agățată de perete. Dar nu numai Mercu lipsea, lipseau și fugarii pe care Mercu ar fi trebuit să-i păzească. Rosti:

— Fugarii au izbutit să se dezlege, l-au omorât pe Mercu, l-au îngropat în zăpadă și-au plecat. Iar acum… Acum ia-i de unde nu sunt.

Ieși din hrubă amețit, și începu să strige cât îl ținea gura:

— Au fugit!… Cei patru l-au omorât pe Mercu și-au fugit!… Săriți!… Săriți, c-au fugit!.

Șatra se trezi și năvăli spre Alie, unii în ciorapi, alții desculți. Fiecare își aruncase pe umeri ce găsise la repezeală.

Soarele, care abia se ridicase deasupra zării, lumina din plin zăpada care acoperea câmpurile.

Printre cei ce se înghesuiau spre Alie se afla și Mercu. Își făcu loc mai în față și, când oamenii oacheși se opriră în pragul hrubei, spuse:

— De fugit se poate ca hoțomanii ăia să fi fugit, însă pe mine nu m-au omorât.

Him bașa îl apucă de piept.

— Tu le-ai dat drumul. Spune-ne, păcătosule, pentru ce le-ai dat drumul?

— Nu eu le-am dat drumul.

— Atunci cine?

— Nu știu, răspunse moale Mercu, și dacă nu știu, nu știu…

— Cum nu știi? Nu trebuia să-i păzești tu?

— Da, Him bașa, recunosc. Eu trebuia să-i păzesc, însă…

— Însă ce?

— Nu i-am păzit. Mi s-a făcut somn.

— Și-ai plecat să te culci?

— Nu, n-am plecat. A venit la mine văduva lui Boz. Unde ești, fă?

— Aici sunt, Mercule, aici.

— A venit la mine văduva lui Boz. M-a rugat s-o las pe ea să-i păzească. Spunea că mie tot mi-e somn. Și mai spunea că ei tot nu-i e somn. Așa că pe mine m-a rugat să mă duc să mă culc și s-o las pe ea să-i păzească. Spunea că mie tot mi-e somn.

— Și tu ai lăsat-o?

— De ce să n-o las? Că mie tot mi-era somn, iar ei tot nu-i era somn.

Unii rămaseră tăcuți. Alții râseră. Mercu, mânios, se întoarse spre văduva lui Boz:

— De ce nu i-ai păzit, fă? De ce nu i-ai păzit? A? Că ți-am dat și bâta să-i păzești. Și nu-ți era greu să-i păzești, afurisito, că erau legați… toți patru erau legați fedeleș.

— I-am păzit, zise sfioasă dar veselă văduva lui Boz. I-am păzit cât i-am păzit și pe urmă mi s-a făcut milă de noi.

Lui Him bașa i se păru că n-a înțeles bine spusele femeii, o întrerupse și o întrebă:

— De ei ți s-a făcut milă, ori de noi?

— De noi mi s-a făcut milă, Him bașa, de noi, nu de ei! Că mi-am zis așa: cu ce suntem vinovați? N-avem destulă mâncare și le dăm și lor mâncare. N-avem destule vreascuri pentru foc și le dăm și lor vreascuri pentru foc. N-avem destul loc pentru noi, trăim aproape o sută de suflete în două hrube și ei patru, numai patru, într-o singură hrubă. Pe deasupra mai trebuia să ne și istovim de nesomn, păzindu-i. I-am dezlegat și i-am lăsat să plece.

— I-ai lăsat să plece… I-ai lăsat să plece… Dar după ce i-ai dezlegat, nu ți-au făcut nimic? N-au căutat să te omoare?

— De ce să mă omoare? Nu s-alegeau cu nimic dacă mă omorau.

— Bine. N-au încercat să te omoare… Dar altceva nu ți-au făcut?

Muierea lăsă capul în jos. Un zâmbet larg și cald de fericire trecută i se scrise pe buze.

— Ba, mi-au făcut, Him bașa. Bărbați și ei… Toți patru bărbați… Și toți patru tinerei… Tinerei… Mi-au făcut… Oameni de treabă… Și dacă mi-au făcut ce mi-au făcut, de ce să nu spun că mi-au făcut ce mi-au făcut…

Se citea dincolo de înțelesul vorbelor ei adânca părere de rău a văduvei că cei patru fuseseră numai patru. Și după ce fuseseră numai patru, plecaseră toți patru, pentru totdeauna.

Una, între două vârste, spuse:

— Ce nerușinare!

Văduva lui Boz sări ca friptă:

— De ce nerușinare? De zece ani nu s-a atins nimeni de mine, pe câtă vreme tu nici n-aștepți să-ți adoarmă copiii bine și-ncepi să te zbânțui cu bărbatul! Și până la ziuă te zbânțui… te zbânțui… Ce!… Parcă eu n-aud? Aud tot, că încă n-am rămas surdă. Am rămas văduvă dar surdă n-am rămas. N-am rămas surdă, nu.

Râseră cu toții, făcură, cum se spune, haz de necaz. De fapt însă, atât Him cât și ceilalți oameni ai șatrei simțiră o mare ușurare. Nu-i omorâseră pe fugari, nu-și mânjiseră mâinile cu sânge și nici nu-i alungaseră în pustietatea rece să piară de foame și de frig. Hoțomanii aceia o ademeniseră pe văduva lui Boz să-i dezlege, se culcaseră cu ea la repezeală și plecaseră singuri, de bunăvoia lor, în miez de noapte. Vor trăi, să le fie de bine! Vor muri, să le fie țărâna ușoară!…

Muierile curățară adăpostul în care viețuiseră atâta timp fugarii, și Ariston se mută iarăși acolo, laolaltă cu toți ceilalți care părăsiseră hruba odată cu el. Văduva lui Boz fu multă vreme bârfită de unii, lăudată de alții, până când în viața șatrei se iviră, cu voia sau fără voia oamenilor oacheși, alte întâmplări.

După ce părăsiră hruba, dezertorii o luară printre nămeți către crâng. Întunericul atârna greu deasupra pământului, ningea încă, bătea încă vântul, zăpada era moale, afânată și adâncă, și uneori se îngropau în ea până la brâu. Fugarii erau oameni de la țară. Ochii lor erau ascuțiți și cu oarecare sforțări vedeau și pe întuneric, își dădeau seama încotro se află răsăritul și

încotro se află apusul, și se hotărâseră să meargă încet însă cu stăruință către apus, mereu către apus. Vor îndura frigul și vor îndura și foamea. Până când? Până vor întâlni în calea lor sate. Sau până ce vor pieri. Dar de ce să piară?

Se depărtară de șatră. Câinii nu-i simțiră. Ori poate îi simțiră, dar nu se îndurară să-și părăsească fie și pentru câteva clipe culcușul pentru a-i lătra. Se opriră la adăpostul unui nămete. Țârcovnicul înșiră printre dinți un „doamne miluiește”. Pe urmă întrebă:

— Colțosule, la tine e tutunul?

— La mine.

— Și chibriturile?

— Și.

— Hai să răsucim câte-o țigară.

Colțosul scoase tutunul. Țigările erau gata răsucite. Luară fiecare câte una. Le aprinseră. Fumară până când sfârcul de foc al țigărilor le fripse buzele.

— Grozave țigări! Niciodată n-am fumat țigări atât de grozave!

— Grozave, dar văduva a fost și mai grozavă!

— Să-i dea Dumnezeu sănătate! Mare pomană și-a făcut cu noi! spuse recunoscător țârcovnicul. Mare pomană!

Colțosul aruncă, chiștocul aprins în zăpadă. Vârful de foc al țigării licări o clipă. Pe urmă se stinse. Zise:

— Dar și nouă s-ar cuveni să ne dea Dumnezeu sănătate, pentru că, fraților, și noi ne-am făcut pomană cu ea!

Plecară. Mergeau unul după altul. Se poticneau. Se ridicau. Mergeau mai departe. Mai departe. Mereu mai departe. Fumul acru și amar al țigărilor îi mai înviorase. Vorbeau. Despre muieri. Povesteau, folosind cuvinte tari, bolovănoase și deseori cuvinte țărănești urâte și grase, întâmplări cu muieri de mahala de prin târgurile și târgulețele în care își făcuseră ei armata, și întâmplări cu muieri de prin ținuturile pe care le străbătuseră, cu arma în mână, în anii aceștia din urmă, ai războiului. Îi înconjura și-i înfășura frigul și întunericul, mușca din ei foamea, își târâiau picioarele ude prin zăpada moale și afânată, și vorbeau voioși de muieri frumoase și de muieri urâte, de muieri tinere și de muieri bătrâioare, de muieri cinstite și de muieri rele de muscă.

— Să vedeți… Pe când mă aflam la…

Frânturi de vorbe. Vorbe întregi. Fraze legate între ele și fraze nelegate între ele. Toate acestea răsăreau când din gura unuia, când dintr-a altuia. Vorbeau ca să vorbească și vorbeau ca să-și păstreze vie nădejdea că în curând vor ajunge la o casă omenească unde vor găsi un pat cald, o strachină de ciorbă caldă, un coltuc de pâine. Și mai vorbeau și ca să omoare timpul. Toți oamenii vor să omoare timpul. Și puțini își dau seama că, de fapt, timpul mestecă tot, înghite tot, mistuie tot, omoară tot.

— Mă-ncurcasem cu una… Nu și nu, că vine după mine acasă, la țară. Nu știam ce să fac. Tocmai atunci am primit o scrisoare de la nevastă-mea. „Ți-am născut un băiat – îmi scria – și băiatul e frumușel foc.” I-am arătat fetei scrisoarea: „Sunt însurat, i-am spus, și-acum, colac peste pupăză, am mai devenit și tată.” A plâns… A plâns… Dar spuneți-mi și voi ce puteam să fac?…

Uitaseră! Niciunul nu știa cum se făcuse, dar *toți uitaseră că sunt însurați*, că acasă îi adastă nevestele, copiii. Vorbiseră de muierile fără căpătâi, vorbiseră de muierile altora, vorbiseră de curve și nu rostiseră un cuvânt, un singur cuvânt de muierile lor de acasă, de nevestele lor. Și acum, dintr-odată, unul dintre ei, chiar acela mocofanul, care rareori se îndura să deschidă gura, pomenise despre nevastă-sa. Și ei toți în aceeași clipă, ca la poruncă, își aduseră aminte că undeva sunt niște case, ale lor, în care trăiesc niște muieri, muierile lor, nevestele lor, cu copiii lor. Se rușinară. Adânc se rușinară de tot ce gândiseră și de tot ce rostiseră. Îi cuprinse dorul de viața lor de altădată și-i cuprinse și duioșia. Tăcură. Merseră tăcuți, încet și cu băgare de seamă printre nămeți, mai departe, mereu mai departe, mereu și mereu mai departe. Tăcuți merseră. Îndelung merseră. Unul grăi:

— Nu știu ce am. M-au podidit lacrimile. Nu vreau să plâng și totuși plâng. Îmi vine să plâng ca un copil și plâng ca un copil.

— Din pricina gerului.

— Da. Tot așa socotesc și eu. Nu poate fi altă pricină decât gerul. Dar de ce îmi vine să plâng ca un copil și plâng ca un copil?

Toți tăcură. Și toți merseră iarăși încet și tăcuți mai departe, mereu mai departe, mereu și mereu mai departe, tot mai departe.

— Să ne oprim la azăvada unui nămete și să mai tragem câte-un fum, propuse țârcovnicul.

— Să ne oprim, zise colțosul.

Se opriră. Fumară. Plecară. Abia făcură trei-patru pași și-l auziră pe colțos spunând:

— Dacă-mi dă Dumnezeu zile și-ajung zdravăn acasă, primul lucru pe care-l fac o omor pe nevastă-mea. Îi frâng gâtul, o rup în bătăi, o stâlcesc, o calc în picioare până o omor.

— Doamne miluiește. Zise țârcovnicul, *și eu tot la asta mă gândeam*. Doamne miluiește! De bătut am s-o bat. Am s-o las lată. De omorât însă n-am s-o omor.

— De ce să n-o omori? întrebă colțosul. Trebuie s-o omori.

— Aș omorî-o. Dar dac-o omor, cine-mi crește copilașii?

— Găsești alta. Acum pretutindeni sunt muieri cu duiumul, văduve de război. Toate au devenit curve. Toate. Toate. Cum văd un bărbat, cum ridică fustele.

Ajunseră la crâng. Noaptea atârna încă, cu tot întunericul ei deasupra lumii. Vântul se potolea. Ninsoarea se rărea. Intrară în crâng. Aproape orbește dibuiră prin mormanele de zăpadă arbuștii și începură să frângă și să adune ramuri. După ce adunară destule, bătătoriră zăpada cu picioarele și aprinseră, cu mare caznă, focul. Focul întâi fumegă, pe urmă flăcările se ridicară zbătându-se vesele. Dezertorii își încălziră mâinile, își încălziră picioarele și îndată le reveni voioșia. Colțosul zise:

— Ne-ar prinde bine dacă am avea la îndemână câte-o strachină de ciorbă și câte-un codru de pâine.

— Doamne miluiește, spuse țârcovnicul, eu unul m-aș mulțumi și cu o bucată de mămăligă. Aș înfige-o într-un băț și-aș prăji-o la foc. Acasă, în lipsă de altceva, mâncam deseori mămăligă prăjită. Și atunci mi se părea că mămăligă prăjită e cea mai buna mâncare din lume, cea mai gustoasă, cea mai…

Vorbiră îndelung despre mâncare. Pe urmă vorbiră tot despre mâncare. Ce mâncaseră acasă, ce mâncaseră la cazarmă când fuseseră soldați tineri, cum și cu ce se hrăniseră pe front. Acum… Le ghiorăiau mațele. Le lăsa gura apă. La amintirea fiecărui fel de mâncare făceau zâmbre.

— Să mai fumăm o țigară.

— Dacă o să fumăm atât de des, până dimineață isprăvim tutunul.

Rupseră două țigări și fiecare fumă câte o jumătate. Cât timp fumară nu scoaseră niciun cuvânt. Stinseră chiștoacele și le puseră la păstru, în buzunare. Colțosul alungă tăcerea:

— Nu știu de ce, însă mie mi se pare că de aseară, de când am plecat de la șatră, am devenit mai bun, mai milos, mai omenos. Parcă aș fi alt om… Alt om…

Doi tăcură. Țârcovnicul zise:

— Cum nu știi de ce? E simplu. Ai scăpat de primejdia de a fi omorât.

Colțosul clătină din cap.

— Nu poate fi asta. Am scăpat de primejdia de a fi omorât de oamenii șatrei. De primejdia de a fi omorât de alți oameni n-am scăpat încă și nici n-o să scap așa de curând. Dar mai e o primejdie care mă pândește și pe mine ca și pe voi: primejdia de a muri prin această pustietate, de frig sau de foame. Nu, nu poate fi aceea, țârcovnicule, nu, nu poate fi ce ai spus tu că este.

Unul din cei doi râse, iar celălalt grăi:

— Și eu simt că am devenit mai bun, mai milos, mai omenos, dar nu de aseară, ci de atunci de când, după beție, m-am trezit legat fedeleș și fără armă. Cred că, de fapt, am devenit mai bun, mai milos, mai omenos nu pentru că eram legat fedeleș, ci pentru că *nu mai aveam armă*.

Acela, care până atunci tăcuse într-una, șopti:

— Asta e. *Arma îl înrăiește pe om*. Uneori îl înrăiește în așa măsură, încât omul se schimbă în fiară.

Tăcu un timp. Merse mai departe după ceilalți. Tăcu. Tăcu. Apoi adăugă:

— Cu cât arma pe care o ține omul în mâini e mai grozavă, cu atât omul devine mai rău, mai ticălos, mai pornit pe crime.

— De când ni s-au dat arme și-am fost trimiși la război să omorâm oameni, toți am devenit fiare, mărturisi colțosul, toți, toți, fiare adevărate. N-aș mai vrea să pun mâna pe-o armă în viața mea. Și, dacă s-ar putea, nici măcar pe-un ciomag.

Țârcovnicul rânji:

— Dar când o să ajungi acasă, dacă ți-o ajuta Dumnezeu să ajungi, cu ce o s-o omori pe nevastă-ta?

— Pentru atâta lucru n-am nevoie de armă. Îmi ajunge un capăt de sfoară. Fac un laț. I-l arunc pe după gât. Strâng. Și… gata. Uneori omul moare ușor, ca un pui de găină.

— Și cu bunătatea, cu mila, cu omenia, cum rămâne?

— Socoteala cu nevasta e altceva. Înțelegi? Acum e război. Toate femeile au păcătuit. Toate. Nu se poate să nu fi păcătuit și nevastă-mea… nu se poate… Nu se poate.

Focul pâlpâi ce mai pâlpâi și se stinse. Fugarii se îngropară în zăpadă și adormiră.

Dimineața, când îi trezi gerul, văzură cerul limpede, fără nori și soarele care abia răsărise peste lume și peste somnul lor. Înghețați și mahmuri o porniră la drum. Ieșiră din crâng. Zăpada sclipea puternic, lumina dimineții luneca lin peste ea până la marginea zărilor. Deodată se opriră. În fața lor, acoperite ușor de cele din urmă cerneri de zăpadă, zăceau rămășițele celor doi fugari pe care ei îi împușcaseră mai înainte, ca să le ia cojoacele și căciulile. Câinii șatrei sfârtecaseră morții și-i mâncaseră. Rămăseseră straiele rupte, capetele roase de piele, oasele, picioarele încălțate în opinci. Se uitară îndelung. Se uitară… Țârcovnicul zise:

— Aveau arme. Ce-ar fi să le căutăm?

Le găsiră. Mai găsiră și câteva grenade de mână.

— Eu zic, spuse colțosul, să lăsăm puștile. Să luăm numai grenadele. La o adică o să ne slujim de ele cum trebuie.

Le împărțiră între ei și le puseră prin buzunare.

— Ce facem, întrebă țârcovnicul, dacă ajungem la o casă de oameni, care nu vor să ne dea adăpost și mâncare?

Colțosul rânji:

— Cum ce facem? Îi omorâm… și pace!

Din toate vorbele pe care le vânturaseră oamenii oacheși în fața hrubei din care cei patru dezertori fugiseră, lui Him bașa îi rămăsese în minte spusele văduvei lui Boz: „De zece ani nu s-a atins nimeni de mine, pe câtă vreme tu nici n-aștepți să-ți adoarmă copiii bine și-ncepi să te zbânțui cu bărbatu-tău.” Mai înainte de a fi primit poruncă să-și aducă șatra în aceste ținuturi, oamenii oacheși de sub mâna lui îl ascultaseră fără șovăire și tot fără șovăire îi respectaseră rangul și vârsta. Acum, deseori, i se împotriveau. Unii o făceau fățiș, alții pe ascuns. Simțea din ce în ce mai mult împotrivirea lor și simțea, mai ales, lipsa lor de rușine. Seara, în hrube, se adunau în jurul focurilor, vorbeau, povesteau și, cu toată starea jalnică în care se aflau, mai găseau în ei putere să și cânte. Până aci toate mergeau bine, după rânduiala străveche. Se trăgeau apoi în culcușuri, pe lângă pereți, pentru somn. Nici nu apucau să se aciueze fiecare pe locurile lor, că o muiere mai tinerică se grăbea să acopere focul cu cenușă, se repezea la lampă, sufla în ea și o stingea. Afară șuiera viscolul, nămeții creșteau, zăpada curgea din cerul dușmănos peste nesfârșirile câmpului din jur, caii, măgarii și catârii tremurau de frig și mureau, iar în hrube… În hrube începea zbânțul. Nimeni nu se mai rușina de nimic. Copiii își ascuțeau auzul

și înțelegeau totul. Bătrânii își puneau cojoacele peste cap și se prefăceau că nu aud nimic.

— Rușine! Ceea ce se întâmplă în șatra noastră și cu șatra noastră, e o rușine.

— Nu, Him, nu e vorba nici de rușine, nici de lipsă de rușine. Viața își cere drepturile ei. Oriunde s-ar afla omul și oricât de greu ar trăi, viața din trupul lui e viață. Și viața, atâta timp cât e viață, își cere drepturile ei. Him, nimic altceva decât drepturile ei.

— Să fi îmbătrânit cu atât de mult, Sina?

— Da, Him. Și tu ai îmbătrânit, și eu am îmbătrânit. Acum, Him, acum trebuie să ne arătăm înțelepți. Nu le lua oamenilor în nume de rău ceea ce fac și nu-i certa. Dacă vei încerca să-i cerți, să știi că-i vei certa fără folos. Mulți își dau seama că nu vor apuca primăvara, că lunile acestea de iarnă sunt cele din urmă pe care le vor trăi. Și doresc să și le trăiască repede și cât mai din plin, Him. De oprit, cum ai să-i oprești?

Bărbații oacheși curățau pârtiile de zăpada adusă de ultima ninsoare, iar muierile plecaseră la crâng, să rupă ramuri de arbuști și să le care la șatră. Copiii zburdau prin zăpadă desculți și aproape goi. Soarele, mai vioi parcă decât în alte zile, risipea lumină și strălucire și tuturor, deși frigul îi pișca, li se părea că răspândește și ceva căldură.

În fundul hrubei o femeie tânără își legăna pe genunchi sugarul care plângea.

— Taci cu mama… Taci cu mama… Taci cu mama…

Sugarul nu înțelegea ce i se spune. Scâncea într-una. Scâncea din ce în ce mai încet. Tăcea. Muierea vru să-l ia de pe genunchi, și să-l pună, înfășurat în scutece cum se afla, alături. Deodată dădu un țipăt. Oarba se duse la ca, pipăi copilul și rosti:

— Țipi degeaba. A murit.

În șatră se nășteau mereu copii. Aproape că nu trecea săptămână fără să se nască cel puțin unul. Dar și mureau. Numărul sufletelor din șatră creștea, scădea, creștea și iarăși scădea. Puține femei zdravene din șatră rămăseseră cu pântecul supt. Cele mai multe se lăudau cu sarcina lor. Își scoteau pântecul plin înainte și rosteau cu mândrie:

— A mișcat. O să fie băiat. Îl aduc pe lume pe la începutul lui mai.

— Pe al meu o să-l alăptez abia în vară, când s-or coace cireșele.

— Cireșele! Cireșii…

Cireșii, care aveau să înflorească în primăvară, și să coacă cireșe în prima săptămână a verii, erau departe. În jur pustiu și pustietate. Primăvara nu avea să vină decât cu iarbă, cu ciulini, cu mărăcini, cu scaieți și cu noi și noi mușuroaie ridicate din adâncul pământului pietros și nisipos de cârtițele oarbe. Mai era mult până la sosirea primăverii și era și mai mult până la întâile zile ale verii. Totuși muierile oacheșe și borțoase ale șatrei visau cireșe coapte, râvneau de pe acum după cireșe coapte, le lăsa gura apă după cireșe coapte…

Him își aduse aminte că în orașul acela de lângă fluviu i se făcuse poftă de mere, voise să cumpere mere și să mănânce măcar unul. Uitase să cumpere.

Se făcu acum, în miez de iarna și în pustietatea asta, poftă de mere. Gura i se acri și se umplu de salivă. I se păru că saliva din gură are gust de mere și miros de mere. O înghiți. Pofta însă nu se lăsă înșelată. Stăruia mai departe. Stăruia. Stăruia.

Muierea tânără își așeză sugarul mort pe genunchi și se apucă să-i cânte drăgăstos:

— Taci cu mama… Taci cu mama… Taci cu mama…

Sugarul, vânăt, mort și înghețat, tăcea. Muierea cânta mai departe:

— Taci cu mama… Taci cu mama… Taci cu mama…

Muierea se trezi ca dintr-un somn adânc și se văită:

— A murit… A murit… Acum… Acum ce să mă fac eu fără copil?

Oarba se supără. Nu-i plăceau muierile care se tânguiau după morți. O repezi:

— Ce te faci tu fără copil? Toanto! Ești tânără și sănătoasă. O să te zbânțui câteva nopți cu bărbatu-tău, o să rămâi cu burta mare și-o să-i naști altul.

— Îți vine ușor să vorbești.

— Ba nu-mi vine deloc ușor. Am născut zece copii. Toți băieți. Cinci mi-au murit și cinci trăiesc.

Intră, cu părul lung, nețesălat și lucios și cu barba răvășită, Gote. Îl căută cu ochii pe Him bașa și când îl văzu se repezi la el:

— Bulibașă, bulibașă, ce mă fac eu, bulibașă? A dat necazul peste mine, bulibașă, necazul cel mare a dat peste mine, bulibașă…

Him nu se tulbură. Îl pofti să ia loc lângă foc, îi întinse punga cu tutun și foița, și-l îmbie să-și răsucească o țigară.

— Fumează. Fumatul liniștește.

Gote răsuci țigara, o aprinse, o fumă.

— Am fumat, bulibașă, dar de liniștit nu m-am liniștit.

— Spune-mi, Gote, spune-mi necazul.

— Rița.

— Ce s-a întâmplat cu Rița?

— Mi-a stricat-o Blebe. Mi-a stricat-o și mi-a lăsat-o cu burta mare. Mi-a stricat fata Blebe. Mi-a stricat-o…

Him tăcu. Oarba auzi plângerea lui Gote. Veni lângă foc.

— Ești încredințat că Blebe ți-a stricat fata?

— Fata mi-a spus, iar Blebe a recunoscut.

— Necazul nu e chiar atât de mare cum crezi, zise Oarba. Și cu oarecare înțelegere din amândouă părțile acest necaz s-ar putea schimba în bucurie.

— Cum?

— Blebe o place pe fată?

— O place.

— Dar fata îl place pe Blebe?

— Îl place. Toată ziua se zgâiește la el..

— Să-l însurăm pe Blebe cu Rița, zise Him.

— Lesne de spus, zise Gote, greu de înfăptuit.

— De ce?

— Blebe n-are sfanț. Tatăl lui Blebe nu vrea s-audă. Amândoi cer să le dau fata pe degeaba. Cum adică? Să le dau eu fata pe degeaba? De ce să le dau eu fata pe degeaba? Doar nu s-a întors lumea cu dosul în sus? *Lumea*, bulibașă, *a rămas lume*.

Him bașa tăcu un timp. Tăcu și Oarba. Lui Gote îi scăpărau ochii. Întinse mâna spre punga cu tutun a lui Him. Luă tutun și foiță, răsuci o altă țigară, o fumă până la capăt. Nici acum nu se liniști.

— Da, bulibașă, spuse cu năduf. Lumea nu s-a întors cu dosul în sus.

Bașa zâmbi. Simțindu-i zâmbetul, zâmbi și Oarba. Him zise:

— Vezi tu, Gote, în anii din urmă s-a întâmplat tocmai ceea ce crezi tu că nu s-a întâmplat. Lumea s-a întors cu dosul în sus.

— Eu, eu ce mă fac cu fata? Eu nici mort nu-mi dau fata după Blebe, dacă Blebe sau tatăl lui Blebe nu-mi dau cel puțin zece galbeni pentru ea. Rița e…

— Știu. Tânără. Frumoasă. Sănătoasă. Tu mai ai aur?

— Câțiva galbeni. Mai puțini de zece.

— Atunci de ce crezi că Blebe sau tatăl lui Blebe ar avea mai mult?

— Dacă Blebe știa că n-are cu ce-mi plăti fata, de ce mi-a stricat-o și-a mai lăsat-o, păcătosul, și cu burta la gură?

— Tinerețea, Gote. Tinerețea…

— Am să-l omor, bulibașă, am să-l omor pe Blebe.

— Bine, zise Him bașa, să spunem c-ai să-l omori pe Blebe. Cu ce-ai să te alegi din omorul ăsta?

Lui Gote întrebarea i se păru de neînțeles.

— Cum adică? Dacă-l omor pe Blebe o să-mi… o să m-aleg cu… O să m-aleg cu…

— N-o să te alegi cu nimic, Gote. Tu o să-l omori pe Blebe, tatăl lui Blebe o să te omoare pe tine. Unde-o s-ajungem dacă o să vrem mereu să ne omorâm unii pe alții? La asta te-ai gândit?

— Nu, la asta nu m-am gândit. M-am gândit numai că eu trebuie să-l omor pe Blebe.

— Noi nu omorâm oameni, Gote. Nouă nu ne place să omorâm oameni.

— Noi nu omorâm oameni bălani, Him bașa. Dar atunci când nu se poate altfel, *ne omorâm între noi*. Vrei sau nu vrei, Him bașa, dar iarna asta Goșu îl va omorî pe Ariston, ori, poate, Ariston îl va omorî pe Goșu. Nu se știe care pe care, dar șatra știe că se vor mai lupta încă o dată în fața șatrei, *cu luptă dreaptă* și va rămâne cu viață cel care va fi mai tare.

— Asta e altă socoteală, îi răspunse bașa. Dacă vrei să-l omori pe Blebe, trebuie să-l omori în luptă dreaptă.

Gote lăsa nasul în jos:

— Luptă dreaptă… În luptă dreaptă eu nu-l pot omorî pe Blebe… e tânăr, e sprinten, știe să se bată și cu cuțitul și cu harapnicul! Eu vreau să-l omor pe Blebe altfel, Him bașa.

— N-ai să-l omori pe Blebe și în cuprinsul șatrei noastre nimeni n-are să omoare pe nimeni.

— Și cu fata mea cum rămâne?

— O să mă gândesc, Gote, o să mă gândesc și-o să hotărăsc.

Omul plecă tot așa de neliniștit cum venise.

Muierea tânără își legăna mai departe sugarul mort pe genunchi, însă nu-i mai cânta niciun cântec.

Him o întrebă:

— De ce-l mai legeni?

— Poate nu e mort. Poate doarme.

— Da, spuse Him bașa. Doarme. Doarme somnul cel lung.

— Poate se trezește, zise muierea. Poate se trezește, ori, dacă e mort, poate înviază.

— Ai mai văzut tu vreun mort înviind?

— Nu, n-am mai văzut, dar s-ar putea să văd acum. Multe pe care nu le-am văzut altădată le văd acum. *Poate înviază*.

— Las-o-n pace, Him. Las-o să creadă ce vrea. S-a zăpăcit. O să-i treacă. Peste o zi, două o să-i treacă, iar peste o săptămână o să se apuce să facă altul.

Nu mureau în șatră numai sugari. Mai mureau și bătrâni. Pe morți îi învăluiau în câte un țol zdrențăros, îi duceau la spinare și-i îngropau în colina înghețată, unul lângă altul. Când era soare, ca și atunci când cerul era întunecat din pricina nopții, moartea da târcoale șatrei. Moartea nu avea chip, nimeni nu o văzuse vreodată, și nici acum n-o vedeau, dar oamenii o simțeau pe aproape. Se temeau și ei, cum de altfel se temeau toți oamenii, chiar aceia care se lăudau că nu se tem de ea, dar știau că nu e nimic de făcut împotriva ei.

Muierea tânără începu iarăși să îngâne:

— Taci cu mama… Taci cu mama… Taci cu mama…

Sugarul mort tăcea. Toți morții tac. Orice le-ai spune, morții tac. Tac chiar și aceia care în lunga lor viață au fost destul de gălăgioși.

Oamenii oacheși se întoarseră de pe colină cu lopețile la spinare. Femeile veniră și ele de la crâng purtând maldăre de ramuri și de vreascuri la spinare. Copiii lăsară zburda și intrară în hrube. Aprinseră ca în fiecare zi focuri, mâncară ca în fiecare zi și, după ce mâncară, tot ca în fiecare zi, se tolăniră să se odihnească. Him chemă bărbații șatrei la sfat. Veniră. Și cum veniră se așezară în jurul focului pe vine și se apucară să pufăie din lulele. Hruba se umplu și mai mult de miros înțepător, acru și amar, de tutun.

Him bașa zise către Gote:

— Spune-le și lor povestea…

— Povestea cu Rița?

— Da.

— Povestea cu Rița… Povestea cu Rița și cu tânărul Blebe…

Gote vorbi și nu vorbi rău. Ceru, la sfârșit, să se respecte legea șatrei. Blebe s-o ia numaidecât pe Rița de nevastă, iar lui să-i plătească pentru fată cel puțin zece galbeni de aur vechi, turcesc. Nu și-a crescut el fata atâția ani ca să i-o dea plocon lui Blebe.

Blebe ridică nepăsător din umeri, zâmbi și spuse:

— Ți-aș da bucuros, nene Gote, că deocamdată nu pot să-ți spun încă tată, ți-aș da bucuros nu zece galbeni de aur, ci o sută…

Gote îl întrerupse și întinse cu lăcomie mâna. Avea o mâna mare, largă, neagră și uscată. Zise pripit:

— Ia dă-mi-i…

Bărbații așezați pe vine în jurul focului râseră. Blebe îl lăsă pe Gote să rămână cu mâna întinsă și vorbi:

— Nu te pripi, nene Gote. Am spus că ți-aș da pentru Rița nu zece galbeni de aur, ci o sută, dar…

— Niciun dar, Blebe. Niciun dar. Banii… Galbenii… Galbenii de aur! Cu zimți!

— N-am para chioară, nene Gote, n-am în pungă nici măcar o para chioară.

— Să-mi dea taică-tău.

Blebe se întristă:

— Tata… N-are nici tata…

— Să vie taică-tu aici, răcni Gote, să mă-nțeleg cu el, să-mi dea banii, să-mi dea galbenii pentru fată.

— Ar veni, spuse Blebe trist. Cu dragă inimă ar veni, dar nu poate. N-a ieșit nici la lucru.

— Lenevos cum îl știu.

— Nu, nene Gote, nu din pricina lenei n-a ieșit tata la lucru. E bolnav. Varsă venin și varsă sânge. Nenea Ariston îl ține de cap, iar el varsă venin și varsă și sânge, venin și sânge.

— Bine, spuse Gote, varsă, varsă venin și varsă sânge, cum zici tu. Dar să-mi dea banii pentru fată și pe urmă să verse cât o vrea, să verse ce-o vrea. După ce-mi va da banii pentru fată poate să-și verse și mațele, poate să-și verse și sufletul.

— N-are. N-are nici el bani.

— A avut. Știu c-a avut.

— A avut. Nu spune nimeni că n-a avut, însă acum nu mai are. Nimic nu mai are. Nimic. Nimic.

Tăcu. Tăcură și ceilalți. Blebe adăugă încet:

— Până astă-seară… Cel mai târziu până mâine dimineață, tata moare.

— Poate nu moare.

— Poate-mi dă galbenii și nu moare, zise Gote, ori poate îmi dă galbenii și moare după ce mi-i dă.

— Moare, nene Gote. Nenea Ariston îl ține pe tata de cap și el varsă. Varsă într-una. Venin varsă și sânge varsă. Și atunci când un om varsă venin și varsă și sânge, atunci moare, nene Gote, moare.

— Întâi să-mi plătească fata, se încăpățână Gote, întâi să-mi plătească fata și pe urmă, dacă vrea să trăiască, să trăiască, dacă nu, treaba lui, să moară.

Glasul i se muie și ochii rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, ca ochii tuturor oamenilor șatrei, i se umeziră:

— Gândiți-vă și voi… Stați strâmb și judecați drept… Mi-am crescut fata… Optsprezece ani am îngrijit-o și-am crescut-o… Optsprezece ani… Și acum… Cum să i-o dau cu pe nimic lui Blebe?

Flăcăul se îndârji:

— Dacă vrei să mi-o dai bine, dacă nu…

— Ce să fac eu cu ea? Ai lăsat-o cu burta mare. O să nască. Ce să fac eu cu ea și cu copilul ei?

— Să te speli cu amândoi pe cap, spuse flăcăul. Să te speli pe cap cu Rița și după aceea să te speli pe cap și cu copilul ei.

Se ridică de la locul lui, se repezi la Gote și-i vârî pumnul sub nas.

— Nu pricepi, nene Gote? Nu pricepi că nici eu, nici tata nu avem para chioară în pungă?

Him îi spuse lui Blebe să treacă la locul lui. Flăcăul îl ascultă.

— Zău, nene Gote, parcă ai avea cap de catâr, nu de om.

— Poate, spuse Gote, poate capul meu e cap de catâr. Dar cum să-ți dau eu fata pe degeaba? Trebuie să mi-o plătești. Am crescut-o optsprezece ani. Trebuie să mi-o plătești. Ai bani, n-ai bani, trebuie să mi-o plătești. Trebuie să respectăm legea, amândoi trebuie să respectăm vechea lege a șatrei. Altfel nu se poate, băiete, deloc nu se poate.

Pe neașteptate, văzduhul începu să vuiască. Întâi vuietul se auzi, ușor, ca un zbârnâit de bondari. Pe urmă se întări. Șătrarii ieșiră în fața hrubei lor, își puseră mâinile streașină la ochi și priviră în sus. Soarele strălucea. Cerul era limpede și albastru. Văzură trei avioane burticoase care gemeau în văzduh și înaintau lin către apus. Se depărtară. Nu ajunseră însă să se piardă în marginea zării. Se lăsară ușor într-o parte și aruncară încărcătura. Pământul se zgudui parcă din temelii, cerul plezni și vui îndelung. Jos, pe albul zăpezii, fulgerară câteva flăcări și după aceea se înălțară niște coloane de fum.

— Camioane cu benzină. Ori poate tancuri.

Cele trei avioane se întoarseră. Pluteau lin prin înaltul cerului albastru, ca trei păsări albe, ciudate. Soarele se juca pe aripile și pe trupurile lor lungi și burticoase, și le făcea să strălucească. Un avion mic de vânătoare se ținea după ele, de departe. Nu îndrăznea să se apropie, dar mitraliera de pe bordul lui țăcănea într-una… într-una… Parcă lătra o cățea…

Curând mitraliera tăcu. Avionul de vânătoare o coti spre miazănoapte și se pierdu în cer. Celelalte trei trecură pe deasupra hrubelor. Nu se scurseră prea multe minute și vuietul lor se potoli. Aerul rece se liniști și peste toate întinderile, câte se vedeau cu ochii și câte nu se vedeau, acoperite de zăpadă și mângâiate de soare, deveni iarăși stăpână tăcerea, o tăcere albă, adâncă, neclintită, care năștea spaimă.

Bărbații șatrei intrară iarăși în hrube. Frigul se luă după ei. Aruncară vreascuri și focul prinse aripi. Aci, unii își suflară în palme, să și le încălzească, alții le întinseră spre foc.

— Acolo unde a căzut încărcătura, acolo au murit oameni. Poate mai mulți… Poate mai puțini… Dar de murit au murit. Războiul înseamnă moarte. De ce s-au apucat oamenii neoacheși de război? Aveau de toate! Unii chiar prea mult. A? De ce s-au apucat ei de război?

Mercu vorbise. Bătrânii râseră. Râse și Him bașa, deși știa că nu e nimic de râs. După ce-și stinse râsul, zise:

— De ce s-au apucat de război… De ce s-au apucat de război! Vouă vă vine greu să înțelegeți. Am să vă spun că și mie îmi vine greu să înțeleg. Totuși, până la urmă, trebuie să înțeleg. Noi… Noi avem șatra noastră. Nu trăim laolaltă cu ceilalți oameni în sate sau în târguri, trăim alături de ei, iar de când am fost siliți să ne aciuăm în aceste ținuturi pustii, trăim cât se poate de departe de ceilalți oameni. Moartea se furișează printre noi și fură azi un suflet, mâine alt suflet. Dacă ne gândim bine, câți suntem noi? Puțini. O mână de oameni. Și nu ne înțelegem deplin între noi. Ariston vrea să-l omoare pe Goșu și Goșu vrea să-l omoare pe Ariston. Pricina? O cunoașteți cu toții: un fund de muiere, nimic mai mult decât un fund de muiere.

Bașa scuipă scârbit în foc. Scuipatul căzu pe o bucată de jar. Sfârâi și pieri.

— O să-mi spuneți că nu e vorba de-un fund de muiere, că e vorba de dragoste, de patimă, de…

— Se vede că ai îmbătrânit, bașa. Numai atâta vezi?

— Numai atâta, mucosule.

Blebe lăsă nasul în jos. Bașa continuă:

— Să trecem acum la cearta dintre Gote și Blebe.

— Nu e nicio ceartă la mijloc, bulibașă, spuse pripit Gote, nu e nicio ceartă la mijloc. Blebe mi-a stricat fata și fata a rămas grea și la primăvară fata o să nască un copil. Ce mă fac eu cu fata pe cap și cu copilul fetei pe cap? A? Ce mă fac, bulibașă? Spune-mi, dacă poți să-mi spui…

— Dacă nu vrei să rămâi cu fata și cu copilul fetei pe cap, n-ai decât să-i dai fata de nevastă. Blebe o vrea. Dă-i lui Blebe fata și-ai scăpat și de fată, și de copilul fetei, care e pe drum.

Bărbații adunați în jurul focului holbară ochii, ochii lor rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri. Gândiră: „A înnebunit Him bașa. El, tocmai el, care e dator să vegheze ca legile străvechi ale șatrei să fie păstrate cu neclintire, le calcă în picioare. *Trebuie să ne alegem alt bulibașă*. Trebuie. Trebuie. Him bașa nu mai e bun de nimic. Him bașa și-a pierdut mințile. Asta e. Calcă-n picioare străvechile legi ale șatrei! Și-a pierdut mințile!”

Gote nu mai izbuti să se stăpânească. Își smulse luleaua din gură și o aruncă în foc. Se sculă, se repezi la peretele grotei și începu să se dea cu capul de el.

Oamenii oacheși se uitară la el fără să se mire și se uita la Gote fără să se mire chiar Him bașa, acest bătrân Him bașa care, după părerea lor, a tuturor, își pierduse mințile.

Gote se izbi cu capul de perete, o dată, de două ori, de trei ori. În sfârșit, i se rupse deasupra urechii pielea capului. Sângele țâșni și se revărsă prin părul ciufulit, slinos, nepieptănat de săptămâni de zile. Își pipăi rana cu degetele. Se uită la degete și le văzu năclăite de sânge. Urlă:

— Mai trăiesc! Nenorocirea nenorocirilor! *Mai trăiesc!* L-am auzit pe Him bașa spunând ce-a spus și inima nu mi-a pleznit în piept! Nenorocirea nenorocirilor! Mai trăiesc! Dar eu nu mai vreau să trăiesc după ce-am auzit, ce-am auzit!

Se mai lovi o dată cu capul de perete, însă de data asta toți cei ce se aflau acolo o văzură, mai încet și cu multă, cu foarte multă grijă.

Văzând că nimeni nu sare să-l împiedice să-și spargă capul, și să-l cheme lângă foc, Gote veni singur. Blebe luă o mână de cenușă caldă din vatră, dibui rana care sângera și presără cenușa.

— Hoțomanule, zise Gote, degeaba încerci să te iei bine pe lângă mine. Dacă nu-mi plătești fata, n-o pupi. *O să te omor*. Cu cuțitul, cu toporul, o să

văd eu cu ce, dar de omorât tot te omor. Mi-ai ademenit fata. Cine știe unde mi-ai ademenit-o… și mi-ai stricat-o.

— Aș! N-o să mă omori. O să-mi dai fata și n-o să mă omori.

Rânji, se căută prin buzunar, scoase un galben de aur vechi, turcesc, un galben adevărat, cu zimți adevărați, îl puse în palmă și i-l arătă lui Gote:

— Îl vezi, nene Gote? Îl vezi? Ia aminte! E singurul pe care-l mai am. Cel din urmă pe care-l mai am. Ți-l dau cu dragă inimă. Și cu asta am încheiat socotelile.

Gote privi galbenul cu ochi mari. Nu-i venea să creadă. Și, totuși era nevoit să creadă. În palma lui Blebe se afla un galben adevărat, de aur adevărat, vechi, turcesc, cu zimți adevărați. Întinse mâna și-l luă. Îi încercă tăria între dinți.

— Da, zise, galbenul e bun. Mai dă-mi încă nouă.

Blebe scânci:

— Nene Gote, în afară de galbenul ăsta nu mai avem în pungă, nici eu, nici tata, nicio lețcaie.

— Nu te cred! Nici dacă aș vedea că te spânzuri, nu te-aș crede.

În pragul hrubei se ivi Ariston:

— Blebe, moare taică-tău. Vino și tu. Vino să-l vezi cum moare.

Alergară cu toții în hruba lui Ariston Chiorul. În mijlocul hrubei, lângă foc, se afla o baltă de venin galben-verzui amestecat, cu ațe groase de sânge. Se feriră să calce în ea. O femeie luă un lemn scurt, întinse cenușa caldă și acoperi băltoaca.

— Așa! Acum nu se mai văd scârboteniile.

Pe tatăl lui Blebe îl găsiră culcat lângă perete. Era galben-ceară. În ochii rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, îi licărea încă viața. Îl văzu pe Blebe și-i făcu semn să se aplece asupra lui. Când flăcăul se aplecă, îi șopti:

— Caută-mă în chimir.

Îl căută. Scoase între degete un galben.

— Îl păstram pentru vreo nevoie, pentru când mi-ar fi fost mai greu. Dă-i-l lui Gote. Pentru fată.

Gote auzi. Întinse mâna:

— Dă-mi-l, Blebe, da-mi-l o dată, păcătosule, dă-mi-l și nu mă mai chinui!

Blebe îi întinse galbenul. Gote îi încercă tăria între dinți și-i privi zimții.

— E bun. E galben adevărat.

— Altul nu mai am, tată.

— Acum te cred, ginere. Te cred și… să fie într-un ceas bun… să fie cu noroc… Cu noroc…

— Într-un ceas bun, zise și bașa.

Ceasul nu era însă bun pentru toți oamenii oacheși din grotă. Tatăl lui Blebe icni.

— A murit, zise Sarat. I-a zburat sufletul din trup.

Oamenii oacheși se uitară la mort și se uitară cu băgare de seamă de jur-împrejur, ca și cum ar fi vrut să vadă sufletul mortului. Nimeni, niciodată, n-a văzut sufletul vreunui mort, totuși oamenii oacheși, acum, așteptau… așteptau…

Nu văzură nimic. În schimb o auziră pe Oarbă spunând:

— Eu i-am văzut sufletul.

— Când?

— Acum. Chiar acuș-acușica.

— Cum arăta?

— Era alb, ca aburul și semăna cu o pasăre mare.

— Chiar cu o pasăre?

— Da. Chiar cu o pasăre. Cu o pasăre mare… mare…

A doua zi, înainte de amiază, îngropară sugarul.

O dată cu sugarul îl îngropară sub zăpadă și pe tatăl lui Blebe.

Gote era vesel nevoie mare. Nu căpătase pentru fata lui atât cât ceruse, dar doi galbeni, adevărați, de aur adevărat, vechi, turcesc, doi galbeni cu zimți adevărați nu erau de lepădat. Dimpotrivă, prindeau bine. Și cu cât avea să treacă timpul, cu atât cei doi galbeni aveau să-i prindă bine lui Gote.

Timpul trecu lin, trecu pe nesimțite. Timpul trecu întocmai ca de obicei, nici mai repede, nici mai încet.

— Dincotro vine timpul și încotro aleargă mereu și mereu și niciodată ostenit?

— Întreabă stelele.

— Le-am întrebat și nu mi-au răspuns.

— Întreabă soarele.

— L-am întrebat și nu mi-a răspuns.

— Întreabă zăpada.

— Am întrebat-o și nu mi-a răspuns.

— Întreabă iarba.

— Am întrebat-o și nu mi-a răspuns.

— Atunci întreabă pământul.
— L-am întrebat și nu mi-a răspuns.
— Întreabă-l pe Lotu-Gotu-Bogolotu.
— Unde să-l caut?
— Nicăieri.
— Unde se află Nicăieri?
— Nu știu. Și dacă nu știu, nu știu…

Copiii șatrei se jucau cu vorbele și se jucau și cu zăpada. Vorbele zburau, se topeau în văzduh, se pierdeau. Zăpada li se topea în mâinile calde și arămii, li se scurgea printre degete, se pierdea. Totuși, copiii șatrei continuau să se joace cu vorbele. Cu vorbele. Și cu zăpada. Cu zăpada. Și cu vorbele.

Șatra trebuia să trăiască. Mureau sugari, mureau bătrâni, însă mureau și oameni între două vârste. Înainte de miezul iernii, mai mult de jumătate din caii, măgarii și catârii oamenilor oacheși pieriseră de foame și de frig. Oamenii oacheși îi tăiau, îi jupuiau de piele, oasele și măruntaiele le aruncau câinilor, iar hălcile de carne aspră și tare, roșie și grețoasă, le mâncau fripte ori fierte îndelung în oale mari, de pământ ars. Caii, măgarii și catârii nu se înmulțeau. Un cal, un măgar ori un catâr pierdut rămâneau un cal, un măgar ori un catâr pierdut. Pe câtă vreme oamenii! Cu oamenii era altceva. Him bașa se întrista, însă se și bucura. Și o dată cu Him bașa se bucura și Oarba lui, Sina lui dragă.

Niciodată, de când era lumea lume, prețul fetelor din șatră nu fusese atât de scăzut. Se spunea, pe drept cuvânt, că Rița trăsese după ea cu piciorul. Doi galbeni o fată frumoasă, un galben una frumușică! Dar una urâtă? Nu se aflau fete urâte în șatră. Nu se aflau. Și dacă nu se aflau, nu se aflau!

— Băiatul nostru…
— Știu. S-a-ncurcat cu…
— Să-l însurăm.
— E cam crud. N-are decât șaisprezece ani.
— Șatra trebuie să trăiască mai departe, are nevoie de copii, de cât mai mulți copii. Așa ne spune mereu bașa.
— Ne spune! Dar pe fiu-său, pe Alimut, de ce nu-l însoară?
— L-a însurat cu Kera.
— L-a însurat și l-a despărțit.
— Uite-l pe Ferdic. Nu se mai gândește la Zara. Și-a luat nevastă tânără și s-a și grăbit s-o lase cu burta mare.

Așa, sau cam așa, vorbeau oamenii oacheși osândiți să viețuiască în pustietate, să se adăpostească la vreme de iarnă în hrube, ca sălbăticiunile, să rabde frigul și să rabde și foamea. De gândit însă mai gândeau și altceva: „Nu știm ce-o să se întâmple de acum înainte cu noi. Poate în curând se va abate moartea asupra noastră, a tuturor. Să îngăduim deci băieților noștri și fetelor noastre să-și trăiască măcar o părticică din viața lor, din tinerețea lor abia înflorită ori numai îmbobocită.”

Nunțile scurte, sărace în băutură și sărace în bucate, se țineau lanț. În hrube se auzeau viori și flaute, cobze și țambale, chiuituri de bucurie adevărată ori prefăcută, iar afară vântul, venind uneori dinspre răsărit, iar alteori dinspre miazănoapte, vuia și șuiera peste nesfârșirile albe, aducea nori încărcați cu zăpadă ori îi alunga pe cei care își scuturaseră burdufurile. Moartea nu-și arăta chipul, pentru că moartea nu are chip, dar oamenii oacheși o simțeau, dând târcoale șatrei și din când în când răpind sufletul unuia sau mai multora dintre ei. În zilele cu soare cerul era gol și goale erau și împrejurimile. Noaptea stelele licăreau, iar uneori strălucea șters și luna.

— Mi-ești dragă!

— Și tu mi-ești mie drag!

Oamenii oacheși își iubeau nevestele în hrube, noaptea, pe-ntuneric. Furau ceea ce puteau să-i fure la repezeală vieții. Tinerii nu se sfiiau de frig și nu se sfiiau nici de zăpadă. Pretutindeni era loc pentru dragoste… Pretutindeni… Pretutindeni…

— De-ar veni mai repede primăvara!

Primăvara avea să vină ca în toți anii, la timp, nici prea devreme, nici prea târziu. Până atunci însă mai era mult. Până atunci mai era grozav de mult. Caii, măgarii și catârii șatrei mureau pe capete de foame și de frig. Urșii slăbeau. Ursoaica Babaia mormăia nemulțumită. Pielea ursului Zazu apăra intrarea hrubei de frig, atât cât putea s-o apere. Din când în când urșii erau scoși afară din hrubă, plimbați de lanț, lăsați să se tăvălească prin zăpadă. Atunci, cu mari măturoaie erau curățate hrubele de gunoaie, de balegă. În hruba în care urșii iernau laolaltă cu oamenii, aerul era mai greu decât în celelalte și avea miros ascuțit și înțepător de urină.

Ochiul lui Ariston, spart de pumnul lui Goșu, se scursese afară din orbită. Rana se vindecase și se uscase. Peste golul acoperit de pleoapă, de sub sprânceană, Ariston purta o legătură neagră. Cu un singur ochi Ariston vedea lumea întocmai cum o văzuse mai înainte cu doi. Se mai întâlnise cu Goșu departe de sălașul șatrei de câteva ori. Își arătaseră unul altuia pumnii,

se amenințaseră, se înjuraseră și se spurcaseră, însă până la încăierare nu mai ajunseseră. Cu zeci de ochi, șatra îi pândea, îi urmărea, nu pentru a sări să-i despartă și a împiedeca moartea unuia din ei, ci pentru a fi de față, pentru a vedea cine pe cine împunge mai adânc și, până la urmă, cine pe cine omoară. Unii susțineau că Ariston Chiorul va fi cel omorât, alții îl și vedeau mort și îngropat pe Goșu. De ce? Pentru că Ariston adunase prea mult venin în el ca să nu izbutească să se răzbune. Goșu era acela care-l împiedica să trăiască cum ar fi vrut cu Lisandra. Goșu îl chiorâse. Goșu fusese cât pe-aci să-l schimbe în neom dacă-i sfărâma boașele. Goșu… Goșu… Goșu…

Încetul cu încetul, și aproape pe nesimțite, șatra adăpostită în hrubele din povârniș se împărți în două tabere. Una trecu de partea lui Ariston, alta de partea lui Goșu. Pe Lisandra o urau amândouă taberele. Din pricina ei se învrăjbiseră cei doi tineri, din pricina ei începuseră să se dușmănească și să caute să se omoare unul pe altul. Ar fi trebuit moartea Lisandrei s-o dorească. Oamenii oacheși însă la așa ceva nu se gândeau.

Lisandra nu se sinchisea de nimic. Aștepta în fiecare noapte până ce Goșu adormea adânc. Atunci se ridica din așternut, își arunca un strai mai gros pe umeri, ieșea afară unde Ariston Chiorul frământa zăpada cu picioarele și plecau împreună printre nămeții uriași. Departe… Cât mai departe de hrube… Cât mai departe…

— Eu fără tine n-aș mai fi în stare să trăiesc, Aristoane! Eu fără tine n-aș mai fi în stare să trăiesc nici măcar o singură zi, Aristoane!

— Taci. Nu-mi place să te aud vorbind așa. Mai bine bătătorește zăpada cu picioarele și culcă-te. Și după ce te culci ridică-ți cât mai sus fusta.

Auzindu-l, trupul Lisandrei lua foc.

Goșu se trezea. Își aprindea luleaua. Fumul acru și amărui îi umplea gura de otravă. Venea Lisandra.

— Iar te-ai dus cu…

— M-am dus.

— Am să te omor. Chiar acum am să te omor.

— Să nu te atingi de mine, că…

Dimineața, bărbații care viețuiau în aceeași hrubă cu Goșu, se duceau la bașa.

— Nu mai putem să trăim între aceiași pereți cu Goșu și cu Lisandra. Se ceartă toată noaptea între ei și ne strică odihna.

— Și ce vreți voi de la mine? Să-i alung? Dacă-i alung de aici e ca și cum i-aș osândi la pieire. N-am dreptul să osândesc pe nimeni la pieire.
— Pune-i să se bată cu cuțite lungi, bulibașă.
— Să se bată până ce unul din ei va pieri.
Bașa căuta să-i potolească.
— Mai așteptați. Mai îngăduiți-i. Și fără moartea unuia din ei mor destui oameni în șatră.
— Mor. Se nasc. Măcar dac-ar rămâne Lisandra cu burta mare.
— Așa e. Păcătoasa ar fi trebuit să rămână borțoasă.
— O să moară un bărbat din pricina ei.
— Ariston o să moară.
— Ba Goșu. Goșu o să moară.
— Lisandra îi e datoare șatrei un copil.
— Se culcă cu doi bărbați și nu e în stare să rămână grea cu niciunul.
— E stearpă. E ca o iapă stearpă. Iapa stearpă, chiar dac-o duci la zece armăsari, tot nu prinde mânz.
Bașa îi ducea cu vorba.
— Bine, o să vină și ziua în care o să le îngădui să se mai bată o dată între ei.
— Când, bulibașă?
— Lăsați-mă să chibzuiesc. Poate când s-or mai topi zăpezile…
Oamenii oacheși se îmbulzeau, ridicau glasul, strângeau pumnii. Oarba simțea că Him al ei se află la strâmtoare. Știa unde se găsea biciul. Îl lua și i-l strecura în mână stăpânului șatrei. Oamenii oacheși înțelegeau că au întrecut măsura și se retrăgeau cu capetele în jos.
— Urâcioșilor! le striga Oarba. Mereu îmi necăjiți bărbatul, urâcioșilor!
Him se așeza pe vine lângă foc. Căldura îi pătrundea în trup, și o dată cu binecuvântata căldură a focului parcă îi pătrundea în trup și ceva din vigoarea tinereții pe care o pierduse demult. Urșii mormăiau în lanțuri. Slăbiseră și se jigăriseră. Neliniștită, mereu neliniștită, ursoaica Babaia își arăta colții mari și galbeni lui Bus, care nu se speria, se apropia de ea și o mângâia pe spinare până o îmbuna și-o făcea să mormăie drăgăstos de parcă ar fi vrut să-i spună: „Scarpină-mă, Bus, scarpină-mă mai departe, că-mi place”.
Într-un colț scâncea un sugar în scutecele ude. Cele patru nurori ale lui Him pregăteau bucate pentru masa de prânz. Oarba se odihnea lângă omul ei. Afară viscolul vântura zăpezile noi, le învălmășea, vuia și șuiera

nestingherit de nimeni. Alimut umbla singur printre nămeți, singur și fără niciun rost. Poate căuta ziua de ieri sau ziua de-alaltăieri. Zilele care au trecut nu se mai întorc niciodată. Ce-a făcut Alimut cu zilele lui de până acum? Dar el, Him bașa, cum și-a trăit zilele pe care soarta sau întâmplarea le-a dăruit? Him își aduse pe neașteptate aminte de Kem bașa, bunicul lui. Fusese un bărbat voinic și chipeș. Și mai departe? Mai departe nu-și mai aducea aminte nimic. Ba da. Kem bașa avea ochii rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri. Dar toți oamenii șatrei aveau ochi rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri. După ce moare omul e îngropat în pământ de alți oameni. Cu timpul mortul se schimbă în pământ. Acum e război, război în răsărit și război în apus, război la miazănoapte și război la miazăzi. Mor oameni mulți și mulți morți rămân neîngropați. Pe unii îi ciugulesc corbii, pe alții câinii îi mănâncă. Oricum, până la urmă, morții tot în pământ ajung, tot în pământ se prefac.

Him bașa ar vrea să ia și să frământe în mână un bulgăre de pământ, mâna lui de pământ viu să frământe și ea o fărâmă de pământ neînsuflețit. Pereții hrubei sunt însă văroși, pietroși, iar pământul de dincolo de intrarea hrubei, tot pământul, cât poate fi văzut cu ochii și cât nu poate fi văzut cu ochii, e înghețat sloi și acoperit cu înalte straturi de zăpada. Kem bașa? Cum vorbea Kem bașa? Nu-și mai amintește dacă Kem bașa avea glasul aspru sau îl avea dulce. În amintirea lui Him n-a mai rămas nimic, sau aproape nimic, din ceea ce a fost odinioară Kem bașa. Un pumn de țărână, undeva, în niște ținuturi ierboase din miazăzi. Ce va rămâne din el, Him bașa, cândva, când Bus de pildă nu va fi decât un nevolnic moșneag? Au!… Au!… Au!…

— Bus, vino până la mine.

Băiatul îl aude. Se preface însă că nu-l aude. Se joacă mai departe cu ursoaica Babaia pe care o mângâie, o scarpină pe spinare, o ciupe de coaste.

— Bus! N-auzi? Vino până la mine.

Cu părere de rău, băiatul o părăsește pe Babaia.

— Da, bunicule. Te-am auzit și-am venit.

Him îl ia între genunchi. Flăcările focului sunt galbene, roșietice. Se zbat ca niște flori ciudate, cu tulpini înalte, pe care le-ar învârteji vântul.

— Ascultă, Bus, ce știi tu despre mine?

— Nimic, bunicule, nimic, ce să știu?!

— Cum o să mă ții tu minte pe mine, Bus?

Băiatul râde. Înțelege și nu prea.

— Să te țin minte! Dar de ce să te țin eu minte pe tine? Poate n-o să te țiu minte deloc.

— De ce, Bus? De ce să nu mă ții tu minte pe mine?

Băiatul crede ca bunicul a născocit un joc nou. Intră în joc.

— Să te țiu minte! De ce să te țiu minte? După ce-o să mori n-o să mă mai gândesc deloc la tine. O să am alte treburi. O să fiu băiat mare și-o să am alte treburi..

Oarba zâmbește. Clipește des peste ochii fără vedere și zâmbește.

— Dar pe mine o să mă ții minte, Bus?

— Pe tine n-o să te uit niciodată.

— De ce?

— Pentru că tu… Pentru că tu ești oarbă. Și nu toți copiii din șatră au o bunică oarbă.

Him îl lăsă să plece. Băiatul se întoarce la ursoaica Babaia. Se apucă iarăși s-o scarpine pe spinare, însă acum ursoaica Babaia e pe jumătate adormită, mormăie și-i arată lui Bus colții mari și galbeni. Careva spune:

— Bus, las-o în pace. Te mușcă. Las-o să doarmă.

Bus se plimbă amărât prin hrubă. Zice ca pentru sine:

— Bunicul e pisălog, bunica e pisăloagă, ursoaica doarme. Eu… Cu cine să mă joc? Cu cine să vorbesc? Așa… mi se urăște.

Lui Bus i se făcea urât. I se făcea urât și lui Him bașa. Urâtul îi cuprindea din ce în mai mult pe oamenii oacheși. Tuturor li se părea că timpul se scurge neînchipuit de încet. Dacă după fiecare zi n-ar veni o noapte și dacă după fiecare noapte n-ar veni o zi, tuturor li s-ar parcă că timpul s-a oprit pe loc, că timpul a încremenit și că nimic nu-l va mai scoate din întuneric, din încremenire. Cântară. Cântecele nu le mai plăcură. Începură să se certe între ele muierile.

— Fă-mi și mie loc la foc.

— Fă-ți.

— Copilul tău a plâns azi-noapte și m-a trezit din somn.

— Ce puteam să-i fac?

— Nu știu. Să nu mai plângă.

— Hai să aducem vreascuri din crâng.

— Duceți-vă. Am cărat destule. Mai cărați și voi.

— Ne ducem, dar să nu te prindem că te-nghesui să-ți fierbi mămăliga înaintea noastră.

Se certau într-una pe nimicuri pe care altădată nici nu le-ar fi luat în seamă. Se ocărau, aruncându-și cuvinte urâte și grele, și uneori nu se sfiiau să se-mbrâncească una pe alta, ba chiar să se păruie. Ajunseră curând să se certe și să se dușmănească între ei și bărbații.

— Spune-i nevesti-ti să-și vâre mințile-n cap, că de nu…

— Că de nu, ce?

Li se părea tuturor că timpul se scurgea încet, neînchipuit de încet, ba chiar că s-a oprit și-a-ncremenit. Timpul însă se scurgea nici prea încet, nici prea repede. Timpul se scurgea întocmai cum îi era dat lui să se scurgă.

Iarna ajunse în toiul ei și peste nesfârșitele întinderi din jurul povârnișului în ale cărui hrube se aciuase șatra, veni și aduse cu ca noi și uriașe maldăre de zăpadă, al treilea mare viscol. Sel și Meg, doi băiețandri cam de vârsta lui Alimut, ieșiră în viscol și vrură să se ducă să vadă caii, măgarii și catârii șatrei, câți mai trăiesc și câți au înghețat și-au murit de frig. Rătăciră drumul, viscolul îi înfășură din toate părțile și-i orbi și nu se mai întoarseră la hrube. Alți câțiva plecară să-i caute. Nu-i găsiră. Abia izbutiră să dibuie poteca îndărăt.

— O să dăm peste ei după ce s-o opri viscolul, ori poate tocmai la topitul zăpezilor, la primăvară.

— Dacă nu i-or găsi și nu i-or mânca până atunci câinii.

Când se opri în sfârșit viscolul – cam la două săptămâni după ce începuse – oamenii oacheși părăsiră hrubele înghețate și croiră iarăși pârtii. Caii, măgarii și catârii șatrei muriseră cu toții. Zăceau pe jumătate acoperiți de zăpadă, culcați pe o parte sau cu pântecele în sus. Ici și colo se vedea un bot rânjit sau o copita. Îi căutară și pe cei doi băiețandri pierduți, bineînțeles cât putură să-i caute printre mormanele uriașe de zăpadă, și nu-i găsiră. Soarele lumina cu lumină gălbuie și rece nesfârșirile și oamenii oacheși. Aceștia, zgribuliți, tremurând și dârdâind de frig, munceau la zăpadă deschizând pârtie spre crâng să poată aduce de acolo vreascuri și ramuri pentru foc. Văzduhul întreg era iarăși curat și limpede ca lacrima.

— Pe tine nu te dor ochii?

— Ba mă dor.

— S-ar putea să rămânem orbi.

Într-o dimineață, tocmai când șatra se aștepta mai puțin sau nu se aștepta deloc, se auzi lunecând pe deasupra zăpezilor și venind dinspre răsărit un geamăt lung și adânc de tun. Văzduhul rămase, ca și mai înainte, neclintit, însă oamenii oacheși tresăriră, se opriră din lucru, se rezemară în lopeți, își

ascuțiră auzul și ascultară mai departe. Nu trecu mult, și întâiul geamăt fu urmat de altele, nenumărate.

— S-a apropiat frontul.

— Iar noi suntem nevoiți să rămânem aici înconjurați de frig, de pustietăți și de zăpadă.

— Ce-o să ne facem?

— Nimic, ce să ne facem, frontul e încă departe.

— Atunci de ce s-au auzit atât de limpede tunurile?

— Zăpezile… Aerul limpede și curat… O să mai treacă timp până ce se va apropia frontul de noi. Poate la vară. Poate tocmai la toamnă.

Tunurile se auziră ziua și se auziră și noaptea, aproape o săptămână. Băteau. Tăceau. După aceea se apucau iarăși să bată.

Oamenii oacheși se obișnuiseră repede cu geamătul adânc și greu al tunurilor. Deși își dădeau seama că frontul e încă departe, geamătul tunurilor începu să le placă: pustietatea nu mai era chiar pustietate. Sub bolta rotundă a cerului, ei, oamenii oacheși, *nu mai erau singuri*. Se mai aflau și alți oameni. Era adevărat că oamenii aceia se luptau și se ucideau între ei. Însă asta era altă poveste. Bine că nu erau ei singuri pe pământ. Ba nu. Ar fi mai bine dacă pe întregul pământ, sau măcar în ținutul acesta vast, nu s-ar fi aflat decât șatra lor, vestita șatră a vestitului Him bașa.

Certurile se mai potoliră. Pe chipurile multora se iscă nădejde: frontul se apropia. Trebuia să se apropie și sfârșitul războiului.

— Avem cu ce să ne hrănim până la primăvară?

— Avem. Numai dacă s-ar mai înmuia gerul.

Gerul se mai micșoră. Pe neașteptate începu să bată un vânt călduț, un adevărat vânt de primăvară. Venea blajin, dinspre miazăzi, legănându-se pe aripile-i nevăzute între cerul albastru și pământul acoperit de uriașii nămeți de zăpadă.

— Vânt cald…

— Vânt de miazăzi…

— Primăvara…

— Primăvara nu mai e departe…

Oamenii oacheși știau că primăvara dulce e încă departe, totuși le plăcea să și-o închipuie aproape.

Zăpada se înmuie iarăși, se îndesă și în aerul care-și pierduse asprimea șatra se despuie și se afunda în nămeți să se spele. Pe trupurile arămii, calde, zăpada se topea și spăla pielea arămie, cărămizie.

În hrube mai născură câteva muieri. Copiii cu buricul abia tăiat erau tăvăliți prin nămeți, spălați la repezeală cu zăpadă și apoi înfășați în scutece încălzite la flăcările focurilor.

— Călește-te și oțelește-te, băiete!

— Călește-te și oțelește-te, fată!

Acum tunurile gemeau zi și noapte. Uneori se auzeau de parcă s-ar mai fi apropiat, alteori gemetele lor erau înfundate, venind ca dintr-un adânc de groapă printr-un văzduh vâscos de pâslă.

După câteva zile însorite și cu nopți senine, vântul se opri și tot golul dintre cer și pământ se umplu de nori tulburi, nemișcați. Soarele nu se mai văzu. Zilele deveniră posomorâte. Nopțile căpătară culoarea smoalei. Oamenii șatrei, așteptându-se la alte săptămâni cu ger și cu viscole, se grăbiră să taie cât mai mulți arbuști din crâng și să-i aducă târâș la hrube.

— Dacă o să avem ce arunca pe foc n-o să ne mai temem de frig.

— Călește-te și oțelește-te, băiete!

— Călește-te și oțelește-te, fată!

Câinii, cărora li se aruncase măruntaiele și oasele vitelor moarte de frig, se îngrășaseră. Se îngrășase și Rob. Picioarele îi rămăseseră tot subțiri, însă burta îi atârna grea și spinarea i se rotunjise. Câinii cercetau într-una câmpurile nehotărnicite din jur, vânau iepuri, îi mâncau și către seară se întorceau la sălașul șatrei, cu boturile pline de sânge. Oamenii îi alungau cu beldiile, cu bâtele, cu dârjalele. Câinii se îndepărtau, chelălăiau, se întorceau și le arătau stăpânilor colții. Iar Rob… Rob ridica botul spre cer și lătra lung a pustiu și a moarte… a pustiu și a moarte.

Bubuiturile tunurilor se micșorară, se răriră și nu se mai auziră. Văzduhul mohorât pătrunse în sufletele oamenilor oacheși. La început șatra se întristă. După puțin timp se înrăi. Certurile izbucniră iarăși și de la certuri se trecu ușor la păruieli și la încăierări. De câteva ori Him se văzu nevoit să pună mina pe bici și să lovească în carne vie.

— Nu da, bulibașă, nu da!

— Dar de ce să nu dau? E dreptul meu să dau.

În jurul sălașului din hrube se întinse iarăși tăcerea de la începutul iernii. Oamenii oacheși se simțiră din nou singuri, între pământul acoperit de zăpezi și cerul scund pe care uneori norii alergau, iar alteori rămâneau zile și nopți întregi nemișcați și zările mute. Măcar de-ar mai fi venit jandarmii, să-i înjure, să-i amenințe și chiar să-i punguie, dar să le mai aducă știri din lumea largă… știri din lumea largă…

Mai înainte de a fi osândiți să ierneze în aceste pustietăți, toată lumea era a lor. Mergeau încotro vroiau, se opreau unde aveau poftă sau unde găseau de lucru pentru cel mult o săptămână, două, își strângeau corturile, le încărcau în căruțele lor lungi și grele, cu coviltir, și plecau mai departe, mereu mai departe, mereu și mereu mai departe. Încotro? Spre alte meleaguri. Mereu și mereu spre alte meleaguri. Iarna se opreau prin apropierea câte unui târg. Șatra era atunci hrănită din câștigul adus de jocul urșilor și mai ales din acela al ghicitoarelor. Toate muierile, fetele și fetișcanele șatrei se pricepeau să ghicească. Ochii lor rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri amețeau, vrăjeau, adormeau.

Oarba îl mângâie pe Bus. Îi puse o mână pe creștet, iar cu cealaltă îi pipăi podul palmei de la mâna stângă. Copilul simți și-și trase mâna.

— Ai vrut să-mi ghicești?

— Nu, Bus. N-am vrut să-ți ghicesc, minți Oarba.

— Ba da, tu ai vrut să-mi ghicești. Am să te spui bunicului.

Oarba abia îl potoli. Nimeni n-avea voie să ghicească înlăuntrul șatrei, unui om din șatră. Oamenilor șatrei, viitorul necunoscut trebuia să le rămână necunoscut.

Focurile încălzeau însă și fumegau. Căldura pierea repede din hrube. Fumul se strecura afară mai încet și, înainte de a se strecura afară, afuma pereții, afuma tavanul și afuma și ochii oamenilor oacheși din hrube. Oamenii oacheși închideau ochii, orbiți de fum, și cu acești ochi închiși și orbiți de fum se uitau în trecut, în trecutul lor și în trecutul celor din jurul lor. Și, uitându-se, se vedeau pe ei înșiși și-i mai vedeau și pe alții. Umblaseră prin lume, munciseră, mâncaseră și dormiseră, își iubiseră nevestele, își crescuseră copiii, se bucuraseră între ei și se certaseră, ba uneori se încăieraseră și se bătuseră între ei până la sânge, pentru o vorbă proastă ori pentru o tingire veche – „e a mea”, „ba e-a mea” – cântaseră la nunta unuia și se întristaseră la moartea altuia. Toate astea și altele multe, asemănătoare, însemnaseră viața lor, viața lor adevărată, trăită. Dar acum, când se gândeau la această viață a lor, trăită cu adevărat, când se uitau în trecut la ea, ce mai vedeau? Năluci fumurii care se închegau și se destrămau, care se destrămau și se închegau iarăși pentru ca peste câteva clipe să se topească într-o ceață rece, depărtată, care se târa repede peste un gol fără sfârșit.

— Când te-am văzut și te-am cumpărat de la Sun bașa erai tânără și frumoasă, frumoasă!…

Muierea uscată, smochinită, care stă liniștită lângă foc și trage nesățioasă din lulea, scoate luleaua din gură, scuipă în foc și, ca trezită dintr-un somn adânc, răspunde:

— Îhî…

Își duce iar luleaua la gură și trage fum acru și amar.

— Îhî…

Poate viața nu e decât un „îhî”.
Poate viața nu e decât un șir de năluci.
Vin nălucile dintr-o parte a zării
Și aleargă spre altă parte a zării.
Dar dincotro vin nălucile?
De ce vin?
Și încotro aleargă?
Și de ce aleargă?

Nu. Nu poate fi numai atât. Dar atunci ce poate fi? Ce poate fi?

Ursoaica Babaia mormăie. Se joacă Bus cu ea. Caii, măgarii și catârii șatrei au pierit cu toții. De frig au pierit. De foame și de frig au pierit. Bus scarpină ursoaica pe spinare, încalecă pe ea, o trage de urechi și-i strigă:

— Hi! Calule! Hi, căluțule, hi…

— Bus, unde vezi tu cal? Babaia e ursoaică, nu e cal. Babaia e o ursoaică bătrână.

— Ba nu e ursoaică, bunico, Babaia e cal.

Pentru Bus ursoaica Babaia e cal.

Vântul călduț veni iarăși. În unele zile vântul călduț venea cu soare, în alte zile venea cu nori ori cu ceață. Zăpada se muia, scădea, nămeții se micșorau de parcă-i mânca pe dedesubt pământul. Primăvara era încă departe, departe.

— Nu se mai aud tunurile.

— O să se audă într-o zi. Nu le duce grija.

— S-o fi isprăvit războiul, Him.

— Nu, Sina, nu s-a isprăvit. Războiul nu s-a săturat încă de carne omenească.

— De unde știi?

— Nu știu. Presupun și eu.

Într-o dimineață, oamenii șatrei care tocmai ieșiseră să se spele la soare, în zăpadă, văzură venind spre povârnișul în care se aflau hrubele doi cai

voinici, înșeuați. Purtau pe spinări șei militare și în cap frâie. Pe cai nu se aflau călăreți.

— Jandarmii! Trebuie să fie pe aici, pe aproape!

— Aș! Nu poate fi vorba de jandarmi.

Câțiva se repeziră, le ieșiră înainte și întinseră mâinile spre ei. Caii nechezară ușor, nu se feriră și se lăsară prinși. Păreau osteniți, flămânzi și însetați. Se adună în jurul lor toată șatra. Him porunci să fie deșăuați, adăpați și să li se dea ceva de mâncare, orz, ovăz, o mână, două de fân, ce s-o găsi. Stăpânii? Poate au murit. Poate trăiesc. Dacă au murit, să se odihnească în vecii vecilor în pace. Dacă trăiesc, se, vor ivi și ei, într-o dimineață ori într-un asfințit, dintre nămeți, vor fi bucuroși că-și regăsesc caii, se vor odihni o zi, două în hrube și vor pleca în drumul lor.

— Să aveți grijă de cai, porunci bașa, să aveți grijă de ei ca și cum ar fi ai noștri.

— Dacă se strică iarăși vremea, vor muri și ei de frig cum au murit și ceilalți.

— Poate nu vor muri.

Acum oamenii oacheși mai aveau o grijă: *caii*. Îi acopereau noaptea cu pături, îi adăpau, îi hrăneau. Se duseră la crâng și tăiară arbuști. Nu mai aduseră grămezile de lemne la spinare. Le legară cu frânghii și puseră caii aceștia să le care până la poalele povârnișurilor. Nici unuia nu-i trecu prin gând să încalece și să dea o raită prin împrejurimi în căutarea foștilor stăpâni ai cailor.

Peste o săptămână oamenii oacheși uitaseră că au intrat în stăpânirea cailor și se învățară cu gândul că sunt ai lor.

— După ce se vor topi zăpezile, doi dintre noi vom încăleca pe cai și vom pleca spre răsărit sau spre miazănoapte în căutarea altor șatre. Trebuie să mai fie aciuate pe undeva șatre, să ne sfătuim. Nu putem aștepta aici moartea până la sfârșitul războiului, ori chiar până la sfârșitul lumii.

— Odată și-odată o să se sfârșească și războiul.

— Odată și-odată o să se sfârșească și lumea.

— Mai va până atunci!

Făceau planuri. Nu erau mulțumiți de ele. Le uitau și făceau altele, care de care mai năstrușnice, care de care mai cutezătoare.

— Numai să ajungem vii până la primăvară.

— Toți nu, dar unii o să ajungem.

— Dacă scăpăm cu viață, ha-ha… ha-ha… Dacă scăpăm cu viață o să trăim, nu glumă. O să trăim… O să trăim…

Nu mărturiseau mai mult, dar fiecare era încredințat că el și ai lui vor scăpa, și că dacă, dintr-o pricină sau alta, vor muri câțiva, nu ei, și nici ai lor, vor fi aceia.

Făina, pe nesimțite, se împuțină în saci. Tot pe nesimțite se împuținară mălaiul și fasolea, lintea și untdelemnul. Băutura, de multe săptămâni nu mai vorbea nimeni de ea. Acum, dacă se mai însura vreunul din flăcăi, de cântat la nunta lui se cânta ca și mai înainte, sau aproape ca și mai înainte, de mâncat se mai găsea câte ceva de mâncare, de băut însă nu se bea decât apă. Nunta fără lăutari e tristă. Pentru mulți chiar viața, dacă e trăită fără băutură, e tristă.

Bea, bea, nu te lăsa,
Bea, că viața e grea.

Cântau în glumă, dar cântând, pofta, în loc să le scadă, le creștea și se pomeneau cu gura plină de salivă acră.

— Mai am numai doi galbeni. I-aș da pe amândoi, cu dragă inimă, pentru o ploscă de rachiu.

— Parcă eu nu i-aș da! I-aș da, însă n-am nici cui să-i dau, și nici pentru ce să-i dau.

— Poate la primăvară să ne caute pe aici negustorii aceia din orașul de lângă apă.

— N-o să ne caute.

— De ce să nu ne caute? Mulți umblă acum după câștiguri chiar cu prețul vieții.

— Negustorii aceia cred c-au murit demult.

— Vor mai fi rămas pe-acolo și alții.

Oarba îl lăsa pe Bus să se joace cum o vrea el cu ursoaica Babaia. Îi pipăise palma. Și de când îi pipăise palma căzuse într-o adâncă întristare. Cu buricele degetelor ei, Oarba pipăise în palma lui Bus linia vieții. Era tare scurtă. Băiatul n-avea să apuce primăvara. Îi părea rău? Îi părea, deși fiii și nurorile ei mai aveau o sumedenie de copii. A!… Dacă nu s-ar fi întâmplat ce s-a întâmplat acolo, în zăvoi… în noaptea nunții lui Alimut! Kera ar avea astăzi burta la gură și în toiul primăverii ar fi născut. Nepot i-ar fi născut. Ori poate nepoată. Dar întâmplarea cu cei patru papugii avusese loc.

Alimut! Alimut ar trebui să uite totul și s-o aducă pe Kera în hruba lor. Ar trebui! Dar omul, oacheș sau neoacheș, nu poate să uite tocmai ceea ce ar vrea să uite, tocmai ceea ce ține cu orice preț să uite.

— Alimut, băiatule, ce-ar fi s-o aduci aici pe Kera?

Alimut se făcea că nu aude. Totuși nu trecea zi fără să nu audă și nu trecea zi fără să o vadă. Oamenii șatrei trăiau înghesuiți laolaltă în trei hrube, iar hrubele erau așezate una lângă alta, scobite de ape și de oameni în povârniș. N-aveau cum să se ocolească. Și-ar fi călcat Alimut pe inimă și-ar fi luat-o. Dar cum să se culce lângă ea și cum să facă dragoste cu ea? Se gândea la Kera și n-o vedea altfel decât răsturnată, cu fusta ridicată, înghesuită și mozolită rând pe rând de cei patru derbedei de port. Nu. Niciodată nu se va mai apropia de ea, niciodată n-o va mai strânge în brațe, niciodată n-o va mai săruta, niciodată n-o va…

Cerul era gol, pustiu, dușmănos când îl lumina soarele sfrijit al iernii și tot atât de dușmănos când îl acopereau norii, când îl împodobea luna sau când îl înțepau stelele. Câmpurile nesfârșite din jur erau pustii și dușmănoase, pustii și dușmănoase în vară, pustii și dușmănoase în toamnă, pustii și dușmănoase și acum, când iarna abia trecuse de miezul ei.

Șatra era pândită într-una de frig, de foame, de moarte. Destul de des moartea sărăcea hrubele de suflete. Cu toate acestea, oamenii șatrei, de la cei mai vârstnici și până la cei tineri de tot, își iubeau și-și culcau nevestele acolo, în hrube, pe tăcute și pe întuneric, sau afară, printre nămeții albi și înghețați, de zăpadă. Unora dintre muierile care nășteau, copiii le trăiau, altora nu. Curățau zăpada într-un colț al colinei, bărbații spărgeau cu târnăcoapele pământul înghețat, săpau o groapă, înmormântau acolo pruncul care uneori nici nu apucase să gângure, se întorceau la hrube și nu peste multă vreme femeile rămâneau iarăși borțoase. Uneori șchiopătând, alteori târându-se pe brânci, viața mergea înainte. Viața umbrelor? Viața nălucilor? Nu. Umbrele nu au viață. Nălucile nu au viață. Viața oamenilor mergea înainte. De ce? Mai departe Alimut nu izbutea să-și deslușească gândurile.

Bus văzu și el caii. Blebe îl întrebă:

— Îți plac? Ai vrea să încaleci?

— Nu. Nu-mi plac.

— De ce nu-ți plac?

— Pentru că n-au aripi.

— Dar unde ai văzut tu cai cu aripi?

— Unde, ne-unde, am văzut.

Se întoarse în hrubă, încălecă pe bătrâna ursoaică Babaia, o apucă de urechi:

— Hii, calule… Hi! Căluțule… Aleargă… Zboară… Acum alergi… Acum zbori. Acum am ajuns în nori. Acum am trecut dincolo de nori… Hii! Calule… Hii, căluțule… Acum zbori cu mine printre stele…

— Vezi să nu cazi, îi spuse Oarba.

— Nu, bunico, n-am să cad. Căluțul meu are patru aripi mari și albe, și zboară. Ca vântul și ca gândul zboară.

Ursoaica Babaia mormăia, dar băiatul nu-i auzea mormăitul. El călărea un căluț de basm, un căluț cu patru aripi, printre stelele cerului… printre uriașele râuri de stele ale cerului.

— Sunt multe stele pe cer, Bus?

— Multe, bunico. Am să culeg câteva, am să le pun în sân și-am să ți le dărui la întoarcere. N-ai să le vezi, că ești oarbă, dar ai să le pipăi cu degetele. Acum lasă-mă să zbor mai departe, mai departe, mai departe…

Ursoaica Babaia mormăi supărată și se scutură. Bus căzu.

Era către amiază. Cerul, învăluit în nori vineți. Pământul, acoperit de zăpadă. Pe deasupra zăpezii se târau încet, leneșe și câlțoase, straturi vinete și subțiri de ceață. În hrube, la foc, fierbeau oale mari cu fasole ori cu linte. Deasupra flăcărilor, în căldări de aramă așezate pe pirostrii, clocotea păsatul.

— Fasolea s-a fiert?

— S-a fiert.

— Dar mămăliga?

— E gata și mămăliga.

În hrube mirosea ca de obicei a fum acru și a sudoare, a tutun și a varză, a fasole și a linte, a mămăligă fierbinte și a pereți umezi și mucezi. Flămânzi, oamenii oacheși băteau din buze, înghițeau în sec și nu puțini își auzeau și mațele chiorăind. Așteptau să mănânce, să-și astâmpere foamea și după aceea… După aceea să se întindă, să se acopere bine cu țolurile și să doarmă. Dormind, nu numai că te odihnești, dar și timpul îl omori mai repede.

Pe afară, prin apropierea hrubelor, flăcăii se îmbrânceau, se hărțuiau, se mai luau și la trântă ca să se încălzească. Unul, care stătea mai de-o parte, strigă:

— Soldați!

Strigătul ascuțit și nițeluș speriat ajunse până în hrube. Oamenii oacheși uitară de tot ceea ce se poate uita și chiar de ceea ce nu se poate uita, uitară și de foame, săriră sprinteni de la locurile lor, ieșiră în fața hrubelor și se uitară speriați în toate părțile.

— Unde sunt, mă, soldații?

Băiatul arătă cu mâna:

— Uite-i, nene!

Oamenii oacheși se uitară încotro arăta băiatul.

Strecurându-se cu greu printre nămeți, se îndrepta încet către ei un om, care ar fi putut să fie soldat, dar care ar fi putut și să nu fie. Străinul trăgea după el o sanie, sau ceva care de departe și prin pânza ceții semăna a sanie. Înainta câțiva pași, cădea, se ridica, se opintea și trăgea după el sania, mai făcea câțiva pași și, istovit cum părea să fie, cădea iarăși. Careva spuse:

— Hai să-i dăm o mână de ajutor.

Întâi alergară spre noul-sosit patru-cinci flăcăi. Pe urmă se încârdui după ei întreaga șatră. Ajunseră lângă el și-l înconjurară. Omul suflă o dată greu, se frânse de mijloc și se prăbuși cu fața în zăpadă.

Sania nu era sanie, ci mai curând o grapă simplă, țărănească, împletită din nuiele și din mărăcini. Pe ea se afla ghemuit un al doilea om, tot atât de bărbos, de galben și de prăpădit la trup ca și celălalt. Părea bolnav sau, poate, greu rănit. Ochii îi păreau a fi pe jumătate stinși. Cu acești ochi pe jumătate stinși se uita la oamenii oacheși răsăriți deodată dintre nămeți și nu înțelegea nimic.

Sarat întrebă:

— Și acum… Acum ce facem cu ăștia? Îi lăsăm să moară în zăpadă?

— Cum o să-i lăsăm aici? Doar nu suntem câini! Suntem oameni. Iar ei sunt și ei tot oameni, cu toate că nu mai seamănă a oameni.

Pe grapă, lângă soldat, se aflau două arme, două arme cu baionetele puse la țeavă. Blebe se aplecă și luă armele. Erau pățiți. Alții îl luară pe cel lungit în zăpadă pe brațe și-l duseră la hrube. Îl luară apoi și pe cel făcut covrig pe grapă. Îi duseră în hruba lui Him bașa. Muierile se traseră de-o parte. Îi lungiră lângă foc. Oarba, care din vorbele răzlețe rostite de unul sau de altul înțelese ce s-a petrecut, veni și pipăi îndelung chipurile celor doi. Spuse încet:

— Sunt înghețați și pocâltiți de foame. Unul – și arătă care – trebuie să aibă pe undeva o rană.

Îi luară iarăși în brațe, îi scoaseră afară și-i lungiră pe zăpadă, îi dezbrăcară la piele și începură să-i frece repede cu zăpadă. Erau murdari, nu mai aveau carne pe ei, amândoi piele și os. Cel ce fusese adus de cine știe unde pe grapă avea o ruptură mare în șold. În preajma rupturii carnea se umflase și se învinețise.

Frecatul cu zăpadă îi trezi. Gemură amândoi deodată ca doi gemeni cărora li s-a făcut foame și cer țâță. Oamenii oacheși îi luară iarăși pe sus, așa goi cum erau, și-i duseră în hrubă, lângă foc. Nurorile lui Him scoaseră din lăzile lor rufe curate. Bărbații îi îmbrăcară pe cei doi care între timp își veniseră în fire și le pregătiră culcuș. Rana din șoldul soldatului fu stoarsă, spălată cu fiertură caldă de buruieni și oblojită cu alifii. Li se potoli, cu grijă, și foamea. Soldații sorbiră îndelung ciorba fierbinte și adormiră.

A doua zi bașa îi întrebă:

— Nu cumva ați avut cai?

— Am avut, spuse rănitul. Acum zece zile i-am pierdut.

— Vi i-a împușcat careva?

— Nu. Dormeam într-un adăpost de zăpadă. Viscolea. Caii s-au speriat, poate de viscol, poate de altceva, au plecat de lângă noi, s-au pierdut și pierduți au rămas.

Bașa zâmbi:

— Nu s-au pierdut. Au ajuns la noi. Când o să plecați de aici, o să vă fie mai ușor: o să plecați călare.

Soldații nu se mirară de întâmplare. Mulțumiră.

— N-o să vă supărăm prea mult cu popasul nostru aici. Îndată ce începe să mi se vindece rana din șold, încălecăm și plecăm.

Trecură zile. Trecură nopți. Viața șatrei merse înainte. Oamenii oacheși se obișnuiră cu soldații și soldații se obișnuiră cu oamenii oacheși. Spre deosebire de cei care trecuseră mai înainte pe la șatră, aceștia aveau firi blajine. Se culcau unde li se spunea să se culce. Mâncau ce li se da să mănânce și se arătau mulțumiți. Se apucară să-și curețe puștile.

— Vreți să plecați cu ele?

— D-apoi cum? O să ne mai trebuie.

— Pe drum?

— Nu numai pe drum.

Him bașa nu întrebă mai mult. Sarat zise:

— Spuneți-ne și nouă cum a fost *acolo*…

— Unde?

— Acolo… *Acolo* de unde ați plecat.
— Ei! Cum să fie? Ca la război.
— Acum câteva zile, s-au auzit tunurile. Pe urma nu s-au mai auzit.
— S-or fi auzit. Uneori războiul o ia spre apus, și merge… merge… După aceea o apucă iarăși spre răsărit. Cum s-ar zice, e cam nestatornic.
— O să mai ție mult?
— Asta n-o știe nimeni. Noi… Noi ne aflam încercuiți. Am dat peste o spărtură și-am plecat.
— Și glonțul din șold?
— Pe drum. De la jandarmii din spatele frontului. Aceia nu știu multe. Cum te văd, cum trag.
Soldatul rănit vorbea. Celălalt stătea ciucit lângă foc și tăcea. Rănitul îl arătă cu mâna:
— El m-a scăpat. Dacă nu era el, mă curățăm. Celălalt întoarse fața spre rănit și-l repezi:
— Parcă tu m-ai fi lăsat, n-ai fi făcut la fel?! Și tu ai fi făcut la fel!
Rănitul tăcu. Tăcu și se gândi. Apoi spuse:
— Poate aș fi făcut ca tine, ori poate n-aș fi făcut ca tine. Mai curând cred că n-aș fi făcut. De felul meu sunt cam fricos. Aș fi căutat să-mi scap pielea. Pielea mea. Și atât.
Him îi iscodi:
— Vorbești de frică. V-a fost frică?
Amândoi soldații râseră.
— Dacă ne-a fost frică! Află că ne-a fost grozav de frică, bulibașă!
— De moarte?
— Mai curând de schilodire decât de moarte. Dacă mori, mori! Orice om trebuie să moară o dată. Dar să rămâi schilod, să trăiești schilod, mai bine lipsă. Abia ne câștigăm traiul sănătoși.
Him bașa stărui:
— Sunt și oameni care n-au frică?
— Poate. Noi n-am întâlnit niciunul.
Trăind viața șatrei alături de oamenii oacheși, soldații aflaseră și de povestea Lisandrei cu Goșu și cu Ariston. Li se păru firească.
— De când lumea, bărbații s-au bătut între ei pentru câte-o muiere. De ce nu s-ar bate și în șatra voastră?
Rănitul le povesti o sumedenie de întâmplări din satul lui, unele mai crude decât altele.

— Sunteți amândoi dintr-un sat?
— Aș! Ne-am cunoscut acum, la război.
— Spuneați că… puștile o să vă trebuiască nu numai pe drum.
— O să ne trebuiască.
Râse. Mai mult nu spuse, însă râse.
Sosirea soldaților făcu să se mai potolească dușmăniile și certurile din șatră. Peste câteva zile însă oamenii oacheși nu se mai sfiiră de străini. Ariston se întâlni ceva mai departe de sălaș cu Goșu. Întâi îl înjură. Pe urmă îi arătă pumnii. Pe urmă Ariston scoase cuțitul, un cuțit scurt, lat, cu două tăișuri, meșterit anume pentru a fi bun de înjunghiat.
— Cuțitul? Îmi arăți tu mie cuțitul? Am și eu cuțit, Chiorule.
— Tu să nu-mi spui mie Chioru.
Goșu hohoti:
— Să nu-ți spun Chiorule? Ai uitat că eu te-am chiorât?
Se luară la bătaie. Îi văzu Bus. Alergă la hrubă:
— Bunicule… Bunicule… Nenea Goșu și cu nenea Ariston se bat cu cuțitele…
Him bașa luă biciul, șatra însă, care atâta aștepta, ajunse la locul încăierării înaintea bulibașei. Cei doi își aruncaseră straiele de pe ei și, goi până la mijloc, săreau unul în jurul altuia, ca doi cocoși, încercând să se lovească. Him bașa se strecură prin mulțime, se apropie de Ariston și de Goșu și, fără să rostească un singur cuvânt de mustrare sau de mânie, se apucă să-i lovească cu biciul. Cureaua subțire cădea repede pe spinările lor, lăsând în urmă umflături și dâre roșii, însângerate. Oamenii loviți nu se fereau. Stăteau drepți, unul lângă altul, și primeau loviturile cu resemnare, icnind, strângând dinții, sau tresărind ușor. Him bașa lovea întruna și din ce în ce mai tare. Trupurile celor doi începură să sângere. Șatra tăcu. După aceea se auziră murmure și chiar vorbe.
— Trebuie să-i lase să se bată între ei. Cât o să se mai lungească povestea asta?
— Dar de ce să-i lase?
În timp ce bașa îl izbea cu biciul când pe Ariston, când pe Goșu, șatra se împărți în două tabere.
— Ariston are dreptate. Lisandra nu poate să trăiască fără el.
— Ba nu, dreptatea e de partea lui Goșu. Unde ajungem noi dacă îngăduim nevestelor noastre să-și facă de cap?

De la vorbe cuminți se trecu repede la vorbe aspre. De la vorbe aspre se trecu și mai repede la sudălmi. De la sudălmi se trecu la amenințări.

Him bașa citi pe fețele oamenilor pe care îi bătea că în jurul lui se petrece ceva neobișnuit. Se întoarse și vru să ridice biciul. Era însă prea târziu. Oamenii oacheși se încăieraseră între ei. Cineva se repezi pe la spate – poate o femeie, poate un copil – și-i smulse biciul din mână. Bărbații se tăvăleau în zăpada cu alți bărbați, se izbeau cu pumnii, își sfâșiau straiele, se trăgeau de părul lung, negru și lucios, își smulgeau bărbile, se mușcau unul pe altul de nas sau de urechi. Femeile nu se lăsau nici ele pe tânjală. Unele se gherăiau, altele se mulțumeau numai să se ocărască și să se scuipe, câteva își apucaseră copiii de picioare, îi învârteau pe deasupra capetelor ca pe niște bâte și loveau cu ei pe cine nimereau și unde nimereau, fără să țină seamă nici de chiotele prelungi, deznădăjduite, nici de gemetele înfundate.

Him bașa se repezi în învălmășeală. Strigând la unii, urlând la alții, lovind cu pumnii când în dreapta, când în stânga, încerca să-i despartă. Cineva îi puse piedică. Altul îl îmbrânci. Him bașa se pomeni zvârlit în zăpadă, stropșit în picioare, rostogolit și sfărâmat. Poate ar fi pierit dacă cei patru feciori ai lui – dintre care doi țineau cu Ariston și doi cu Goșu – nu ar fi băgat de seamă ce se întâmpla cu stăpânul șatrei și nu l-ar fi târât după ei mai de-o parte.

Atrași de nemaipomenita hărmălaie, soldații ieșiră afară din hrubă și priviră. Râseră. Așa ceva nu mai văzuseră. Când luară însă aminte că muierile loveau în alte muieri sau chiar în bărbați cu copiii, își lepădară râsul, se întoarseră în hrubă și-și încărcară armele. Ieșiră și alergară – unul cu pași sănătoși, altul șchiopătând de zor – înspre cei încăierați. Dacă ar fi strigat, ar fi fost în zadar, pentru că nimeni nu i-ar fi auzit. Descărcară armele în văzduhul plumburiu, pe deasupra lor. Oamenii oacheși încremeniră fiecare în poziția în care se afla. Unul dintre soldați le strigă:

— Potoliți-vă, proștilor! Pentru ce vă omorâți între voi? Potoliți-vă, altfel tragem în carne vie. Tragem în carne vie fără pic de milă… fără pic de milă…

Și ca să se vadă că nu glumesc puseră armele la ochi.

— Hei! le strigă iarăși soldatul. Ridicați-vă în doua picioare și marș la hrube, proștilor! Marș la hrube… Că altfel vă ia dracu…

Șătrarii se ridicară, se scuturară de zăpadă și plecară spre hrube. Trecură pe lângă soldați cu nasurile în jos, rușinați. Soldații se temură și se traseră mai de-o parte, ținându-și armele în mâini. Oamenii oacheși, dacă ar fi vrut,

ar fi putut sări cu toții asupra lor să-i dezarmeze și chiar i-ar fi dezarmat. N-o făcură.

Trecu pe lângă soldați Matahala. Îl ducea în brațe pe Bus. Băiatul, pe care în toiul încăierării Matahala îl folosise drept bâtă, era leșinat dacă nu cumva chiar mort. O dâră subțire de sânge i se scurgea pe la colțul buzelor din gură.

Him bașa fu adus de subsuori de doi dintre fiii lui. Abia se ținea pe picioare. Le spuse soldaților:

— Rău ați făcut ce-ați făcut. Voi nu faceți parte nici din neamul nostru, nici din șatra noastră. Nu trebuia să vă amestecați. Răfuiala era între noi.

— Dacă nu ne amestecam…

— Dacă nu vă amestecați, oamenii s-ar mai fi bătut între ei cât s-ar mai fi bătut și pe urmă s-ar fi împăcat.

— O să se împace și acum.

— N-o să se împace. Încăierarea a fost întreruptă de voi. N-a fost dusă până la capăt.

Cei doi soldați se uitară unul la altul mirați. Unul îl întrebă pe Him bașa:

— Și acum, să zicem c-am greșit, ce avem de făcut?

— Să va luați caii și să plecați îndată. Nu mai răspund de viața voastră. V-ați amestecat… Și dacă v-ați amestecat în certa noastră, eu nu mai răspund de voi.

— Cum? Viața noastră e în primejdie aici, între voi?

— În mare primejdie. Oamenii mei vor sări asupra voastră la noapte și vă vor omorî. Mâine dimineață se vor încăiera din nou.

— Dar ce au oamenii tăi cu noi? N-am lovit pe nimeni. Am vrut să-i oprim să se mai bată între ei ca chiorâi. De ce să vă bateți între voi? Nici așa nu sunteți prea fericiți.

— Ați călcat legea străveche a șatrei noastre și asta nu se iartă. Cât despre fericire, voi care ați venit de acolo de unde ați venit, știți bine că acum niciun om pe lume nu poate fi fericit.

Him plecă. Mergea încet, șchiopătând și ținându-se cu mâinile de pântec, sprijinit de subsuori de doi dintre feciorii lui. Soldații plecară și ei spre hrubă. Alimut și Blebe le aduseră caii, îi înșeuară, soldații încălecară și, înainte de a porni la drum, le spuseră oamenilor oacheși:

— Vă mulțumim pentru găzduire și vă urăm sănătate și pace.

Oamenii oacheși îi priveau posomorâți, încruntați, tăcuți. Nimeni nu le răspunse. Soldații întoarseră caii, și plecară încet, pe pârtia care ducea spre

crâng. După ce se mai depărtară, auziră strigătele mânioase ale celor rămași lângă hrube și pricepură că oamenii oacheși, cu mic cu mare, îi înjurau și-i huiduiau ca pe niște tâlhari nemernici.

Soldații zâmbiră și grăbiră caii. Împrejurul lor câmpurile erau acoperite cu nămeți înalți de zăpadă. Deasupra, cerul vânăt, umflat, puhav. Caii voinici înaintau greu. Uneori se afundau în zăpadă până la pântec. Se opinteau și mergeau mai departe, mereu mai departe, mai departe și mereu către apus. Acolo, spre apus, pustietatea se isprăvea.

După plecarea soldaților șatra se mai potoli. Matahala îl ducea pe Bus către hrubă, pe brațe. Abia când ajunse cu el în pragul hrubei, Rida băgă de seamă că băiatul ei și nu al alteia se afla în brațele Matahalei. Strigă:

— Dar ce i s-a întâmplat lui Bus?

Matahala bolborosi un răspuns din care nimeni nu înțelese nimic. Rida își luă copilul. Îl pipăi:

— E cald. N-a murit.

Matahala rânji:

— N-a murit încă, dar o să moară.

Rida, tulburată cum era, nu-i auzi vorbele. Intră în hrubă și i-l puse Oarbei în poală:

— Mamă, dragă mamă, vezi tu ce are.

Oarba auzise hărmălaia, auzise focurile de pușcă, știa că acolo se află încăierată întreaga șatră și nu se aștepta la nimic bun. Rămăsese lângă foc. Acum noră-sa i-l puse în poală pe Bus. Oarba știa că băiatul e ca și dus. Îl pipăi încet și îndelung. Bus era cald încă. Sufla des și greu. Era ștropșit și-i curgea sânge pe gură. Îl pipăi mai departe. Mai avea ruptă în două locuri șira spinării. Îl sărută pe obraji și-l sărută și pe gura fragedă și plină de sânge. Îi șopti Ridei:

— Nu mai e nimic de făcut, noră. *Bus moare*. Tocmai acum îi iese sufletul. Și sufletul lui Bus – pe care acum tocmai îl văd aici, lângă mine – *seamănă cu o pasăre albă, de fum*.

Rida își luă băiatul în brațe, începu să plângă și să-l plângă.

— Puiul meu negrișor, puiul meu oacheș, ai murit! Ce scurtă ți-a fost viața, puiul meu oacheș, puiul meu negrișor!

Ursoaica Babaia se uită lung la Rida și se uită și la Bus cu ochii ei mari, galbeni și mormăi zbătându-se în lanț. Ghep, fratele mai mare al lui Bus, o ciomăgi. Ursoaica Babaia se potoli. Se potoliră și ceilalți urși. Ursoaica Babaia se așeză în patru labe cu botul spre intrarea în hrubă și privi, până o

apucă somnul, pielea ursului Zazu, spânzurată acolo. Fumul o afumase. Ninsoarea o uda. Vântul o usca. Fumul continua s-o afume și s-o înnegrească. Iar timpul, care o învechise, continua s-o învechească… s-o învechească…

A doua zi îl îngropară și pe Bus pe colină, lângă ceilalți morți ai șatrei.

Seara târziu, la lumina puțină a lămpilor cu petrol și a flăcărilor jucăușe ale focurilor, două muieri borțoase se ușurară după multe chinuri. Una născu un băiat, alta o fată. Him numără în gând viii și, tot în gând, numără și morții. Acum șatra nu mai avea decât șaizeci și două de suflete. Oamenii oacheși mai aveau carne de cal, de măgar și de catâr pentru cel mult o săptămână. Linte, fasole, varză, făină și mălai mai aveau pentru o lună. Mai puteau să nădăjduiască și la altceva? Da, mai puteau. Caii, măgarii și catârii șatrei muriseră, în urma acestui fapt rămăseseră întregi doi saci de orz și doi saci de ovăz. Orzul fiert și ovăzul fiert astâmpărau foamea, țineau vie șatra, cu toate că fierturile nu erau plăcute la gust.

La moartea lui Bus nu se mai gândi nimeni, în afară de Oarba și de Rida. Matahalei nu-i ceru nimeni socoteală. Legea străveche a șatrei cerea ca peste urmările unei încăierări, oricare ar fi fost ele, să se aștearnă cea mai deplină uitare. De ochii șatrei, atât Oarba cât și Rida țineau seama de această lege. În inimile lor însă clocoteau ura și dorul de răzbunare. Matahala nu avea să scape ușor. Moartea lui Bus trebuia să fie plătită. Presimțind, Matahala se ferea de cele două femei. Oarba era vicleană, Rida, vânjoasă și, la nevoie, puternică și îndrăzneață ca o leoaică.

— Hai, îi spunea Matahala bărbatului ei, lui Uj Hoțul, ia securea și hai la crâng să mai aducem lemne.

— Dar lemnele nu s-au isprăvit.

— Au să se isprăvească mâine-poimâine.

— Să mergem, dar de ce să mergem numai noi doi? Ce? Parcă numai noi ne încălzim la foc? Să mai meargă și alții.

— Hai, când îți spun.

Uj Hoțul nu se mai împotrivi. De altfel rareori i se împotrivea nevestei. Era un bărbat scund, bine legat, ca de patruzeci de ani. Nevastă-sa, căreia șatra, uitându-i numele, nu-i spunea decât Matahala, era mult mai înaltă decât el. Luă securea și plecă spre crâng. Matahala îi călcă pe urme. Până la crâng Matahala tăcu. Tăcu și Uj. Cum ajunseră, se apucară de lucru. Uj lovea cu coada securii în arbuști, îi scutura de zăpadă și pe urmă îi tăia.

Matahala aduna arbuștii tăiați și-i făcea grămadă. Când i se păru că grămada e destul de mare, Matahala zise:

— Destul. Destul pentru astăzi. Mai multe lemne nici n-am putea duce la spinare.

Uj Hoțul împărți grămada în două și din fiecare parte făcu un fel de snop pe care-l legă cu câte un crâmpei de frânghie. Vru să-și ia sarcina lui la spinare și să plece. Matahala grăi:

— Mai stai. Nu te-am adus atât de departe de sălaș numai pentru lemne.

Uj rânji. Și după ce rânii un timp, hohoti:

— Scroafo! Am cam bănuit eu…

Își scoase cojocul soios și-l așeză pe zăpadă cu grijă. Matahala îl aștepta întinsă, cu ochii acoperiți cu mâinile. Bărbatul o întrebă încet, de parcă ar fi bănuit că prin apropiere se mai află și alți oameni:

— Nu cumva ți-e rușine?

— Da, Uj, răspunse șoptit Matahala, ori de câte ori facem treaba asta mi-e rușine, îmi crapă obrazul de rușine, dar n-am ce face… și dacă n-am ce face, n-am ce face…

Se sculară, se scuturară de zăpadă și se uitară în toate părțile. La câțiva pași de ei, un iepure roșcat rămăsese nemișcat între nămeții de zăpadă și se uita la ei cu ochii mici în care lucea parcă o lumină veselă. Mai departe, crângul era pustiu, câmpul era pustiu, cerul era pustiu și încărcat de nori orbi, întunecați, neclintiți. Uj Hoțul aruncă spre iepure un ciot. Iepurele o tuli în salturi mari. Ciotul căzu și se îngropă în zăpadă.

— Nu l-ai lovit, Uj.

— Spune…

— Uj, îți mai aduci tu aminte cum te-a bătut pe tine cu harapnicul până ai leșinat, Him bașa?

— Nu, n-am uitat. Așa ceva nu se uită toată viața. Dar e cam multișor de atunci, femeie.

— Zece ani, Uj, zece ani și câteva luni.

— Călcasem străvechea lege a șatrei. Furasem niște cai. Him bașa era în dreptul lui să mă bată. Him bașa avea dreptul chiar să mă omoare. Dacă nu duceam caii de unde-i furasem, ne prindeau jandarmii și atunci… Atunci era vai de capul șatrei.

— Totuși, Uj, Him bașa te-a bătut prea tare.

Uj Hoțul tăcu. Tăcu și își aruncă gândurile îndărăt cu peste zece ani. Furase doi cai de la un cârciumar. Caii erau mari, șargi. Him bașa îl silise să

ducă frumusețea de cai de unde-i luase. Și pe urmă îl bătuse zdravăn.

Matahala îi întinse o țigară.

— Fumează, Uj. N-ai mai fumat demult.

Omul luă țigara, o aprinse și după ce trase cu sete câteva fumuri, o întrebă:

— Dar de unde ai tu țigări?

— Am cumpărat câteva pachete din orașul acela de lângă apă. Le-am păstrat pentru tine, pentru când vei fi în lipsă.

Fumul țigării era tare, aspru, acru. Lui Uj Hoțul îi plăcea.

— Ascultă, zise el, de ce mi-ai pomenit tu de întâmplarea cu Him bașa? Până acum n-ai scos o vorbă. Timp de zece ani și mai bine n-ai scos o vorbă, și acum, deodată… Credeam c-ai uitat…

— N-am scos nicio vorbă, Uj, pentru că n-avea rost.

— Și acum crezi că are?

— Are, Uj. Dacă n-ar avea, aș fi tăcut mai departe.

Uj se gândi, se gândi. Spuse:

— Nu pricep, zău că nu pricep nimic.

— Uj, tu ai urechi?

— După câte știu am. Două. Una în dreapta și alta în stânga.

Râseră amândoi. Vântul începu să adie. Era vânt de miazănoapte și avea să se întețească destul de curând. Ramurile arbuștilor se clătinară și scuturară zăpada.

— Degeaba ai urechi, Uj. N-auzi nimic din ce vorbesc oamenii în șatră.

Uj Hoțul se miră.

— Oamenii vorbesc multe. Nu știu ce vrei să spui.

— Oamenii vorbesc împotriva lui Him bașa.

— Și ce vor cu Him bașa?

— Să-l dea jos. *Șatra trebuie să aibă alt stăpân*.

Uj Hoțul își luă sarcina de lemne la spinare și plecă. Matahala îl urmă. Mergea, ca de obicei, cu doi pași în urma lui. Vântul se întări și mai mult. Se lăsa ger. Pe la jumătatea drumului dintre crâng și hrube, Uj Hoțul se opri. Când Matahala ajunse în dreptul lui o întrebă:

— Și cam care ar fi acela care i-ar lua locul lui Him bașa?

Matahala zâmbi. Îl lăsă pe Uj să aștepte un timp, pe urmă zise moale:

— Buir mi-a spus că șatra s-a gândit la tine.

Uj Hoțul rămase cu gura căscată.

— Cum adică la mine? Și de ce tocmai la mine?

— Nu știu. Vorbește cu Buir, dar ia seama să nu v-audă nimeni. Până nu este pregătit totul, nici Him bașa și nici altcineva din neamul lui nu trebuie să afle ceva.

Merseră mai departe. Vântul îi înfășura în pale reci. Cerul se posomora. Zăpada le scrâșnea sub picioare, de parcă ar fi fost sacâz nu zăpadă. În pragul hrubei, Uj Hoțul se opri și-i spuse Matahalei:

— Îmi pare rău că n-am lovit iepurele. Îl jupuiam, îl frigeam și-l mâncam astă-seară. Mi s-a făcut o poftă grozavă de friptură de iepure. Mâine o să mă duc în crâng să-ncerc să prind unul.

Matahala se uită strâmb la el și-i spuse, încet, printre dinți, de parcă ar fi rostit un cuvânt dulce, de dragoste:

— Căcăciosule!…

Uj Hoțul își vârî capul între urechi și tăcu.

În hrube oamenii oacheși vorbeau între ei pe șoptite. Dacă timpul nu era prea urât, dacă nu viscolea și vântul nu bătea prea tare, se adunau mai mulți, luau topoarele sau securile la spinare și se încârduiau spre crâng. Odată ajunși acolo tăiau arbuști, îi grămădeau și pe urmă se-ntindeau la vorbă.

— Trebuie să-l dăm jos pe Him bașa. Din pricina lui am ajuns aici. Din pricina lui o să pierim și noi și copiii noștri.

— Cum din pricina lui? Ce putea să facă?

— Să fi mișcat din urechi, să fi dat plocoane oamenilor stăpânirii de lângă fluviu, să fi rămas, să iernăm acolo, la marginea orașului.

— Credeți că izbutea?

— Trebuia să izbutească. L-am ales bulibașă, ca să aibă grijă de șatră. Ce fel de grijă a avut Him bașa, se vede: murim de frig, murim de foame.

— Nicio șatră n-a rămas dincolo de fluviu.

— Așa o fi. Noi însă trebuia să rămânem.

Alții vroiau să-l doboare pe Him bașa pentru altele.

— Și-a luat toți feciorii în hruba lui.

— În hruba lui e mai cald decât într-ale noastre.

— Pentru că în hruba lui pereții sunt uscați.

— Într-ale noastre mustesc pereții, mustește tavanul.

— Pe străinii aceia Him bașa nu ne-a lăsat să-i omorâm.

— După sfatul lui Him bașa nu i-am omorât și ne-am ales numai cu necazuri.

— Pe Alimut…

— Ce e cu Alimut?

— De ce nu-l silește Him bașa pe fiu-său să trăiască cu fata lui Calub? Stă fata părăsită și se usucă fără bărbat.

— Fata lui Calub o să se lege de ginerii noștri și-o să le strice căsniciile.

— Him bașa ne-a înșelat la socoteală. Pe bucatele cumpărate de la negustorii de lângă apă a dat mai puțini galbeni decât a spus el c-a dat. Ne-a înșelat… Ne-a înșelat…

— Oarba… Și Oarba e de vină. Ea îi dă sfaturi proaste lui Him bașa. Oarba… Și Oarba e de vină…

— De ce împiedică Him bașa pe Ariston și pe Goșu să se răfuiască odată?

— Întrebi de parcă n-ai ști: Him bașa ține la Lisandra. Poate s-o fi culcat și el cu ea, nu numai Ariston.

Strigau. Urlau. Se mâniau. Dacă Him bașa ar fi trecut din întâmplare prin apropierea lor, s-ar fi repezit cu toții asupra lui, l-ar fi ucis și l-ar fi rupt în bucăți, cu toate că până atunci niciunul din ei nu omorâse om.

Him bașa nu știa nimic. Tândălea în hrubă, își încălzea oasele bătrâne la foc și se gândea la șatra lui, la șatra pe care încă de pe când era tânăr și drept ca un brad o stăpânea și pe care, la rândul și la timpul lor, o stăpâniseră înaintașii săi.

Acum ieși în pragul hrubei. Oamenii oacheși suiau povârnișul, ajungeau în pragul hrubelor cu sarcinile de lemne și rămâneau acolo încruntați. Nu-și dădu seama ce este cu ei, dar bănui că totuși ceva deosebit era la mijloc. Se duse în hrubă, luă biciul și se întoarse. Oamenii oacheși începură să se înghesuie unul într-altul și să murmure. La spatele bărbaților se îngrămădiseră muierile și copiii. Him bașa înălță fruntea și-i întrebă:

— Ce vreți? Vad că vreți ceva, dar nu înțeleg ce anume.

Se făcu tăcere. Fiecare aștepta să înceapă altul.

Him bașa zâmbi și adăugă:

— Nu cumva e vorba tot de Ariston și de Goșu?

Buir se lăsă pe vine ca să nu se vadă – era în rândul din urmă – și zise:

— Nu, bulibașă, *acum e vorba de altceva*.

— Spune, Buir, că mi se pare că al tău e glasul. Spune ce vreți?

Buir rămase tot ciucit pe vine și-i răspunse:

— Vrem ca tu să nu ne mai fi bulibașă. Vrem ca bulibașa al nostru să ne fie Uj, da, Uj Hoțul, bărbatul Matahalei.

Him bașa râse de-a binelea.

— Și de ce să nu mai fiu eu bulibașă, Buir? Și mai ales pentru ce să fie bulibașă peste șatra noastră Uj Hoțul?

Oamenii prinseră curaj și se apucară, învălmășind și încurcând cuvintele, să-i strige și să-i urle în obraz toate câte le strigaseră și le urlaseră între ei în crâng. Ba mai adăugară și alte născociri, care mai de care mai prăpăstioase și mai urâte. Fiii lui Him bașa – cinci la număr – veniră lângă el. Veni lângă el și Oarba.

— Lăsați-mă singur! zise Him. Trageți-vă de-o parte și rămâneți liniștiți, orice s-ar întâmplă.

Îl ascultară. Sudalmele nerușinate, învinuirile plănuite și clocite mai dinainte, ca și cele născocite pe loc, la fierbințeală, curgeau șiroaie. Him bașa ascultă totul… totul…

Văzând că Him bașa ascultă tot ceea ce i se aruncă în spinare, fără să crâcnească, ci numai clipind din când în când din ochi, oamenii oacheși se mai domoliră. Atunci Him bașa prinse o clipă de tăcere și-i întrebă răstit:

— Crede, într-adevăr, vreunul din voi că eu am avut ceva cu Lisandra? Poate tu, Aristoane? Poate tu, Goșule?

— Eu nu, zise Goșu.

— Nici eu, spuse Ariston.

— Atunci cine? întrebă Him bașa.

— Noi toți! urlară oamenii aproape într-un singur glas. *Noi toți!*

Him bașa ridică biciul, se repezi la ei, îi izbi pe aleselea și la nimereală, fără milă, cum nu-i mai lovise niciodată. Unora le căuta cu biciul obrazul, pe alții se mulțumea să-i lovească la întâmplare. Femeile și copiii fugiră speriați. Bărbații însă rămaseră pe loc îndurând cu resemnare loviturile. Niciunul nu încercă să scape. Câțiva căzură cu fața în zăpadă. Him bașa continua să-i lovească.

Îi lovi… Îi Iovi… Și nu se opri până nu-i văzu pe toți culcați la pământ.

Când se potoli, le spuse:

— Despre ceea ce avem de făcut, spre a încerca să scăpăm cu viață din această pustietate, o să vorbim mâine. Acum duceți-vă și astâmpărați-vă foamea. Ați muncit cu spor la crâng și ați adus lemne la hrube pentru cel puțin o săptămână.

Vântul vui și șuieră mai departe peste câmpurile albe. Norii își lăsară pântecele umflate să atârne, ca și mai înainte, deasupra pământului. Începu să ningă cu fulgi mari și deși. Începu iarăși să ningă… Iarăși…

Capitolul XI

Trecură zile. Trecură nopți. Pe urmă trecură alte zile și alte nopți. Vântul suflă și într-o seară se opri ostenit și se culcă printre nămeți să se odihnească. Ninse. Nu mai ninse. Ninse iarăși. Soarele se arătă. Se ascunse. Și iarăși se arătă. Zilele începură să crească. Nopțile începură să scadă. Și vremea curse înainte.

În șatra aciuată în hrubele înconjurate de pustiu muriră oameni și se născură pui de oameni. Fiecare mort muri pentru el. Fiecare nou-născut se născu pentru el. Pentru că niciun om nu moare în locul altui om și niciun pui de om nu vine pe lume în locul altui pui de om.

Cara-lu, cara-la,
Luko-bei…
Cara-lu, cara-la,
Niko-bei…

Morții fură îngropați lângă ceilalți morți, pe colină, în pământul înghețat și sub zăpada înghețată. Când ești mort, în pământ nu-ți e nici cald, nici rece, nici bine nu-ți este și nici rău. Dormi liniștit, somn adânc dormi, somn de veci dormi și nu știi nici măcar cum putrezești și cum te schimbi în țărână, dar de putrezit putrezești, de schimbat în țărână, te schimbi în țărână.

Pruncii cei noi, tăvăliți goi prin nămeți, pentru a se căli și pentru a se oțeli, îndată după naștere, țipară înainte de a deschide ochii și nu tăcură decât după ce-și potoliră întâia foame sugând țâță dulce din sânii mari, arămii și pietroși ai lehuzelor.

Prin văzduhul când înnourat și crâncen, când limpede și sticlos se auziră iarăși tunurile mugind, gemând adânc și îndelung undeva departe spre răsărit. Socotind după mugetul și geamătul lor, războiul se apropia, se apropia încet, dar se apropia.

Șatra se obișnui repede cu tunurile. Le auzeau glasurile și parcă nu le auzeau. Hrana era pe isprăvite. Foametea da târcoale șatrei, frigul o făcea să dârdâie și să clănțăne, și acum moartea se simțea în hrubele oamenilor oacheși ca la ea. Simțeau frigul, însă nu se speriau nici de frig. *Va veni primăvara*. Vor mânca verdețuri și vor scăpa de foamete. Va veni primăvara și ei toți se vor încălzi la soare și vor scăpa de frig. Moartea însă n-o

vedeau. Moartea nu are trup. Dacă moartea n-are trup, n-are nici umbră. Atunci cum s-o vezi?

Câteva săptămâni Him bașa nu mai avu prilejul să biciuie pe nimeni. Șătrarii se potoliră și nu mai visau să-l schimbe cu Uj Hoțul. Goșu și Ariston se înjurau și se amenințau cu cuțitele ori de câte ori se întâlneau departe de hrube: dar de încăierat nu se mai încăierau. Him le spusese amândurora, în fața întregii șatre, ce hotărâse și, arătându-le și biciul, adăugă că, în cazul în care se vor mai lua la bătaie fără știrea și fără îngăduința lui, îi va alunga fără milă din șatră, cu Lisandra lor cu tot.

Tocmai atunci când toți se pregăteau să aștepte primăvara salvatoare în liniște, se petrecu ceva cu totul neașteptat și care încurcă lucrurile. Rida, care nu-i putea ierta Matahalei moartea lui Bus, o pândea și o urmărea cu gândul s-o prindă la strâmtoare și să-și sare cu ea inima. Tot pândind-o și tot urmărind-o, într-un amurg, o văzu furișându-se printre nămeți. Nu venea spre hrube, ci se depărta de ele. Peste câteva clipe, băiețandrul Vuz, fratele mai mic al lui Blebe, se strecură după ea, uitându-se cu vădită frică în dreapta și-n stânga. Rida pricepu despre ce poate fi vorba. Vru să se ia după ei. Se răzgândi. Chemă încă trei femei din șatră și le spuse:

— Veniți cu mine, muierilor. N-o să vă pară rău. O să vedeți ce nici cu gândul n-ați gândit… O să vedeți… O să vedeți…

Să vadă ce nici cu gândul n-au văzut! Cine are tăria să se împotrivească unei asemenea ispite? Plecară în stol, tăcute. Merseră nu prea mult. Se opriră. Căscară ochii, ochii lor rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri. Duseră mâinile la gură, să nu strige. Matahala! Matahala cea neprihănită sta răsturnată în zăpadă. Fața, acoperită cu mâinile! Fusta, ridicată până sus. Părea un morman uriaș de carne, un morman viu. Deasupra Matahalei, mic și pricăjit ca un bursuc costeliv, băiețandrul Vuz, căruia încă nu-i mijise mustața, zorea, ca un nechibzuit ce era, s-o mulțumească și s-o îndestuleze.

Rida rămase de piatră, cu gândul la răzbunarea ei. Privind însă, celorlalte trei muieri li se aprinse pofta. În trupurile lor arămii mânia începu să fiarbă și sângele să clocotească. Se apucară să chiuie:

— Huo!… Huo!… Huideooo!… Nerușinato! Ai spurcat copilul, nerușinato!… Huo!

Vuz se dezmetici, sări în sus, își ridică pantalonii din vine și o luă la goană peste câmp. Zăpada îl împiedica să alerge așa cum ar fi vrut. Alerga câțiva pași. Cădea. Se ridica. O lua iarăși la goană. Greoaie, Matahala se

sculă și ea, își scutură fusta și scurteica de zăpadă și se uită către muierile care o huiduiau.

Se apropie de ele liniștită de parcă nu s-ar fi petrecut nimic.

— Ce e, fa? Ce v-a apucat?

— Păi…

— Ce păi?

Se năpusti și prinzând-o pe una de coade se apucă să târnuie zăpada cu ea. Celelalte două fugiră țipând. Rida sări în spinarea Matahalei, îi smulse tulpanul de pe cap, își înfipse mâinile în părul ei și, smucind-o și mai izbind-o și cu genunchii în spate, izbuti s-o doboare în zăpadă. Încalecă pe ea, o zgârie și încercă să-i spargă ochii. Matahala își încordă puterile și o zvârli de-o parte. Nu ajunse însă să i se urce cu picioarele pe piept și s-o zdrobească. Șatra venea grăbită, toată în păr. Him bașa flutura biciul și Uj Hoțul ciomagul. Matahala le râse tuturor în nas:

— Atâția bărbați mândri! V-ați adunat să bateți o muiere!

Scuipă la picioarele lui Him bașa. Uj Hoțul sări într-o parte și înălță fulgerător ciomagul s-o izbească pieziș și s-o doboare. Matahala se răsuci pe călcâie uimitor de repede, se feri și ciomagul lui Uj Hoțul căzu în gol. Matahala îi puse piedică bărbatului. Uj Hoțul căzu. Șatra, până aci mânioasă, își descreți frunțile și râse. Matahala nu luă în seamă râsul șatrei, cum cu puțin înainte nu-i luase în seamă mânia. Se aplecă de mijloc și-l apucă pe Uj Hoțul de picioare. Dintr-o singură opintire îl ridică și începu să-l învârtească în jur, cum ar fi învârtit o bâtă. Oamenii oacheși se traseră îndărăt. Him bașa rămase neclintit. Matahala lovi în el cu Uj Hoțul. Stăpânul șatrei căzu. Matahala îl aruncă peste el pe Uj Hoțul. Bărbații șatrei se rușinară de teama care-i făcuse să dea îndărăt, închegară un cerc în jurul Matahalei, strânseră cercul din ce în ce mai mult și, când unul dintre ei răcni „Acum”, se repeziră cu toții dintr-odată asupra ei. Unii îi săriră în cârcă și o apucară de păr, alții îi căutară beregata s-o înăbușe, câțiva se târâră și o prinseră de picioare. O burdușiră bine, pe înfundate și până la urmă izbutiră s-o întindă cât era de lungă pe zăpadă.

Undeva, spre răsărit, departe, neînchipuit de departe, tunurile gemeau, oftau și se văitau îndelung. Prin amurgul vânăt, gemetele, oftaturile, vaietele tunurilor alergau între pământul alb de zăpadă și cerul acoperit de nori, veneau, treceau peste oamenii șatrei, învălmășiți în apropierea hrubelor, și se pierdeau înspre zarea apusului ori poate treceau și dincolo de zarea aceea unde soarele ascuns după nori se chinuia să asfințească. În urma gemetelor,

oftaturilor și vaietelor stinse, topite, veneau rostogolindu-se dinspre răsărit altele și altele. Nu cumva rostogolirea aceasta era însăși rostogolirea timpului? Rostogolirea timpului nu se aude. Dar acum, de când oamenii se vânau și se ucideau între ei cu o sălbăticie care o întrecea cu mult pe cea a fiarelor, nimic sau aproape nimic nu se mai petrecea ca de obicei.

Careva o izbise în tâmplă. Matahala amuțise. Acum oamenii oacheși o loveau pe unde nimereau și-o rostogoleau prin zăpadă.

— Lăsați-ne-o și nouă… Lăsați-ne-o și nouă…

Bărbații, osteniți, o lăsară pe Matahala pe mâna muierilor. Muierile n-o loviră. N-o traseră de păr. Nu-i zgâriară obrazul cu unghiile. O întoarseră cu fața în sus, încălecară pe ea, îi ridicară fusta și cămașa groasă, de cânepă, până mai sus de buric, îi desfăcură picioarele și prin deschizătura dintre ele se siliră s-o îndoape cu bulgări de gheață și de zăpadă.

— Ha-ha-ha!

— Hi-hi-hi!

— Muierile au cap! O pedepsesc pe unde-a păcătuit.

Him bașa și Uj Hoțul, care se dezmeticiseră și se culeseseră din zăpadă, priveau. Ochii lor rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, deveniră, ieșind din orbite, parcă și mai rotunzi, parcă și mai mari, parcă și mai negri.

Dinspre răsărit veniră și trecură vuind și la mare înălțime către apus trei avioane burticoase. Oamenii oacheși nu le priviră. Avioanele se depărtară. Când ajunseră aproape de marginea zării umbrele mari, luminoase, căzură din cer și plutiră îndelung, alungind amurgul, între pământ și cer. Pe urmă… Pe urmă se auziră explozii și se văzură flăcări mari zbătându-se ca niște șerpi roșii, uriași și suluri negre de fum.

Avioanele se întoarseră. După ele venea, lunecând pe sub nori, un avion mic care zbârnâia ca un bondar. Sub nori, deasupra zăpezilor, lătrau mitraliere. Cele trei avioane se depărtară. Bondarul se întoarse bâzâind vesel că-l ocolise moartea. Zbura destul de jos. Pilotul văzu pe albul zăpezii învălmășeală omenească. Căpătă chef de joacă. Aruncă o parașută luminoasă. Amurgul își depărtă aripile cernite. Cerul se lumină. Se lumină și câmpul acoperit de zăpada. Bondarul se clătină pe aripile lui negre, se lăsă și mai jos. Mitraliera lătră de câteva ori scurt. O ploaie de gloanțe împroșcă zăpada. Oamenii oacheși căzură la pământ. Bondarul, hohotind și scrâșnind din măselele lui de oțel, se înălță și se depărtă. Parașuta căzu undeva în zăpadă și se stinse. Amurgul deveni iarăși amurg. Matahala,

lăsată în părăsire, se trezi. Se frecă la ochi și se sculă. Șatra sta tăcută, lungită, cu fețele în zăpadă. Matahala simți dureri ascuțite. Înțelese ce i s-a întâmplat. Se repezi la Uj Hoțul, îi luă ciomagul și începu să lovească spinări, picioare, capete. Urlă:

— Dar ce-ați avut, mă, cu mine? Dar ce-ați avut, fa, cu mine? Ce-ați vrut, mă, și ce-ați vrut fă cu mine? Ce vă pasă vouă ce fac eu cu născătoarea mea și cu viața mea? A? Ce vă pasă?

Lovi de câteva ori și pe Him bașa. Văzându-l pe Uj Hoțul că încearcă să scape cu fuga se năpusti asupra lui. Îl pocni, îl îmbrânci, iar îl pocni:

— Și tu, stârpitură, tu de ce-ai vrut să mă bați? De ce-ai vrut să mă bați tu pe mine? De douăzeci de ani trăiesc cu tine, mototolule, și tot de douăzeci de ani eu – eu, și nu alta – îi învăț pe toți flăcăii șatrei cum să se culce cu muierile. Eu, nu alta! Și acum ați aflat-o. Ai aflat-o și tu, mototolule! Și vrei să mă bați! Vreți cu toții să mă bateți!… Să mă bateți… Voi… Să mă bateți voi pe mine…

Scuipă scârbită spre toți și aruncă ciomagul departe, peste capetele lor. Ciomagul nu lovi pe nimeni. Căzu și se îngropă în zăpadă. Matahala se lăsă pe vine, se ciuci și începu să se vaiete și să plângă.

— Ce-aveți voi cu mine! Ce vreți voi de la mine! Peste *puțin timp o să murim. Toți o să murim*. Cu mic, cu mare o să murim. Până la primăvară, până la vară niciunul din noi n-o să mai trăiască. Noi am fost mânați aici să murim. *Toți o știți. Și niciunul din voi nu vorbește despre asta*. În curând o să murim toți, toți…

Acum amurgul se stinse. Golul dintre cerul acoperit de nori groși și pământul ascuns sub zăpada albă, neprihănită, se umplu de scama fumurie a întâiului ceas de seară. Oamenii oacheși tăcură și se cocoșară. Tăcură de teama cuvintelor pe care le auziseră. Și se cocoșară, pentru că dintr-odată li se păru că tot întunericul serii se prăbușise pe umerii lor.

Matahala sughiță și când sughițul i se potoli spuse:

— O să murim! Toți. Până la primăvară sau cel mai târziu până la vară. O să murim. *Și cu ce ne-am ales noi din viața noastră?* Și eu… Spuneți-mi voi mie, cu ce m-am ales eu din viața mea? A? Cu ce m-am ales?…

Nu-i răspunse nimeni. Nici oamenii nu-i răspunseră, nici pământul, nici văzduhul, nici norii. Nimeni… Nimeni…

Femeia uriașă se lungi pe zăpada. Vru să muște pământul. Pământul, care tăcea și nu-i răspundea. Însă pământul era acoperit cu zăpadă. Peste zi suflase vânt rece dinspre miazănoapte și zăpada era tare și înghețată.

Zbătându-se, Matahala își înfipse dinții în zăpada tare și înghețată. Mușcă. Buzele îi sângerară. Își linse sângele de pe buze întocmai cum își lingeau animalele rănile. Întocmai cum își lingea vulpea sângele rănii atunci când era împușcată de vânător, dar nu ucisă. Își dădu seama că sângele ei e cald, aproape fierbinte, sănătos și nițeluș sărat. Începu să-i placă sângele. Își mușcă singură buzele. Adânc și le mușcă. Buzele îi sângerară din belșug și ea le linse cu sete, le linse până le simți uscate. Se ridică.

Șatra, care privise totul cu mirare, se trase îndărăt, tăcută. Matahala căută ciomagul îl găsi. Îl ridică și urlă:

— Nu vreau să mor… Nu vreau să mor… Vreau să-mi trăiesc până la capăt viața… Iar voi… Voi să mă lăsați să-mi trăiesc cum îmi place mie puțina viață pe care o mai am de trăit… Puțina viața pe care o mai am de trăit…

Careva îi strigă:

— Dar de ce vrei să trăiești?

— Dobitocule! Dar de ce să vreau să mor? Vino, vino-ncoace, dobitocule, să te ciomăgesc și să-ți smulg boașele. Nu meriți să ai boașe, nu, nu meriți…

Șatra tăcu. Matahala tăcu. Câinii, care încă de la începutul încăierării se așezaseră în patru labe în zăpadă și priviseră totul fără să miște măcar din coadă, tăcură și ei. Nu mârâiră, nu scânciră, nu lătrară. Se uitară la tot ceea ce făceau oamenii oacheși și ascultară tot ceea ce spuseră oamenii oacheși. Poate înțeleseră ceva. Poate înțeleseră totul. Poate nu înțeleseră nimic. Dar câinele Rob nu se uitase la nimeni. Rămăsese tot timpul cu ochii în jos și cu botul în zăpadă.

Uj Hoțul se apropie de nevastă-sa. Matahala socoti că vine cu gând rău asupra ei, acum, când o crede stropșită, lipsită de putere, moleșită. Ochii ei rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, i se aprinseră. Sângele începu să-i clocotească în trup. Ridică ciomagul, urlă:

— Să nu te atingi de mine, stârpitură, că te ucid! Dintr-o singură lovitură te ucid, stârpitură!

Înfricoșat, Uj Hoțul căzu în genunchi. Matahala lasă ciomagul. Uj Hoțul se târî încet, pe genunchi, către ea.

— Draga mea, scumpa mea, hai… Hai să mâncăm și să ne culcăm draga mea… Liniștește-te, draga mea, liniștește-te. O să trăim… O să trăim… O să trăim…

— Natantolule! Cum o să trăim și cât o să mai trăim? Puțin de tot, natantolule, *puțin de tot*. Pe urmă… Pe urmă o să murim… Pe urmă toți o să murim… toți… toți.

Se așeză iarăși pe plâns. Uj Hoțul se sculă, se înălță pe vârful picioarelor, întinse mâna s-o mângâie pe Matahala pe obraz. Muierea voinică îl plezni peste mână:

— Ce ți-a venit? Nu te-ai priceput niciodată să mă mângâi, nici pe obraz, nici prin alte părți.

Uj Hoțul se trase îndărăt. Și după ce puse între el și ea o distanță bunicică, se răsti:

— Adică…

— Așa cum ți-am spus!

— Dar alții… Alții au știut să te mângâie?

Acum glasul lui se asemui cu glasul unui copil. Matahala se gândi să-i spună ceva plăcut, o minciună care să-l liniștească. În ciuda voinței ei se auzi rostind răspicat adevărul:

— Oho! Alții! S-au priceput… S-au priceput de minune.

Răspunsul îl opări.

— De-ai noștri?

— Și de-ai noștri.

— Care? Spune-mi-l, să-l omor.

— Ai avea prea mulți de omorât, Uj. Prea mulți.

Se opri pentru a-și aminti cât mai bine totul. După aceea zise:

— Nu, Uj, n-ai avea prea mulți de omorât. O mare parte din ei au murit. Au murit și au fost îngropați.

Iarăși își aduse aminte de moarte. Iarăși și iarăși… Urlă. Ca o fiară urlă:

— O să murim. Până la primăvara, ori cel mult până la vară, o să murim. Toți o să murim. Am fost aduși aici să murim… Să murim!

Uj Hoțul se apropie de ea și o apucă de mână:

— Hai, nevastă, hai, nevastă…

Matahala se lăsa dusă ca un copil cuminte. Plângea. Sughița. Iar plângea. Sub picioarele ei mari, groase, zăpada înghețată scrâșnea și scârțâia. Zăpada înghețată scrâșnea și scârțâia și sub tălpile lui Uj Hoțul.

Se îndreptară spre hrube. Aprinseră focurile, care între timp se stinseseră. Muierile pregătiră în grabă fiertură săracă. Oamenii oacheși, flămânzi, osteniți, o sorbiră și ei în grabă, de parcă ar fi fost nevoiți să plece de îndată la drum. Nu plecară. *N-aveau încotro să plece*. Se întinseră în culcușuri și

încercară să doarmă. Somnul însă da târcoale hrubelor și nu voia să pătrundă în niciuna din ele. Oamenii oacheși se răsuceau, se așezau când pe-o parte, când pe alta, închideau ochii și încercau să nu se mai gândească la nimic. În capetele tuturor însă se învârtea un singur gând, unul singur: *„O să murim. Până la primăvară, ori cel mai târziu până la vară, o să murim. Toți o să murim. Am fost aduși aici ca să murim.”*

Focurile pâlpâiră. Fumegară. Se stinseră. Frigul se strecură înăuntru printre pieile atârnate la intrare. Oamenii oacheși se acoperiră mai bine. Unii se făcură covrig. Alții își luară nevestele în brațe și, când le simțiră lângă ei calde și vii, forța vieții li se trezi. Nu și-o stăpâniră.

Spre ziuă adormiră. Adormi și Him. Lângă pieptul păros al lui, Oarba, trează, respira ușor, liniștit. Da, Oarba respira ușor, liniștit. Dar inima îi ardea în piept ca un bulgăr rotund de foc. De ce murise Bus? De ce fusese nevoie să moară Bus? Acum băiatul, altădată atât de viu, atât de neastâmpărat, dormea somn adânc, somn fără trezire, în pământul înghețat, sub zăpada înghețată și nici măcar nu putea să viseze. O pișcară puricii. Se scărpină încet, să nu-i tulbure somnul lui Him. Mâncărimea îi trecu. Gândi: „Pe morți nu-i pișcă puricii. Morții nu visează. Morții nici măcar nu visează. Morții nu se gândesc la nimic. Dar dacă, totuși, se gândesc? Nu. Nu se gândesc. Morții nu mai au gânduri. Morții, odată culcați în pământ și acoperiți cu pământ, nu mai au umbră. Și dacă morții nu mai au umbră, nu mai au nici gânduri.”

Tunurile gemură adânc, undeva departe, spre răsărit. Lumina puțină și săracă a zorilor învălui timpurile pustii acoperite de zăpadă. Him bașa se răsuci și vorbi prin somn:

— O muiere! Să mă lovească pe mine o muiere!

Oftă. „Doarme! își spuse oarba. Doarme și vorbește singur prin somn. Somnul e un fel de moarte, dar nu e moarte.”

Una din nurorile Oarbei, aceea căreia șatra îi spunea Cața, se trezi, se desprinse din culcuș și aprinse focul. Oarba auzi pașii desculți. Pe urmă auzi – cu auzul ei ascuțit – cum cresc și joacă flăcările. Ursoaica Babaia mormăi veselă că peste somnul ei și peste somnul lumii mai trecuse o noapte. Peste somnul lumii vii și peste somnul lumii moarte mai trecuse o noapte. Tunurile gemură iarăși adânc prin sute de guri. Ursoaica Babaia mormăi iarăși, de astă dată a supărare. Ceilalți urși mormăiră și ei. Șatra ieși din somn.

— Mamă, mi-e foame…

— Mamă, mi-e foame…

Celor mici, ca și celor mari, le era foame, numai că toți cei mici o și mărturiseau.

— Mamă, mi-e foame, mi-e foame…

— Mamă, mi-e foame… de parcă aș avea șoareci în burtă.

— Dac-ai avea șoareci în burtă, ai fi sătul.

Ar fi fost bine, dacă șatra ar fi avut șoareci la îndemână. I-ar fi tăiat, i-ar fi fript, i-ar fi mâncat și și-ar fi astâmpărat foamea.

Muierile fierseră orz și ovăz în oale.

— Altceva nu ne mai dai?

— Nu mai are maica ce să vă dea… Nu mai are maica…

— Matahala a grăit adevărul. Până la primăvară o să murim cu toții de foame.

— Poate n-o să murim.

— O să murim.

— Poate n-o să murim.

— O să murim.

— N-o să murim.

Ursoaica Babaia se scarpină de purici. Mormăie. Pe urmă se scarpină iarăși de purici. Focul fumegă. Aerul din hrubă e acru, e amar, e stătut. Pielea ursului Zazu atârnă la intrare. S-a uscat. Vântul o clatină. Ursoaica Babaia o privește. Își amintește de ursul ei. A trăit ea în adevăr lângă Zazu, sau numai a visat? Visează oamenii, dar și urșii visează.

— Mooor… Mooor…

Undeva, departe, spre răsărit, gem adânc tunurile. Câmpul din jurul șatrei e nemărginit. Și e acoperit, de luni și luni de zile, cu nămeți înalți de zăpadă. Cerul e mohorât. Mohorât și mărunt. Nori vineți aleargă dinspre răsărit spre apus. Vântul șuieră, fluieră, țiuie. În hrube ard focuri. Fumul negru se izbește de tavanele și de pereții hrubelor, încearcă să răzbească afară, însă vântul îl prinde, îl răsucește și-l împinge înăuntru peste oamenii oacheși, sătui până în gât de vreme urâtă.

— Nu mai vine primăvara…

— Ba o să vie, însă o să vie mai târziu, poate prea târziu.

— De ce prea târziu?

— Pentru că *până atunci o să murim cu toții*.

— De foame?

— De foame.

Ursoaica Babaia se uită la pielea uscată a lui Zazu. Mormăie. Se scarpină de purici. Pe urmă iarăși mormăie.

Și timpul trece… Timpul trece… Timpul trece…

— Nu mai avem ce mânca.

— Ba ar mai fi ceva.

— Ursoaica?

— Ursoaica.

— Și după aceea?

— Ceilalți urși.

— Asta ar mai prelungi viața șatrei cu o săptămână, două…

— Pe urmă?

— Pe urmă vom vedea. Multe se pot întâmpla într-o săptămână, două. Multe… Multe de tot se pot întâmpla…

Oarba începu să se vaiete.

— Până acum… Până acum nu s-au pomenit oameni oacheși care să-și fi mâncat urșii.

— Multe din câte nu s-au întâmplat niciodată se întâmplă acum. Războiul…

— Au mai fost și altădată războaie.

— Au mai fost, dar…

Veni o pală de vânt și clătină pielea uscată și înghețată a ursului Zazu. Fumul din hrube se învârteji. Oamenii oacheși își acoperiră ochii cu mâinile. Și-i acoperi și Oarba. Sarat zise:

— Dar urșii nu sunt ai noștri. Sunt ai lui Him bașa, care n-o să ne dea voie să-i tăiem.

Lui Uj Hoțul i se bulbucară ochii. Glasul i se aspri și i se înrăi:

— Ba o să ne dea voie.

— Și dacă se împotrivește, ce-i putem face?

— Mai nimic. Îl tăiem, îl ciopârțim și-l mâncăm și pe el.

Tocmai atunci intră în hrubă Him bașa. Undeva, departe, spre răsărit, se auziră iarăși tunurile gemând adânc. Him bașa se așeză pe vine lângă foc, își întinse mâinile spre flăcările gălbui să și le încălzească. Acum oamenii oacheși tăceau. Se uitau în pământ și tăceau. Oarba îi îndemnă:

— Hai, spuneți-i lui Him bașa ce voiați să-i spuneți. Stăpânul vostru n-o să se supere, o să va asculte, cum v-a ascultat totdeauna, cu bunăvoință.

Oamenii oacheși nu ascultară îndemnul Oarbei. Tăcură mai departe. Him se uită la ei. Priveau în pământ. Aveau ochii nespus de triști și cu acești ochi

nespus de triști priveau în pământ și tăceau. Dar Uj Hoțul, cutezător, căută privirile bulibașei și când i le găsi îl înfruntă. Ținea în mână un cuțit lung, cu două tăișuri. I-l arătă. Him nu înțelese. Râse și întrebă:

— Dar ce ai? De ce-mi arăți cuțitul?

— Cum de ce? Cuțitul meu vrea s-o taie pe Babaia.

— Numai cuțitul tău?

— Nu. Aproape toate cuțitele șatrei vor s-o taie pe Babaia. S-o taie pe Babaia chiar acum…

— Ca s-o mâncați?

— Da. Ca s-o mâncăm. Suntem pocâltiți de foame. Dacă n-o mâncăm pe Babaia, murim. Și noi nu vrem să murim.

Oarba se duse la Babaia, o prinse de gât și începu s-o sărute. Ursoaica mormăi mulțumită. Him bașa spuse:

— Luați-o. Dacă vreți s-o luați, luați-o.

— O să mănânci și tu din carnea ei, Him bașa.

— Nu, Uj. Dacă aș mânca din carnea ursoaicei, aș muri.

— Fleacuri, bulibașă. Și dacă o să mănânci din carnea ursoaicei și dacă n-o să mănânci, *de murit tot o să mori. Tot o să mori*…

Him bașa ridică din sprâncene:

— De unde știi tu că o să mor?

Uj Hoțul râse:

— Toți oamenii mor, bulibașă.

Him zise moale:

— Da. Ai dreptate, Uj, de moarte nu scapă nimeni. Dar atunci de ce vă osteniți să tăiați ursoaica?

— De murit o să murim cu toții, bulibașă, dar vrem să murim cât mai târziu cu putință și numai atunci când nu se va putea altfel… atunci… atunci și numai atunci.

Oarba mângâie îndelung ursoaica, o mai sărută o dată pe bot și se depărtă de ea. Uj Hoțul, care numai atât aștepta, desprinse lanțul din peretele hrubei și o târî după el. Ursoaica se lasă greu, se împotrivi. Uj Hoțul smuci lanțul. Sarat o lovi cu piciorul în burtă. Alții o izbiră cu ciomegele. Babaia se zbătu mult timp. Oamenii oacheși o bătură, până o deșelară, o împinseră cu genunchii și, până la urmă o scoaseră din hrubă. Nu se osteniră s-o ducă prea departe. Nămeții erau mari, pârtia îngustă. Ursoaica Babaia mormăia, se lăsa greu, încerca să muște cu dinții ei mari și galbeni de bătrânețe.

— Țineți-o bine, porunci Uj Hoțul. Țineți-o bine, să nu ne scape tocmai acuș.

Oamenii oacheși o răsturnară cu burta în sus și o ținură bine. Uj Hoțul se aplecă și dintr-o singură lovitură îi tăie beregata. Sângele roșu-negricios stropi până departe zăpada. Pe Uj Hoțul îl stropi chiar pe obraz. Omul nu se sinchisi. Unii săriră în lături și se feriră la timp, alții se aleseră cu straiele mânjite.

Sângele era cald și mirosea puternic și ațâțător a viață. Așezat pe labe, Rob ridică botul spre cer și urlă prelung, urlă a pustiu și a moarte. Ceilalți câini se adunară în preajma oamenilor, însă de teama loviturilor pe care le-ar fi putut primi rămaseră departe. Uj Hoțul le aruncă măruntaiele. Câinii se încăierară. Câțiva oameni râseră. Unul zise:

— Se-ncaieră ca proștii, aproape pentru nimic.

Acum câinii șatrei deveniseră slabi, jigăriți și păreau tot atât de hămesiți de foame ca și stăpânii lor.

Șătrarii jupuiră ursoaica, îi luară pielea, presărară sare pe ea și-o întinseră pe o frânghie, la vânt, să se usuce. Înainte ca pielea Babaiei să înghețe, hămesiții se luară la harță.

— Lui i-ai dat o bucată de carne mai bună decât a mea.

— Cui? Mie? Pe tine te-a părtinit Uj Hoțul. Pe tine, nu pe mine.

Uj Hoțul rânji:

— Adineauri răbdați și râdeați de câini. Acum, voi… Acum voi vă arătați a fi mai răi decât câinii… mai răi decât câinii…

Vru să mai spună ceva Uj Hoțul, să-i mai batjocorească, să-i potolească, să-i împace. N-avu când. Înainte de-a apuca să deschidă gura, se pomeni izbit, trântit în zăpadă, luat de picioare, târât departe de hrube, ca un hoit.

Când îl părăsiră, Uj Hoțul se bucură: „O să aștept aici până cade înserarea. Pe întuneric o să mă târăsc singur la hrubă. Am să mă ascund într-un colț. Dacă nu voi îngheța de frig… Ori dacă nu va da careva peste mine. Bine că nu m-au omorât… Dar o să le arăt eu cine sunt și ce pot… O să le arat eu… O să le arăt eu…”

În jurul trupului hărtănit al ursoaicei încăierarea era în toi. Oamenii oacheși își ieșiseră parcă din minți: se înjurau, se îmbrânceau, se loveau unii pe alții cu hălcile de carne ori cu pumnii. Între timp muierile se strecurau printre ei, șterpeleau câte o bucată de carne căzuta în zăpadă ori un os plin de sânge și fugeau spre hrube să le pună la fiert ori la fript.

Him bașa auzi hărmălaia și înțelese ce se petrece afară. Ar fi, trebuit… Ce-ar fi trebuit? Ar fi trebuit să pună mâna pe harapnic, să alerge la locul învălmășelii, să izbească fără mila în dreapta și-n stânga, să despartă oamenii și să pună rânduială în șatră. Avea dreptul s-o facă. N-o făcu. Rămase liniștit lângă foc să-și încălzească ciolanele bătrâne la flăcările care se zbăteau deasupra vetrei. Într-adevăr, el, Him bașa, el era stăpânul șatrei. Șatra însă îi scăpase din mână. Nu-l mai asculta. Vechile și străvechile legi fuseseră uitate. Acum nimeni nu mai ținea seamă de nimic. Aveau să moară cu toții *acolo*. În hrube sau lângă hrube. Ei toți fuseseră *trimiși* acolo să moară. *Să moară până la unul*… El, Him bașa, va muri. Sina va muri. Cei patru fii ai lui și cele patru nurori ale lui, cu copiii și cu copilele lor, vor muri. Dar Alimut? Va muri și Alimut. Nu. Alimut nu va muri. Dar de ce să nu moară și Alimut? Pentru că… Pentru că Alimut nu-și trăise încă viața lui, nu-și trăise încă dragostea lui, nu-și zâmbise încă zâmbetele lui, nu-și lăcrimase încă lacrimile lui. Viața!… Dragostea!… Cine mai ținea acum socoteală de viața oamenilor și de dragostea oamenilor?

— Alimut.

— Da, tată.

— Vino lângă mine, băiatule.

În hrubă mirosea a sânge proaspăt, mirosea a fum acru și a umezeală. Flăcările pâlpâiau. În oalele mari și burticoase fierbea carne proaspătă. Și carnea proaspătă care fierbea în oale era carnea ursoaicei Babaia. Pielea ursului Zazu atârna la intrare. Pielea ursoaicei Babaia se usca afară, la vânt. Ah!… Și ce mai urs fusese Zazu la viața lui! Și ce mai ursoaică fusese Babaia la viața ei! La viața ei… Care viața? O viața care a fost și care nu mai este.

Alimut se așeză lângă Him. Era slab. Ochii i se micșoraseră și i ascunseseră în fundul capului. Pe Him bașa îl cuprinse mila. Totodată îl cuprinse și scârba. „Băiatul e nevolnic, dar e băiatul meu, al cincilea și cel mai tânăr dintre feciorii mei. Pentru el păstram șatra. Pe el voiam să-l las mai-marele șatrei în locul meu. Acum… Acum toate se vor duce de râpă. Toate… Toate…”

— Alimut.

— Da, tată.

— Du-te și ia fata. Uită ce s-a întâmplat.

— Nu pot să uit, tată.

— Bine, Alimut. Fă cum te taie capul.

Nu. El, Him bașa, n-avusese noroc cu Alimut. Zadarnic visase. Zadarnic nădăjduise. Acum toate deveniseră zadarnice… Toate… Toate…

Șătrarii se încăierară, se înjurară și se loviră între ei. Câțiva, mai hărțăgoși, se împunseră cu cuțitele. Câinii, lungiți pe labe, stăteau deoparte, se lingeau pe boturi și se uitau, cu ochii lor galbeni și urduroși, la nebuniile stăpânilor.

Câinele Rob se depărtase de șatră, ridicase botul și iarăși urla a moarte și a pustiu… a moarte și a pustiu… Nimeni însă nu-l lua în seamă.

Până la urmă oamenii oacheși osteniră, se săturară de ceartă, se săturară de încăierare, se despărțiră și se întoarseră la hrube, rușinați de isprava la care luaseră parte. Aci mâncară carne de ursoaică și mâncară și ciorbă de ursoaică. Mulți se linseră pe bot. Lui Him bașa i se făcu greață numai de mirosul venit de la mesele vecinilor. Dar nu numai atât: i se făcu și silă de viață, o silă adâncă, urâtă și lipicioasă, de care nu avea să mai scape niciodată. Luă harapnicul. O îmbrățișă pe Oarbă și o sărută pe gură. La Alimut nu se uită.

Oarba se cutremură. Întreaga ei făptura fu zguduită adânc. Niciodată, dar *niciodată* nu mai fusese sărutată pe gura atât de adânc și atât de dulce. Îi veni să țipe. Nu țipă. În schimb se pomeni șoptind

— Him, unde te duci? Unde ai de gând să te duci, Him?

— Pe câmp. Vreau să miros zăpada și vântul, să văd dacă se apropie ori nu se apropie primăvara. Știi? Când se apropie primăvara, vântul și zăpada au un alt miros decât cel obișnuit, au cu totul alt miros decât cel pe care-l cunoaștem.

— Du-te, Him, du-te.

Vru să-i spună să aibă grijă să se întoarcă înainte de căderea întunericului. Nu-i spuse nimic. Sărutul pe gură… Sărutul acela…

Him o apucă spre miazănoapte. Vântul îl izbi în față. Merse… Merse… De ce spre miazănoapte? De ce tocmai spre miazănoapte? Se întoarse. Trecu iarăși pe lângă hrube. Nu întoarse capul să le mai vadă. O luă spre crâng. Acum vântul îl izbea pieziș în coasta dreaptă, în urechea dreaptă. Urechea izbită de vânt începu să-i vâjâie. Gândi: „Numai de n-ar începe să mă doară dinții”. Uneori îl dureau dinții. N-ar fi vrut ca acum – tocmai acum! – să-l doară dinții. „Acum nu trebuie să mă doară nimic.” Cum să nu-l doară? O să-l doară! Dar ce anume o să-l doară? Ei! O să afle. Are destul timp să afle ce-o să-l doară și cât o să-l doară… O să afle… O să afle…

Merse încet, cât mai încet, dar tot ajunse în crâng. Lângă pârtie zăpada era bătătorită, crângul rupt, jefuit.

Șatra! Oamenii șatrei au rupt copacii. O să vină primăvara, crângul o să-nverzească. Frunzișul tânăr, proaspăt, o să astupe rupturile. Crângul se va vindeca. Dar șatra? Ce se va alege de șatra lui? Șatra e bolnavă. *Șatra nu se va vindeca*. Șatra va pieri. Oamenii oacheși vor muri sau vor fi omorâți până la unul. Avuseseră dreptate toți aceia care se uitaseră la el și la ceilalți din șatra lui *ca la niște morți*. Avuseseră dreptate. Dar ce era aceea dreptate? Acum pe întregul pământ nu mai era nici măcar o umbră de dreptate. Acum pe întregul pământ nu mai erau decât flăcări și fum, foamete și suferință, chinuri și moarte… moarte…

Ce era moartea? *Acum are s-o afle*. Nu peste mult timp va afla ce e moartea. Ei, și dacă va afla, ce folos va avea? „După ce voi afla ce e moartea, aș vrea să mă reped până la Sina, să-i spun și ei ce-am aflat despre moarte. Pe urmă m-aș întoarce aici și aș muri iarăși."

Întâi zâmbi. Pe urmă râse. După aceea hohoti. Își auzi hohotele. Și le auzi și se sperie. Tăcu. Pe urmă iarăși zâmbi. „Când eram tânăr, eram tânăr și prost. Acum sunt bătrân și tot prost am rămas. Nimeni nu s-a născut de două ori. Și nimeni n-a murit de două ori. Omul o dată se naște și de murit tot o dată moare. Când află ce e moartea, omul a și murit. Și dacă a murit nu mai are cum să le spună și altora ce e moartea și cum e moartea."

Vântul sufla domol. Norii vineți se târau dinspre răsărit spre apus. Soarele nu se vedea, n-avea cum să se vadă, însă, din lumina zilei, mohorâtă, se simțea că a trecut demult de amiază și că se apropie, cu pași muți și nevăzuți, înserarea. Tunurile gemuseră toată ziua undeva, departe, spre răsărit. Acum gemetele lor se întețeau și parcă erau ceva mai aproape de cum fuseseră cu o zi mai înainte. Poate era așa. Poate i se părea numai că este așa.

Câți ani trăise el, Him bașa? Poate șaptezeci. Trăise? Poate trăise. Poate i se păruse numai că a trăit. Poate viața lui fusese viață, viață adevărată. Poate fusese numai vis, vis adevărat. Putea visul să fie vis adevărat? Viața putea ea să fie viață adevărată? Ce este și ce nu este… Ce nu este și ce este…

Va veni primăvara. Poate chiar săptămâna următoare va veni primăvara. Zăpada se va topi. O va suge, ca întotdeauna, pământul. O dată cu zăpada va pieri și pata galbenă de pe zăpadă. Pământul! Ce căpcăun nesătul! Soarbe totul. Mănâncă totul. Nu se satură niciodată, nu îmbătrânește și nu

va îmbătrâni niciodată. Ba va îmbătrâni și, până la urmă, va muri și el. Da, pământul soarbe totul, mănâncă totul dar până la urmă va muri și el.

Își aduse aminte că, atunci când se afla în orașul de lângă fluviul cel mare, văzuse în câteva grădini, la mahala, meri strâmbi, încărcați cu mere mici, coapte, roșii. I se făcuse poftă de mere și se hotărâse să cumpere mere din oraș, să-și astâmpere foamea, ori măcar să mănânce un măr, unul singur. Prins de alte treburi, uitase. Îi mai venise o dată pofta. Dar atunci nu mai avusese de unde să cumpere mere. Gura i se umplu de salivă sărată. O înghiți. Ca să mănânce mere ar trebui să trăiască până la toamnă și tot până la toamnă să se isprăvească războiul, iar el, Him bașa, să se găsească cu șatra lui în partea cealaltă a fluviului. Unde se aflau mere. Unde se aflau încă de toate.

În partea cealaltă a fluviului! În partea cealaltă a fluviului n-o să mai ajungă niciodată, nici el, nici șatra lui, nici…

Mai avea o țigară. O scoase și o aprinse, întorcându-se cu spatele la vânt. Fumul acru și amar îi arse gura. Cu fierul roșu parcă i-o arse…

Vântul se înteți. Norii începură să alerge mai repede. Amurgul era vânăt. Văzduhul era vânăt. Câmpurile, toate, acoperite de zăpadă. Crângul foșni. Vui. Crengile înghețate se clătinară, trosniră. „Nu, își spuse Him bașa, încă nu.”

Se apucă, rupse crengi și le aruncă în zăpadă. Când socoti că a rupt destule, le adună, le scutură de zăpadă și le făcu maldăr. Căuta mușchi uscat. Scăpără și aprinse focul. Vântul, suflând tare, ajută flăcărilor să prindă puteri, să se înalțe, să se zbată.

Amurgul se topi și pieri în năvala întunericului fumuriu al serii. Focul crescu. Tunurile gemură adânc și îndelung, departe, undeva. Him ciuli urechile. Nu cumva se auzeau și avioane? În pustietatea în care trăiau ei, oamenii oacheși n-aveau voie să aprindă noaptea focuri. Nu se auzeau. Râse. *Acum era totuna*. Avea voie, n-avea voie, *acum era totuna*.

Sta ciucit pe vine, lângă foc. Se încălzea la foc. Îi era rău? Nu. Nu-i era rău. Dimpotrivă. Îi era bine. Dar cum era cu putință să-i fie bine? Uite că era! *Îi era bine, pentru că se încălzea la foc*. Vântul se năpusti asupra lui și-l izbi în spate, în ceafă. Tunurile mai gemură ce mai gemură, pe urmă tăcură. Crângul însă, din pricina vântului, trosni, vui și se învălmăși mai departe. Cine îndemna vântul să alerge? Și cine-i poruncea să se oprească?

— Ei! Răspunde, Him Bașa!

Him bașa râdea. Râdea și nu răspundea. „De când am aprins focul, nu mai sunt singur. Parcă nu mai sunt singur. Parcă ar fi lângă mine *întreaga lume*. Cum o să fie întreaga lume lângă mine? Lângă mine nu e nimeni. Nimeni. Sunt singur. Singur. Singur. Singur ca un cuc. Dar o fi, într-adevăr, cucul singur când își strigă numele prin livezi, prin dumbrăvi?

— Cu-cu…

— Cu-cu…

Iarăși râse. Nu se gândise niciodată până acum la păsările care trăiesc prin păduri, prin crânguri, prin dumbrăvi.

Printre spărturile largi ale norilor, bașa văzu licărind în slăvile cerului stelele. Erau de aur stelele? De argint erau? De flăcări erau, ori de gheață? Dracul să le ia! Dracul! Nu există draci! Dacă ar exista, l-ar ajuta să moară mai repede. I s-ar arăta aci în crâng. Dar de ce să-l ajute cineva să moară mai repede? El, Him bașa, s-a hotărât să moară chiar în noaptea asta. *Și chiar o să moară*. Dar nu acum. În noaptea asta. *În noaptea asta, însă nu acum, nu chiar acum*. Acum noaptea e abia la începutul ei și până la ziuă… Până la ziua mai e destul timp și pentru trăit și pentru murit… Până la ziuă e timp mai ales pentru trăit… De ce pentru trăit?

Vântul se înteți. Parcă-i tăia ceafa cu briciul. Și parcă-i tăia și obrazul tot cu briciul. Gerul biruia flăcările fierbinți ale focului. Gerul se năpustea din toate părțile asupra focului și-l biruia. „Trebuie să mai rup, să mai adun crengi și să le arunc pe foc. Focul nu trebuie să moară. *Focul trebuie să trăiască*. Focul trebuie să trăiască și după ce voi muri eu. De ce trebuie? Focul poate muri o dată cu mine. Focul poate muri chiar înainte de a muri eu. Nu. Focul trebuie să trăiască și după… După, ce? Cum după ce? S-ar putea ca prin împrejurimi să viețuiască lupi. Eu voi muri. În noaptea asta, *însă nu acum*. *Nu chiar acum*. După ce voi muri și după ce focul se va stinge, lupii vor veni și mă vor mânca. Ei și? După ce voi muri, îmi va fi totuna ce se va întâmplă cu trupul meu. Până atunci… Până atunci să mă mai încălzesc nițeluș la foc.”

Intră în crâng. Vântul îl înfășură, îl lovi, îi tăie obrazul și mâinile goale cu mii și mii de brice. Pielea de pe obraz și de pe mâini îi crăpă, în mii și mii de crăpături. Zbucni sângele. Zbucni însă nu curse. Înghețā.

„Numai de nu mi-ar îngheța, înainte de a voi eu însumi să-mi înghețe, sângele în vine.” Rupse crengi. Le grămădi. Le târî după el. Le aruncă, pe toate deodată, în foc. Crengile se aprinseră, trosniră și înălțară flăcări roșii. Him bașa își încălzi mâinile. Sângele se dezgheță.

Omul oacheș, bătrân și bărbos își aruncă privirile în sus. Acum întregul cer era senin, fumuriu, spuzit de stele. Vântul alungase dincolo de zare norii. Căută stolurile de stele în care știa să citească.

„Mai e până la miezul nopții. Dacă vreau să mor chiar la miezul nopții, trebuie să mă depărtez de foc. *Acum. Nu mai târziu*. A mă despărți de foc înseamnă a începe să mă despart de viață. Dar tocmai asta vreau: să mă despart de viață. Tocmai asta am hotărât: *să mă despart de viață*…”

Vru să facă un pas la dreapta, și pe urmă unul și încă unul, *pentru a se depărta de foc*. Picioarele nu-l ascultară. *Se pomeni înaintând cu un pas spre foc*. Vântul îi suflă în obraz și aduse cu el, până aproape de ochii rotunzi, neobișnuit de negri și neobișnuit de mari, ai omului oacheș, sfârcul unei flăcări. Flacăra îi pârli barba stufoasă și un miros de păr ars îi înecă nările. Him bașa sări îndărăt. *Acum picioarele îl ascultau*. Se depărta de foc. Bătători zăpada cu tălpile cizmelor. Se lungi cu fața în sus. Deasupra, pe bolta fumurie, licăreau stelele nopții.

La câțiva pași, focul, izbit din toate părțile de vânt, își zbătea flăcările roșii, care deveneau din ce în ce mai fără putere, mai subțiri, mai mărunte.

„După ce voi muri nu voi mai vedea stelele. După ce voi muri nu voi mai vedea focul. După ce voi muri nu voi mai vedea nimic. N-o voi mai vedea nici măcar pe Sina. Nu-mi voi mai vedea nici măcar copiii…”

Gândul îl duru adânc. Simți durerea ascuțită cuprinzându-i întregul trup, din creștet până în tălpi, până în vârful degetelor de la picioare. Pe urmă un cărbune aprins îi arse inima. Dar gândul nu-l iertă. Alergă mai departe.

„De fapt, după ce voi muri, nu voi mai vedea nimic. Nu voi mai auzi nimic. Dar acum? Acum ce aud? Aud vântul vuind. Aud crângul trosnind. Eu nu voi mai fi. *Nu voi mai fi*. Vântul însă va alerga mai departe peste câmpuri, peste dealuri, peste ape, peste munți. Crângul va înverzi, se va vesteji, va trosni și va geme mai departe atunci când va bate vântul, atunci când se va năpusti asupra lui furtuna. Acum văd zăpada, văd focul care se pregătește să se stingă, văd stelele nopții. Focul se va stinge curând, sub ochii mei. Se spune că și stelele cerului se vor stinge cândva. Dar când va fi acest cândva?”

Îl cuprinse un dor sălbatic de viață. După aceea dorul de viață se împleti în inima lui cu dorul de șatră.

„Ar fi trebuit să-mi îmbrățișez la plecare feciorii, nurorile, nepoții și nepoatele. Și pe Sina… Pe Sina s-ar fi cuvenit s-o mai sărut o dată. S-o mai sărut!… De ce s-o mai sărut? Buzele mele erau uscate și tot uscate erau și

buzele ei. Să săruți cu buze uscate alte buze uscate!… Nu. N-ar fi avut niciun rost. Niciun rost! Dar parcă toate câte le face omul au rost?”

Feciorii lui, nurorile lui, nepoții lui și nepoatele lui se înstrăinaseră demult de el. Până și nătângul de Alimut, pe care îl crescuse pentru a-l lăsa urmaș la stăpânirea șatrei, își avea gândurile lui ascunse și viața lui ascunsă, viața lui de care el, Him bașa, nu știa nimic, dar nimic, nimic…

În anii din urmă, el, Him bașa, cel mai mult îl iubise pe Bus. Dar *Bus murise*. Dacă Bus ar fi trăit!… Ce s-ar fi întâmplat dacă Bus ar fi trăit? Poate ar fi ieșit din el un om cumsecade. Dar tot atât de bine s-ar fi putut să iasă din el o pramatie ca Uj Hoțul. Mai bine că murise!

Pe Uj Hoțul îl biciuise de multe ori și niciodată pe nedrept. Avea mână lungă Uj Hoțul. Pedepsele nu-i vindecau năravul. Când va afla de moartea lui, a lui Him bașa, Uj Hoțul se va bucura. Matahala se va bucura. Poate se vor mai bucura și alții. Poate. Nu știa prea bine. Poate…

I se păru ciudat că deseori oamenii se bucură de moartea altor oameni. Fiecare crede, fără niciun temei, că moartea, luând alți oameni, pe el îl va cruța. *Se știa, totuși, bine, că moartea nu cruța pe nimeni*.

Focul mai pâlpâi de câteva ori. Pe urmă își strânse aripile. Toate aripile și le strânse focul. Toate… Toate…

Strecurându-se printre arbuștii crângului, vântul se repezi și suflă în el. Jarul străluci puternic o clipă, numai o clipă. După aceea focul muri. Vântul se mulțumi să-i împrăștie cenușa încă fierbinte. Asta era tot: după ce focul se stingea, venea vântul, îi lua cenușa fierbinte și i-o risipea. Cenușa risipită nu mai e nimic. Nu mai e nici măcar cenușă. Zăpada înnegrită răci repede cenușa. Viața focului, scurta viață a focului luă sfârșit. *Acum trebuia să ia sfârșit și viața lui*. Viața lui! Cât de lungă fusese viața lui? Destul de lungă. Dacă o număra în ani. Destul de scurtă, dacă… dacă…

Își aduse aminte de copilărie. Pe atunci trăia bunicul. Cumplit om! Întreaga șatră tremura de frica lui. Dar el, copilandrul Him, nu tremura. I se urca pe genunchi. Îl trăgea de barbă și de mustăți. Se juca, împletindu-i și despletindu-i cu degetele chica lungă și neagră. Bătrânul râdea. Uneori îi spunea răstit:

— Astâmpără-te, Him!

— Și dacă nu mă astâmpăr ce-mi faci?

— Te bat, Him. Te bat cu harapnicul.

— N-ai să mă bați. Sunt nepotul tău. Mă iubești. Și dacă mă iubești n-ai să mă bați.

— Ba am să te bat, Him.

— Nu. N-ai să mă bați.

Nu-l bătuse niciodată. Când se ducea prin sate să-și joace urșii, îl lua cu el și-l punea să sune daireaua. Adunau de pe la oameni bucate, păsări, bani. Bătrânul îi cumpăra lui Him dulciuri de pe la prăvălii. Odată i-a cumpărat mere.

Mere!… De când nu mai mâncase mere? Năvăli asupra lui miros de mere. Mirosul puternic îi gâdilă nările, îi pătrunse adânc în piept și aproape că-l ameți. Mintea i se încețoșă o clipă. Și în clipa aceea crezu că se află într-o livadă de meri încărcați cu mere coapte. Mișcă un picior. Mișcă după aceea și pe celălalt. Picioarele îi înghețaseră. Totuși le simțea, îi înghețaseră și mâinile, deși își simțea încă și mâinile.

Copilăria! Bunicul! Urșii! Pe ursul cel mare al bunicului îl chema Tot. Pe ursoaica cea mare a bunicului o chema Dia. Murise bunicul. Murise ursul Tot. Murise și ursoaica Dia. Când se întâmplaseră toate astea? Demult. Tare demult. Ba nu. Toate acestea se întâmplaseră azi-dimineață. Ba nu. Toate acestea se întâmplaseră adineauri. Ba nu adineauri. Toate acestea se întâmplaseră chiar acum câteva clipe.

Sări peste ani. Și o văzu pe Sina, pe Sina lui, care fi dăruise cinci feciori. Acum Sina lui dragă, oarba lui dragă, nu dormea. Sta în hrubă, ciucită lângă foc. Nu vedea flăcările focului, dar le simțea căldura. Sta ciucită lângă foc și se gândea la el. „Acum Him al meu moare. Acum Him al meu o fi și murit. Nu, n-a murit. Acum moare. Chiar acum moare Him al meu… Nu, nu moare acum. Mai spre ziuă o să moară… Mai spre ziuă.”

Sina! Chipul de astăzi al Sinei i se șterse din minte. Și dintr-odată își văzu nevasta așa cum fusese ea altădată: tânără, sprintenă, ochioasă, frumoasă. Plătise pentru ea douăzeci și cinci de galbeni de aur vechi, turcești, cu zimți. Nunta avusese loc într-o vară, undeva departe, pe țărmul unei mări. Oamenii de pe acolo vorbeau între ei o limbă ciudata. Râse: toate graiurile pe care nu le cunoștea i se păreau ciudate. Cum se chema satul? Se gândi îndelung însă nu-și aduse aminte. „Iată c-am uitat. Atâta pagubă!” Acolo!… La marginea satului aceluia de lângă mare o strânsese el în brațe pentru întâia oară. La marginea satului și la marginea mării. Soarele îi găsise goi, pe țărm. Intraseră în apa verzuie și călduță și înotaseră amândoi până departe, în larg.

Când avuseseră loc toate acestea? Demult. Tare demult. Ba nu. Toate acestea avuseseră loc ieri. Ba nu ieri. Toate acestea avuseseră loc azi-

dimineață. Ba nu. Toate acestea avuseseră loc acum câteva clipe, chiar acum câteva clipe.

De fapt toată viața lui durase doar câteva clipe. *Numai câteva clipe*. Acum o jumătate de clipă a plecat de la hrube și a venit aici să moară. Acum un sfert de clipă a aprins focul. Acum o jumătate de sfert de clipă s-a stins focul. *Acum, chiar acum, el trebuie să moară*.

Privi cerul. Și citi în stele că acum, chiar acum trebuia să moară. Acum. Nu mai târziu. Acum. Acum…

Îi era grozav de frig. Se temu să nu-i înghețe ochii și să nu-și piardă vederea înainte de a muri. Dar ochii nu-i înghețau. Pleoapele îi erau încă vii. Vederea îi era încă bună. *Încă*. Dar până când? Vru să-și miște picioarele. Nu izbuti. Vru să-și miște mâinile. Nu izbuti. „Dacă nu m-ar chinui frigul, mi-ar fi bine. Dacă nu m-ar chinui frigul…” *Acum* trecu. Și el nu muri. Și veni *alt acum*. Și el tot nu muri. *Acum… Acum…* Poate că viața nu este altceva decât un lanț de *acum*, un *acum*, legat de alt *acum*. *Acum* mă născui. *Acum* trăii. *Acum* mor.

Buzele îi erau înghețate. Trupul îi era înghețat ca un sloi. Dar ochii încă nu-i înghețaseră. Pleoapele cădeau peste ochi, se ridicau, cădeau iarăși. Încercă să vorbească. Limba se mișcă, dar fălcile și gura îi erau înlemnite. Gândi, înainte de a-i îngheța și gândul: *„Acum, chiar acum, trebuie să mor. Acum. Chiar acum.”*

Dar nu muri. Cu toate că voia să moară, acum, chiar acum nu muri. Inima lui continuă să rămână caldă și continuă să bată. Ochii lui continuară să vadă stelele cerului. Urechile lui continuară să audă vuietul vântului și trosnetul arbuștilor înghețați os.

„Dacă nu pot să mor, cu toate că vreau să mor… Dacă nu pot să mor, atunci… Atunci mi-ar prinde bine măcar să adorm și să mor mai târziu, după ce voi adormi. Dacă nu mi-ar fi frig aș adormi…”

Și dintr-odată nu-i mai fu frig. Îl înfășură un val de căldură plăcută. I se păru că e gol-pușcă și că plutește pe spate pe suprafața unei ape calde, fără valuri și fără țărmuri. I se făcu somn. Pleoapele îi căzură peste ochi. I se făcu grozav de somn.

„Înainte de a adormi, să mai privesc o dată cerul.” Deschise ochii – ochii lui rotunzi, neobișnuit de negri și neobișnuit de mari – și privi în sus. Dar nu văzu cerul. Nu văzu nici stelele aprinse și licăritoare ale cerului. Văzu o uriașă grădină înflorită. Văzu uriașe flori albe și uriașe flori roșii. Văzu

uriașe flori galbene și uriașe flori albastre. Văzu uriașe flori negre și uriașe flori cafenii.

Florile se închideau și se deschideau ca niște ochi mari, mirați, care pe undeva semănau în mirarea lor cu ochii copiilor șatrei și mai ales cu ochii lui Bus… *Cu ochii lui Bus*.

— Dacă nu te astâmperi, am să te bat, Bus.

— Ba n-ai să mă bați, bunicule. Tu mă iubești și n-ai să mă bați.

Încurca faptele, vorbele. Nu el vorbise cu Bus, ci bunicul vorbise cu el, cu Him, când era copilandru…

Florile se stinseră în cer.
Toate florile din cer se stinseră
în aceeași miime de clipă.
Închise ochii Him bașa.
Avu putere să-i mai deschidă o dată.
Acum cerul nu mai era cer.
Acum cerul era un câmp pustiu.
De la o margine la alta a acestui câmp pustiu,
tocmai pe la mijloc,
înainta
un lung șir de căruțe lungi, grele, cu coviltir,
la care erau înhămați cai, măgari și catâri.
Toate șatrele din lume
se rânduiseră una după alta
și înaintau încet,
la pas,
către marginea cerului.
Pe lângă căruțe își lipăiau pașii desculți
oameni oacheși,
Pletoși și bărboși,
oamenii șatrelor…
Copiii șatrei,
Câinii șatrei,
Urșii șatrei…

Dimineața, oamenii oacheși băgară de seamă că Him bașa nu se mai afla printre ei. O întrebară pe Sina. Oarba ridică din umeri și spuse:

— Nu știu.

Nişte femei îşi aduseră aminte că, ieşind noaptea din hrube să-şi facă nevoile, văzuseră sclipind un foc în pădurice. Una aruncă o vorbă.

— S-o fi dus în crâng.

Oarba ridică din umeri.

— Poate s-o fi dus. Poate nu s-o fi dus. Nu ştiu.

— Dacă nu ştii…

Nimeni nu mai stărui. Cerul era limpede. Soarele, abia răsărit, lumina zăpezile nesfârşite care se întindeau până în zare, până dincolo de zare şi, poate, chiar până la marginile pământului. Un timp, zăpada scârţâi sub tălpile oamenilor oacheşi, către prânz însă albele întinderi începură să se moaie.

Cu faţa slabă şi galbenă, cu ochii zgăiboşi şi urduroşi, acum Blebe abia mai semăna cu flăcăul care fusese altădată. Bucuria vieţii nu se stinsese încă în inima lui. Se apucă tam-nesam să îngâne:

— Primăvara! Vine primăvara. Primăvara!…

Mulţi se molipsiră de la Blebe. Aproape întreaga şatră începu să strige: „Primăvara!… Vine primăvara”, de parcă ar fi strigat „Viaţa… Vine Viaţa şi alungă Moartea…”

Sina îl chemă lângă ea pe Alimut:.

— Du-te, fiule, şi cheamă-i aici şi pe ceilalţi feciori ai mei.

Un timp Alimut tăcu. Pe urmă, cu glasul plin de îngrijorare, o întrebă:

— Mamă, spune-mi, s-a întâmplat ceva cu stăpânul nostru?

— Poate, fiule, poate. De ştiut ceva limpede, nu ştiu. Du-te şi cheamă-ţi fraţii.

Alimut plecă. Se întoarse repede. Sina îi întrebă:

— Aţi venit toţi?

— Toţi, răspunse Gram. Suntem aici în faţa ta toţi cinci. Spune-ne pentru ce ne-ai chemat.

— V-am chemat să vă spun că tatăl vostru, Him başa, a plecat aseară de la hrubă şi nu s-a mai întors.

Tăcu un timp. Pleoapele îi bătură repede peste ochii orbi. Când îşi dădu seama că e iarăşi stăpână pe glas, adaugă:

— A plecat să moară departe de noi, şi inima îmi spune că a şi murit. Cred că a murit cam pe la miezul nopţii.

— De unde ştii că a murit şi de unde ştii că dacă a murit, a murit chiar pe la miezul nopţii?

Oarba spuse simplu:

— Cred că a murit cam pe la miezul nopții, pentru că tocmai atunci *i-am văzut sufletul*.

— Cum așa?

Întrebând-o, Blebe tremura.

Oarba își păstră firea și mărturisi mai departe:

— După ce Him bașa a murit, *sufletul lui a venit aici,* a intrat în fiecare hrubă, s-a uitat la oamenii care dormeau și pe urmă… Pe urmă *a plecat*…

Gram spuse:

— Și… la tine s-a uitat?

— S-a uitat, zise Oarba mâhnită, dar s-a uitat ca la oricare altul.

— Și acum ce crezi că ar fi potrivit să facem noi?

— Să vă duceți să-l căutați.

— Unde să-l căutăm? Pustietatea din jur e mare. Unde să-l căutăm și cum să-l găsim? Este ca și cum am căuta un ac în carul cu fân.

— În crâng. S-a văzut aseară un foc înalt în crâng. O să-l găsiți acolo mort, în apropierea unui foc stins.

Cu capetele căzute în piept cei cinci feciori ai lui Him bașa plecară spre crâng. Pe pârtia bătătorită îndelung de pașii șatrei, oamenii oacheși se încârduiră după ei. Sarat zise:

— Am fluierat câinii. Aș fi vrut să meargă și ei cu noi la crâng. Zăpada s-a muiat. Poate găsim și vânăm vreun iepure. Nici nu-mi mai aduc aminte de când n-am mai gustat o bucățică de carne…

— Nu văd niciun câine. I-ai fluierat degeaba.

— Au plecat în zori. Toți câinii șatrei au plecat în zori către crâng, spuse Blebe.

— Te pomenești că l-or fi mâncat pe Him bașa.

— M-aș mira.

Se potolise vântul. Văzduhul era călduț și părea încremenit. Zăpada, moale, începuse să se topească.

Oamenii oacheși merseră cu pași întinși și nu peste mult timp ajunseră la crâng. Pe Him bașa îl găsiră întins pe zăpadă, țeapăn și mort, cu ochii larg deschiși spre cer. În jurul lui, așezați pe labe, câinii șatrei îl păzeau. Câinele Rob îi da ocol. Se oprea. Îi mirosea mâinile. Îi mirosea picioarele. Și pe urmă se apuca iarăși să-i dea ocol. Veniseră aci în zori, îi dăduseră ocol, îl mirosiseră, însă de atins nu se atinseseră de el.

— E mort, spuse careva. A murit de frig.

— A murit de frig, pentru că *a vrut să moară*.

Se înclinară cu toții adânc, în fața lui, și rămaseră tăcuți. După aceea, fiii lui Him bașa alcătuiră din câteva crengi tăiate din crâng un fel de targă, îl așezară pe mort deasupra, ridicară targa și plecară spre hrube. Tăceau. Tăceau de parcă niciunul n-ar mai fi avut glas. Pe Uj Hoțul îl podidiră, pe neașteptate, lacrimile. Poate de tristețe. Poate de bucurie. De obicei, oamenii plâng din pricina unei mâhniri sau a unei dureri, se găsesc însă destui pe care și bucuria îi face să plângă.

Întreaga șatră ieși în calea lungului convoi. Muierile, ca muierile, se apucară să bocească:

— A murit Him bașa.

— A murit stăpânul nostru.

Toți știau că Him bașa a murit. Toți îl vedeau pe Him bașa mort. Asupra morții lui nu mai avea nimeni nicio îndoială. Totuși, nu numai muierile, dar și bărbații lor, simțeau nevoia să spună tare sau măcar să șoptească pentru ei:

— A murit Him bașa.

— A murit stăpânul nostru.

— A murit Him bașa.

— În ochii rotunzi, neobișnuit de negri și neobișnuit de mari ai oamenilor oacheși, nu se iviră lacrimi. Se uscară repede și ochii lui Uj Hoțul.

Puseră mortul jos, pe zăpadă, în fața hrubelor. Șatra năvăli. Oamenii oacheși se înghesuiră, se călcară pe picioare, se îmbrânciră:

— Stai!… să văd și eu mortul…

— Și eu…

Sarat ridică ciomagul și se răsti la ei poruncindu-le:

— Faceți loc!… Faceți loc!…

Făcură loc. Și atunci oamenii șatrei o văzură trecând printre ei, fără să șovăie și fără să se împiedice, și mergând spre mort, cu fața liniștită și cu fruntea sus, pe Sina. Oarba se opri lângă Him. Întâi se aplecă asupra mortului și-i pipăi îndelung trupul înghețat, ca și cum ar fi vrut să se încredințeze că mortul acela era Him bașa, dragul ei Him și nu altcineva. Pe urmă îngenunche lângă mort, îi sărută ochii morți și deschiși încă, îi sărută fața, și cu buzele ei uscate dar vii sărută și buzele uscate și moarte ale bărbatului. Nu plânse și nu se văicări.

Se ridică și spuse:

— Înainte de a pleca să moară de buna lui voie, Him bașa mi-a mărturisit că ar dori să fie îngropat pe colină, lângă ceilalți morți ai șatrei și lângă nepotul nostru Bus. V-aș mulțumi dacă n-ați avea nimic împotrivă.

— Nu. N-avem nimic împotrivă, zise Calub. Vom împlini voia fostului nostru stăpân.

Sina adăugă:

— Aș dori ca Him bașa să fie îngropat chiar azi. Dacă a vrut să moară, și și-a împlinit dorința murind, să treacă astăzi chiar în lumea morților, cu trup cu tot. Între vii nu mai are ce căuta. Niciun mort nu mai are ce căuta printre vii. Niciun mort. Oricum ar fi fost el. Și oricine ar fi fost el.

Sarat chemă câțiva flăcăi și-i trimise, cu sape și cazmale, spre colină, să sape groapa. Pe Him bașa îl duseră în hrubă. Feciorii lui aduseră zăpadă curată, o topiră, încălziră apă, dezbrăcară mortul în pielea goală și-l spălară într-o albie. Sina îi dibui pe fundul sipetului straiele lui curate de sărbătoare, le scoase și-l primeni.

După ce soarele trecu de amiază, duseră mortul pe brațe în fața hrubei. Aci îl întinseră pe targă și-l purtară până la colină. Îl îngropară, așa cum îi fusese dorința, lângă Bus. La căpătâi îi înfipseră un stâlp gros.

Pe când oamenii șatrei se întorceau căzuți pe gânduri, spre hrubele lor, văzduhul limpede și călduț începu să zumzăie. Șatra ridică ochii. Pe sub bolta albastră și prin lumina mătăsoasa a după-amiezii lunecau, dinspre răsărit spre apus, cinci avioane. Trei erau mari, late și burticoase și gemeau greu. Două erau mici, subțiri ca niște libelule, și zbârnâiau repede și ușor. Undeva, departe, spre răsărit, gemură tunuri cu glas gros. Avioanele se depărtară. Curând nu se mai văzură și, la puțin timp după ce nu se mai văzură, nici nu se mai auziră.

— Astăzi a fost întâia zi cu cer senin, după atâtea săptămâni de negură.

— Au început iarăși să se bată.

— Ce să le faci?! *Războiul*.

— Războiul cere carne.

— Și i se dă.

Avioanele nu se mai întoarseră. Tunurile gemură multă vreme și după ce asupra întinderilor albe și nesfârșite se prăvăli, dușmănos, din slăvile cerului, întunericul.

Șatra adormi greu și târziu, însă de trezit se trezi înainte de a se lumina bine de ziuă. O treziră tunurile și o trezi și foamea. Carnea ursoaicei Babaia se isprăvise. Pielea atârna la intrare, la uscat, lângă pielea ursului Zazu.

Înfometații aprinseră focurile și după puțin timp își amăgiră burțile cu fiertură amară și fierbinte de orz.

Peste noapte trei fetișcane născuseră. Pruncii erau slabi și micuți, dar trăiau… Trăiau…

Peste câmpurile albe soarele răsări roșu, plin de putere și strălucire. Adia vânt ușor și căldicel dinspre miazăzi. Zăpada prinse a se topi. Pe pârtii începu să mustească apa. Lacul sărat din apropiere luci vesel în lumină. Bărbații șatrei se adunară zgomotoși în fața hrubelor.

— Hei, ce facem? N-avem bulibașă.

— Nu putem trăi fără bulibașă.

— Trebuie s-alegem un bulibașă.

Muierile și copiii stăteau de-o parte. Ascultau. Priveau. Tăceau. N-aveau voie să se amestece în vorbă și să-și dea cu părerea. Uj Hoțul spuse:

— De când ne știm și chiar de când nu ne știm, șatra noastră a fost stăpânită de bărbați din neamul lui Him bașa. Tatăl lui Him bașa, bunicul lui Him bașa și străbunicul lui Him bașa au fost mai-mari peste șatra noastră. Eu cred…

Sarat ridică bâta.

— Te pleznesc între ochi, dacă mai latri, hoțule! Ne-am săturat și ne-am prea săturat de familia lui Him bașa. Fiii lui nu sunt vrednici să ni-i urcăm în cap.

Vru să mai spună ceva, dar îi tăie vorba Calub:

— Nu cumva ai dori să te facem pe tine bulibașă?

— Și de ce nu? De ce nu?

— De-aia! Fiindcă nu te vrem.

Uj Hoțul îngână:

— Dar eu n-am vrut să vorbesc despre familia lui Him bașa. Eu…

N-avu vreme nimeni să-l asculte. În îmbulzeala care se iscă pe neașteptate, Sarat se repezi la Calub și, până să sară careva să-l împiedice, îl și pocni cu bâta la moacă. Calub ridică un picior în sus ca și cum ar fi vrut s-o ia la fugă, se răsuci pe călcâiul celălalt, se frânse de mijloc și căzu. Sarat sări îndărăt, se uită la Calub și își dădu seama că omul pe câre-l lovise murise. Rămase pustiit, cu gura căscată și cu ciomagul în mână. Bâlbâi:

— N-am vrut… Eu… n-am vrut…

Șatra se buluci în jurul mortului. Sarat rămase de-o parte. Uj Hoțul se apropie de el. Scrâșni mânios printre dinți:

— De ce l-ai omorât, mă?

Sarat găsi în el destulă putere ca să îngaime:

— Dar ce-ți pasă ție dacă l-am omorât pe Calub ori nu l-am omorât? A? Ce-ți pasă? Ți-e tată? Ți-e socru?

— Uite că-mi pasă, zise Uj Hoțul, scoțând cuțitul și repezindu-se să-l înjunghie. Uite că-mi pasă…

Văzându-se în primejdie de a fi spintecat, Sarat își recapătă puterea, sări în lături și ridică bâta. N-avu însă timp să lovească. Uj Hoțul îl ocoli sprinten și-i împlântă, pieziș, cuțitul între coaste. Sarat căzu. Se zbătu. Sângele gâlgâi, îi roși straiele și roși și zăpada din jur. Per rânji și zise:

— Moș Sarat geme și sângeră ca un porc, întocmai ca un porc… Moș Sarat seamănă cu un porc… Cu un porc…

— Dacă a vrut să ajungă bulibașă…

— Poate n-a vrut. Poate a aruncat și el așa o vorbă… în glumă.

Calub nu se mai zbătu. Se potoli. Se răci repede. Îngheță. Oamenii oacheși îl priviră până se săturară. După ce se săturară de privit, se strânseră în jurul celuilalt mort, în jurul lui Sarat.

Sub ochii șatrei, babele îl dezbrăcară pe Sarat și-i cercetară cu de-amănuntul înțepătura. Nu mai era nimic de făcut. Atunci își aduseră aminte dintr-odată că Sarat îl omorâse pe Calub cu bâta și că Uj Hoțul își înfipsese cuțitul în inima lui Sarat. Sarat, cum se vedea, își primise pedeapsa. Dar Uj Hoțul… Unde se afla Uj Hoțul? Îl căutară cu ochii și-l găsiră. După ce ucisese, fugise spre hrube. Matahala alergase după el, îl ajunsese, i-o luase înainte, intrase în hrubă și-i adusese harapnicul.

— Acum să te văd omule, dacă ești bărbat în putere sau numai o biata zdreanță. Acum să te văd, Uj, acum să te văd.

— Ce vrei să fac?

— Să te năpustești asupra șatrei cu harapnicul și să izbești fără milă în cât mai mulți. În cât mai mulți, auzi? În cât mai mulți și fără milă… fără milă…

— Nu sunt bulibașă. Asta numai bulibașa are dreptul s-o facă.

— Silește-i să te aleagă bulibașă.

— Cu harapnicul?

— D-apăi cu ce, dacă nu cu harapnicul? Dă-mi mie cuțitul.

Uj Hoțul îi dădu cuțitul și puse mâna pe Harapnic.

Bărbații oacheși priveau de departe, văzuseră totul, însă nu auziseră cuvintele pe care Uj Hoțul le schimbase cu Matahala. Credeau că Uj Hoțul, înspăimântat de omorul abia făptuit, se pregătea să fugă pentru două-trei

zile de la hrube, până se va mai potoli mânia șatrei, sau cel mult să se apere dacă ar fi fost cumva atacat. Uj Hoțul învârti de câteva ori pe deasupra capului harapnicul, ca pentru a-l încerca, și pocni în gol. Harapnicul era bun. Pogorî povârnișul liniștit, cu pași măsurați. Matahala îl urma de aproape, gata parcă, la nevoie, să-i sară în ajutor. Oamenii oacheși se mirară. Băiețandrul Vuz zise:

— Uj Hoțul vine să vi se predea ca să-l pedepsiți pentru omorul făptuit.

— Nu, spuse Blebe, te înșeli, Vuz. Uj Hoțul nu vine să ni se predea. Pentru altceva vine.

— O să vedem. Acuș-acușica o să vedem pentru ce vine.

Uj Hoțul se opri la câțiva pași de ceată. Rânji.

— Ziceați că n-aveți bulibașă.

— Ziceam, îi răspunse Ket. Și ziceam drept. Him bașa a murit, a murit și l-am îngropat și până acum nu ne-am ales încă un *mai-mare*.

— Dar eu ce sunt? Eu nu sunt om al șatrei? Eu nu sunt bun de bulibașă? De ce n-aș fi eu bun de *mai-mare*?

Unii dintre oamenii oacheși tăcură. Alții râseră:

— Tu! Tu și bulibașă?!

— De ce nu? Mulți dintre voi s-au gândit încă de pe când trăia Him bașa să-l dea jos și să mă aleagă pe mine în locul lui.

— Mulți! Mulți nu! Câțiva bezmetici. I-am putea număra pe degete…

Iarăși unii tăcură și alții râseră. Lui Uj Hoțul îi sări țandăra. Aruncă o privire fugară la cei doi morți întinși pe zăpadă. Ridică harapnicul și începu să lovească în dreapta și în stânga, la întâmplare. Șătrarii se fereau, se risipeau și nici nu încercau să se împotrivească.

Matahala, sărind și țopăind ca o capră voinică prin preajma lui, îl îndemna strigând cât o ținea gura:

— Așa, Uj… Atinge-i, Uj… Învață-i minte, Uj… Obișnuiește-i să te asculte, Uj… Oamenii nu ascultă decât de bici, Uj… Atinge-i fără milă, Uj… Fără milă… Fără milă…

Șatra se risipi. Uj Hoțul rămase numai cu Matahala și cu golul alb și nesfârșit din jur. Oamenii oacheși îl priviră un timp de departe. Pe urmă se adunară și, tăcuți, mohorâți, se îndreptară spre hrube.

> *Cerul era tot senin,*
> *Senin ca sticla*
> *și senin ca lacrima.*
> *Soarele muia zăpada*

și o topea încetul cu încetul.

Pe sub nămeți și pe lângă nămeți se alcătuiau firișoare de apă care-și căutau drum de curgere spre vale, spre lacul mort și sărat, căruia numai lumina moale a zilei îi împrumuta strălucire și parcă și viață.

Uj Hoțul simți că i s-a umplut fruntea de sudoare. Se șterse cu dosul mâinii, se uită iarăși la cei doi morți întinși pe zăpadă, la câinii care răsăriseră dintre nămeți și care, și ei, se uitau tot la cei doi morți. Trist peste măsură, câinele Rob rămăsese mai de-o parte, își ridicase botul spre cer și urla. Urla a pustiu și a moarte… a pustiu și a moarte.

Matahala se așeză pe vine, își ridică rochia și dădu drumul udului. Uj Hoțul așteptă ca femeia să se ușureze și să se ridice și, după ce văzu că-și potrivește fustele, o întrebă:

— De bătut i-am bătut. De alungat, i-am alungat. Acuma ce facem? Ce crezi tu că trebuie să mai facem? Mergem și noi la hruba noastră? Mi s-a făcut foame.

— De mers o să mergem, zise Matahala, că doar n-o să rămânem să înnoptăm aici. De mâncat, o să-ți dau ceva de mâncare, ce s-o găsi, dar…

Tăcu. Vorbele pe care vrusese să le rostească mai departe îi rămăseseră în gât și parcă o înecau. Uj Hoțul o îndemnă:

— Spune-mi ce-aveai de spus, cățea afurisită! Mă întărâți și după aceea te apucă frica și taci! Te apucă frica…

— Nu pentru mine mă apucă frica, Uj, ci pentru tine.

Capitolul XII

Zilele treceau greu de tot. Și tot atât de greu treceau și nopțile. Timpul se schimba într-una. O jumătate de săptămână cerul rămânea senin, cu soare cald, iar vântul, adiind dinspre miazăzi, se arăta prietenos. Zăpada, ca zăpada! Se muia și se topea. O parte din apa provenită din topirea zăpezii se lăsa suptă în grabă de pământul clisos și nisipos de dedesubt, alta, adunată în pârâiașe subțiri, se scurgea la vale către lacul cenușiu, sărat și amar, în care, în afară de niște viermuși roșcați, nu trăia nicio vietate. Atunci oamenii oacheși strigau:

— Primăvara… A venit primăvara… Primăvara…

Așa se părea la amiază; că a venit primăvara. Spre seară, chiar înainte ca soarele să fi apucat să scapete, vântul dulce dinspre miazăzi se ducea prin văgăuni, se culca și adormea, lăsând loc vântului rece dinspre miazănoapte, sau vântului și mai rece care venea alergând dinspre răsărit. Atunci topirea zăpezii înceta, pârtiile înghețau, deveneau lunecoase, aerul se făcea tot atât de rece cum fusese în miezul iernii. Începând iarăși domnia frigului, peste noapte viscolea. Nămeții creșteau din nou. Viscolul, reîntors în ținut pentru nu se știa a câta oară, dura o zi, două, trei. Oamenilor oacheși li se părea, pe bună dreptate, că au luat iarna de la capăt, că n-au să mai scape niciodată de ea. Tremurau. Dârdâiau. Multora le clănțăneau dinții. Ca să se mai încălzească jucau bătând des cu picioarele pământul înghețat. Alimut, ca și alți băieți ai șatrei, înarmat cu un ciomag, colinda împrejurimile, după iepuri. Vedea un iepure, alerga, arunca după el cu ciomagul, dacă avea noroc îl lovea, îl culegea de pe zăpadă, se întorcea cu el la hrubă, foamea era alungată cel puțin pentru două-trei zile.

Oarba își pierdea ziua în hrubă lângă vatra pe care ardeau cu flăcări mici câteva găteje mustind de umezeală. Hruba era totdeauna încărcată de fum gros, iute și de miros de sudoare, de oameni care nu se mai spălaseră de vreme îndelungată. Pe umeri și pe spate văduva lui Him bașa purta un cojoc mițos care îi încălzea oasele subțiate de bătrânețe. De gândit… De gândit Oarba se gândea la Bus: „Dacă în ziua aceea… Dacă în ziua aceea când cu bătaia l-aș fi ținut lângă mine și nu i-aș fi îngăduit să se ducă să se amestece cu bezmeticii care se încăieraseră, Bus ar trăi și astăzi… Da, da, Bus ar trăi și astăzi…”

La câțiva pași spre adâncul hrubei mai ardea un foc. Acest al doilea foc din hrubă avea flăcări înalte și dogorea până departe. Aci fuseseră puse pe foc nu găteje ude, ci scânduri vechi dintr-o căruță lungă, cu coviltir, care nu mai avea stăpân și care fusese desfăcută în bucăți. Mai mult de jumătate din căruțele șatrei nu mai aveau stăpâni. Peste iarnă unele familii muriseră în întregime de foame și de frig.

Lângă foc, înconjurată de bătrânele șatrei care biruiseră iarna și nu dăduseră încă ortul popii, se silea să nască, în mari chinuri, Nira, o fetișcană de nici paisprezece ani.

— Auuu! Mor! Mamăăă! Mor! Mor!…

Mamă-sa o înghiontea, o silea să-și desfacă picioarele cât mai mult și din când în când îi da și câte-o lovitură peste gură cu dosul mâinii. Buzele fetei erau umflate și sângerau. Din când în când, simțind că pe buze i s-a adunat și i s-a închegat prea mult sânge, fata și le ștergea cu degetele. De mică fusese învățată cu bătaia și nu se speria nici de lovituri și nici de sânge. Mamă-sa o lovea și-o certa:

— Afurisito!… Mă strigi acum… Să mă fi strigat atunci, înainte de a te fi culcat cu Țebi… Acum ce să-ți fac eu? Ce mai pot să-ți fac eu?… Naști, odată, afurisito!… Ușurează-te odată, zgaiba dracului!…

— Mamăăă!… Mor!… Mamăăă!…

Scoasă din țâțâni, mamă-sa o plesnea mai departe.

— Na!… Mai na!… Mai na!…

O bătea degeaba. Știa că niciodată bătaia n-a ajutat vreo femeie să nască. Furioasă, o bătea mai departe:

— Na!… Mai na!… Mai na!…

În ținuturile nesfârșite și pustii din jurul hrubelor era, așadar, când iarnă grea, când încântătoare primăvară.

— Primăvara!… Vine primăvara!… Primăvara…

— Anul ăsta n-o să mai vină nicio primăvară. Timpul ne minte. Ne minte mereu. *Timpul ne minte de parcă ar fi om*.

— Dar de unde știm noi că timpul nu e om? Poate e om. Om ca tine, ca mine, numai că noi nu-l vedem.

Oamenii, înconjurați de pustiu, tremurau, dârdâiau mai încolțiți ca oricând de frig și de foame.

Acum glasul tunurilor se auzea tot mai aproape spre răsărit și de câtăva vreme și spre miazănoapte. Șatra însă – sau ce mai rămăsese din șatră – se obișnuise și cu glasul tunurilor și cu zborul avioanelor. Când se scurgea o zi

întreagă fără ca pe deasupra șatrei să lunece prin văzduh avioane, șatra se mira:

— Ce s-o fi-ntâmplat astăzi? N-au zburat nici *ăia*, n-au zburat nici *ceilalți*.

— Nici tunurile n-au tras.

— Poate se duc vorbe de pace ori poate chiar s-o fi încheiat pacea.

Pacea! Nicicând nu fusese un cuvânt mai dulce pe lume. Nicicând… Nicicând…

Dacă Oarba le auzea din întâmplare cuvintele, zicea:

— O-ho-ho… O-ho-ho… Nu vă pripiți, oamenilor, nu va pripiți. Până să se isprăvească războiul, mai va!

Timpul trecea. Trecea anevoie, dar trecea. Încetul cu încetul nămeții, chiar cei uriași, se topiseră și numai prin coclauri și prin viroage se mai vedea ici-colo un petec alb. Pământul mustea, însă soarele și vântul aveau să-l zvânte cât de curând, bineînțeles dacă nu se vor porni ploile de primăvară. Uneori ploile de primăvară începeau înainte ca zăpezile să se fi topit, sau îndată după ce ele se topiseră. Alteori nu se arătau deloc. Atunci pământul se usca, se fărâmița și vântul ridica până la mari înălțimi praful care vestea seceta. Aci, în mijlocul pustiului în care numai cârtițele și iepurii mai trăiau, primăvara sosea și pleca, se reîntorcea pentru câteva zile și câteva nopți, și pe urmă pleca iarăși. Vremea era când într-un fel, când în altul.

După moartea și îngroparea lui Him bașa, viața în șatră căpătase o înfățișare cu totul alta. Acum oamenii oacheși știau cu toții că au fost aduși și lăsați la voia întâmplării, să supraviețuiască războiului sau să nu-i supraviețuiască, cum le va fi norocul. Unii ajunseseră să trăiască până acum, la topirea zăpezilor, alții pieriseră de-a lungul asprei și grelei ierni. Muriseră bătrâni și bătrâne, și scăpaseră bătrâni și bătrâne. Muriseră bărbați și femei în puterea vârstei, și scăpaseră bărbați și femei în puterea vârstei. Muriseră tineri și copii, și scăpaseră tineri și copii. În alegerea celor pe care îi lua, moartea avea socoteli ciudate, numai de ea știute.

Dintre cei ce trăiau, unii mai hrăneau nădejdi de viață și de viitor, alții își așteptau sfârșitul: *poate moartea vine astăzi, poate vine mâine, poate vine tocmai peste o săptămână, dar tot vine, așa că este totuna. Orice ai face, nu există scăpare. Orice ai face… totuna… totuna…*

Să nu-ți vie să înnebunești? Nu. Să nu-ți vie! Să trăiești cât mai mult… Cât mai mult. Dar ce e *mult?* Mult e un mileniu. Mult e un an. Cel mai mult

e însă o clipă… O clipă… și încă o clipa… și încă o clipă…

Uj Hoțul era mai-mare peste șatră și nu era. Nimeni, în afara de Matahala, nu-i spusese să fie mai-mare peste șatra și nimeni nu-i spusese să nu fie.

Cu voia sau fără voia oamenilor din hrube, cu știința sau fără știința lor, totul, dar absolut totul, se sfărâma și se destrăma. Obiceiurile vechi nu mai erau ținute în seamă. Legile de fier, străvechi, care păruseră a fi nepieritoare, erau acum călcate în picioare fără nicio sfială, de oricine. Fetele și muierile șatrei nu mai aveau nicio rușine.

— Mai avem de trăit o lună, poate numai o săptămână, poate numai o zi, poate numai un ceas… numai un ceas…

Își făcea fiecare de cap, cum putea unde putea și cu cine se nimerea.

Lisandra întrecuse orice măsură. Când se întâlnea în preajma hrubelor cu alte femei din șatră și vreuna din ele îi arunca un cuvânt înțepător, Lisandra se oprea și da drumul ocărilor. Uneori i se aprindea mânia și atunci trecea la gesturi de-a dreptul nerușinate.

— Bulibașă!… Cine să ne fie bulibașă!…

— Nimeni. Nimeni să nu ne fie bulibașă.

— Nici vii, nici morți; să nu fie nimeni bulibașă.

— Nimeni… Nimeni…

— N-avem nevoie de mai-mare.

Niciunul din feciorii lui Him bașa nu ceruse să fie ales *mai-mare* peste șatră, nici măcar Skander. Știau din capul locului că dacă ar fi făcut-o, ar fi fost zadarnic. *Șatra nu mai era șatră. Nimeni nu mai asculta de nimeni.*

Zăpada se topea…
Se topea…
Până s-a topit cu totul.
Primăvara se apropia…
S-a apropiat…
A venit.

Întâi a răsărit colțul ierbii. Pe urmă a răsărit pretutindeni iarba, verde și grasă, deasă, plină de forță și de sănătate. Dacă ar mai fi trăit caii, măgarii și catârii șatrei, cum ar mai fi mâncat-o, cum ar mai fi prins din nou puteri, cum s-ar mai fi îngrășat! Dar caii, măgarii și catârii șatrei muriseră în iarnă, de ger și de foame. Muriseră! Și după ce muriseră caii, măgarii și catârii șatrei, fuseseră mâncați de stăpânii lor, oamenii oacheși. Din caii, măgarii și

catârii șatrei nu mai rămăseseră decât pieile. Pieile, care atârnau uscate de soare și de vânt la intrarea în hrube, lângă pielea bătrânului urs Zazu și lângă pielea bătrânei ursoaice Babaia, lângă pieile celorlalți urși ai șatrei, din care, de asemenea, nu rămăseseră decât pieile.

În cumplitele luni de iarnă care se scurseseră, toți urșii șatrei fuseseră tăiați și mâncați, dar aceasta *nu scăpase întreaga șatra de la pieire*. Urșii șatrei fuseseră mâncați toți. Șatra însă pierise numai pe jumătate. Mare lucru pentru șatră, să piară numai pe jumătate!

Uj Hoțul, pretinzându-se mai-mare, învârtea harapnicul, pleznea din el, dar acum nimeni nu-l mai lua în seamă. De altfel oamenii șatrei nu-l luaseră cine știe cât în seamă nici mai înainte, când se înfuria din mai nimic și se rățoia prin hrube și pe lângă căruțele lungi și grele cu coviltir.

— Uj Hoțul!… Un ticălos. Un hoț și un ticălos. Cum să-l îngăduim noi să ne fie *mai-mare?*

— Matahala!… Pramatia de Matahala îl împinge înainte… Numai pramatia de Matahala e de vină.

Bărbații șatrei o înjurau de mama focului pe Matahala. Iar femeile șatrei o ocărau de mama focului tot pe Matahala. Cât despre băieții șatrei, ce să spunem! Cu ei era altceva. Ei cu toții învățaseră să facă dragoste cu Matahala.

— Ir… Vino după înserat la mușuroaie… Am să te învăț să…

— Știu… știu…

— Totuși, vino.

— O să viu, Matahală, o să viu.

— Dacă poți mai adu-i și pe alții.

Când câmpurile erau noroioase, dosul și spatele Matahalei erau pline de noroi. Cu zăpada era mai ușor. Zăpada o scutura și i se pierdea urma. Cel mai bine era atunci când câmpurile erau acoperite cu iarbă.

— Vino cu mine, Oliv.

— O să ne vadă mama.

— N-o să ne vadă nimeni. Mergem departe de grote. Printre mușuroaiele de cârtițe, spre răsărit. A căzut întunericul. E tocmai bine…

— Într-acolo s-aud tunurile. Mi-e frică.

— Să nu-ți fie frică, Oliv, tunurile sunt încă departe.

— Mi-e frică de cârtițe.

— Cârtițele sunt sub pământ.

— Mi-e frică de șerpi.

— Pe aici nu sunt șerpi.
— Ba sunt. I-am văzut eu.
— Prostule!
— Apă după tine n-am băut. De ce aș fi prost?
Tunurile erau încă destul de departe, dar prin văzduhul limpede glasurile lor se auzeau gemând din ce în ce mai puternic spre răsărit și, de la un timp, se auzeau gemând și spre miazănoapte. Spre apus și spre miazăzi, pe unde curgea marele fluviu, era tăcere, *era încă tăcere*. Oamenii oacheși se adunau, șușoteau îndelung, se sfătuiau. Din când în când mai treceau pe la hrubele lor câte doi sau trei dezertori. Acum însă șatra nu se mai temea. Se învățase cu ei ca sacul cu peticul. Flămânzi și înrăiți veneau dezertorii, flămânzi și înrăiți plecau. Pentru că de unde nu era, nici Dumnezeu nu cerea. Chiar dacă îi amenințau cu împușcarea, dezertorii nu scoteau nimic de la oamenii oacheși.
— Mâncare? N-avem nici pentru noi. Dacă doriți să beți apă, beți-o chiar de la izvor. E mai curată și mai proaspătă decât cea din vasele noastre. Vreți vin? Am avut, dar l-am băut. Nicio picătură nu mai avem. Poate vreți rachiu? V-am da cu plăcere, însă ne lipsește, de luni de zile ne lipsește. Vă spunem fără să vă mințim că noi i-am uitat și gustul. Ne amintim doar atât: rachiul mirosea frumos – când îl miroseam – și ne ardea gâtul, când îl beam. Ah! Ce-aș mai dori acum o ulcică de rachiu, numai o ulcică, s-o miros, să-mi tremure nările și să-mi lase gura apă de poftă, s-o beau și să simt că-mi ard măruntaiele, să mi se pară că mor! Chiar că aș vrea să mor, numai să mai beau o ulcică de rachiu. Soldatule… Soldatule… Nu m-aș da în lături nici de la o vadră, ba chiar nici de la o butie. De la o butie în sus, din ce mi-ar prisosi, ți-aș face și ție parte, dar ține bine minte, numai din ce mi-ar prisosi.
Bătrânul Huhu vorbea așa, iar soldatul își amintea că are acasă un bunic, tot atât de bătrân, tot atât de vorbăreț și tot atât de pocâltit de foame. Simțea că-i vin lacrimile în ochi. Strângea ochii, îi deschidea, iar îi strângea. Se stăpânea. Dezertor, dezertor, însă tot soldat rămânea și pe un soldat nimeni nu trebuia să-l vadă lăcrimând. Nimeni, nici măcar mama care îl născuse. Se juca cu pistolul încărcat, și avea mare chef să tragă în carne vie. Dar de ce să tragă în oamenii oacheși? Dar de ce să nu tragă? Era război? Era. Atunci?!
— Muieri… Muieri văd că aveți destule. N-ați vrea să-mi faceți și mie rost de una? Vor fi trecut doi ani de când nu m-am atins de-o muiere… Doi

ani!… Poate doi ani și mai bine.

— E-he… E-he… Eu și mai demult… Eu și mai demult…

— Tu din pricina vârstei. Eu din pricina războiului.

Huhu își lăsă capul în jos. Și când îl ridică să vorbească fața lui fu plină de mâhnire, de tristețe, poate și de durere.

— Muieri… Muieri avem. *Încă mai avem*… Au mai trecut pe aici și alți soldați… S-au legat de muierile șatrei… Și muierile șatrei, ca muierile, mai de frică, mai de plăcere s-au lăsat… Și s-au bolnăvit… S-au bolnăvit… Și dacă s-au bolnăvit de boli urâte, nu mai sunt bune de nimic… de nimic.

Mințea cu nerușinare, însă soldatul nu băgă de seamă. Stărui:

— Și sănătoasă n-a rămas niciuna?

Tocmai atunci trecea de la o hrubă la alta Matahala. Se ținea după ea, la doi pași, Uj Hoțul, cu harapnicul pe umăr. Huhu își aduse aminte că după moartea lui Him acest Uj Hoțul îl lovise cu harapnicul de câteva ori, fără niciun motiv, numai așa, din răutate. Zise către soldat:

— Ba da, a mai rămas o femeie neplină de boli urâte în șatră. Uite-o.

O arătă cu mâna pe Matahala. Soldatul zâmbi:

— Pentru mine, care sunt cam pirpiriu de felul meu, e cam voinică. Dar în lipsă de altceva… În lipsa de altceva… O s-o rog să-și facă pomană cu mine.

Huhu se trase mai la o parte.

— Hei, tu, aia marea…

Matahala înțelese că e vorba de ea. Se opri. O dată cu ea se opri și Uj Hoțul.

— Ce vrei?

— Vino mai aproape, zise soldatul, vino mai aproape, să te văd mai bine.

— Nu te duce, zise Uj Hoțul.

Matahala se întoarse și se răsti la el:

— Dar de ce să nu mă duc?

Soldatul stărui:

— Hai, vino, nu mai face nazuri, că dacă faci nazuri mă supăr, și dacă mă supăr trag, și când trag nu trag deloc în gol.

Și ca să dovedească oamenilor șatrei că el nu glumește, ridică în sus mâna în care ținea pistolul și trase un foc. Uj Hoțul se culcă la pământ. Îi strigă Matahalei:

— Nu te duce cu soldatul, n-auzi? Nu te duce cu el. Vrea să te…

Matahala râse:

— Și ce dacă?

Soldatul nu mai lungi vorba. O luă pe Matahala de mijloc și intră cu ea în hrubă. Înainte de a intra în hrubă, soldatul îl întrebă pe Huhu:

— Mai este careva înăuntru?

— Mai este, îi răspunse Huhu, mai este… O bătrână… Dar n-o să vadă nimic. E oarbă. De ani de zile bătrâna e oarbă.

Uj Hoțul se ridică, veni lângă intrarea în hrubă și-i spuse lui Huhu:

— Am să-i sar soldatului în spate. Când o să iasă din hrubă, am să-i sar în spate și-am să-l înjunghii cu cuțitul.

Îi arătă cuțitul. Huhu îl luă și-i pipăi ascuțișul.

— E un cuțit bun, zise Huhu, taie ca briciul.

Tăcu un timp. Pe urmă Huhu zise:

— Te sfătuiesc să-l lași în pace pe soldat. N-are nicio vină. Și dacă n-are nicio vină, de ce să-l înjunghii?

— Cum n-are? S-a culcat cu nevastă-mea. Chiar acum s-a culcat cu nevastă-mea. Dacă stau și mă gândesc bine, nici n-a isprăvit culcatul cu nevasta-mea.

— Femeia a vrut. Ai văzut bine c-a vrut. În orice caz, n-a arătat nicio împotrivire. Iar acum… acum… Ce să-ți mai spun ce face Matahala acum?… Știi bine… Știi mai bine decât oricare altul.

— Atunci, zise plin de necaz Uj Hoțul, atunci o să-i trag nevesti-mi câteva harapnice pe spinare.

— Asta da, spuse Huhu, asta poți s-o faci. E dreptul tău, ba e chiar datoria ta s-o faci…

Din hrubă ieși întâi soldatul. Avea buzele strânse și fața plină de osteneală și de dezgust. Întoarse capul spre Uj Hoțul:

— Tu ești, mă, bărbatul ei?

— Da, zise Uj Hoțul, eu sunt și dacă sunt ce vrei tu de la mine?

— Nimic, ce să vreau. Am întrebat și eu așa, ca omul.

La Huhu soldatul nici nu se uită. Și nu se uită nici la Matahala care sta în prag, sub pielea ursului Zazu și sub pielea ursoaicei Babaia, cu un zâmbet slab de mulțumire pe buze.

Soldatul plecă și coborî poteca spre crâng. Șătrarii se uitară după el cu ușurare, dar și cu invidie. Soldatul mergea cu pași obișnuiți, fără nicio grabă, spre miazăzi. După câteva zile de mers întins avea să ajungă întâi la drum, pe urmă avea să ajungă mai departe, mereu mai departe, la marele fluviu. Poate avea norocul să treacă dincolo, în orașul acela cu oameni

veseli, cu pâine adevărată și cu vin adevărat, *cu de toate*, și poate într-o zi, dacă-l ajută norocul, avea să ajungă chiar la el acasă.

Oamenii aveau case, unii aveau case mari, adevărat palate, alții case mai mici, iar alții case mici, mici de tot, colibe fragile pe care, văzându-le, te mirai că nu le răstoarnă vântul. Lor, oamenilor oacheși, nu le trebuiau case, ei nu aveau nevoie de case. Căruța lungă, cu coviltir, caii, măgarii sau catârii, și cortul. Atâta le era de ajuns, atâta și nimic mai mult. Ocoleau mările, colindau țările, munceau, cântau, jucau. N-aveau nimic cu nimeni. Nu doreau nimic de la nimeni. Însă războiul… războiul avea ceva cu ei. Războiul dorea ceva de la ei. De fapt, ceea ce dorise războiul de la ei, în bună parte, și luase. Mai mult de șaizeci din cele o sută de suflete ale șatrei fuseseră răpite de moarte. Iar moartea acum, asupra lor, n-o trimisese întâmplarea, ci războiul.

Mulți câini muriseră în iarnă și îndată ce muriseră fuseseră sfâșiați în bucăți de ceilalți și mâncați. Acum, când în sfârșit venise primăvara, mai rămăseseră în viață cinci câini, cinci și cu Rob șase. Erau trei câini și trei cățele. Pentru ei primăvara venise cu soare, cu iarbă proaspătă și deasă, dar și cu fierbințeli. Cei trei, toată ziua se țineau landră după cele trei, se încăierau, se băteau, se mușcau, își făceau răni adânci și ajunseseră să fie toți plini de sânge. Uitau de foame ceasuri de-a rândul, însă, când stomacurile goale le aduceau aminte, plecau pe câmpurile nesfârșite din jurul povârnișului cu hrube. Dacă o luau spre crâng însemna ca au adulmecat într-acolo iepuri și-au plecat să-și încerce norocul la vânătoare. În crâng iepurii erau puțini. Cea mai mare parte a lor se mutaseră în stuhărișurile pustii mai dinspre miazăzi. De cele mai multe ori câinele Rob o apuca de unul singur spre răsărit sau spre miazănoapte. Prin aceste părți ale pustiului pământul era galben-roșcat, amestecat cu nisip și pe alocuri chiar cu pietriș. Aci câmpul, până departe, era plin cu mușuroaie mari de cârtițe. Întinderea aceea era o adevărată împărăție a mușuroaielor de cârtițe. Ceilalți câini ai șatrei simțeau încotro a apucat-o Rob și se încârduiau și ei după el. Odată ajunși în locul cu mușuroaie miroseau într-o parte, miroseau într-alta și se așezau pe labe, la pândă. Câinii se lipeau cu pântecul de pământ, deveneau una cu pământul și erau toți parcă numai ochi, să vadă, și parcă numai nări, să miroase. Prin țesătura meșteșugită a galeriilor subterane umbla o cârtiță, după câtva timp se oprea sub un mușuroi și încerca să lărgească galeria pentru a străbate mai departe. Vârful mușuroiului se mișca. O dată. De două ori. Până să apuce mușuroiul să se

mişte a treia oară, Rob se năpustea asupra lui, din două-trei lovituri date cu laba, iar uneori dintr-una singură, muşuroiul era risipit şi cârtiţa prinsă bine cu colţii de ceafa. De aci înainte totul devenea joacă. Rob se depărta de muşuroi cu câţiva paşi. Ridica botul şi zvârlea animalul negru şi orb în sus. Cârtiţa cădea la pământ. Năucă, se zbătea, alerga în toate părţile, căuta muşuroiul din care fusese smulsă pentru a ajunge iarăşi în galeriile subterane. Rob o apuca încă o dată de ceafă şi încă o dată o arunca în sus. Cârtiţa continua să se zbată, continua să trăiască, continua să bâjbâie căutându-şi muşuroiul. Rob se sătura de joacă ori, poate, nu-i mai da pas foamea. O mirosea, o prindea între dinţi, o murseca până o făcea zob şi-o mânca. După aceea îşi lingea buzele, căuta prin apropiere alt muşuroi proaspăt, se aşeza lângă el şi începea o altă pândă. Cârtiţele erau destul de greu de vânat şi aveau gust urât, însă câinii şatrei – de altfel ca şi oamenii şatrei – treceau, de nevoie, peste aceste neajunsuri.

Salvarea câinilor şatrei, în această primăvară venită destul de târziu, o adusese muşuroaiele, sutele şi miile de muşuroaie de cârtiţe. Câinilor le trecuse întâia oară prin cap, de cum se topise zăpezile, că ar putea vâna cârtiţe, că s-ar putea vâna cârtiţe, că s-ar putea hrăni cu ele. Văzându-şi câinii vânând cârtiţe şi hrănindu-se cu ele, oamenii oacheşi se hotărâseră să încerce şi ei. Mai bine să mănânce orice decât să moară de foame şi, la urma urmelor, de ce n-ar fi cârtiţele bune de mâncat?

Luară cazmale – aveau destule la căruţe – porniră spre câmpul de muşuroaie şi acolo se puseră la pândă. Mişca un muşuroi, omul se repezea, înfigea cazmaua la temelia muşuroiului şi o dată cu pământul clisos şi nisipos arunca afară şi cârtiţa. Şătrarii, chiar cei tineri de tot, nu se jucau cu cârtiţele. Cum le prindeau, le şi înţepau după ceafă, le luau de picioare şi le aruncau într-o căldare. Spre prânz truda de a vâna cârtiţe se isprăvea şi oamenii se întorceau la hrube cu ceea ce prinseseră. Aci cârtiţele erau jupuite. Aveau pielea moale, neagră ca smoala, catifelată. Pieile erau sărate, întinse pe sfoară, să le usuce soarele şi vântul. Când se vor reîntoarce dincolo de fluviu, spre miazăzi, le vor vinde în primul oraş din cale cu preţ bun. Cu banii câştigaţi de pe urma acestor piei de cârtiţă vor cumpăra pâine, pâine adevărată, carne adevărată, zarzavaturi adevărate. Dincolo de fluviu, spre miazăzi, se găsesc încă de toate. Războiul se abătuse şi pe acolo, însă mai mult în trecere şi se putea întâmpla ca şi acum lucrurile şi se petreacă la fel. Tunurile se auzeau gemând spre răsărit şi spre miazănoapte. Spre

miazăzi era liniște, *era încă liniște*. Dar cât avea să mai țină liniștea? Nu știa nimeni. Și dacă nu știa nimeni, nu știa nimeni.

Sătui, și uneori chiar prea sătui de iepuri ori de cârtițe, câinii se întorceau iarăși la fierbințeala femelelor, iarăși se încăierau, iarăși se mușcau până la sângerare.

Oamenii oacheși se hrăneau cu iepuri, cel mai adesea cu cârtițe. Ciorba de carne de cârtiță era chiar gustoasă dacă se arunca în oală ardei, ceapă, usturoi…

— Viața a devenit nesuferită în hrube.

— Iarna nu se mai întoarce.

— Mâine dimineață întindem corturile.

Cântând, își întinseră corturile. Erau atât de veseli, încât nu lăsară toată ziua din mâini cobzele, viorile, flautele, cimpoaiele. Dacă urșii n-ar fi fost tăiați și mâncați, i-ar fi pus acum să joace și urșii ar fi jucat. Dar urșii nu mai trăiau, cum nu mai trăiau nici caii, nici măgarii, nici catârii șatrei, cum nu mai trăiau o mare parte din oamenii pe care îi avea șatra când i se poruncile să se așeze aci, și *să nu se miște de aci orice s-ar întâmpla*.

Adormiră târziu și dormiră pe rogojini. Dedesubtul rogojinilor se afla pământul tare, nisipos. Și iarba verde, proaspătă. Aerul era curat, fără pic de praf, fără urmă de miros.

După luni și luni de zile oamenii oacheși scoseseră în ziua aceea viorile și flautele, cobzele și cimpoaiele, fluierele și drâmbele, și cântaseră, cântaseră tot ce nu cântaseră o iarnă întreagă. Iar cântecele lor cu vorbe sau fără vorbe erau toate pline de jale pentru cei morți peste iarnă și, în aceeași măsură, pline de bucurie pentru ei, pentru cei ce scăpaseră cu viață și se aflau iarăși în fața corturilor… în fața corturilor și nu în hrube… nu în hrube…

— Viața noastră… Corturile… Caii, măgarii și catârii… Uneltele noastre de lucru, viorile, cobzele și cimpoaiele noastre…

Uj Hoțul se strâmbă la toți. După ce i se păru că a speriat șatra cu vorbele lui, adăugă:

— Și harapnicele noastre. Și cuțitele noastre. Și ele fac parte din viața noastră… și ele.

Oamenii tăcură. Unii își aprinseră lulelele și scuipară cu dispreț. Uj Hoțul se ridică, înălță harapnicul și pocni de câteva ori din el. Nimeni nu-l bagă în seamă. Atunci măruntul Uj Hoțul strigă mânios:

— Cum de nu vă e frică de mine? Eu sunt mai-marele vostru… Eu sunt… Eu, și nu altul… Eu… eu…

Oamenii oacheși tăcură, fumară și se gândiră mai departe la primăvara care în sfârșit venise, la nevoile și la necazurile lor. Măruntelul își ieși din fire. Aproape răcni:

— Cum?… Nu-mi răspunde nimeni?… Chiar nimeni?…

Cel mai mare dintre fiii răposatului Him bașa era Antos. Nu era nici înalt, nici mărunt, nici gros, nici subțire. Era însă cel mai tăcut din șatră, așa de tăcut încât mulți nu-l auziseră niciodată vorbind. Se uită la Skander, cel de-al doilea fiu al lui Him. Acesta clipi des din ochi. Atunci Antos se ridică și zise:

— Eu îți răspund, Uj Hoțule, eu îți răspund și te sfătuiesc să-ți lași ifosele, și să ne dai pace. Avem nevoie de pace și te sfătuiesc să ne dai pace. Altfel…

Uj Hoțul se năpusti asupra lui Antos. Aruncă harapnicul și scoase cuțitul scurt și lat care tăia ca briciul. Vru să lovească. Antos îl pocni cu pumnul în bărbie. Uj Hoțul se ținu bine și trecu iarăși la atac. Acum Antos îl lovi cu dosul mâinii peste gură. Dinții lui Uj Hoțul trosniră și câțiva se rupseră. Antos nu-l iertă. Îl apucă de subsuori și-l aruncă la câțiva pași. Uj Hoțul căzu cu fața în iarbă. Înainte de a apuca să se ridice, Antos se duse la el și-l izbi de câteva ori cu picioarele în coaste.

— Potaie! Să nu te mai prind că te legi de oameni, că-ți sucesc gâtul, auzi? Îți sucesc gâtul!

Rămaseră mirați cu toții, însă cel mai mult se miră Matahala.

— Ia te uită ce dă din el!… Ia te uită… Mutuligă!…

Antos îi aruncă o privire cruntă. Matahala se trase în cort. Tinerii se apucară iarăși să cânte. Însă acum cântecele erau întocmai ca niște păsări cu aripile ciumpăvite, abia se târau. Dar cântecele, chiar așa schiloade cum erau cântate, rămâneau totuși cântece.

Liniște era în cer și liniște era și pe pământ.

Cântă, omule, cât ești viu, cântă,
Nu te gândi nicio clipă la moarte,
Moartea e departe, departe,
Cântă, omule, cât ești viu, cântă.

Văzduhul începu să tremure. Peste câteva clipe se apucă să vuiască. Șătrarii acoperiră focurile cu nisip. Acoperite, focurile muriră. O, dată cu

focurile muriră și cântecele. Și o dată cu cântecele muri parcă ceva și în inima fiecărui om care se afla acolo, în mijlocul pustietății.

Un pâlc de avioane de bombardament se apropie și trecu repede chiar pe deasupra hrubelor și a corturilor întinse de curând. Avioanele nu se mai văzură, însă văzduhul vui vreme îndelungată și înainte ca vuietele să se stingă se auziră explozii puternice. Era ca și cum s-ar fi dărâmat cerul întreg asupra pământului. Dar cerul – spre care mulți se uitau – rămânea neclintit.

Lisandra ieși din cort, urcă fără grabă povârnișul și se pierdu în străveziul nopții, dincolo de el. Goșu se uita lung după ea… se uită… se uită până n-o mai văzu. Șatra îl privea și se aștepta să pună mâna pe harapnic, să-i ia urma, s-o ajungă și s-o aducă înapoi lovind-o și târând-o de coade. Și într-adevăr, Goșu se sculă în picioare, dar nu pentru a se duce după Lisandra. Făcu numai câțiva pași și se așeză lângă focul stins și el și acoperit cu nisip al lui Antos. Acum avioanele, întorcându-se din misiune, zguduiau iarăși văzduhul frământându-l și fărâmându-l cu elicele. Goșu întinse mâna și zise:

— Antos, știu că tu mai ai ceva tutun, *tutun adevărat*. Ești singurul din șatră care ai mai păstrat ceva tutun adevărat pe fundul pungii tale. Dă-mi câteva fire să trag măcar un fum de tutun… un fum de tutun adevărat.

— Dă-i, fiule, dă-i, spuse Oarba care stătea stârcită în umbră, lângă cort. Dă-i negreșit, pentru că azi *pentru Goșu* e o zi mare… O zi mare, fiule…

Avioanele trecură iarăși în stol pe deasupra hrubelor și a corturilor. Se depărtară. Zgomotele se stinseră. Văzduhul amuți cu totul. Antos spuse:

— Dă-mi pipa, Goșule, am să ți-o umplu cu tutun, cu tutun adevărat…

Goșu îi întinse pipa. Antos o luă și i-o umplu cu tutun. Goșu scăpără cu amnarul. Se aprinse o scamă de iască. Cu măruntul sâmbure de foc Goșu își aprinse luleaua. Un miros puternic de tutun – de tutun adevărat – începu să plutească lin în jurul corturilor și printre corturi. Șătrarii întindeau gâtul și sorbeau cu nesaț aerul care mirosea din ce în ce mai mult a tutun, a tutun adevărat… a tutun adevărat…

Nu trecu mult și Lisandra se arătă pe creastă și apoi pogorî povârnișul pe lângă hrube. Ajunsă lângă cortul lui Goșu, care pe jumătate era și al ei, se opri și cu cea mai liniștită voce din lume îi spuse bărbatului:

— Goșule, l-ai omorât pe Ariston. Nu credeam că tu vei avea curajul să-l omori pe Ariston, dar l-ai omorât… l-ai omorât.. Și încă cu cuțitul…

Goșu parcă nu se sinchisi de spusele Lisandrei, trase câteva fumuri de tutun și abia după aceea răspunse:

— L-am omorât acum, către seară. Mă plimbam printre mușuroaie. Mersesem spre răsărit, mersesem, și tocmai când mă gândeam să mă-ntorc, am dat peste Ariston. Sta lungit pe iarbă. Când m-a văzut s-a ridicat în picioare și mi-a spus: „Goșule, nu mai pot îndura. Mi-ai spart ochiul, m-ai lăsat chior și eu încă nu ți-am plătit, încă nu m-am răzbunat. Hai să ne batem acum, aici. *Să ne batem până moare unul din noi.*”. „Să ne batem”, i-am spus. Și ne-am bătut. Nu prea mult, dar ne-am bătut. Ariston era fără vlagă. Parcă bolise timp îndelungat. Mă jucam cu el și-l înțepam ușor, nu ca să-l omor, ci numai așa, să-l întărât. Parcă își ieșise din minți. Nici nu mai știa ce face. Sărea când pe un picior, când pe altul și, deodată, tocmai când mă așteptam mai puțin, s-a repezit în cuțitul meu. N-am putut să-l feresc la timp și n-am mai avut ce face. A căzut. Și pentru că tot intrase cuțitul în el, i l-am înfipt mai adânc, în piept, ca să nu se chinuie. *Am înțeles că voia cu orice preț să moară și l-am ajutat să moară*. Dacă eu aș fi voit să mor, Ariston m-ar fi ajutat. La urma urmelor, era băiat bun, ba chiar tare bun! Tare bun! Și grozav de rău îmi pare că l-am omorât! Dar dacă el a vrut… dacă el a vrut…

Antos, pe care acum șatra, sau ceea ce mai rămăsese din șatra, începuse să-l considere mai-mare, lasă buza.

— Băiat bun! Băiat tare bun! Dacă era atât de bun cum spui, de ce l-ai omorât? Chiar dacă el voia să moară, puteai să nu-l omori.

— Știi bine, zise Goșu, știi bine… Lisandra… Dacă n-ar fi fost la mijloc Lisandra, n-aș fi avut nimic cu Ariston. Dar eu i-am spus-o lui Ariston, și nu numai o dată, i-am spus-o limpede că dacă se mai ține scai de Lisandra îl omor. Se lăuda că o să mă omoare el pe mine, dar până la urmă l-am omorât eu pe el. Aproape fără nicio osteneală l-am omorât. Și trebuie să fiu drept: poate că totuși nu-l omoram, dacă el nu-mi cerea să-l omor. Dar el mi-a cerut să-l omor. Și dacă mi-a cerut să-l omor, l-am omorât. Era la mijloc povestea cu Lisandra… L-am omorât fără osteneală…

— L-ai omorât fără osteneală! zise Lisandra. Cum să nu-l omori? Se bolnăvise. Mâncase prea multă carne de cârtiță și se bolnăvise. Nu mai avea pic de putere în el. Pic de putere nu mai avea în el…

Antos grăi:

— Să mergem să-l aducem aici. Dar cum să-l aducem? Mortul, ca orice mort, e greu.

— Goșu l-a omorât, zise Lisandra, Goșu să-l ia la spinare și să-l aducă până aici… Goșu, nu altcineva… Goșu!

Vestea că Goșu l-a omorât pe Ariston se răspândi ca fulgerul. Oamenii se adunară în fața cortului lui Goșu. Ucigașul nu se sinchisi. Rămase mai departe așezat turcește pe iarbă și continuă să fumeze tutun, tutun adevărat. Tutunul cu care Antos îi umpluse pipa era grozav de bun. Avea un miros dulce, de tutun de Macedonia, cum el nu mai fumase de multă vreme. Fumul avea o aromă ciudată, nemaipomenit de plăcută, ușor adormitoare.

Prin pânza subțire de fum care plutea în jurul lui Goșu se auzi un bâzâit ușor. Șatra tresări. Apăreau iarăși pe lângă corturile șatrei și chiar în corturile șatrei muștele mari, grase, și verzi și muștele mari, grase și galbene, care pieriseră o dată cu venirea frigului, *muștele de război*. Șatra tresări și se înfioră. În timpul lungii și asprei ierni care trecuse, muriseră toate vitele șatrei – de frig și de foame – și tot de frig și de foame muriseră mai mult de jumătate din oamenii șatrei. Iar muștele de război, muștele grase care răspândeau în jurul lor un miros atât de urât, atât de respingător, trăiseră, supraviețuiseră. Acum reînviaseră și dădeau asaltul asupra oamenilor șatrei. De acum înainte aveau să-l dea mereu și mereu, mereu și mereu…

Peste bâzâitul ușor al muștelor de război veni, și cu totul pe neașteptate la acest ceas de seară, geamătul tunurilor. Geamătul venea dinspre răsărit, ca un val uriaș, ca un val uriaș și nevăzut a cărui rostogolire nu se afla pe lume putere s-o oprească. Și tot ca un val uriaș și nevăzut se rostogolea peste nesfârșirile pustii, peste hrube și peste corturi, geamătul tunurilor dinspre miazănoapte.

— Să mergem să-l aducem pe Ariston, spuse careva din întunericul subțire al serii.

— Să mergem… Să mergem…

Lisandra o luă înainte, să arate drumul. În urmă-i se încârdui aproape întreaga șatră. Goșu, îmbătrânit parcă dintr-odată, mergea abia târșindu-și picioarele, cu capul în jos. Pe lângă Goșu călca tot atât de abătut câinele Rob. Ceilalți câini trecură înainte oamenilor. Acum alergau, se întorceau pe lângă oameni, alergau din nou, însă păstrau cu toții aceeași cale, calea ce ducea drept spre locul unde fusese omorât Ariston. Când se apropiară de trupul mortului, câinii, ațâțați de mirosul de mort, se năpustiră spre locul crimei, unde, încăierându-se între ei, începură să lingă sângele risipit pe pământul nisipos, plin de mușuroaie.

Rob se smuci dintre oameni, sări înainte, ajunse la mort, îl mirosi și îi linse cu gingășie obrazul.

Pe când Ariston trăia, câinele Rob se ducea deseori la el. Ariston îl primea cu prietenie, îl scărpina între urechi și-i săruta botul. Acum Ariston era mort, iar câinele, care știa ce este viața, dar știa și ce este moartea, înălță capul spre cer și urlă iarăși prelung, a pustiu și a moarte. Pustiul era în jurul lor, al tuturor, iar moartea era și ea pe aproape. Îl răpise pe Ariston și poate, acum, aștepta să mai răpească pe careva… Lisandra se uită la oamenii oacheși care erau cuprinși cu toții de tăcere, se uită la câinii care acum se potoliseră și lingeau sângele închegat, se uită la trupul nemaipomenit de frumos al mortului și se uită și la Goșu. Zise încet, încet de tot, de parcă ar fi șoptit arzătoare cuvinte de iubire:

— Tu l-ai omorât tu să-l duci la spinare, Goșule, tu să-l dud în spinare până la corturi, Goșule. Cum ai avut putere să-l omori, tot așa acum trebuie să ai putere să-l duci la spinare până la corturi, Goșule.

— Am să-l duc, zise simplu Goșu. Am să-l duc la spinare până la corturi… Pentru că… Pentru că, dacă l-am omorât, l-am omorât și gata. Acum, că l-am omorât, o să-l duc…

Șătrarii se dădură la o parte, făcându-i loc. Goșu ieși în față, ajunse lângă mort și-i aruncă o privire. Mortul, lungit pe pământul pietros și nisipos, se odihnea parcă, cu ochii deschiși și sticloși spre cer. Barba-i neagră și încâlcită și pletele lungi, negre și lucioase și ele, făceau ca înfățișarea lui să fie de o rară frumusețe și în același timp de o și mai rară bărbăție. Fascinat parcă, Goșu se uita la mort, și cu cât se uita la el, cu atât s-ar mai fi uitat. Ariston fusese un bărbat tânăr. Și el, Goșu, îi omorâse tinerețea. Ariston fusese un bărbat frumos. Și el, Goșu, îi omorâse tinerețea și frumusețea. El, Goșu, îl omorâse pe Ariston… Îl omorâse pe Ariston… îl omorâse pe Ariston… Acum, dacă ar putea, i-ar da îndărăt lui Ariston viața pe care i-o luase, tinerețea pe care i-o ucisese cu cuțitul. Dar unde era cuțitul cu care îi ridicase lui Ariston sufletul? A, da… Era la Lisandra… O să i-l ceară mai pe urmă. Când mai pe urma? Auzi glasul limpede și mieros al Lisandrei:

— Hai, Goșule, ia-l la spinare, Goșule, nu te mai codi, Goșule. Ia-l la spinare, și du-l până la corturi, Goșule…

Ferindu-se să nu se umple de sânge, Goșu îngenunche lângă mort, îl trase lângă el, îl întoarse, îl luă la spinare și, icnind, se ridică.

Mortul era greu, era mult mai greu decât își închipuise Goșu că ar putea să fie, iar drumul de întoarcere i se păru lung, lung de tot, nesfârșit de lung. Tunurile gemeau spre răsărit și acum gemeau și către miazănoapte. Șatra parcă nu le-ar fi auzit. Mergea încet după Goșu și după Ariston. Șatra

mergea încet după cei doi, de parcă amândoi ar fi fost morți. Goșu însă era viu, mergea încet, dar mergea pe picioarele lui, iar Ariston era mort și o mare parte din sângele care îi clocotise în vine cu puțin mai înainte i se scursese în pământul nisipos. Ariston era mort și se întorcea la corturi purtat la spinare de Goșu, adică tocmai de omul care îl omorâse. Acum Ariston nu mai era Ariston. Acum Ariston era mortul șatrei și, dacă era mortul șatrei, șatra avea să hotărască unde va fi el îngropat, cum va fi el îngropat și când anume.

Tunurile gemeau și parcă acum gemeau în toate cele patru colțuri ale lumii.

Alimut zise:

— Ariston nu mai aude tunurile. Acum Ariston nu mai aude nimic, dar nimic, nimic… După ce moare omul nu mai spune nimic și nu mai aude nimic.

Către Antos, fratele lui mai mare, vorbise. Dar acesta nu se osteni să-i răspundă. De fapt, Antos îl disprețuia. Him bașa îl iubise prea mult. Him bașa îl iubise prea mult pe Alimut, și de la venirea pe lume a lui Alimut, pe ei, ceilalți patru, nu-i mai lua în seamă, nu ținea socoteală de ei, era ca și cum ei n-ar fi existat.

Câinele Rob se ținea după Goșu, care era viu, și după Ariston, care era mort, și pe care-l ducea la spinare Goșu, și mirosea și lingea picioarele mortului… numai picioarele mortului… numai picioarele mortului…

Goșu gâfâia.

— Hai, Goșule, ține-te bine, Goșule… Tu l-ai omorât pe Ariston, tu să-l duci la spinare, Goșule…

Îndoit, purtând pe spate trupul mort și greu al lui Ariston și înjurând printre dinți, Goșu abia se târa.

În apropierea corturilor două mogâldețe așteptau falnicul alai. Una era voinică, grasă și înaltă, cea de-a doua, măruntică și pirpirie. Rob se rupse de alai, trecu pe lângă ceilalți câini ai șatrei și se repezi ca turbat asupra mogâldeților. Matahalei îi rupse fusta veche de stambă și-i mușcă adânc șoldul. Lui Uj Hoțul îi înfipse colții în umăr. Cine știe cât i-ar fi mursecat câinele Rob pe amândoi, dacă muierile șatrei n-ar fi sărit să-i scape cu lovituri de dârjale.

Ajuns la corturi, lângă căruțele lungi, cu coviltir, Goșu îngenunche din nou și se despovără. Alții luară trupul greu al lui Ariston și-l duseră pe brațe în cort.

Spre răsărit, acum, tunurile băteau într-una și băteau într-una și către miazănoapte. În corturi nu dormea nimeni. Câțiva ațipiră, însă de adormit nu izbutiră nici ei să adoarmă.

Văzduhul era înalt și limpede, iar pământul era acoperit fie de nisip, fie de vaste întinderi verzi în care iarba abia răsărită era proaspătă și grasă, tocmai bună de păscut. Tocmai buna de păscut, dar cine s-o pască? Caii, măgării și catârii șatrei muriseră de cu iarnă. Carnea lor fusese mâncată de oamenii flămânzi ai șatrei, oasele lor roase de câini și pe urmă aruncate pe câmpurile din jurul povârnișului cu hrube. Careva propuse:

— Să-l îngropăm chiar astă-seară. Noaptea e caldă și până mâine dimineață e mult. Dacă nu-l îngropam acum, bietul Ariston o să înceapă să miroase urât.

— Toți morții, dacă nu sunt îngropați la timp, încep să miroase urât.

— Nu, zise Lisandra, nu se poate, eu mă împotrivesc. Eu zic să-l îngropăm pe Ariston mâine dimineață, după ce-o răsări soarele. Trebuie să-l mai vedem o dată, în lumină, că pe urmă n-o să-l mai vedem niciunul din noi, niciodată.

Oarba își dădu cu părerea:

— Omul se cuvine să fie îngropat mâine dimineața, pe lumină, nu acuma noaptea, pe întuneric. Pe întuneric se îngroapă numai tâlharii.

Câțiva râseră, iar unul dintre aceștia zise:

— Pentru tine, maică Sina, ziua e totuna cu noaptea și noaptea e totuna cu ziua, pentru că tu nu mai vezi nimic. Și dacă nu mai vezi, nu mai vezi!

— Dar de unde știi tu ce văd sau ce nu văd eu?

— Oarba are dreptate. Nu putem ști. Și dacă nu putem ști ar fi mai bine să nu mai vorbim.

Văzând câteva fete prin apropiere, Lisandra le spuse:

— Aș vrea să veniți mâine dimineață cu mine pe câmp să mă ajutați să culeg viorele. Au răsărit viorelele și mi-ar place să acopăr trupul lui Ariston cu viorele…

Fetele îi întoarseră spatele, nu-i răspunseră. Una bondoacă i-o zise de la obraz:

— De ce să culegem viorele pentru Ariston al tău? Cât a trăit, Ariston nici nu s-a uitat la noi. A trăit cu tine, muiere măritată. Culege-i tu viorele. Culege-i câte vrei. Culege-i câmpul întreg dacă poți… Dar n-o să poți… N-o să poți… Sâc!

Către ziuă tunurile tăcură un timp. Însă după ce răsări soarele, se apucară iarăși să geamă, tot mai tare parcă, și tot mai aproape.

Flăcăii șatrei îi săpară lui Ariston o groapă adâncă în pământul moale, văros. Îl întinseră, așa îmbrăcat și plin de sânge cum era, pe fundul gropii. Lisandra îi acoperi obrazul și pieptul cu flori și apoi împinseră peste el bulgări și pietre.

— Să-ți fie somnul lin, Aristoane!

— Să-ți fie țărâna ușoară, Aristoane!

Goșu tăcu. Privi la tot ce se petrecea cu trupul mort al lui Ariston, dar de vorbit nu vorbi nimic, nu scoase din gură niciun cuvânt. Se întoarse la cort cu Lisandra. Când rămaseră singuri o întrebă:

— Parcă aveai un cuțit… Cuțitul acela cu care eu… Acolo… Când l-am întâlnit pe Ariston… Cuțitul acela parcă rămăsese la tine…

— Nu te mai milogi degeaba, Goșule. Cuțitul acela e la mine, și-o să rămână la mine… O să-mi trebuiască…

— Să mă omori pe mine?

— Pe tine… pe mine… O să văd eu… O să mă hotărăsc eu.

Tunurile gemeau spre răsărit și gemeau și către miazănoapte. Erau încă departe, departe și avea să mai treacă timp până când războiul avea să ajungă aici, lângă hrube și lângă corturi.

Avea să mai treacă timp?

Poate nu mai avea să treacă timp.

Poate tocmai sosise timpul.

Cu totul pe neașteptate, văzduhul țiui. Trei avioane sprintene, negre, veneau șuierând și la mică înălțime dinspre răsărit. Trecură ca vântul pe deasupra hrubelor și pe deasupra corturilor abia întinse ale șatrei. Îndată după ele țâșniră parcă din chiar inima văzduhului alte trei avioane. Acestea erau albe ca făina și nu încăpea îndoială că le fugăreau pe cele dintâi.

În văzduh tocară niște mitraliere și îndată le răspunseră, tot tocând, mitraliere cu altfel de sunet.

Avioanele negre începură să ia înălțime, făcură un viraj strâns și se întoarseră. Cele albe nu le dădură răgaz. Se ridicară aproape vertical și deschiseră focul sub pântecele lor ușor bombate. Unul din cele trei avioane negre se clătină, se apucă să se legene în aer de parcă ar fi fost beat și se prăbuși la numai câteva sute de pași de îngrămădirea de corturi. Căzu, izbi pământul, se sfărâmă, însă de luat foc nu luă. Avioanele albe se îndepărtară, vesele parcă, spre răsărit, cele două, negre, către apus.

Oamenii, care în timpul scurt în care se petrecuseră toate acestea rămăseseră vrăjiți parcă, cu privirile spre cer, văzură că acum *războiul a ajuns și la ei*, lângă grotele în care iernaseră, lângă corturile pe care abia le întinseseră, peste iarba grasă și deasă adusă în dar de soare, de pământul mustos și de primăvară. Nimeni nu dădu nicio poruncă, pentru că de la moartea lui Him bașa în șatră nimeni nu asculta de nimeni, dar acum se auziră strigând cu toții aceleași cuvinte:

— Acolo… Acolo sub sfărâmături se află un om…

— Poate se află doi…

Alergară… Alergară… Ajunseră…

Avionul de vânătoare, care cu numai câteva minute în urmă era atât de suplu, atât de sprinten și atât de frumos în văzduh, devenise, prin simpla lui ciocnire cu pământul, o grămadă informă. Rareori se întâmpla ca un avion care se prăbușește și se lovește de pământ să nu ia foc și să nu facă explozie. Cazurile de acest fel sunt socotite adevărate minuni. Acum, în fața oamenilor oacheși se petrecuse o asemenea minune.

— Hai, zise blajin Antos, hai să scormonim printre sfărâmături, poate se află niscaiva oameni care să aibă nevoie de ajutorul nostru.

Căutară. Nici nu căutară prea mult. Pilotul – un băiețandru de nici douăzeci de ani, – zăcea, mort ori poate numai leșinat, printre sfărâmături. Îl traseră afară cu băgare de seamă, să nu-l vatăme, și-l întinseră pe iarbă. Purta haine de preț, și trei sau patru decorații lucitoare erau prinse de haină.

Bărbații se traseră mai deoparte. Pilotul avea fața bălană și părul blond, aproape auriu. Oarba se apropie de el și se apucă să-l pipăie.

— E viu, zise, e viu și s-ar putea să nu aibă o vătămătură prea mare… dar… *să vedem… să vedem mai departe*.

Ajunse la picioare. Spuse cu mâhnire:

— Și-a frânt picioarele… Între glezne și genunchi… Cam pe la jumătate… Trebuie dus la corturi, cu băgare de seamă… cu cea mai mare băgare de seamă.

Îl întinseră pe-o spărtură de aripă. Tânărul era cald, respira și avea fața grozav de chinuită. La corturi puseră targa improvizată pe iarbă.

— Își acum, întrebă Antos, acum ce facem cu el?

— Să-l lăsați în seama noastră, răspunse Oarba, și-o să-l îngrijim.

Aduseră apă rece de la izvor, îl descheiară la piept și-l udară. Băiețandrul se trezi și începu să geamă înfundat și să se strâmbe. Abia după ce gemu de câteva ori clipi des din ochi și luă seama că se află *între niște corturi și între*

niște oameni oacheși. Atunci, aproape fulgerător, ochii i se umplură întâi de mirare și numaidecât i se umplură și de spaimă, începu să se agite. Oasele frânte ori numai crăpate îl durură. Se schimonosi și mai tare, și se apucă să bolborosească într-o limbă pe care niciunul din oamenii oacheși nu o cunoștea. Pilotul vorbi multă vreme singur, cu plâns, cu sughițuri și cu spaimă, cu foarte multă spaimă. Știa că vorbele lui rămâneau neînțelese de oamenii oacheși, el totuși vorbea mai departe, pentru că simțea o nevoie adâncă să vorbească… să câștige timp… să vorbească…

Până la urmă, oamenii oacheși înțeleseră totuși ceva și anume, că pe băiatul căzut din văzduh îl cheamă Arne și că el se teme să nu fie chinuit ori chiar ucis, în acest ținut pustiu, între aceste corturi ciudate. Ca să facă să-i piară spaima, oamenii oacheși râseră cu hohote și dădură semne de prietenie. Omul se mai liniști puțin, însă frica nu-i pieri din ochi. Hohotele de râs le luă drept batjocură tânărul pilot, iar semnele de prietenie le înțelese pe dos. O femeie, care cu numai câteva zile înainte născuse, zise:

— Lăsați-mă pe mine, să încerc să scot frica din el.

— Ce-ai să faci?

— Nu mare lucru… O să vedeți…

Se apropie de tânărul întins pe targă, se descheie la piept și își scoase la vedere sânii mari, arămii și pietroși, cu sfârcuri roșii. Sfârcul unei țâțe îl vârî între buzele copilului – era un băiat negricios, cu ochii neobișnuit de mari și neobișnuit de negri – care se apucă îndată să sugă cu lăcomie. Sfârcul celeilalte țâțe îl arătă pilotului.

— N-avem nimic cu tine, n-o să te omorâm, n-o să-ți facem niciun rău… niciun rău…

Pilotului tot nu-i trecea frica. Muierea cu sâni mari își dete copilul alteia care se tot învârtea pe lângă ea, rugând-o să-l țină câteva clipe, se așeză lângă targă și își puse mâna ei aspră, neagră și noduroasă pe fruntea albă a necunoscutului. Spuse:

— Nu arde, nu l-au apucat încă fierbințelile.

Acum tânărul îi surâse cu un surâs larg. Muierea băgă de seamă ca avea în gură dinți de aur, *numai dinți de aur*. Și deodată se cutremură. Tânărul începu să plângă.

— L-or fi durând picioarele rupte, spuse Skander.

Oarba, care nu se depărtase de băiatul căzut din cer, murmura:

— L-or fi durând și picioarele, dar plânsul lui are ca izvor rușinea. A plecat de-acasă să ducă în lume moartea și prăpădul și să omoare oameni, și

acuma el a încăput pe mâna unor oameni necunoscuți, niște oameni săraci și necăjiți ca noi. Și noi – noi toți – în loc să ne repezim asupra lui, să-l jefuim de haine, nu știm ce să-i mai facem să-i intrăm în voie.

Oamenii tăcură. Tânărul necunoscut plânse mai departe. Plânse… Plânse…

Uj Hoțul zise rânjind:

— Dar cine ți-a spus ție, Oarbo, că noi vrem să-i intrăm în voie și că n-o să-l jefuim! A? Cine ți-a spus?

Oarba tăcu, însă Skander îl și luă de chică. Îl saltă în sus, îl legănă câteva clipe și-l aruncă ceva mai departe, în iarbă.

— Tu, Uj Hoțule, tu să nu vorbești așa cu mama, că te zdrobesc.

Uj Hoțul se ridică, plecă, se întoarse cu fața spre cort:

— Ai să mi-o plătești, Skander, ai să mi-o plătești cu vârf și-ndesat… Cu vârf și-ndesat ai să mi-o plătești, Skander…

— Bine, bine, am să ți-o plătesc, îi răspunse acesta. Când vrei tu și cum vrei tu…

Al doilea fiu al lui Him bașa își arătase puterea, însă acum șatra nu se mai mirase.

Matahala se uitase tot timpul la pilotul cu păr de aur și cu obrazul alb ca laptele și se vedea cât de colo că-i lasă gura apa. Ah!…. ce l-ar mai fi iubit!… Ce l-ar mai fi giugiulit. Se întoarse către bărbații șatrei care se aflau acolo:

— Dați-mi-l mie în grijă pe puișorul ăsta până mâine dimineață, numai până mâine dimineață.

Skander îl privi pe Antos și-l întrebă:

— Frate, îi răspunzi tu, ori mă lași să-i răspund eu?

— Răspunde-i tu.

— Să nu te atingi de om – îi spuse Skander nevestei lui Uj Hoțul – nici tu, nici bărbatu-tău, să nu vă atingeți de omul ăsta!

Matahala se repezi la Skander. Toți se așteptau să-l lovească, să-l zgârie, să încerce să-i scoată ochii. Matahala însă se opri lângă Skander, întinse gâtul și-i șopti la ureche:

— Tu n-ai băgat de seamă? *Are dinți de aur*… Gura lui e plină de dinți… Și toți dinții lui sunt de aur… Are dinți de aur! de aur…

— Omul căzut din cer are dinți de aur. E adevărat. Dar voi să nu vă legați de el. Mai pot veni și alții. Cu dinți de aur sau fără dinți de aur, să-l

caute. Trebuie să-l găsească, *viu sau mort, însă cu toți dinții în gură*. Ai înțeles? Cu toți dinții în gură.

Matahala se depărta de Skander, se întoarse și spuse:

— Putere ai multă, Skander, dar judecată puțină. Pe tânărul cu dinți de aur n-o să vină nimeni să-l caute. Acum e război, și la război cine cade, căzut rămâne.

Oamenii oacheși trecură prin fața pilotului și se uitară îndelung la el. Unii îi râvniră încălțămintea. Altora le plăcu straiele bine croite și aproape noi pe care le purta. Cei mai mulți însă voiau să-i ia ceasul de la mână, care sclipea, și care era și el tot ca dinții din gură, de aur. Câțiva abia se stăpâniră să nu se repeadă să-i smulgă decorațiile de pe piept.

Dar cum să-i iei încălțămintea, hainele, ceasul, decorațiile? Tânărul căzuse din cer, mașina cu care zburase se prăbușise, se izbise de pământ, se sfărâmase, iar el, el nu murise, ci se alesese doar cu picioarele frânte. Picioarele însă erau picioare! Acolo unde se frânseseră se puteau lipi la loc și, la nevoie, ele puteau fi tăiate și înlocuite cu picioare de lemn sau de metal.

Ținură sfat: să-i pună picioarele în scânduri și să le salveze, sau să-l lase în grija soartei? Găsiră c-ar fi mai bine pentru ei – dacă în împrejurările în care trăiau mai avea rost să fie rostit cuvântul *bine* – să-l lase în grija soartei. Îi vor da și lui să mănânce din ceea ce mâncau și ei, îi vor potoli setea cu apa de la izvor și încolo… încolo nici nu se vor atinge de el. Îi va veni să facă treaba mică, să facă în pantaloni. Și în aceiași pantaloni să-și facă și treaba mare. Nu ei îl trimiseseră la război și nu ei îl chemaseră să cadă din cer tocmai aci, în apropierea șatrei…

Ziua trecu. Veni seara. Șatra mânca ciorbă de cârtiță și friptură de cârtiță, și aștepta să cadă întunericul ca să se culce și să adoarmă. Tunurile gemeau spre răsărit și spre miazănoapte, aproape, tot mai tare și tot mai aproape… Tot mai aproape.

Lisandra ieși din cort și plecă spre cortul sub care fusese adăpostit băiatul care căzuse din cer. Goșu se uită după ea, însă de spus nu spuse nimic. Câteva fete îi luară urma. Lisandra se așezase jos, lângă pilot, îi umbla prin buzunare și tot ce găsea punea alături, pe iarbă. Găsi două chibrituri plic, două cutii cu țigări, două pachete de ciocolată și un portofel cu un act de identitate și cu două fotografii. Mai găsi un creion, un carnet cu notițe și cinci hârtii verzi, pe care, privindu-le cu atenție, pricepu că sunt bancnote, bani buni de cumpărat hrană, straie, papuci. Scoase o țigară, i-o

întinse, i-o aprinse. Pilotul începu să tragă repede fumul în piept. Era limpede că fumul îi place și-i alină chinurile. Fumă țigara până la capăt și nu azvârli chiștocul decât după ce acesta îi arse buzele. Făcu semn că mai vrea o țigară și Lisandra îi împlini dorința îndată.

Pe când pilotul fuma, cu aceeași sete ca la început, Lisandra privi fotografiile și în toate văzu aceeași pereche: tânărul care acum zăcea sub cort și lângă el, strânsă, lipită aproape, o fetișcană frumoasă, blondă. Își aduse aminte de Ariston și își aduse aminte și de ea, cum fusese până ieri sau până alaltăieri, când Ariston – Ariston al ei fără de care nu mai avea niciun rost să trăiască – căzuse în cuțitul lui Goșu. Fericirea ei murise odată cu moartea lui Ariston. Fericirea fetei blonde avea și ea să moară odată cu moartea tânărului care acum se uita la ea, la Lisandra, cu ochii plini de neliniște, plini de spaima morții care putea să fie foarte aproape.

Îl întrebă pe necunoscut:

— Mai vrei o țigară?

Omul îi făcu semn că nu. Atunci Lisandra desfăcu pachetul de ciocolată și i-l întinse. Pilotul rupse o jumătate și începu s-o mănânce. Cealaltă jumătate o întinse Lisandrei. Femeia nu primi.

— Păstreaz-o, păstreaz-o pentru mâine…

I-o puse la loc, în buzunar. Tot așa făcu și cu țigările și cu toate celelalte mărunțișuri, îi dădu să bea apă dintr-o cană mare, de pământ ars.

— Am să viu să te văd mâine dimineață.

Plecă. Skander și Antos chemară toată șatra.

— Blebe e pe-aici?

— Da, nene Skander, sunt aici.

— În cortul vostru a fost adăpostit noaptea asta băiatul căzut din cer. Aveți grijă să nu i se întâmple nimic. Ce-o să facem mai departe cu el, o să vedem mâine… O să hotărâm mâine.

Oamenii oacheși se risipiră, se apucară să mănânce, care nu mâncaseră îndeajuns, iar ceilalți se culcară. Se culcă și Blebe de-a curmezișul, chiar la intrarea în cort.

Tunurile băteau din ce în ce mai tare, din ce în ce mai aproape. Oamenii oacheși se obișnuiseră cu tunetul tunurilor. Ziua era ca și cum nu le-ar fi auzit, iar noaptea tunurile nu-i împiedicau deloc să doarmă. Stelele luminară noaptea și făcură ca întunericul să devină străveziu, iar pe la miezul nopții, când răsări și luna plină, noaptea aproape că nu mai semăna a noapte. Prin crâng răsunară glasuri de păsări. Prin apropiere se auziră greieri. Câinii

șatrei plecaseră după iepuri, în afară de Rob, care se culcase în pragul cortului lui Him bașa.

În cort se afla Oarba și Alimut. Băiatul, care aproape toată ziua căutase cârtițe, ostenit și pe jumătate flămând, adormise. Oarba se culcase și ea, însă somnul o ocolea. Rogojina întinsă pe pământ era rece și tot rece era și pătura cu care se învelise. Îi era frig și frigul o împiedica să doarmă. Era vinovat frigul? Nu, nu frigul era vinovat și nici primăvara care anul acesta venise atât de târziu și însoțită de atâtea ciudățenii. De vină că-i era frig, ea singură era, ea, sau mai curând bătrânețea ei. Altădată… He-he… Altădată… Copiii dormeau duși. Ea nu dormea. Se gândea tăcută și nemișcată la câte în lună și-n stele… La câte-n lună și-n stele. Pe brațul ei dormea Him. Somn adânc dormea Him. Se trezea și-i șoptea în ureche:

— Hai afară… Hai afară, Sino… Aici ne aud copiii și se trezesc… Mai mare ruginea…

Nu-și punea nimic pe trup. Ieșea în picioarele goale, sălta cămașa și se lungea aproape despuiată în zăpadă. Sub trupul fierbinte zăpada se muia și se topea. Avusese trup de foc… trup de foc, nu de altceva, de foc… Și acum… Acum primăvara era în toi și ea nu adormea și nu dormea de frig… Altădată… De ce omul era o dată copil, o dată tânăr, o dată matur și de o mie de ori bătrân?!

Încetă să se mai gândească și întinse urechea. Auzi pași. Pași desculți. Două perechi de picioare desculțe. Numai două perechi de picioare. Trecură pe lângă cort și se depărtară. Pe urmă pașii se opriră. Pe urmă se auzi un început de strigăt repede sugrumat. Pe urmă pașii se auziră iarăși, însă de asta dată fugind spre miazănoapte. Spre miazănoapte de corturi se ridica un singur cort, cortul lui Uj Hoțul și al Matahalei. Câinele Rob, care între timp, răzbit de foame, părăsise șatra și plecase după iepuri sau după cârtițe, se auzi lătrând. Pe urmă se auzi urlând a pustiu și a moarte… a pustiu și a moarte… numai a pustiu și numai a moarte.

Mulți se treziră, ieșiră în fața corturilor și se întrebară:

— Ce-o fi fost?

— Rob nu latră niciodată degeaba.

Skander ieși din cort purtând în mână un felinar. Luna lumina din plin și aproape că nici nu mai era nevoie de felinarul aprins. Se îndreptară cu toții spre cortul lui Blebe. Băiatul, culcat de-a curmezișul intrării, dormea dus. Skander călcă peste el, se aplecă de mijloc și lumină cu felinarul obrazul omului căzut din cer. Acesta dormea înainte, cu beregata tăiată și cu gura

larg deschisă. Skander lăsă și mai jos felinarul, se uită mai bine în gura mortului și spuse:

— Cineva l-a omorât și după aceea i-a scos din gură cu cleștele dinții de aur.

Trecu lumina felinarului peste pieptul mortului.

— I-a furat și decorațiile.

Nimeni nu mai spuse nimic. Se ținură cu toții după Skander, iar Skander mergea întins către cortul lui Uj Hoțul și al Matahalei. Îi căutară și în cort și în afara cortului. Nu-i găsiră.

Restul nopții trecu repede, fără ca somnul să se mai apropie de careva. Veniră zorile și puțin după venirea zorilor sosi dimineața. Acum tunurile gemeau mai tare ca oricând spre răsărit și spre miazănoapte, și păreau a fi tot mai aproape de hrube și de șatră… tot mai aproape… tot mai aproape…

Blebe, care se simțea vinovat de uciderea băiatului căzut din cer, încercă terenul cu vârful cazmalei și acolo unde găsi că pământul e mai moale, se opri și spuse:

— Aici… Aici se poate săpa mai cu ușurință o groapă adâncă…

După îngroparea băiatului căzut din cer, oamenii oacheși rămaseră un timp tăcuți. Rămaseră tăcuți și ascultară cu capetele în pământ tunurile. Băteau tot mai tare, tot mai îndârjit și parcă tot mai aproape… tot mai aproape… tot mai aproape…

— Războiul, zise Antos, se apropie tot mai mult războiul…

Skander adăugă:

— Noi ne-am gândit că războiul nu trebuie să ne găsească aici. Tunurile se aud spre răsărit și se aud și spre miazănoapte. Numai spre miazăzi e tăcere. S-o pornim într-acolo. Dacă vom avea un strop de noroc vom ajunge la marele fluviu. Și dacă, odată ajunși la fluviu, vom mai avea încă o picătură de noroc, vom trece dincolo de fluviu. Atunci vom putea spune că am scăpat… că am scăpat cu zile din gheara războiului.

Oamenii oacheși tăcură iarăși. Și iarăși se uitară cu ochii în pământ. Apoi Tev ridică întrebarea:

— Când plecăm?

— Mâine în zori. Azi vânăm cârtițe și le frigem bine. Tot astăzi ne adunăm catrafusele și le punem în căruțe. Mâine ne trezim în zori, strângem corturile și plecăm.

Oamenii oacheși iarăși tăcură. Și iarăși se uitară în pământ. De vorbit însă niciunul nu mai vorbi. Plecă fiecare la treburile lui.

Lisandra intră în cort, se găti ca de nuntă, își puse în urechi icușarii de aur pe care îi păstrase, și la gât salbele ei străvechi făcute din bani de aur și din bani de argint. Așa gătită se duse și se întinse pe mormântul lui Ariston cu fața în sus. Goșu o întrebă:

— Dar ce vrei să faci tu aici?

— Nimic. Vreau să mor. Ți-am spus doar că eu fără Ariston nici nu pot să trăiesc și nici nu vreau să trăiesc.

— Dar se apropie soldații. Au să vină aici soldații și au să-și facă râs de tine.

— De venit s-ar putea să vie, însă n-au să mă găsească în viață. Nu, nu, Goșule, n-au să mă găsească în viață.

— Bine, zise Goșu, bine. Să fie cum zici tu. Dar eu… eu mă gândeam să uit tot ce-a fost cu Ariston și să mergem înainte… să trăim înainte, ca și cum pe Ariston nu l-ai fi cunoscut niciodată…

Lisandra râse, însă de răspuns lui Goșu nu-i mai răspunse nimic.

A doua zi în zori oamenii oacheși își strânseră corturile și le puseră în căruțe. Trecură cu mic, cu mare prin fața Lisandrei și se înclinară adânc. Lisandra nu-i vedea. Nu-i vedea și nici nu-i auzea. Se uita la cerul albastru ca inul înflorit și la soarele care răsărise vesel și proaspăt.

Pruncii îi puseră în căruțe, la umbră, sub coviltir. Bărbații și femeile se înhămară în locul cailor, măgarilor și catârilor care muriseră în timpul grelei ierni. Blebe strigă în glumă:

— Hii, cailor, hii!… Hii, măgarilor, hii!… Hii, catârilor, hi-hi!…

Nimeni nu râse de proasta glumă a lui Blebe, dar căruțele o porniră agale.

Când venise aci șatra lui Him bașa număra peste treizeci de căruțe. Acum plecaseră spre marele fluviu șase căruțe, numai șase căruțe. La a șaptea se înhămase de-o parte Alimut, de alta Oarba. Căruța era gata s-o pornească la vale, după celelalte, când lângă Oarbă apăru Kera.

— Mamă, spuse ea, dragă mamă, aici nu e locul tău, aici e locul meu, mamă, dragă mamă…

Trasă de Alimut și de Kera, căruța, care fusese atâta vreme casa lui Him bașa, casa rătăcitoare în care Sina își născuse pe cei cinci fii ai ei, mergea după celelalte. Roțile se afundau adânc în praful drumului. Din când în când, șirul de căruțe lungi, cu coviltir se oprea. Oamenii oacheși se ștergeau de sudoare, beau apă din vasele lor de lemn, își luau locul la ham și porneau mai departe.

În urma lor tunurile gemeau tot mai tare parcă și păreau a fi tot mai aproape… tot mai aproape… tot mai aproape.

Oarba dibuia drumul și se ținea și ea după căruțe. Din ochii ei neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, din ochii ei lipsiți de vedere, picau în țărâna drumului lacrimi mari, fierbinți, pe care nu le vedea decât soarele, care, pe cerul albastru ca inul înflorit, părea tot mai tânăr, tot mai vesel…